

X. ÉVF.

1941.

1. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

Loványi Gyula: Percentes nyelv — — — — —	lap 1
--	----------

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Zolnai Gyula: Fok Celsius — — — — —	4
Kovalovszky Miklós: A legdivatosabb korszerű szó — — —	5
Loványi Gyula: Goethe meg a szómagyarítás — — —	8
Biró Izabella: Még egy szó a szóösszetevő járványról — —	10
Székely Károly: Figura — — — — —	12
Juhász Jenő: Könyörgöm — — — — —	14
Tóth József: Újabb „sajtóvétség” — — — — —	15

SZÉLJEGYZETEK.

Zolnai Gyula: Síber — — — — —	16
Juhász Jenő: Szóajánlás — — — — —	17
Bartos Nándor: A helyesírás tankönyveinkben — — — —	17
Fehér Géza: Még egyszer a film magyarja — — — —	17

ÍRÓINK MAGYAR NYELVE.

Thomas Mann: A boldogság akarása. Gömöri Jenő fordítása. Ism.: Zolnai Gyula — — — — —	18
--	----

KÖNYVSZEMLE.

Csánk Béla: Olasz-magyar szólásgyűjtemény. Ism.: Dallos György — — — — —	19
Piláthy György: Magyar szimfónia. Ism.: Bence István — —	20

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	20
---	----

FIGYELŐ.

Semetkay József: „Gyönyörű magyar beszéd” — — — —	24
A Nemzeti Sport 1940. évi magyarító pályázatának eredménye	27
Zolnai Gyula: Az oktató személynét iskolai megszólításáról —	30

ÜZENETEK.

Nyolc üzenet — — — — —	31
------------------------	----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOB B CIKKEK

PERCENTES NYELV.

Írta: Loványi Gyula.

A Bach-korszakban a Pesti Kereskedői Testület bizottságot alakított azzal a föladattal, hogy magyar kereskedelmi szótárt állítson össze. A bizottságnak Fogarasi János, nyelvünknek érdekében gazdag művelője volt az elnöke.

Ez a német-magyar nyelvű kereskedelmi szótár 1864-ben el is készült. Előszavában elpanaszolja, hogy a kereskedelem nyelve eladdig igen csekély kiművelésben részesült; nincs kereskedelmi irodalmunk, sőt a műszók magyarítása sincs megállapítva.

A szótár szerkesztőinek úttörő munkájukban kétségtelenül fölötté sok nehézséggel kellett megküzdeniök. A munka eredménye az lett, hogy megállapította a kereskedelem mesterszavait, a német helyébe magyar szót tett. Ámde nem tudott megbirkózni a föladat legfontosabb részével: a kifejezések, fordulatok és szólások magyar köntösben is német szellemet nyilvánítanak meg. Kereskedelmünk nyelvének ma is ez a betegsége: a szó magyar, de a szellem idegen. A Pesti Kereskedői Testület háromnegyed századdal ezelőtt megjelent szótára tehát alapvető jelentőségű a kereskedelem nyelvének kialakulásában.

E soroknak nem az a céljuk, hogy a kereskedelem nyelvének történetével foglalkozzanak. Csupán azt kellett megállapítaniok, alkalmas-e ez az osztálynyelv példaadásra, s kíváltképpen hivatott-e arra, hogy a köznyelv forrásává váljék.

Mert erről van szó, sőt többről. A műszótár előszavában azt mondja, hogy a „kereskedelem számos szókkal a közélet nyelvétől eltérő fogalmat kapcsol össze“. Azóta azonban a szóátvétel új irányt is kapott: a közélet nyelve vett és vesz át — a folyamat még nincs lezárva — számos kifejezést a kereskedelem nyelvéből.

Vajjon miért? Megkíséreljük, hogy megtaláljuk a választ a kérdésre. De mielőtt megtennők, bemutatjuk a köznyelv átvette legjellegzetesebb kereskedelmi kifejezéseket.

Percent, százalék: „A százpercentes kutyabarát“ (Magyarság 1937. dec. 21.). „...megerősítené a lelkekben azt a százszázalékos

katolikus és magyar szellemet“ (Egyházi méltóság nyilatkozata. Az Est 1938. júl. 15.).

Főkönyv: „Koponyája egy *főkönyv*, minden régi tételre emlékszik“ (Az Est 1937. ápr. 30.).

Kontó: „...a nagyok háborúskodásának *kontóját* velünk fizetnék (így)“ (Pártvezér beszéde. Magyarország 1937. jún. 20.). „Nem egyszer a liberalizmus *kontójára* írták a választójogi reform elmaradását, aminthogy a liberalizmus *kontójára* írták általában mindazt...“ (Az Est 1938. márc. 25.).

Folyószámla: „Nem az a kérdés itt, hogy liberális vagy anti-liberális, jobboldali vagy baloldali irányzat *folyószámlájának* javára kell-e írni a 44 órás munkahetet“ (Az Est 1938. márc. 2.).

Eredmény számla: „...különbözőképpen kommentálják Genfben, de azt mindenesetre az *eredmény-számlán* kell elkönyvelni...“ (Új Nemzedék 1938. jan. 15.).

Aktivum: „...lengyelországi útja fényes *aktivummal* zárult“ (Pesti Hírlap 1938. febr. 15.).

Tehertétel: „...szabadítsák meg attól a *tehertételtől*, amelyet az ország és a kormány számára...“ (Magyarország 1937. ápr. 28.).

Lapra tartozik: „Mindjárt tudtam, melyik *lapra tartozik*“ (Író cikke. Magyarország 1937. júl. 2.).

Követel: „A városháza ősrégi épülete sok tatarozást *követel*“ (Pesti Napló 1937. ápr. 21.).

Elkönyvelni: „Meggyőződéseim szerint a közvélemény örömmel fogja *elkönyvelni* Sz.-Gy. A. újabb megbecsülésének tényét“ (Író nyilatkozata. Nemzet 1937. nov. 26.). „A keleteurópai politika megváltása és a törökkel való ellenséges viszony fenntartása téves politikaként van *elkönyvelve*“ (Századok LXXI, 207.).

Felszámolni: „Bukarestben *felszámolják* a légionárius mozgalmat.“ „Nagy erővel folyik a vasgárdista mozgalom *felszámolása*“ (Magyar Nemzet 1941. jan. 28.).

Számlájára írni: „A sok gyomorrontás és bélhurut azonban nyilván ezeknek a különben ártalmatlan baktériumoknak *számlájára írandó*“ (Új Nemzedék 1938. jún. 22.).

Terhére írni: „Ezt azonban nem a mostani, hanem teljes egészében az előző kormány *terhére* kell *írni*...“ (Államférfi beszéde. Magyarország 1937. ápr. 22.).

Javára írni: „Meggyőződésünk, hogy a... tannenbergi győzelem oroszlánrésze Ludendorff *javára írható*“ (Katonai író cikke. Magyarország 1937. dec. 25.).

Készpénz: „A kérdések felvetése nem azt jelenti, hogy az azokhoz foglalt híreszteléseket *készpénznek* vesszük“ (Pesti Hírlap 1938. márc. 19.).

Kölcsönözni: „...adta elő hatodik és utolsó költségvetését, amelynek különös jelentőséget *kölcsönöz* az a tény...“ (Pesti Napló 1937. ápr. 21.).

Nyugtázní: „De ezt a német hirt... elégedetten és nyilvánosan *nyugtázhajta* mindenki“ (Író cikke. Pesti Hírlap 1938. jan. 24.).

Számítást megtalálni: „Maguk már *megtalálták* a *számításukat*, bizony jó volna, bizony szép volna, ha én is *megtalálnám* a magamét...“ (Az Est 1937. júl. 31.).

Leszámítolni: „Már *le* is *számította* a mai férfinemzedék rezignálását“ (Orsz. képvis. vezércikke. Magyarország 1937. ápr. 10.).

Aláírni: „Én azokat az aggodalmakat százszázalékig *aláírom*“ (Felsőházi tag beszéde. Az Est 1937. jún. 24.).

Aranyfedezet: „A német vezér és kancellár élete is *aranyfedetű* biztosíték“ (Katonai író cikke. Magyar Nemzet 1938. dec. 25.).

A kereskedelem kifejezéseinek átvétele nem magyar lélekből fakadt. A német köznyelvben honosodott meg ez a szokás a múlt század hetvenes éveiben. Mi a némettől vettük át a különös divatot.

A német lelkiség kedveli a körülírásokat. Hajlamos arra, hogy köznapi dolgokat se nevezzen a maguk nevén. Ezért annyira tekervényes és körülményes a német kereskedelmi nyelv, no meg a mienk is, hiszen ez német hatás alatt alakult ki.

A németek győzelmével végződött 1870/1-i háború után a német iparban és kereskedelemben roppant nagy föllendülés következett be. E föllendülés mozgatója a „Kommerzienrat“ volt. A „Kommerzienrat“ a német élet jellegzetes alakja lett; sűrűn találkozunk vele a korabeli regényekben, leányával, a „Kommerzienratstöchterlein“-nal együtt. Érthető ezért, hogy a német köznyelv ebben az időben a kereskedelem nyelvéből vett át tömegesen kifejezéseket. A kereskedelem kifejezéseinek használata a múlt század végén érte el tetőpontját. De a jóízlés, az újabban nagy lendületet vett német nyelvtisztító munka minderősebben visszaszorította a köznyelvből a kereskedelem osztálynyelvének kifejezéseit.

Törvényszerű nyelvi jelenség, hogy az átvétel sorsa az átadó nyelvtől függetlenül alakul az átvető nyelvben. Ezt látjuk most is. A német köznyelvből mindjobban kikopik a kereskedelmi kifejezések használata. Nálunk? Nálunk most éli virágzásának delét s a legjobb úton halad abba az irányba, hogy a kereskedelem osztálynyelvéből és a köznyelvből kialakítson egy új nyelvet: a *percentes nyelvet*. Jellemző ennek a keveréknyelvnek az elterjedése, hogy egy nyelvhelyességi adatgyűjtés huszonöt hibacsoportja közül ennek a keveréknyelvnek a csoportjára — s csakis erre a csoportra — alig húsz hónap elteltével ki kellett tenni a „megtelt“ táblát, oly rohamosan gyűltek össze az adatok.

Azt kellene hinnünk, hogy ez a keveréknyelv a „pesti nyelv“ tartozéka. De nem így van. Láttuk, mindenki használja: egyházi méltóság, államférfi, politikus, író, tudós s természetesen az újságíró is. Mintha az ellentétes eszmekör vonzaná használóit. Százalékkal mérik a haza és a vallás, arannyal nagy férfiak eszmei értékeit. A baktériumok könyvelési számlája nem fakaszt derűt írójában, különben nem írná le. A legjellemzőbb s egyben a legszomorúbb az, hogy mindez már föl sem tűnik.

A kereskedelem idézett kifejezéseinek egy része németes. Ezeket még a kereskedelem nyelvében sem volna szabad megtűrniük. De a köznyelvbe, sőt az irodalmi nyelvbe is becsempészett osztálynyelvi kifejezéseket válogatás nélkül, tüzzel-vassal ki kell irtanunk. Irgalmatlanul ki kell irtanunk, mielőtt a baktériumok pusztítása jóvátehetetlenné válik. Semmi sem ellenkezik erősebben a magyaros észjárással, semmi ellen nem lázadozik hevesebben nyelvünk szelleme, beszédünk ize-színe, mint az idegen élet-szemlélethől eredő *percentes nyelv* sivársága ellen.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Fok Celsius.

Egyik dolgozótársunk kifogást tett a Rádiónak ilyen időjelző kifejezése ellen: „Hőmérséklet 20 fok Celsius“. Ő csak Réaumur-, Celsius- és Fahrenheit-fokot ismer, „de a Fokcelsius-t eddigelé csak a magyar Rádió találta ki és terjeszti nap-nap után“ (Msn. VIII, 27). Igaza van a főlshóalónak abban, hogy ha a különféle hőmérsékleti fokokról szólni akarok, akkor csak Réaumur-fokot, Celsius-fokot, Fahrenheit-fokot mondhatok. Fokcelsius, fokréaumur stb. fogalmaink és szavaink valóban nincsenek, és így írva sehol sem találhatnánk példákat rájuk. De téved a főlshóaló először is abban, hogy az ilyen kifejezésmódot a magyar Rádió találta volna ki, és hogy az terjeszti nap nap után. A hőfokok leolvasásának ez a módja: *húsz fok Celsius* egészen általános a művelt magyarság mindennapi beszédében (megvallom, magam is így szoktam mindig mondani). Ennek a szórendnek az oka nyilván az, hogy pusztán számmal, jellel és kezdőbetűvel való jelzése így szokásos: 20° C, mert elsősorban azt akarjuk jelezni, hogy *hány fok* van (= 20°), és csak utólag tesszük hozzá a C, R vagy F kezdőbetűt, a hőmérő-rendszer kifejezése végett. Az ilyen *húsz fok Celsius*-féle leolvasásmódban azonban szó sincs *fokcelsius* ejtésről. És ebben áll a cikkírónak másik és nagyobbik tévedése. Aki ugyanis megfigyeli a hőjelzésnek ezt a szokásos módját, azt fogja megállapítani, hogy a kiejtés a következő: „húsz fok | Celsius“. A mondás tehát két szólamra oszlik, amit a *fok* szó után egy kis, észrevehető szünet árul el. A *Celsius*, Réaumur stb. nevek e szerint nem esnek egy szólamba, és így nem is alkothatnak egyazon hangsúly alá tartozó összetett szót: *fokcelsius*-t, *fokréaumur*-t, mint ahogy a cikkíró a Rádiónak szemére veti. A *fok* szó után új szólamban ejtett tulajdonnevet (*Celsius* stb.) úgy kell ennél fogva nyelvtanilag fölfogni, mint utólagos fölvilágosítást, mint értelmezőt, amely azt mondja meg, hogy a fokot milyen hőmérőfajta szerint kell érteni. A *húsz fok Celsius*-féle hőjelzés tehát az élőbeszédet jellemző rövidezséggel voltaképpen azt jelenti: „húsz fok, Celsius szerint“ vagy „húsz fok, Celsius szerinti“. Ennél fogva nézetem szerint nincs benne nyelvtanilag hibáztatni való. Ugyanolyan eljárás ez, mint mikor például a növények latin tudományos neve után álló *L.* rövidítést egyszerűen *Linné*-vel, a svéd tudós nevével bontjuk föl, pl. báránkfarkú libatop, *Chenopodium botrys. L.* (olv. „Linné szerint“ vagy egyszerűen „Linné“). Az élőbeszédnek kifejezésmódja a *fok* szó használatára nézve az irodalomba is kezd természetesen behatolni. Ilyeneket olvashattam már: „A párna állandóan melegszik és percek alatt *ötven fok | Celsiusra* hevül“ (Új Magyarország 1940 III/31, 6. l.). „Az évi átlagos hőmérséklet 8–9 fok |

Celsius“ (Pesti Hírlap 1940 IV/14, Képes Vasárnap 5. l.). Sőt a törzsköcs nyelvérzékű Kosztolányi Dezső is így ír egyik versében:

Ügy lengenek [a templomba menők árnyai] sután repülve
a nyári aszfalt szürke csíkján

a 36° | *Réaumur*-be (így, Kosztolányi D. Összegyűjt. versei, Budapest, 1940. 63. l.).

Ezekben a mondatokban is két külön szólamba esik a *fok* szó meg a *Celsius* illetőleg a *Réaumur* név (a verses példában a szót a szokásos ° jel pótolja). Az első és az utolsó idézetben a *Celsius*ra és a *Réaumur*be szavakat már nem is betű szerint értjük. A helyek ugyanis azt teszik: „ötven fokos *celsiusi melegre* hevül a párna“, „36 fokos *réaumuri hőségben* lengenek az árnyak“. A tulajdonnév jelentése tehát ezekben a mondatokban ráértés útján úgy teljesül meg, mint például a *Röntgen* név, mikor, teszem, azt mondjuk: „a *Röntgen* gerincelferdülést mutatott“, vagy: „kicséréltem a *Röntgenemet*“. Az előbbi mondatban a név *Röntgen*-sugarat vagy *Röntgen*-fölvételt jelent, a másodikban pedig *Röntgen*-gépet. Ilyen ráértésekkel telve van a nyelv, azért kifejezéseinktől nem szabad a végletekig szabatosságot követelnünk. *Fokcelsius*, *fokréaumur* stb. szavaink tehát — igaz — nincsenek, de a *Celsius*, *Réaumur* neveknek a *fok* szó után mondása mégsem nyelvhiba, mert ezek a *fok* szóval nem alkotnak összetételt, és a nevek hátratétele, amint láttuk, mondattanilag megokolható. Ez a fejtegetésem természetesen nem jelenti azt, hogy ne a szabatos *Celsius-fok*, *Réaumur-fok* összetett szókat kelljen használnunk akkor, amikor nem pusztán a hőmérő leolvasásáról van szó, hanem a hőfoknak hőmérő-rendszer szerinti megkülönböztetéséről. Elismeréssel kell megállapítanom, hogy az időjárási intézetnek jelentéseiben — legalább az Új Magyarország közlése szerint — következetesen és szabatosan ilyen szórendet olvashatok: „Budapesten pénteken este 9 óra-kor a hőmérséklet 2 *Celsius-fok* volt“ (1941. jan. 25-i sz.).

Zolnai Gyula.

A legdivatosabb korszerű szó.

Egy „korszerű“ politikus ma ilyesféle beszédet mondana:

„Korunk egészen új értelmezést ad a szocializmusnak. Az állam *szociálpolitikai* alkotásai és *szociális reformjai* azt mutatják, hogy a kormány is magáévá tette a koreszme-áramlat *szociális tartalmát*. Már a múltban is megtaláljuk azonban a *szociális gondoskodás* jeleit. Mária Terézia, a *szociális királynő*, a *legsociálisabb* érzésű uralkodók egyike volt. *Szociális tekintetben* habozás nélkül áttörte korának korlátait, s *szociális intézkedéseinek* hosszú sora mutatja *szociális reformpolitikájának* irányát. Ami egy *antiszociális* korban egy ember *szociális érzésének* műve volt, az ma benne van az egész világot átjáró *szociális áramlatban*. Nyilvánvaló, hogy a társadalom léte a gazdasági és *szociális eshetőségek*

szerint alakul, az állam és a társadalom *gazdasági-szociális* módon kifejezett viszonylatai mutatkoznak azokban a *szociális törekvésekben*, amelyeket a kormány a *szociális védelem* frontján megvalósítani igyekszik. A kormányintézkedések *szociális kihatásai* máris érezhetőek, nemcsak a gazdaságpolitikai *szociális tendenciában*, hanem a fogyasztási igények *szociális szolgálatában* is. Az állam az elmúlt évben is hatalmas összegeket költött *szociális kiadásokra és beruházásokra*. Vázlatosan is nehéz ismertetni ezeket a *szociális jellegű* szervezeteket, intézményeket és berendezéseket, amelyek a *szociális szolgálat* terén úttörők. A *szociális célok* szolgálatában állnak az országos *szociális előadók, szociális felügyelők és titkárok*. A *szociális alap* munkaprogrammja elkészült, s a legutóbbi *szociális értekezleten* szóba került a *szociális minisztérium* terve is. Azt bizonyítja mindez, hogy a kormány vállalja a rá váró *szociális feladatokat*. Távol vagyunk azonban attól, hogy a nagy tömegek *szociális helyzetét* rendezettnek mondhassuk. A *szociális munka* még csak a kezdetnél tart, de *munkás-szociális téren* már mutatkoznak az eredmények. Kétségtelenül megnöttek a *szociális igények és követelmények*, de ezzel együttjár a *szociális érzék* fejlődése. Ennek a célnak, a *szociális ember* kialakításának szolgálatába áll a nevelés is, amely beoltja az ifjúságba a *szociális kötelességek* tudatát. Az állam *diákszociális intézményei* világosan mutatják az erre irányuló *szociális szándékot*. A *szociális természetű* intézkedések természetesen nemcsak előnyöket adnak, hanem *szociális terheket* is rónak a lakosságra. A magasabb *szociális célra* való tekintettel azonban vállalnunk kell ezeket. A *szociális problémák* egyre sürgetőbben követelik a megfelelő *szociális törvények* megszületését is. A *szociális biztosítás* és a sokgyermekes családokat befogadó háztulajdonosoknak adott *szociális célzatú* adókedvezmény csak kezdetet jelent. Hogy a *művész-szociális teendőkről* ne is beszéljek, távol vagyunk attól, hogy az iparban dolgozók *helyzetét szociálisnak* mondhassuk. Szükséges bizonyos iparágakban *szociális razziák* rendezése. A faluról városba tóduló szegénység elsősorban *szociális segítség* után kiált. Végig kell csak menni egy téli estén a külvárosok sivár utcáin, s hallgatni, amint a kocmák *szociális mélabúja* tompán bög az éjtszakába. A tél *szociális szempontból* új nehézségek elé állítja a hatóságokat. Reméljük, hogy a *szociális tervek* lépést tartanak az idők követelményeivel. Elsősorban arra van szükség, hogy a vezetők tisztában legyenek munkájuk *szociális jelentőségével*. A miniszterelnök kijelentése szerint a közigazgatás *szociális magatartása* elégtelen. Pedig nagyon fontos, hogy a tisztviselők ismerjék a közigazgatás kérdéseinek *szociális oldalát* is. Így remélhető csak, hogy *szociális munkájuk* révén a *szociális gondolkodás* széles körben meghonosodik. A jó államvezetés értékét a *szociális eredmények* mutatják.

Nem pályázom politikai babérokra ezzel a szónoklattal. Bevallom azt is, hogy elejétől végéig loptam. Minden kifejezését új-

ságcikkekből, országgyűlési tudósításokból szedegtettem össze, néhány napi figyelmes olvasással. Feltűnt, mennyire elburjánzott közéleti nyelvünkben a *szociális* szó. A legkülönbözőbb szókapcsolatokban használjuk, néha egészen szokatlan újszerűséggel. Az összeállított szöveg ezt akarja bemutatni. A szó a múlt század végén kirobbanó gazdasági válságok és agrárszociális mozgalmak idején terjedt el először. Aztán egy darabig visszavonultan élt, s napjainkban, újabb világrengető válságok idején emelkedett újra a népszerűség csúcsára. Úgy látszik akkor volt jó világ, amikor legkevesebbet hangoztatták. Korántsem akarok azonban a szociális gondolat ellen hadakozni, csak nyelvi szempontból szeretnék hozzászólni használatához.

Zolnai Béla szerint az idegen szavaknak gondolkodáskönnyítő szerepük van. Ez kétségtelen, de legfeljebb a nyelv kezdetleges, fejletlen állapotában van nagyobb fontossága, kiművelt, gazdag szókiecs birtokában kevésbbé. A magyartalanságon kívül van azonban az idegen szavak használatának sokkal rejtettebb, s ezért komoly veszélye, amely éppen gondolkodáskönnyítő szerepükből származik. Rászoktatnak a pontatlanságra, felületességre, pongyolaságra, a „körülbelül ezt jelenti“ kifejezésekre. A gazdagodással szemben pedig aránytalanul nagy a veszteség. Az idegen szavak elterjedésének egyik nyomós oka éppen az, hogy jelentésük legtöbbször tág, sok minden belefér, amit különben pontos, egyéni szóval fejeznénk ki. Az ember kényelmes, s inkább kifejez valamit a divatos idegen szóval, mint hogy a megfelelő magyar kifejezések árnyalati különbségein gondolkozzék. Ezek tehát lassanként elsikkadnak, kiszorulnak a használatból. Jellemző példa erre a *szociális* szó esete. Lépten-nyomon használjuk, de sokszor zavarban lennénk, ha pontosan meg kellene határoznunk jelentését. Mentségül azzal érvelhetünk, hogy értelme sem egészen tisztázott, nem is tudhatjuk tökéletes pontosságú magyar szóval helyettesíteni minden esetben. Bizonyos kapcsolatokban többé-kevésbbé pótolhatjuk az alapjelentésének megfelelő *társadalmi*, *társas*, *közösségi*, továbbá az *emberbaráti*, *felebaráti* szavakkal; másutt használhatjuk helyette a *népjóléti* (*diákjóléti*), *anyagi*, *emberies*, *méltányos*, *embervédelmi*, *munkásvédelmi*, *életjavító* kifejezéseket. De hogyan mondjuk magyar szóval ezeket: *szociális* ember, *szociális* terhek, *szociális* magatartás, *szociális* igények, *Szociális* Szemle, *szociális* Magyarország, stb.? Hasonló fogas kérdésekre tucatjával bukkanhatunk a fentebb összeállított gyűjteményben, a közélet és az újságok nyelvében. El kell ismernünk, hogy a *szociális* szó az idézett értelmezéseknél többet jelent, néha egészen mást, amit inkább csak érezni, sejteni tudunk, körülírni nehezen, egy szóval kifejezni aligha. A *szociális* fogalmában benne van a munka és munkás megbecsülése, a biztosított emberi élet követelménye, a munka és kenyér joga. Érezzük benne a mások érdekeinek tiszteletét s a magunkénak a védelmét, a kéz kezét mos nem einkosi, de felebaráti egybetartozását és összetar-

tását, az önzetlen segítő szándékot. Jelenti ez a szó a méltányosság szép erényét, embertársaink megbeesülését, de elsősorban valami közösségi érzést, a szervezett jótékonytságot, az államhatalom igazságtévő beavatkozását az emberi jogok, igények és érdekek szövetségébe. Hogyan fejezzük ki mindezt egy szóval, amikor maga a fogalom ilyen sok elemből és árnyalathból áll? Nagy és nehéz munkára vállalkoznék az, aki legtömörebb meghatározását akarná adni, s a lényegéhez legközelebb férköző, legtalálhatóbb szót keresné. A feladat szinte lehetetlen, de meg kell próbálkoznunk vele, már csak a fogalom tisztázása miatt is. Amíg ez meg nem történik, el kell fogadnunk kényszerűségből a *szociális*-t, de arra ügyeljünk, hogy pusztán divatból és „korszerűségből” ne használjuk ott is, ahol értelemvesztés nélkül helyettesíthető jó magyar szóval. Mit ér, ha szókincsünk gyarapodik egy sokszínű, dústartalmú és hasznos, bár idegen elemmel, de ezzel kiszorítunk a használatból és jogaiból tíz más magyar szót. Nem így akarjuk gazdagítani nyelvünket. Pedig ha ez a folyamat tovább terjed, a „bort, búzát, békességet!” ízes jókívánsága helyett hamarosan így köszönnek falusi magyarjaink, esetleg felemelt karral: „*Szociális reformot!*”

Kovalovszky Miklós.

Goethe meg a szómagyarítás.

Egyik napilapunk német íróknak Horvát Henrik átültette epigrammáit közölte (Magyar Nemzet 1939. nov. 17.). Az ismertetés abból az alkalomból történt, hogy a fordító a Petőfi-Társaság egyik ülésén — „Idegen bors” összefoglaló címmel — fölolvasta a verseket.

A fordítást nem akarom bírálni; nem érzem magam erre hivatottnak. A lapok szerint nagy sikere volt a fölolvadásnak. Ám hozzá akarok szólni az egyik vershez nyelvészeti nézőpontból. Ahhoz a vershez, amelynek olvastán ez a kérdés vetődött föl bennem, alkalmasint az olvasóban is a címül írt mondat olvastakor: hát Goethe szómagyarítással is foglalkozott? Lássuk a verset!

Goethe: A purista.

Idegen szavak miatt, nyelvvrendőr, ejtesz sok zokszót —

Mondd meg, barátom, tehát: hogy' magyarítod a „smokk” szót?

Hát *smokk* szó is van? — kérdi tovább a meglepődött olvasó, ön maga előtt pirulva műveltségének eme fogyatékoságán. Megnyugtadjuk mindenekelőtt az olvasót: nem esett csorba műveltségén. Vele együtt a művelt németek százezrei sem ismerik ezt a kifejezést. S hogy meglepődése még nagyobb legyen, hozzátesszük: nem ismeri a szót — Goethe sem!

A vers eredetijében hiába keressük a *smokk* szót. Mert a német szöveg így szól:

Der Purist.

Sinnreich bist du, die Sprache von fremden Wörtern zu säubern;
Nun, so sage doch Freund, wie man Pedant uns verdeutscht.¹

Látnivaló, hogy a *smokk* nem Goethe kertjében, hanem a fordítóban termett. Amde ez mitsem változtat azon a szándékon, hogy megállapítsuk a szó eredetét.

A meglepetések sorát azonban még nem zártuk le: német nyelvtudományi munkákban is hiába kerestük a szót. Nem ismerik többek között Grimm, Sanders, Paul. Hol keressük hát a *smokk*-ot? Lám, ez az eredménye a szörszálhasogató (= *pedáns*) szóadászatnak: A *nyelvrendőr* (lásd a *faláda* kaptáját!) a német nyelvtudomány mezején kalandozik és szinte megfeledez a honi berkekről, a — Dob-utcáról és környékéről. Mert itt honos a *smokk* szó, polgárjogot nyert, amikor Bécs hasonló kerületéből kirándult Pestre.

A kutatás további során ráakadunk a *smokk*-ra Zoozmann Zitatenschatz című munkájában és a Brockhaus-lexikon 1933-i kiadásában. Mindkét forrásunk Freytag Gusztáv neves német író Die Journalisten című vígjátékából való átvételnek tartja a szót. Ugyanis az 1853-ban, tehát Goethe halála után megjelent vígjáték egyik alakjának, egy gyatra kis firkoncnak, a *Schmock* nevet adta az író. Mind Zoozmann, mind Brockhaus a szó jelentését Freytag vígjátékának nyomán így állapítja meg: „jellemtelen, tudatlan újságíró”. Egyikük sem ismeri azonban Kluge megállapításait. Kluge Frigyesről, a nemrég elhunyt német nyelvtudóstól, az osztálynyelvek kiváló kutatójától megtudjuk, hogy a *smokk* szó prágai zsargónkifejezés; jelentése „verschrobener, jüdischer Phantast” (Kluge-Götze, EtWb.¹¹). Megtudjuk tőle azt is, hogy Freytag névadása innen ered. A korának legnépszerűbb vígjátéka aztán megindította a *smokk* szó elterjedését.

A *smokk* tehát zsargónszó. Az újabb nyelvhasználatban jelentése „kicsinyes, bogaras számár”. Pintér Jenő Nyelvvédőkönyve nem feledezett meg a szóról, de a „fölfuvalkodott, képzelődő, nyegle” téves jelentést találjuk nála.

Csehország Shakespeare jóvoltából tengerparthoz jutott. De ha ezt a nagy drámaíró a költői szabadság nevében megtette, megteheti-e Horvát Henrik a fordítói szabadság nevében azt, hogy Goethet a szómagyarítás ellen szólaltatja meg, még pedig úgy, hogy a siralmasan gyatra zsargónszót a nagy német palástjában vonultatja föl?

Goethe epigrammája alkalmi munka. A költő egy meghatározott személy — Campe — nevetséges túlzásaira gondolt. Vajjon műhatatlanul szükség volt-e arra, hogy a magyar közönség átültetésben megismerje az epigrammát? Aligha.

¹ Goethe's sämtliche Werke. Cotta, Jubiläumsausgabe. IV. kötet, 169. l.

A nyelvvédelem rendszerint az idegen szók két csoportjával foglalkozik: a fölösleges és a nélkülözhetetlen idegen szók csoportjával. Elvi ellentét voltaképpen nincs is már a küzdők között. A vita annak a megállapítása körül folyik, melyik osztályba tartozik egy-egy idegen szó...

Van azonban egy harmadik csoport is: az idegen lelkiségben gyökerező, attól elszakadni nem tudó fogalmak kifejezőinek csoportja. Ide tartozik a *smokk* is. Arra a kérdésre tehát, miképpen magyarítja a nyelvtisztító (= *purista*) a *smokk* szót, a válasz ez: semmiképpen! Nem kell a *smokk* eredeti alakjában, de nem kell magyar szóval kifejezve sem. Nem kérünk az effajta idegen borsból.

A magyar nyelvtudomány egyik mestere, a német anyanyelvű Budenz József mondta: „A magyar nyelv nem is tartozik kifejezni oly fordulatot, mely németül való gondolkodásból áll elő...² Valóban; érebekívánczó alapvető igazsága ez a nyelvvédelemnek! Ezzel a megállapítással kellene megindítani a gondolatmenetet mindannyiszor, ahányszor kezünkbe vesszük a tollat!

A *zokszó-smokk* szó jól rímel. A jó rím meg sokat ér. Csak néha igen nagy árat kell érté fizetni. A latin mondásra gondolunk: *magis amicum, quam dictum perdere*.

Loványi Gyula.

² Az idézetet Szinnyei Józsefnek Budenz József, a kezdő nyelvész című szép értekezéséből vettük. (MNy. XIX, 19).

Még egy szó a szóösszetevő járványról.

Örömmel láttam, hogy a Magyarosan 1940. évi 4. számában közölt dolgozatom visszhangra talált, s már a lap 5. számában Horányi Károly velem egyetértve erélyes védelemre hív fel a szóösszekötő járvány elharapózása ellen.

Sajnálom azonban, hogy fogalmazásom arra a téves következtetésre adott alkalmat, mintha én a felsorolt összetett szavak mindegyikénél a német nyelv hatásában látnám ennek a szóösszetevő járványnak az okát. Én ugyanis csakugyan rámutattam a nyelvérzék gyengülésére, amennyiben ez a szavak egyre terjedő összetevésében megnyilvánul, de a német nyelv hatására csak egyes esetekben utaltam, s ott különösen felhívtam rá az olvasó figyelmét. Ezek a példák a határozós összetételek közül: *férjhez megy, ott áll, földre száll* s a *tovább*-bal összetett igék; aztán a jelzős összetételek közül, ezzel a megjegyzéssel: „a felsorolt példák néhányra határozottan a német összetett szó lefordítására utal”, vagyis nem mind, hanem néhány, mégpedig a következők: *hajózási társaság, kerülő út, légi összeköttetés, tanári kar, végső állomás* (103. l.); később az *egymás* névmásnak a névutóval való egybeírásánál mutattam rá a német helyesírás hatására (104. l.). Egyebekben nem foglalkoztam a német nyelv hatásával, és eszembe sem

jutott, hogy minden összetevés mögött német mintát lássak. Csak azt próbáltam kimutatni, hogy mennyiben jelenti a gyakori szóösszetevés a nyelvérzék gyengülését. Ez volt dolgozatom tárgya, nem pedig az összeírás lélektani okainak a vizsgálata.

Horányi Karoly idézi néhány példamat és hozzászözi, hogy ezeknek javarésze nem is mutat idegen hatásra. De hiszen én sem állítottam ezekről semmi ilyesfélét! (Pedig a *nagyra becsül* egybeírásánál rámutathattam volna a német mintára: hochschätzen.)

Horányi Károly a cikkemből tévesen kikövetkeztetett tétel: a német nyelv hatása ellen azt hozza fel, hogy „a szavak helytelen egybeírása azonban megfigyelhető olyan emberek írásaiban is, akik sohasem tanultak németül”. Lehet. De én az újságokból írtam ki a példákat, az újságírók pedig mind tanultak németül, mivel-hogy Magyarországon minden polgári iskolában és középiskolában tanítanak németül. Viszont ahhoz, hogy valaki a német mintára keletkezett nyelvi és helyesírási hibákat átvegye és alkalmazza, nem okvetlenül szükséges, hogy ő maga közvetlenül és minden egyes esetben újra megalkossa ezeket a hibákat. Megteszik azt helyette mások, ő csak kényelmesen utánuk csinálja, sokszor bizonyára egészen jóhiszeműen, éppen azért, mert *nem tud németül*, és ezért nem látja a hiba német mintáját. Talán ha tudná, hogy az, amit mond vagy ír, német gondolkodást tükröz, elkerülné, különösen ha azt is érzi, hogy mi a kötelessége anyanyelvével szemben. Éppen azért nem lehet eléggé erőlesen kívánni, hogy legalább az újságok helyesen írjanak. Az a sok jóhiszemű magyar, akinek egyetlen olvasmánya a napilap, nem is képzei, hogy az újságírók nyelve és helyesírása sokszor hibás; ha pedig már elhitte, hogy jól írnak, a következő lépés lesz az utánzás, s az idegenszerűségek terjednek feltartóztathatatlanul, különösen a nagy városokban, éppen azokban a körökben, amelyek csakugyan sohasem tanultak németül.

Horányi érdekes hozzászólására még megjegyzem, hogy a hangsúly szerepét a szavak egybeírásában példáim néhányában magam is megfigyeltem, de tárgyalását szándékosan kerültem, mert dolgozatom célja nem az volt, hogy a helytelen összetételek lélektani okait vizsgáljam. Az bizonyos, hogy a hangsúly általi egybefoglalás sokszor befolyásolja a szóösszetevőket. De mégis feltűnő, hogy az összetevő járvány ilyen elharapózása újabb keletű, holott a magyar nyelv hangsúlyozási sajátossága Arany László megállapítása szerint megvolt már 1898-ban, abban az évben, mely tanulmánya kelteként szerepel, sőt régebben is, ugyanis éppen Arany László hivatkozik Fogarassy Jánosra,* hogy ő már egy emberöltővel előbb észrevette pl. a „négyyszótagos izületeket” (nem nevezi *szól*amoknak), s a hangsúly változandóságát”. Régi újságokban böngészve mégis inkább azt látjuk, hogy sokszor a ma

* Így írja a nevét.

már összetételeknek érzett szavakat is külön írják; sőt ha még régebbre visszamegyünk irodalmi emlékeinkben, külön írva találjuk még az igekötők nagy részét is. Vajjon volt-e akkor az igéknek önálló hangsúlyuk?

Ezek a kérdések azonban talán már nem is nyelvművelő folyóiratba valók, hanem nyelvészetibe.

Biró Izabella.

Figura.

Figura itt, Figura ott, Figura mindenütt — dalolhatná manapság egy új énekes-zeneség vígjáték hőse, ha be-bepillantana napilapjainkba, különösen a „Színház, Irodalom, Művészet” rovatba. Azt tapasztalná, hogy ez a család, a Figura-család, mostanában nagyon megszorodott, szinte naponként új meg új sarjakkal örvendeztet meg a világot. Lássunk csak néhány ilyen újszülöttet:

„Madgearu állítólag örmény származású, e miatt sokat is támadták, de nem többet, mint a román politika többi közismert *figuráját*.” „Madgearu furcsa, cvikkeres *figurája* még gyakran szerepelt a parlamentben”. „Kitűnő magyar hadseregünk tekintélyét és általános megbecsülését igazán nem veszélyezteti, ha valamelyik színdarab — egyébként nem is magyar — *katonafigurája* nem a legrokonszenvesebb vonásokkal van megrajzolva”. „Azt hiszem, a Luciferből remek *figurát* tudnék alakítani, mondja egy angol filmszínész”. (Mind a Magyar Nemzet 1940. nov. 29-i számában.) „A darab főhősét, Apácai Cseri János *figuráját* a kiváló jellemszínész, Timár József alakítja”. (Pesti Hírlap 1940. dec. 18.) „Különleges *figurák* az új kereskedők között”. (Ujság 1940. dec. 31.) „Témáját (a színmű) a vidéki életből meríti és sorra megeleveníti a túlonált ismert, mégis megdöbbentően ható falusi *figurákat*.” (Magyarság, 1940. dec. 31.) „Ady *figuráját* (Hegedűs Loránt) élesen és tisztán látja.” (Független Magyarország. 1941. jan. 7; Bajcsy-Zsilinszky Endre könyvismertetésében.) „Elsősorban Françoise Rosay-ról kell megemlékeznünk, akinek *anyafigurája* méltó a francia színészet páratlan híréhez”. „A költő fantáziáját és különös színeit, egyéni zamatját és *figuráinak* életbölcseiségét csak a francia film érthette meg.” (Magyarország 1941. jan. 23.) „Az előtérben mozgó cselekmény mögött felvonultatják Blaha Lujza korának valamennyi jellemző *figuráját* is.” „Werner Krauss harmas *figurát* játszik: Oppenheimer segédjét, egy misztikus rabbit és még egy másik jelentéktlenebb *figurát*.” (Magyar Nemzet 1941. jan. 24.) „Heinrich Georg a 'postamester' óta nem alakított ilyen emberi, élő *figurát*.” „A színészek közül elsősorban Fr. Rosay csodálatosan szép *anyafiguráját* kell említenünk.” „Louis Jouvet kis *epizód-figurát* játszik.” (Magyarország. 1941. jan. 24.) „Felvonultatják a századvégi Budapest hamisítatlan életét, amelynek *figurái* ma már történelmi és irodalomtörténeti emlékek.” „...a gögös és

vakmerő csempészkirály *figuráját* megszemélyesítő Louis Jouvét...“ (Pest 1941. jan. 24.) „Gózon pompás *figurát* ábrázol.“ (Új Nemzedék 1941. jan. 25.) „Pompás *figura* Gózon Gyula Nikita bácsija.“ (Magyar Nemzet 1941. jan. 26.) „Jouvét szerelmes csempészvezérként markáns *figurát* ad.“ (Virradat 1941. jan. 27.)

Többet is bemutatathatnék e rendkívül szapora család tagjairól, de azt hiszem, ennyi is elég. Talán ebből a pár, mindössze néhány nap terméséből kiragadott példányból is láthatja a nyájas olvasó: milyen rohamosan koresosodunk! Ma már a politikusok és nagy írók között is akadnak „figurák“, mint Madgearu, Apácai Cseri János és Ady, a „világot jelentő deszkákon“ meg éppen fogyadozik a „hősök“ száma, a színpadokon és mozivásznakon egyre kevesebb lesz az emberábrázoló, alakító színész és színésznő; ezek ma már nem „jelennek meg a színpadon“, nem „lépnek fel“, nem „szerepelnek“, nem „játsszanak“, hanem csak — figuráznak. Pedig ennek az idegen eredetű szónak sajátos íze, tudományosabban szólva, határozott „hangulati velejárója“ van. Figurán a köznyelvben is, s a Magyar Tájszótár különböző vidékekről származó adatainak tanúsága szerint a népnyelvben is rendesen valami komolyan nem veendő és vehető alakot értenek, amolyan Göre Gábor-féle embert. Próbáljunk csak jelzőt tenni melléje! Azt tapasztaljuk, hogy van tréfás, komikus, mulattató, neveltető, kacagtató, bohókás, bolondos figura, de ugyan ki hallott valaha is komoly, józan, megfontolt, higgadt, tekintélyes, magasztos, nemes vagy hasonló figuráról? Ezért helyes a fenti idézetek közül az, amelyben az újságíró arról szól, hogy mostanában nagyon szaporodnak a „*különleges figurák*“ az új kereskedők között“, — hiszen nyilván az oda nem való, hozzá nem értő elemeket akarta „kifigurázni“; a „*falusi figurák*“ kifejezésben is van valami vállveregetés, még az „*epizód-figurát*“ is elfogadhatjuk, mert itt a szerep jelentéktelenségét kívánja az újságíró kiemelni, Gózon „Nikita bácsija“ is alighanem rászolgált a figura elnevezésre, a többi azonban bizony helytelen.

Ehhez a jövevénytárhoz ugyanis mindig valami lekicsinylő, megvető, lenéző, gúnyolódó jelentésárnyalat tapad, mint Tolnai Vilmos Magyarító Szótárának értelmezéséből is kiviláglik; ott *figura* egyebek között annyi, mint „nevetséges alak, furcsa ember, világesúfja, nevetség, torzalak.“ Ne népesítsük be hát a színpad és művészet, meg a közélet világát ilyen jött-ment torzalakkal, ne szegényítsük nyelvünket ilyen oktalan értelemtagítással, hanem — ha már a tollunk hegyére szalad — maradjunk meg ennél a meggyökerezett értelemnél, ne „figurázzunk“ minduntalan, csak akkor, ha tréfálni, gúnyolódni van kedvünk, ha valami furcsa, bolondos emberről beszélünk!

Székely Károly.

Könyörgöm.

Újabban általánossá lett a *könyörgöm* szóalak: nemcsak a közbeszédben halljuk ezt, hanem igen gyakran nyomtatásban is látjuk. Pedig a *könyörög* nem ikes ige, s így egyes első személyű alakja a jelentő mód jelen időben nem is lehet más, mint *könyörögök*. S ez a helyes *könyörögök* volt is használatos mindenkor irodalmunk nyelvében. A keszthelyi-kódexben ezt olvassuk: *Én istenemnek kenyergek*. A Calepinus-féle szótár XVI. századi magyar kiadásában: *Alázatosan könyörögök*. De ne folytassuk ilyen messzi korból, ne is vizsgáljuk minden írónkat töviről-hegyire ebből a szempontból: figyeljük most csak XIX. és XX. századi költőinket!

Kisfaludy Károly: *Könyörögök*, nincs feleségem. (Pártütök II. 4.) *Könyörögök!* Mit mondtam én csak? (A kérők III. 9.) *Bajza*: Én *könyörögök*: fedje béke a kedvesnek hamvait. (A zárándok.) *Arany*: Csak azon *könyörögök* mostan felségednek. (Toldi XII.) Pedig, *könyörögök*, azt előre jó megtudni. (Bolond Istók I. 5.) *Vajda*: Itt *könyörögök*, esdek, ah, csak ne kacagnál oly kegyetlen. (Bertának.) *Reviczky*: *Könyörögök* hozzád. (Emma 12.) *Gyulai*: Én *könyörögök*, nézz rám, én, aki gyűlöllek. (Pókainé.) *Szász Károly*: Most felelj meg nekem erre, *könyörögök* és követelem. (A holló.) *Endrédi*: Forrón *könyörögök*: engedd meg nekem, hogy... (Halál után.) *Arany László*: S most bocsánatért *könyörögök*. (Elfrida.) *Lévay*: *Könyörögök* nemcsak a magam jóvoltáért. (Két ima.) *Ady*: *Könyörögök* hozzád, asszonyom. (Meg akarlak tartani.) *Vargha Gyula*: Jaj, *könyörögök*, szebbet ennél már pingálni sem lehet. (Le-forrázott apai büszkeség.) *Aprily*: Rapsonné asszonyom, *könyörögök*, még egyszer add a táltosod. (Álom a vár alatt.) *Sik Sándor*: Csak kettőért *könyörögök* Istenemnek. (Életem útja közepén.)

Első, súlyos kifogásunk az lehet a *könyörgöm* ellen, hogy manapság csak a túlzott alázkodás mondatja velünk ezt a kifejezést, mikor olyasvalakivel beszélünk, akinek „kegyes támogatásért vagy kegyes jóindulatért esedezünk“. Ez a földönecsúzás a szavakkal nem is méltó a magyar jellemhez: a fentebb idézett mondatok nyomát sem mutatják az efféle szándéknak. Második kifogásunk (ez már nem oly súlyos) a szóalak használata ellen, mint már jeleztük, az, hogy a *könyörög* nem ikes ige, s így nem is lehet ikesen ragozni.

De hát hogyan lett mégis ikesse ez az ige? Több évvel ezelőtt egy tudósunk azt írta róla, hogy a *kérem* hatása alatt gyökeresedett meg. Véleményem szerint egészen más oka van ennek. Nem mondhatjuk általános használatúnak, de nem tarthatjuk szórványos nyelvbotlásnak sem, mert itt is, ott is, ettől is, attól is halljuk az efféle téves ikes ragozásokat: *Rajongom* érte. *Bolyongom* alatta ébren álmadozva (Szabolcska közismert dala). Gyakran *forogom* társaságában. Fájós tagjaim miatt nehezen *mozgom*. Hiába *hajlongom* előtte, nem akar észrevenni.

A *könyörgöm* és társai *-m* végű ragozásának lélektani oka van. Mikor ugyanis kimondjuk ezeket a szokat, kimondásuk pillanatában az rémlik fel előttünk, hogy a két mássalhangzóval végződő igének ikesnek kell lennie, mint ahogy ikesek ezek a két mássalhangzóval végződő igék: *alszik (alszom), tetszik (tetszem), botlik (botlom), csuklik (csuklom), ugrik (ugrom), mosdik (mosdom)* stb. Feltűnő, hogy a fentebb felsorolt szók: *könyörg-, rajong-, bolyong-, forg-, mozg-, hajlong* kétmássalhangzóságok ugyan, de valamennyien *g*-re végződnek. Tehát csak a mássalhangzóra és *g*-re végződő igék meg igetövek részesülnek abban a megtiszteltetésben, hogy többünk beszédében ikes ragozásúak lettek. De mégsem mindnyájan. Elégge szép számmal maradtak olyan mássalhangzóra és *g*-re végződő igéink meg igetöveink, melyeket, nem számítva egyes ritka kivételeket, nem ragozunk ikesen: *társalgok, vánszorgok, tévelygek, szédelgek, újjongok, töprengok, tántorgok, szédelgek, zengek* stb.

A *könyörgöm, rajongom*-félékkal tehát csak az a baj történt, belejutottak az ikes igék bűvkörébe. Ez még nem nagy baj. Mégis ki kellene irtanunk a *könyörgöm* szóalakot, mert csúfság, amit manapság mivelünk vele: a *könyörgöm* mai használatában megcsúfolja s meghazudtolja a magyarnak becsületes, egyenes természetét.

Juhász Jenő.

Újabb „sajtóvétség“.

Seregestől olvashatunk panaszokat a sajtó magyartalanságairól. Nyelvvédő cikkek sorozata ostromozza a toll katonáit, hogy írjanak magyarosan és vegyék komolyan nemzetnevelő hivatásukat. Talán valami eredmény, bizonyos javulás észlelhető is ezen a téren. Ma már nemcsak folyóiratok, hanem napilapok is helyet adnak hasábjaikon nyelvvédő cikkeknek és ezzel szolgálni akarják a szép és nemzeti ügyet, a magyar nyelv művelés ügyét. De újabban egy megdöbbentő jelenség szúr szemet az olvasónak. Amikor megpróbálnak írónk magyarosan írni, ugyanakkor — úgy látszik — elfelejtenek helyesen írni! Napilapjaink majdnem kivétel nélkül, de a tudományos és szórakoztató folyóiratok igen nagy része is teljesen kiküszöbölte az *i, ú, ű* betűket, mintha ezeknek nem is volna jelentőségük a magyar nyelvben. Hiába halljuk és tanuljuk tehát, hogy nyelvünkben a magánhangzók rövidségének és hosszúságának jelentés-hordozó szerepe van. Ezek a sajtótermékek nem különböztetik meg az ilyen szó párokat: *irt—írt; ágyuk—ágyúk; tüzet—tűzet; telit—telít* stb. Gondolják, úgyis elárulja a mondat értelme, melyik változatról van szó. Ez azután kétségkívül pongyolaságra nevel és nyelvünk újabb mesterséges szegényítését okozza. S ezt a nyelvrontó pongyolaságot olyan lapok is elkövetik, melyek látszólag a nyelvvédő mozgalom mellett

harcolnak! Ideges bosszankodással olvassa az ember ezeket a lapokat, szinte böngészi a szemé azokat a megnyomorított szavakat, melyekben a hosszú magánhangzóról lelopták az ékezetet. Gondolkozik, hogy mi lehet ennek az oka és hogyan lehetne ezen segíteni?

Kétségtől a gépelt kéziratokban rejlik az ok. A Magyarországon forgalomba hozott írógépeken ugyanis találunk x, y, w, q, sőt ä betűket, de nem találunk í, ú, ű betűket. (Ezeket csak külön megrendelésre és költséggel szállítják a cégek.) Az ilyen géppel írt kéziratokat azután nem javítja át írójuk, hanem azonmód kinyomtatják, szégyenére a magyar sajtónak. Különösen az alacsonyabb műveltségű rétegek és a magyarul tanulni akaró idegenek látják ennek nagy kárát, hiszen ők leginkább újságolvasással igyekeznek nyelvtudásukat fokozni és az írott betűtől várnak iránítást.

Hogyan kellene ezen a bosszantó tüneten segíteni? Határozott, sürgős kormányzati intézkedésekkel! Meg kellene tiltani, hogy Magyarországon olyan írógépet árusíthassanak, melyen nincsenek meg a teljes magyar á, b, c-hez szükséges betűjelek. A sajtót pedig utasítani kellene, hogy fordítson gondot minden tekintetben a magyar nyelvhelyességre. Nem kellene visszariadni példás megtorlástól sem. Miért ne lehetne pl. büntetésből eltiltani a megjelenéstől bizonyos időre azokat a sajtótermékeket, amelyek vétének a „magyar nemzet érdekei ellen“, mert *vétének a magyar nyelv és írás helyessége ellen?*!

Tóth József.

SZÉLJEGYZETEK

Síber. — Ennek az újonnan divatba jött német szónak magyarabbá tételére azt az indítványt olvashattuk, hogy használjuk helyette a régi, már elavult *sibolkodó* szót vagy a szintén elavult régi *sib* szónak az *ember*-rel való összetételét, a *sibember*-t, a *sibolni*, *sibolás* helyett pedig a *sibolkodó* alapján föltehető régi *sibolkodik* igét és származékát, a *sibolkodás*-t vagy a régi *sibság* szót (Msn. IX, 125). Ha ezek közül az ajánlott szók közül bármelyik divatba tudna jutni, kétségtől nyereséget jelentene irodalmi és köznyelvünkre nézve. A *sibolkodó* és a *sibember* szók divathozása helyett azonban — ami bizonyára nem volna könnyű dolog — én azt hiszem, beérhetnők az egyszerűbb és már amúgy is használatban levő *siboló* szóval. Pál Gábor erdélyi képviselő is így nevezte például nem régen országgyűlési beszédében a *siber*-t (l. Uj Magyarság 1940 XII/3, 2. l.). Ez a *siboló* szó rövidebb is az ajánlott régi *sibolkodó*-nál. A *sibol* igét és főnévi származékát, a *sibolás*-t nézetem szerint nem kellene kiátkoznunk, hiszen voltaképpen a régi *sibolkodó* szó is *sibol* igére megy vissza, ha ez eddig külön adatként nem volt is kimutatható. A *sibol*, *sibolás*, *siboló* szókban már csak a szótó idegen eredetű, a szók alakja egészében magyar

alkotás, úgyhogy ezek a szavaink alig tesznek már idegenszerű hatást nyelvérzékünkre. A *siber*-t ellenben, főképp végződésénél fogva, sült német szónak érezzük, olyannak, mint a *cvikker* (magyarul *csiptető*), *indiáner* (magy. *szerecsenfánk*), *lincer* (magy. *linci torta*, Tolnai Magyarító Szótárában, a Pesti Hirlap Nyelvőrében és a Magyar Nyelvvédő Könyvben nincs meg), *parizer* (magy. *párizsi*), *partner* (magy. *társ*, *fél*, *játekártárs*, *szereplőtárs*), *suszter* (magy. *cipész*), *übereiher* (magy. *fölöltő* v. *felöltő*), *vekker* (magy. *ébresztőóra*) stb. stb., aminőkkel tele van mindennapi beszédünk, noha bízvást ellehetnének nélkülük.

Zolnai Gyula.

Szóajánlás. — Egy este türelmetlenül vártuk már egy fél-órája késedelmeskedő vonatunkat. Végre megjelent a töltésen két lámpa erős fénye, de csodálkoztunk rajta, hogy nem figyelmeztetnek minket a készülődésre. Meg is kérdezte valaki a vasuti altiszt-tól: „Nem a mi vonatunk ez?” „Nem, kérem, ez a *sinbusz*!” S néhány másodperc múlva elrobogott előttünk a gyorsínautóbusz.

A *sinbusz* nem valami elsőrendű szó, ha származását vizsgáljuk: *sin* része is, *busz* része is idegen eredetű elnevezés. De több okom van rá, hogy elfogadásra ajánljam: 1. A *sin* is, a *busz* is meghonosodott nyelvünkben, s mindnyájan használjuk. 2. Mint összetétel egészen jó, hiszen ha lehet az *omnibusz* mintájára *autóbusz*, lehet akkor *sinbusz* is; az *autóbusz*-t egyébként is röviden *busz*-nak mondjuk. 3. Sokkal rövidebb, mint a *gyorsínautóbusz* elnevezés. 4. Igen találó, mert mást nem lehet rajta érteni, mint sínen járó „busz”-t. — Nem tudom, hogy az a vasutas mástól hallotta-e ezt a kifejezést vagy maga találta ki. Akárkitől származott is, igen jónak tartom, s ezért ajánlom alkalmazását.

Juhász Jenő.

A helyesírás tankönyveinkben. — A gyermekek gyakran észreveszik, hogy egyik-másik szó írását másképen tanulták, mint ahogyan azt a könyvükben látják. (Nefelejts, éjszaka, higgy, bölcsesség, küzködik, stb.) A mondatfűzésben és az írásjelek használatában is sok a kívánnivaló: a felkiáltójelet sokszor pont, néha kérdőjel helyettesíti, és a vessző alkalmazása is bizonytalan.

Ebben az esetben a tankönyv szerzője inkább azért hibás, mert ragaszkodik az írók eredeti írásmódjához. Pedig a gyermek előtt nehéz az írói szabadsággal érvelni, különösen ha kirívó hibákról van szó.

Nem szükséges, hogy az elavult írásmódot és a kéziratok eredetiségét a tankönyvek útján hagyjuk az utókorra. A magyar nyelv okszerű tanítása végett tehát fontos volna, hogy a tankönyvek helyesírása megegyezzek a Magyar Helyesírás Szabályaiban megállapított követelményekkel.

Bartos Nándor.

Még egyszer a film magyarja. — Meskó Lajos a *film* magyarítására igen helyesen a *pergős* szót ajánlotta (Msn. 1940., 110). Az új szót jól lehet az idegen kifejezés rokonainak megfelelően alakítani, így már Meskó a *filmez* igét *pergőz*, *fölperget* szókkal helyettesíti. Ezt az eljárást a következő származtatásokkal folytathatni: *filmesít*: *pergősít*; *filmfölvétel*: *pergősfölvétel*; *film-*

operatőr: pergősszakműves; filmszínész: pergősszínész; filmvászón: pergővászón. — A *filmsztár* pedig *mozicsillag* lehet. A *mozi* szó ugyanis már régen polgárjogot nyert, elejtésével szégyényitenők nyelvünket.

Fehér Géza.

ÍRÓINK MAGYAR NYELVE

Thomas Mann: A boldogság akarása. (Novellák.) Gömöri Jenő fordítása. III. kiadás. Az Athenaeum R.-T. kiadása. (H. és é. n.) 60 l.

A nyáron, szépirodalmi olvasmányaim idején kezembe jutott ez a könyvecske, és a kiváló német író iránti érdeklődésből elolvastam. Bosszankodnom kellett a fordítás bántó magyartalanságai miatt. Elég néhány kirívóbb hibáját felsorolnom.

A határozott névelőnek fölösleges használata végigvonul az egész könyveeskén. Csak egy példát: „*A* mind jobban kitáguló szemei lassan... erre a párra vetődtek“ (19. l.).

Még nagyobb hibája a határozatlan névelőnek németes alkalmazása. Például: „*Egy* mosoly játszott a szája körül“ (12. l.). „*Egy* rettenetes, egyetlen hangtól meg nem tört csend feküdt meg az egész helyiséget“ (19. l.). Ép nyelvérzékű író mind a két mondatot *egy* nélkül írja.

Egyenesen megbotránkoztatók azonban a következő nyelvhibák:

„Sohase volt még ember, aki az egész világ iránt *annyira* udvariasabb[!], előzékenyebb[!], engedékenyebb[!] lett volna, mint ő“ (7. l.). Önképzőköri diák is kijavítaná, vagy erre: „*annyira* udvarias“, vagy erre: „aki udvariasabb lett volna, mint ő“.

„E hiúságok, mint tudatosan gyermeteg, erkölestelen... *embereké*, ... a valóságban szeretetreméltó“! (9. l.).

„Volt ott még egy kandalló is, *amelyen*[!] még kicsit fütöttek“ (11. l.).

„Voltaképen miért *ment el*[!] Amra Jacoby ügyvédhez *feleségül*, az kérdés“ (8. l.).

Aki még a *feleségül megy* kifejezést sem ismeri, az ne fogjon tollat a kezébe! Ez a fordítás pedig, amint a címlap mondja, már a 3-ik kiadásban forog közkézen. Meg kell ütköznünk azon, hogy a jónévű Athenaeum kiadó társaság ilyen kontár tollforgatóra bízta a jeles német író elbeszéléseinek fordítását.

Zolnai Gyula.

KÖNYVSZEMLE

Csánk Béla: Olasz-magyar szólásgyűjtemény. Budapest, 1940. 175 lap. Franklin-Társulat nyomása.

A szerző 5000-nél több olyan közkeletű olasz szólást, kifejezést vagy időszerű szót foglalt egybe, „amelyeket a mai olasz folyó nyelv sodró árja lépten-nyomon a felszínre vet.” A gyűjtemény nem kezdőknek készült, hanem azoknak, „akik már többé-kevésbé beszélnek *olaszul*, de még nem beszélnek *olaszosan*”.

Az olasz—magyar szótárirodalom terén úttörő vállalkozás ez a kis gyűjtemény, mely nélkülözhetetlen kézikönyve lesz az olasz nyelv évről-évre szaporodó híveinek. Örömmel üdvözljük, nemcsak azért, mert az olasz nyelvtanulás elmélyítését szolgálja, hanem azért is, mert a kifejezések magyar értelmezésében igen gazdag szólásgyűjteményt ad. Nem szó szerinti fordításra, hanem a lényegbeli értelem visszaadására törekszik s rokon kifejezést bőven talál a magyar nyelv gazdag kincsesházában. Elég néhány példát idézni ízelítőül: *contento come una Pasqua* — madarat lehetne fogatni vele örömében!, csak úgy ragyog az arc!, majd kiugrik a bőréből! *Tutti d'un pelo e d'una lana* — Egykutya. Egyik gubás, másik subás. Egyik kutya, másik eb. Egyik tizenkilenc, másik egy híján húsz. Egyik kapzsi, másik habzsi. Azon bordában szótták őket. Egyik se jobb a Deákné vásznánál. Egy gyékényen árulnak. Egy hajóban eveznek. Mind egy lében szónak. Együtt fújják a követ.

Kár azonban, hogy a gyűjtemény anyagának beosztása, ábécés betűsorrend a kifejezés első szava szerint, nehézkessé teszi a keresést. Jobb lett volna a főszavak szerint csoportosítani s példamondatokkal is megvilágosítani az egyes kifejezéseket. Sok felesleges szó el is maradhatott volna (*bisogno, camicia, granoturco, zingaro, zuppa* stb.). Csökkenteni lehetett volna azoknak a kifejezéseknek számát is, melyek általános érvényű nyelvtani szabályok egyszerű esetei, mint pl. az általános alany (*quando si è morti*), a kötőmód használata s az idők egyeztetése (*gli domando come stia*) vagy a módbeli segédigék használata (*sarei dovuto andare*). Ezek helyett sokkal fontosabb szólásokat lehetett volna felvenni. Szükséges lett volna a hangsúly jelölése is, különösen a kétes esetekben. A vonzatok teljes jelölésének hiánya is megnehezíti sok kifejezés használatát.

Az ízes magyar szólások közül bántóan rí ki néhány idegen-szerűség vagy kellemetlen hangzású korek szó: *kivülről, blattol, slimmt, kezdetét veszi, strichel, klassz nő, leépít, nem hagyta magának kétszer mondani, tislizik, bővli, mit ért alatta, szíveden fekszik, jobban nézel ki* stb. Ugyanilyen bántóak ezek a hibák is: *szabadjon* = legyen szabad, *fáradtság* = fáradság.

A szerző ezeket valószínűleg azért vette fel gyűjteményébe,

hogy hűen adja vissza az „élet nyelvét“. Mivel azonban a megfelelő olasz kifejezések az olasz nyelvben nem idegenszerűek, s nem kíséri őket ugyanaz a hangulati elem, mint „magyar“ megfelelőjüket, a „klassz nő“, „stimmt“ stb. kifejezések teljesen el is maradhattak volna.

Dallos György.

Piláthy György: Magyar szimfónia. Budapest, 1940. 96 lap. Az Országos Bethlen Gábor Szövetség kiadása.

Ez a kis kötet a szerző tíz tanulmányát gyűjti össze: egy részüik a Magyar Protestánsok Lapjában jelent meg. Egy hazája sorsán aggódó művelt magyar emberfő elmélkedik lapjain korszerű kérdésekről. A magyar nyelv kérdése is gyakran felvetődik, sőt a „Nyelvében él a nemzet“ című tanulmány a *Magyar Nyelvvédő Könyv* egyes fejezeteihez fűz bíráló megjegyzéseket. Inkább néhány vitatható kérdésről akar szólni, mert „erényeit a könyvecske úgyis bőven ontja, kellettő dicséretre nem nagyon szorul rá“.

A szerző a nyelvi romantika tiszteletreméltó álláspontját teszi magáévá, s szeretné régi szép fordulatokkal, ízes és zamatos tájszókkal ékesíteni a magyar nyelvet, hogy minél színesebb, gazdagabb, kifejezőbb legyen. Vitába száll a Nyelvvédő Könyv ama tanácsával, hogy kerüljük a nyelvi avultságokat és a nehezen érthető tájszókat. Itt a Nyelvvédő Könyv nem a művészi irodalmi nyelvre gondolt, hanem csupán az átlag stilisztának akar nagyon helyes és követendő tanácsokat adni. Hova jutnánk, ha mindenki versenyt ontaná a régi és a népi nyelv szavait! Az efféle igen kényes dolog, s olyan finomtollú stilisztának, mint Kosztolányi, sem sikerült azt a néhány régi szót életre kelteni, mellyel mégis megpróbálkozott. De helyesen jegyzi meg a szerző, hogy a szókészlet gyarapítására irányuló törekvéseknek mindig a régi nyelv és a népnyelv gazdag forrásaiból kellene meríteniük.

Jószándék és igaz magyarság árad ebből a könyvből: megérdemelné, hogy minél többen forgassák.

Bence István.

LAPSZEMLE

Debrecen. 1940. dec. 25. — *Gáspár János: Vigyázzunk beszédünkre!* „Színes magyar beszédünk varázslatos szépsége a hibásan beszélő ember ajkán eltorzul. Fájdalommal tapasztalhatjuk, hogy a hibásan beszélők száma rohamosan szaporodik. Beszédünk nagyon magyartalanná vált.“ Védelmére országos mozgalmat kellene indítani, mégpedig Debrecenből, a legmagyarabb városból. A cikkíró tizenkét pontban foglalja össze a legszükségesebb tennivalókat.

Felvidéki Újság. 1940. jan. 25. — *„Kiszthand.“* Józan, ép nyelvérzékű magyar ember előtt teljesen érthetetlen, miért hasz-

nálják nálunk ezt a kifejezést. Mondhatnánk egész egyszerűen magyarul is, így: „Kezét csókolom“. Miért hát ez a szörnyű „Kiszti-hand“?

Magyar Nemzet. 1940. dec. 5. — *Halász Gyula: Ne magyar-kodjunk!* A magyarkodó mondva csinált nyelvszabályokkal rémítgeti a világot. Ezeket ő maga találja ki és hirdeti jobb ügyhöz méltó buzgósággal. Nyelvtani tételei megannyi nyelvi babona. A magyarkodást ne tévesszük össze a jóízű magyarsággal. — 1940. dec. 31. — *Halász Gyula: Nyelvvédők és nyelvvádlók.* Válasz Zolnai Bélának a nyelvművelő mozgalmat támadó cikkeire. — 1941. jan. 4. — *Halász Gyula: Ne felejtjük el szavainkat.* A cikkirő rámutat szókincsünk lassú elapadására. A divat felkap egy-egy szót, s ezt azután mindenre ráhúzzák. Ilyen például az *erős* melléknév. Beszélünk *erős* fagyról, *erős* hidegről, *erős* télről, holott sokkal kifejezőbb és érzékeltetőbb a *csikorgó* fagy, *kemény* hideg, *szigorú*, *fagyos*, *kegyetlen*, *zord* tél. Ime az *erős* mennyi szavunkat szorítja ki a használatból. Ezeket aztán el is felejtjük. — 1941. jan. 10. — *Zolnai Béla: Mostoha anyanyelvünk.* Hozzászólás a Magyar Nemzet által kezdeményezett purizmus-vitához. Minden nyelvvitában ez lehet a vezérelv: „a nyelvet magyarok műveljék, írók műveljék és bizzuk a nyelvfejlődést a stílusművészek, költők egészséges ösztönére, a tömegek konszenzusára, hallgatag megegyezésére“. — *Halász Gyula: A rendetlen rendes.* Újabban fölkapták a *rendes* jelzőt, különösen a közbeszédben. Hogy ne kelljen fejünket törni a megfelelő jelzőn, szellemi renyheségből ezt mondjuk: *rendes*. Népszerűségben vetekedik vele a *százszázalékos*. A tiktűnő férfi manapság *százszázalékos*. — 1941. jan. 15. — *Sinister: Purizmus és asszimiláció.* Bíráló megjegyzések Zolnai Béla „Mostoha anyanyelvünk“ c. cikkére. — 1941. febr. 8. — *Színház és film ügyeljen a helyes magyar beszédre.* A lap egy régi olvasója megnézte a Víg-színházban Heltai Jenő „Egy fillér“ című darabját. A kitűnő előadás élvezésében csak az zavarta őt, hogy a két főszereplő egyáltalában nem tett különbséget az ikes és iktelen ige között. A mindennapi beszédben ez megbocsátható hiba, — a színpadtól azonban elvárhatjuk a helyes és mintaszerű magyar beszéd ápolását. Sokat lehetne beszélni a filmfeliratok magyartalanságáról és stílusbeli pongyolaságáról is. — 1941. febr. 9. — *A „Magyar Nemzet“ és a cenzúra.* A lap egy minapi cikkében kimutatta, hogy az *Országépítés* című hetilap mennyire hemzseg a magyartalanságoktól. A cikk megjelenését a cenzúra nem engedélyezte. „Mit jelent sen ez?“ — kérdezi a Magyar Nemzet. „Azt talán, hogy a cenzúra el akarja tiltani a magyar sajtót attól, hogy kigyomlálja a magyar nyelv virágos kertjébe keveredett dudvákat, hogy ne teljesíthesse legnemesebb hivatását: a magyar nyelvnek, elvehetetlen örök kincsünknek ápolását, pallérozását, a rozsdafoltoktól való megtisztítását?

Nagy-Budapest. 1940. dec. 6. — *Bresztovszky Ede: Öskeresztény.* Ha az *öskeresztény* szót halljuk, az első keresztényekre gondolunk. A katakombák világára. Az első keresztények hívő áldozatkészségére, szelid vértanúságára. Az öskeresztény számára keresztény volta nem gazdasági előnyöket jelentett, hanem lemon-

dást, önfeláldozást és szeretetet. A mai „őskeresztény“ állást akar, kenyeret, megölhetést. Az újsághirdetések „őskeresztény“-ének semilyen köze sincs az őskeresztényekhez. Csak odáig terjed őskereszténysége, hogy mindkét nagyapja és nagyanyja keresztény vallásúnak született. Írja tehát csak nyugodtan, hogy régi keresztény családból származik. Így egyszerűbb, érthetőbb, becsületesebb, magyarosabb.

Nemzeti Figyelő. 1941. január 5. — *Máté-Török Gyula: Magyar művelődés.* Az irodalom, a sajtó, a művészet minden ága, a mozi és rádió teljesen a nemzet nevelését kell, hogy szolgálja. A rádió bemondói legyenek a magyar nyelv papjai, az élő magyar szó tökéletes mesterei, különösen a kiejtés és hangsúlyozás terén. Ma még ebből a szempontból sok a kívánnivaló.

Nemzeti Újság. 1941. jan. 25. — *Gáspár János: Pusztul a magyar beszéd.* Nyelvünk helyességén és beszédünk tisztaságán örködni fontos kötelesség. Szép, helyes magyar beszédet egyre ritkábban hallunk, eredeti zamatából napról-napra több megy veszendőbe. A hibás beszéd szinte észrevétlenül fertőz. Különösen a rádió beszédére kellene nagy gondot fordítani, hogy az mindig kifogástalan legyen és példaképül szolgáljon. Aki a rádióban a magyarság millióihoz beszél, az a magyar beszéd hivatott művésze legyen. Nemzeti szempontból felbecsülhetetlen értékű munka a nyelvvédelem, de éppen annyira fontos a beszédvédelem is. Ezt közüggé kellene tenni. Ezen a téren nagy és fontos feladat vár a társadalomra, az iskolákra és a rádióra. „Sohasem volt akkora szükség magyarságunk védelmére, mint most. Vegyük észre, hogy hamis hangok vegyültek beszédünk zenéjébe. Neveljünk rá minden magyart a hibátlan, szép magyar beszédre. Mentsük meg a magyar beszéd sajátos szépségét!“

Szárnnyaskerek. 1940. dec. 1. — *Gyökössy Endre: Törvényeink és rendeleteink nyelve.* Gróf Teleki Pál miniszterelnök egy országgyűlési beszédében ezeket mondotta: „Okos és világos propagandával nevelni kell a nemzetet. Annál inkább meg kell ezt tenni, mert, sajnos, törvényeink és rendeleteink nyelve rendszerint nem propagandisztikus.“ A miniszterelnök szavaiból kiindulva a cikkíró megállapítja, hogy minden törvény és rendelet nyelve „propagandisztikus“ is, ha egyszerű, értelmes és magyar. De a hivatalban ülő és fogalmazó tisztviselők nagy része éppen ezt nem hiszi el. Nem akar — a legtöbb már nem is tud — egyszerűen, értelmesen és magyarán fogalmazni. Már pedig az a tisztviselő, aki a nagy nyilvánosságnak szánt törvényeket, rendeleteket, hirdetéseket, rövidebb vagy hosszabb közléseket fogalmaz és azon töri fejét, hogy fogalmazása „hivatalos színű és ízű“ legyen, tehát valahogy egyszerű, világos és magyaros írás ne legyen: nem való közhivatalba. „Az ilyen tisztviselő nem lehet a köz szolgája. Közalkalmazottnak nem alkalmas. Az ilyen tisztviselő ártalmas magyar.“

Szózat. 1941. január 27. — *Miért nem akarnak magyar nevet?* A lap tudósítója azzal a kérdéssel fordult néhány nagymozsi vezetőjéhez, hogy miért nem változtatják a mozik nevét magyarra. Az

Omnia igazgatója kijelentette, hogy készséggel hozzájárulnak a mozgalomhoz, sőt egyesületükben ők maguk sürgették legjobban a mozik nevének magyarra változtatását. Az egyesület választmánya azonban csak abban az esetben volt hajlandó ezt határozatként kimondani, ha minden mozitulajdonos hozzájárul a névváltoztatáshoz. A Scala igazgatója az átalakítás nagy költségeit hangoztatta, a Forum vezetősége ellenben kijelentette, hogy a mozi egyéb kiadásaihoz képest az átszerelés költségei fillérekké kerülnek, s akár holnap meg lehetne változtatni a nevüket. A változtatás ellenzői üzleti érdeküket féltik. Mindenki azt várja, hogy a kormány bocsásson ki rendeletet. Ez történt annakidején Olaszországban, és máról-holnapra minden idegen mozinév eltűnt. — 1941. február 3. — *Magyar név — magyar lélek.* „A mai sorsdöntő időkben, mikor a nemzeti öntudatnak és öncélúságnak egyre erőteljesebb hangoztatása nem divatos jelszót, hanem világszerte elszántságot, acélos akaratot, nemzeti élniakarást jelent, jogosan elvárhatja minden nemzet — tehát a magyar is —, hogy fiai a sorsközösséghez való hozzátartozóságukat külsőleg is kifejezzék. Ma már nem elég annak a tudatnak érzete, hogy szívvel-lélekkel magyar vagyok, ma nemzeti érdek, hogy mások is tudják ezt rólunk. Tehát nevünk is bizonyítsa, mi lakozik bennünk.“

Tükör. 1940-i évf. 12. szám. — *Halász Gyula: Ne brutalizálódjunk!* A cikkíró szóváteszi a *brutalizál* igének gyakori és szerinte helytelen használatát s ezt a tanulságot vonja le: „Beszéljünk magyarul, legyen bátorságunk legalább az ilyen bizonytalan jelentésű idegen szavak megmagyarosítására, ha mégannyira támadják is újabban a magyar szó védelmét. Ne riadjunk vissza attól, hogy kineveznek minket dilettáns puristává, csak azért, mert sokaljuk a nyelvünkbe beözönlött idegen szót és mérsékletre intjük azokat, akik — keveslik.“

Zalai Közlöny. 1940. dec. 24. — (bl): *A fajmagyarság és a tösgyökér kötelez is a magyarságra.* Móricz Zsigmondot a legtösgyökerebb magyar írónak tartják. A cikkíró Móricz Zsigmondnak a *Híd*-ban megjelent néhány kisebb közleményét vizsgálja a helyes magyarság szempontjából. Megállapítja, hogy ezek az egy-egy lapnyi cikkek hemzsegek a szükségtelen idegen szavaktól, mondatfűzésük pongyola, a szórend sem mindig kifogástalan. Állításait számos példával igazolja. Íme az egyik a „Kiesi“ c. elbeszélésből: „Szégyenteljes, *hogy* ezek a pestkörnyéki magyarok úgy megtanulták, *hogy* mindenkinek azt mondják már, *hogy* méltóságos úr s *hogy* kezét esőkolom.“ — 1941. január 3. — (bl): *Mit keres a zokni és a karmenádli a rádió műsorában?* A rádiónak elsősorban volna kötelessége ügyelni a tiszta magyar beszédre. „Ha a rádió, a magyar szónak világot átérő hangja sem beszél magyarul, akkor mi értelme van a magyar szót mentő legszebb szándéknak is?“ A magyar rádió műsorában, magyar írók írásaiban nem volna szabad oly sok idegen szónak elhangzania, mint legutóbb a karácsonyi ünnep alatt történt, amikor neves színészpárok adtak elő páros jeleneteket. Ha az írók ilyen szempontból nem ellenőrzik írásaikat, gyomlálják ki belőlük a gazt a rádió illetékesei.

FIGYELŐ

„Gyönyörű magyar beszéd.”

(Magyartalanságok Tersánszky J. Jenő „Az én fiam” c. regényében.)

A könyv borító lapján a következő ajánló sorok olvashatók: „Tersánszky J. Jenő, aki irodalmunk egyik legeredetibb humorú, legzamatosabb magyarságú és egyben legnagyobb jelentőségű képviselője, ebben a könyvében megragadó írói erőneinek mindegyikét megcsillogtatja. Humor, báj, jókedv, az előadás frissesége, gyönyörű magyar beszédének csillogása *Az én fiamat* a mai magyar irodalom legelső remekeinek sorába emeli.” Nagyon jól tudjuk, hogy a könyvek borítékán levő ismertetések nem tárgyilagos bírálatok, — ezt nem is kívánhatjuk a kiadótól — hanem az a hivatásuk, hogy a mű iránt figyelmet és érdeklődést keltsenek. Természetes tehát, hogy nem tárják fel a munka gyengéit, hiányait, hanem elsősorban vonzó tulajdonságait emelik ki, hogy megkívánassák és megvetessék. De éppen azért már az üzleti józanság is azt ajánlja, hogy ezek az ismertetések ne legyenek teljesen valótlanok és alaptalanok. Ha a reklám olyasmit dícsér, ami nincs a műben, s aminek hiánya annak talán éppen a legnagyobb gyöngéje, maga hívja fel a figyelmet a gyarlóságokra, az olvasót kiábrándítja és elkedvetleníti, de a kiadó hitelének is rovására megy.

A Tersánszky regényének stílusára vonatkozó kiadói dícsérek teljesen alaptalanok és hamisak, s nemcsak félrevezetik az olvasót, hanem fel is háborítják. Mert még a mai igazán nem szerénykedő kiadói hirdető-módszerhez képest is túlságosan üzletszerű, amit ezen a borítéklapon a mű zamatos magyarságáról, az előadás frissességéről és gyönyörű magyar beszédének csillogásáról olvasunk. Ennek a regénynek az előadásában nemcsak hogy teljesen hiányoznak ezek a felsorolt tulajdonságok, hanem mindennek éppen az ellenkezője igaz: ennél magyartalanabb, hibásabb és pongyolább stílusú könyv régen került ki jobb magyar kiadó műhelyéből, s hasonló merényletet író és kiadó ritkán követett el a magyar nyelv ellen.

Ebben a merényletben nemcsak az író bűnös, hanem a kiadó is. Hiába ad ki ugyanis egyik kezével nyelvvédő könyveket, ha a másikkal — ilyenfajta stílusú művek kiadásával — lerombolja mindazt, amit annyi nyelvvédő könyv, cikk, rádióelőadás, iskolai tanítás nagy nehezen felépít.

Az ilyen könyv nyelvrontó ereje annál nagyobb, mert többnyire annak a közönségnek a kezébe kerül, amely hisz a nyomtatott betűnek, s bizonytalan nyelvérzéke teljesen megnyugszik, ha saját nyelvi hibáit sorban mind megtalálja egy-egy ilyen szép kiállítású, drága és gyönyörű magyarságúnak hirdetett műben.

Tersánszkynek a magyar nyelv ellen elkövetett sok vétke annál bántóbb és feltűnőbb, mert jobb íróink újabban egyre gondosabban igyekeznek előadásukat megóvni a különféle magyartalanságoktól. Ma már nem divat és nem a műveltség ismertetőjegye a sok idegen szó és idegenszerű kifejezés; ellenkezőleg az elmaradottság és bizonyos fajtájú műveletlenségé.

Tersánszky regényének sok nyelvi hibáját semmivel sem lehet jogosan mentegetni. Az, hogy humoros regény, megenged bizonyos fesztelenséget és nagyobb kényelmet az előadásban, de sem durvaságot, sem pongyolaságot s legkevésbé magyartalanságot nem. Azért, mert valami magyartalan vagy nyelvileg hibás, még nem komikus, legalább irodalmi téren nem. Az erdélyi írók (Nyíró, Tamási stb.) megmutatták humoros és komikus regényeikben, hogy lehet tiszta, szép magyarsággal mulatságos műveket írni nyelvi ficamok és idegenszerűségek nélkül is, pedig humoros elbeszélő műveik tele vannak a nyelvi komikum pompás, zamatos fordulataival, mókázó üdeségével és jókedvfakasztó szójátékaival.

Hogy a regény egy tizennégy év körüli diákfiú története, az sem lehet mentség, mert vidéki kisvárosban élő magyar diák soha ilyen szörnyű nyelven nem beszélt. Ha tehát a könyv stílusa a diáknyelvet akarná utánózni, akkor is hamis lenne. Ha pedig a vidéki diákság valóban ily csúnyán és magyartalanul beszélt volna, s az író tárgyilagos hűséggel ezt követné: akkor nem lett volna szabad azt hirdetni róla, hogy a gyönyörű magyar beszéd remeke. De különben ennek a regénynek az előadása nemcsak magyartalan, hanem a nyelv ellen elkövethető vétkeknek úgyszólván minden fajtája megtalálható benne.

Legfeltűnőbb hibája a sok fölösleges idegen szó. Ha valaki a haszontalan idegen szavak szótárát össze akarja állítani, Tersánszky könyvét igen jól felhasználhatja forrásul. A sok idegen szó nemcsak elrútítja az előadást, hanem zavarólag is hat, annál is inkább, mert Tersánszky olyan idegen szavakat is használ, amelyek a köznyelvben nem ismeretesek, néhol pedig egészen szokatlan vagy éppen helytelen értelmet tulajdonít nekik. Mutatóba ez utóbbiakból közlünk néhányat: *gasztrikus*, *kipuccoltság*, *maximum* = legfeljebb, *mártirium* = szenvedés, *reprezentált* = nyújtott (?) stb.

A fölösleges idegen szavak nemcsak magyartalanná teszik az előadást, hanem sok esetben egészen furcsa, idéetlen kapcsolatok, kifejezéspárokat idéznek elő. Pl: óraidőherdáló patent (9); pozitív címkórság (10); ezzel agyonpipálta a hitoktatót (92). Némelyik mondatában alig van magyar szó. Pl. „A tragika hisztériában süvöltötte rusztikus kosztümjében (206).

Az idegen szavakon kívül egyéb magyartalanságok is hemzsegnek a könyvben. Csak néhányat ragadunk ki közülök mutatoul: „úgy nézett ki“ (17); betart (21); nem túltiszteletteljes (23). „Eppen“-t még véletlenül sem mond, hanem mindig *pont*-ot: *pont*

akkor; *pont* a legjobbindulatú; *pont* a polgári körben; *pont* úgy tett. Csúnya németesség, hogy nála minden „jön“, pl.: egészen furcsán *jött* nekem (23, tűnt fel h.); fogalmam sem *jött* (99., volt h.); mégcsak álmaunk sem *jött*, hogy... (114., nem is álmodtunk arról h.).

Furcsa szórendi hibák és szabálytalanságok: „Jó messze volt aránylag az...” (22). „latba jött szintén értékelésénél nálam az is, hogy... (17). „Majdnem azt a kérdést tettem föl magamnak: nem aggályos hülye vagyok tényleg“ (176). De a legvadabb me-
rénylet a magyar szórend ellen a következő mondat: „Kaptam magamra ruhámat, szedtem könyveimet össze és nyargaltam az iskolába“ (179. l.).

Egyeztetési és ragozási hibák, szabálytalan szóvonzatok és értelmetlen kifejezések is bőven akadnak a regényben. Lássunk ezek közül is egy párat. „Két fruska voltak“ (24). „Azaz hát az ilyen érzelem elemzése túlon túl az értelmetlenségbe komplikált“ (68 — de ez a mondat is!). „Ibrahimmál persze valami vágyával szemben az okos belátás, lemondás utoljára sem jött“ (93). „Iszonyú népszerűséget nyomott ki magának (!) a Kopinich forgalmában ez a játék“ (164).

Előfordulnak a szövegben ilyen lompos és esetlen mondatok is: „A fekete szalonruhám a kopottságán kívül még ki is nőttem alaposan“ (21). „...siettette magát a kezétől fogva édesanyját“ (34). Hogy milyen hanyagul és gondatlanul írta Tersánszky ezt a regényt, elárulja a sok unalmas ismétlés is. Pl.: „...az elemi csapások... pusztulást hoznak..., amelyik hasznót hoz... A tűzvész óriási biztosítási összeget hozott a szállodáért a városnak... De a hasznok hasznát... a szintársulatnak hozta“ (193).

Végül meg kell emlékeznünk arról a sok durva és ízléstelen kifejezésről is, amelyek valósággal heinzssegnek ebben a regényben. Nagyon jól tudjuk, hogy a diáknyelvben nemcsak a művelt társalgás szókinése szerepel, hanem van abban sok nyers, goromba szó is. Arra is gondolunk, hogy Tersánszky nem az ifjúság számára s nem nevelő szándékkal írta ezt a könyvet. De ha mindezt figyelembe vesszük, akkor is sok itt a gorombáskodás, ízetlenkedés és malackodás. Egyrészt a legzüllöttebb diákok beszéde sincs ennyire tele durvasággal, másrészt pedig az írónak művészi tartózkodással csak annyit kellett volna a kamasz nyelv fattyúhajtásaiból meghagyni, amennyit a jellemzés valószerűsége okvetlenül megkíván. Mások is írtak már diákokról regényt nem az ifjúság számára (Móricz Zsigmond, Komáromi János, Németh László stb.), az ő műveikben is megvan a diáknyelv elevevése, üdesége és nyersége is, de mily jótékony magasságban vannak ezek Tersánszky durva és rosszízű prózája felett. Az irodalom mégis csak elsősorban művészet és nincs oly szélsőséges naturalista felfogás, mely a művészi eszköznek: a nyelvnek ilyen alacsony elcsúfítását megengedhetné és igazolhatná. Nem lehet a művészet határait, amelyeket éppen e téren oly remekül megszabott Arany Voj-

tina ars poeticá-jában, büntetlenül áthágni. Lehetetlen, hogy épizésű olvasó élvezetet találjon olyan műben, amely ilyenféle vi-rágoktól „illatozik”: „Ne légy marha!” (38). „...dögöljek meg” (38). „Mit marhulsz?” (42). „Fene, fenét. Mit ugatsz?!” (95). „...bű-dös, nyálas kanvarangyosbéka” (96). „Repelj meg! Hülye” (117). „Bár a fészkes fene enné meg a betörő pofádat” (171). — Nem, erről az előadásról igazán nem lehet jóhiszeműen azt állítani, hogy „humor, báj, jókedv és frissesség csillog benne” — amint ezt a borítéklap ajánló sorai hazudják.

És itt befejezésül megint nyomatékosan rámutatunk a ki-adói kötelességre és felelősségre. Ha az író nem elég lelkiismeretes s ennyire nem törődik a magyar nyelv legelemibb érdekeivel és értékeivel, akkor a kiadó kötelessége, hogy az ilyen mű meg-jelenését megakadályozza. Különösen egy nagymultú és tekinté-lyes vállalatától várhatjuk ezt el jogosan. A nagy név nemcsak előnyt jelent, hanem felelősséggel is jár. Én, az olvasó, azért ves-zsem meg az előttem ismeretlen tartalmú művet, mert megbízom a kiadóban. A kiadó a kiadás előtt hozzáértő szakemberekkel el-olvastatja a kéziratokat. Ennek a házi bírálatnak necsak a mese érdekességére, kapós voltára legyen gondja és figyelme, hanem az előadásra, a nyelv tisztaságára is. Elvégre ezek a hibák, ame-lyeket Tersánszky regényében megállapítottunk, olyanok, hogy az író néhány nap alatt könnyen kigyomláhlhatta volna őket írásából, ha felhívták volna erre a figyelmét és főleg ha a kiadó ezt meg-követelte volna. A kiadók necsak arra törekedjenek, hogy a pa-pír, a szedés, a nyomás, a kötés és borítólap minél tetszetősebb és tökéletesebb legyen, hanem szép, tiszta, művészi és elsősorban ma-gyaros legyen az előadás is. A könyvkiadás nálunk mindig egy kicsit áldozat és hazafias cselekedet is volt. Próbáljanak kiadóink megint felemelkedni erre a hivatásmagaslatra, s akkor hamarosan eltűnnek a magyar könyvpiacról a Tersánszky regényéhez hasonló magyar nyelv elleni bűnök és merényletek.

Semetkay József.

A Nemzeti Sport 1940. évi magyarító pályázatának eredménye

Vadas Gyula és Hoppe László népszerű sportlapja f. évi ja-nuár 7-én lelkes hangú cikkben számol be tizedik magyarító pályá-zatának eredményéről. A cikk általános érdekű részeit itt közöljük.

„Új eszmeáramlatok új szavakat dobnak a nyelvbe. Mikor Angliában a sport sugalló erejűvé vált, s az egész világot meg-gazdagította ezzel az új tanítással, az új fogalmakra új szavak szü-lettek. Ezeket az új szavakat a legtöbb nemzet szolgai módon vette át nyelvkincsébe. Néha divatból, néha kérdésből, néha feltűnési viselkedésből, esetleg lustaságból vagy más egyébből. S ezek a jövővények förtelmessé csúfították beszédünket. Sportújságot írni

a XX-ik század elején majdnem annyit jelentett, mint angolul írni. Valóságos tolvajnyelvvé torzult a sportbeszéd és a sportírás.

A huszas évek táján a Nemzeti Sport hadat üzent ennek a csúfságnak. Új, kifejező, rövid és szabatos magyar szokat kerestünk az idegen sportkifejezések helyett. 1932-ben már országos mozgalommá nőtt ez a próbálkozás. Olvasóink és munkatársaink közös munkával láttak neki az idegen szógyomok irtásának. S azóta minden évben karácsony táján pályázatot hirdetünk a sportkifejezések magyarítására. S a magyar nyelv virágoskertjéből egyre tűnedeznek a betolakodott szavak.

Most tizedszer hirdetünk eredményt. A feladat egyre nehezebb, mert a könnyebben magyarítható szavak már régen magyarokká váltak. Most már csak 15—20 megátalkodottal kell megbirkóznunk. De ezek aztán csökönyösen védik helyüket nyelvkincsünkben!

218 pályázó összesen 1432 szóval vett részt ezen a vitézi tornán. A beérkezett pályaműveket gondos munkával válogattuk szét, s a legjobbkat közülük hattagú szerkesztőbizottságunk elé terjesztettük. Ez a bizottság 21 előterjesztett kifejezés közül tizenkettőt talált elfogadhatónak. Ezt a tizenkét új szópalántát Putnoky Imre középiskolai igazgató, a Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának előadója elé terjesztettük. Putnoky Imre atyai szeretettel és szigorral vizsgálta meg ezeket a szócsemetéket és közülük hármat küldött ki az életbe: járni tanulni.

Ez a három új magyar sportkifejezés a következő:

1. *Abstoss = lökőrajt.*

A vízilabdázó az ellenfelétől elrugaszkodik, — ellöki magát tőle — és így eleven lendületet nyerve *rajtol* a labdára, — vagy célja felé. A „lökő” szórész erőszakosságot, szabálytalanságot érzékeltet és így a „lökőrajt” kifejezés sokkal szabatosabb, találőbb, mint az eredeti „abstoss” (abstósz), mert kifejezi a *rajtolás tényét* és azt, hogy ez a művelet milyen testmozgással és erőszakosan történt.

A főnév igésítve is megállja helyét: *lökőrajtol*.

31 pályázónk kísérletezett az abstoss-szal. Legtalálóbbnak a *lökőrajtot* találtuk.

2. *Geller = pender.*

A labda gellert kapott = „a labda *penderült*.” „*Penderes* labda.” „Erre a *penderülésre* nem számított” ..... stb. Az új kifejezés voltaképpen nem is új, csak éppen eddig nem használtuk. Viszont tökéletesen fedi a geller értelmét. Jobban, kifejezőbben, mint a *gurulat*. Gurulás csak a földön történhetik és egyértelmű mozgást fejez ki. A geller azonban elpattanásból keletkező pörgést és ezenkívül bizonyos irányú haladó mozgást is érzékeltet — esetleg a levegőben is. A *penderülés* pedig mind e három kíváncsúnak eleget tesz.

3. *Taktika = fortély.*

Ez a görög-latin eredetű szó olyan, mint egy szépasszony. Annyi értelemruhát tud magára öltetni, oly sokféle fogalmat takar, hogy ember legyen a talpán, aki kiismeri a lelkét. A taktika elsősorban a hadviselést jelent. De jelent hadászatot, haditervet, eljárást, mesterkedést, stb., stb. is. A sport-taktika azonban e szók közül nem találja meg a maga értelemruháját. Kaáli Nagy György dr., aki tizedik magyarító pályázatunkból alaposan kivette részét, a *fortély* szót ajánlja a sport-taktika értelem-fedezésére. Úgy érezzük, igen szerencsésen. Egy csapat taktikája az a fortély, amelynek alkalmazásával az ellenféllel szemben a legsikeresebben száll hadba. A fortély szó olyan mesterkedést, módszert fejez ki, amiben valami ravaszkodás, virtus és cél is érzékelhető.

Pályázóink ebben az esztendőben is sikertelenül ostromolták az „amatőr” kifejezést. A kísérletezők zöme a magyarító szótárakban már régóta szereplő „műkedvelő” szót ajánlja. Ez pedig ez esetben helytelen. A sport „műkedvelője” nem azonos a művészetek és a tudomány „műkedvelőjével” és nem jelent azonos fogalmat a „fotóamatőrrel” sem. Owensről például a legnagyobb rosszindulattal sem mondhattuk volna a berlini olimpiai játékok idején, hogy: „műkedvelő”, mert hiszen a legjobbak között a legjobb volt. De nem szabatos kifejezés a kedvvelő, önkéntes, öntusázó, kisprofi stb., stb. szó sem. Úgy érezzük tíz esztendő magyarító küzdelmeinek távlatából, hogy az „amatőr” csak úgy, mint a „sport”, a „rádió” és az „akció” már nem magyarítható. Elkéstünk vele. Az idegen kifejezés annyira beleetté magát a köztudatba, hogy az onnan semmi áron sem irtható ki többé.

A Nemzeti Sport három ezüstveretét, — mely Manno Miltiadesz művészi alkotása — Putnoky Imrének, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága előadójának bírálata értelmében a következő pályázóknak ítéltük oda:

Kaáli Nagy György, Budapest,

Sebő László, Budapest,

Szöts Lóránt, Budapest.

*

Tízéves tervszerű munkásságunk eredménye — néhány külső magyarítással együtt — 44 magyarított sportkifejezés. (Negyvenegyet felsoroltunk a múlt évi beszámolóban, Magyarosan 1940: 34. A szerkesztő.)

Ez a negyvennégy szó azonban korántsem meríti ki eddigi magyarító munkásságunkat. Az egyes rovatokban 1921 óta tisztogattuk nyelvünket az idegen gyomoktól, így született meg a *görgő*, a *hangház*, a *hullámfogó*, a *hullámsugárzó*, a *hangjáték*, a *hangkép*, a *boly*, a *kétüléses*, a *robbantás*, stb., stb. Ezekkel a már régén a közhasználatba átment szavakkal együtt csaknem száz azoknak az új magyar szóknak a száma, amelyek idegen hangzású sportkifejezéseket helyettesítenek.

A tizedik magyarító pályázat eredményhirdetése után új feladatok, új nehézségek tűnnek fel. Az eddigi siker további cél tudatos munkára serkent. Szívesen hallgatjuk meg barátainkat, olvasóinkat a további eredmények kiharcolásában.

Az oktató személyzet iskolai megszólításáról.

A közoktatási miniszter elrendelte, hogy az iskolákban a tanulók igazgatóikat, tanáraikat és tanítóikat, illetőleg igazgatónőiket, tanárnőiket és tanítónőiket, a rangjelző *nagyságos, méltóságos, kegyelmes* címek mellőzésével, egyszerűen a következő neveken szólítsák, úgymint: a férfiakat *igazgató úr, tanár úr, tanító úr*, a férjes nőket *tanárnő asszony, tanítónő asszony*, a hajadonokat pedig *tanárkisasszony, tanítókisasszony* néven (l. Hivatalos Közlöny 1941. jan. 1-i sz.). Ezek a megszólításmódok nyelvileg természetesen kifogástalanok. A férjes oktatóknak megszólítására azonban nyelvérzésem szerint más és rövidebb kifejezésmódot is lehetett volna ajánlani, hogy ne mondjam: elrendelni. Az *úr* fogalomnak ugyanis a szépnemben az *úrnő* és az *úrhölgy* szavak felelnek meg. Minthogy a mai nyelvszokás az előkelőbb férjes nőket *úrnőknek* nevezi, az *úrhölgy* szót pedig megfigyelésem szerint inkább a férjezetlen úrinőkre szokták alkalmazni: azért a férjes oktatóknak megszólítására a nyelvileg egyébként kifogástalan *asszony* szó helyett önként kínálkozik az *úrnő* elnevezés is. Mint-hogy továbbá a magyar nyelvérzék a foglalkozást, állást jelentő nevekben nem okvetetlenül kívánja meg a nőnem megkülönböztetését, mert mondhatjuk például, hogy valamely egyesületnek N. N. *né* az *elnöke*: azért az *igazgató úr, tanár úr, tanító úr* megszólításoknak férjes nőkre vonatkozva egyszerűen az *igazgató úrnő, tanár úrnő, tanító úrnő* megszólítások is megfelelhetnek, amint bizonyára elő is fordulhattak már. Az *igazgató úrnő* stb. megszólításmódot egyrészt az *igazgató úr* stb.-vel való kifejezésbeli rokon-sága (*úr ~ úrnő*), másrészt a rövidség is ajánlatossá teszi a nyelvileg különben szabályos, de nyilvánvalóan hosszasabb *igazgatónő asszony, tanárnő asszony, tanítónő asszony* megszólításmódokkal szemben, amelyek a nővoltot kétszeresen, az összetételi utótagként szereplő *nő* szóval, meg az *asszony*-nyal is föltüntetik.

Én úgy vélem, hogy ha a magyar oktatók egyike vagy másika az én cikkem nélkül, a maga hasonló nyelvérzéke alapján is erre a megszólításmódra eszmélt volna, és így önmagától, vagy akár ez írásom hatása alatt ilyen *igazgató úrnő* stb. megszólításmódot alkalmazna, ezt a nagyméltóságú miniszter úr a rendeletben olvasható szigorú tilalom („minden más megszólítás követelése vagy elfogadása tilos”) ellenére sem fogja — fegyelmi vétségnek tekinteni.

Zolnai Gyula.

ÜZENETEK

Ö. J.-nek. — Nem kell túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítani ezeknek a cikkeknek. Mozgalmunk halad tovább a maga útján. Eredményeit sem ráfogásokkal, sem „elferdített vagy célzatosan összeválogatott idézetekkel“ nem lehet nevetségessé tenni, még kevésbé hatástalanítani. Legközelebbi füzetünkben mi is hozzászólunk a kérdéshez, természetesen csak elvi szempontból, kerülve minden személyeskedést.

K. D.-nek. — A szükségtelen idegen szavak néha megtréfálják azokat, akik nem tudnak nélkülök elleni. A fővárosi törvényhatóság közigazgatási bizottságának február havi ülésén az egyik városatya az árvízvédelem szempontjából *állandó permanenciát* kívánt. Ezt a szószaporitást — mert hisz a „permanencia“ is állandóságot, tartóságot jelent — könnyen elkerülhette volna a felszólaló, ha állandó *készletet* vagy *felkészültséget* sürget az árvíz elleni védekezés érdekében.

B. K.-nak. — A „kibeszéli magát“ kifejezés, ha azt akarjuk vele mondani, hogy valaki ürügyet hoz fel a maga mentségére, szemenszedett germanizmus (sich ausreden). A *kibeszéd* és *kibeszélés* (Ausrede) helyett mondjuk ezeket: kifogás, üres vagy kopasz mentség, ürügy.

Cs. J.-nak. — A *geny* v. *genny* és *hosszatt* vagy *hosszat* írás kérdése a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságában jelenleg tárgyalás alatt van.

Sz. P.-nek. — A *paraszt* szó mint melléknév került nyelvünkbe a horvát vagy szlovén nyelvből. A szláv *prost* melléknév átvétele. Melich János megállapítása szerint a *paraszt* elsősorban egyházi szerzetesi kifejezés volt s a „laicus“-t jelentette. A régi nyelvben *paraszt frater*; laicus frater. A szó jelentése eredetileg ez volt: „közönséges“, „egyszerű“. A „paraszt ember“ kifejezés tehát annyit jelentett, mint „egyszerű ember“. Jelentéssűrűsődéssel ebből lett a *paraszt* főnév. — Levelében azt írja, hogy mint egy szövetkezeti lap szerkesztőjének erős kapcsolata van a falu népével, s e miatt nagy baja a „paraszt“ szó, mert olvasói nem szívesen hallják. Sokat vitatkoztak már arról, hogy sértő vagy kisebbitő értelme van-e a szónak. A Magyar Nyelvőr 1915-ben közölt egy ilyen hírlapi vitatkozást. Egy szegedi újságíró törölni szeretne volna a „paraszt“ szót nyelvünkéből, de Rákosi Jenő és Kenedi Géza fényes érveléssel védelmére kelt. „Nekem ez a szó“ — írta Rákosi Jenő — „drágább, szebb, becsületesebb és magyarabb mindazoknál, amelyek helyébe tolokodtak“, a *pógárnál* és *polgárnál* is“. Baksay Sándor szerint ebben a szóban semmi kisebbitést nem lát a magyar ember, mikor maga alkalmazza magára, sőt némi önérzettel nevezi magát és viseletét *parasznak* (Összegyűjtött irod. dolgozatai III, 6). — Levelében sok kérdést vet még föl e szóra vonatkozólag, mi most csak a legfontosabbakra válaszoltunk.

B. Ö.-nek. — A Marosvásárhelyen megindítandó nyelvvédő mozgalom előkészítéséről írt beszámolóját köszönettel vettük. Lelkes fáradozása hálára kötelez mindenkit, aki szívén hordja nyelvünk tisztaságának ügyét. Levelében találóan állapítja meg, hogy milyen feladat vár ezen a téren az iskolára, amikor ezt írja: „Ha az iskola teljes erejével belekapcsolódik a magyar nyelv tisztaságáért és helyes használatáért folytatott küzdelembe, akkor a tanulók közvetítésével a szülők, majd pedig az egész társadalom is ki fogják venni részüket ebből a nemes munkából. A siker nem maradhat el.” — Bele kell vinni a köztudatba, hogy a nyelvvédelem ma már minden művelt magyar ember ügye, legdrágább kincsünk, anyanyelvünk tisztaságának megőrzése egyetemes nemzeti érdek.

L. I.-nek. — Levelében felvilágosítást kér tőlünk arra nézve, vajjon a háziállatok származási és állategészségügyi bizonyítványát jelentő, „marhalevél” elnevezés nyelvtani szempontból helyesen képzett s az értelmet is szabatosan visszatükröző szó-e. Nem volna-e helyesebb a törvényes kifejezés helyett a *passzus* vagy a *járlat* szót használni? — Felelet: Erre a fogalomra ma két szó van használatban: a *passzus* és a *marhalevél*. Az elsőt főképpen a nép használja („paksus” alakban is). Ez a szó már meghonosodott nyelvünkben, mintegy másfélszázados multja van. A „marhalevél” törvényes kifejezés, megvan az összes, ma érvényben levő magyar jogforrásokban; képzése ellen kifogás nem tehető. Nagyon is meg kell tehát fontolni, hogy érdemes-e helyükbe egy harmadikat ajánlani. A *járlat* szó a törvényes kifejezésnél semmivel sem helyesebb. Jelentése nem eléggé világos, képzése erőszakolt. A hivatalos nyelv újabb koreshajtása lehet, mert még egy szótárunkban sincs meg.

W. S.-nak. — A magyar közbeszédben a hírlapok nyomán egyre jobban terjed a német *Sturz-kampfflieger* rövidítéséből keletkezett „stuka” szó. Magyarul „zuhanó-bombázó”-nak nevezik. „Miért ne lehetne a „stuka” helyett a mi zuhanó-bombázónkat rövidítve használni?” — kérdezi tőlünk. „Miért nem lehet a „stuka” zuzó?” — Megmondjuk, miért. A szóalkotásnak ez a módja a magyar szóképzés törvényeitől merőben idegen. Semmi közünk hozzá, hogyan alkotja meg az új fogalmakat jelölő szokat a német, nekünk a saját nyelvünk szelleme parancsol. A nyelv életében fontos szerepe van az analógiának, de magyar szónak csak magyar szó lehet a mintája. A „zuhanó-bombázó” kétségtelenül kissé hosszú elnevezés, de máris azon az úton van, hogy *zuhanóvá* rövidüljön. Ez magyarosan hangzik, eredetien és természetesen. A „zuzó”-ról nem lehet ezt állítani, még kevésbé a „zubó”-ról.

Laptársainknak, íróársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórta nyelvújító és nyelvhelyesbítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. Tel.: 221—003.

Elfelejtett írásokból.

Az idegen szó azonnal észrevehető, mint a vetésből kivöröslő pipacs; tehát védekezni is lehet ellene. A magyartalan szófűzés ellenben hasonló a fagyöngyhez. A fagyöngy észrevétlenül üli meg a fa törzsét, elszívja tőle az éltető nedveket és halálát is okozhatja, ha nagyon elhatalmasodik rajta. Csak figyelmes szem veszi észre, mert a színe alig üt el a fa lombjától. Védekeznünk kell mind a kettő ellen, ha nyelvünket a romlástól meg akarjuk óvni.

Az idegen szavak használatában különösen a törvényhozás tagjai tűnnek ki. Országos képviselőink legtöbbször kifogástalan magyarsággal, jóízű zamatossággal beszéli nyelvünket. Ha azonban a képviselőházban szólal meg, valami csodálatos zagyvaléknnyelvet beszél. Alig van mondata, amelyben egy-két latin szó ne volna; az ígét leggyakrabban szenvedő alakjában használja; szórendje, mondatfűzése pedig mindennek beillik, csak magyarnak nem.

A képviselőház ellatinosodott nyelve hatással van a politikai lapokra is; az újságíró füle annyira megszokja ezeket az idegenszerűségeket, hogy valahányszor politikai cikket ír, a tolla alá tolakodnak a naponként hallott kifejezések. Ez az oka, hogy az újságíró is minden bajt szánálni akar, a helyett, hogy meggyógyítaná; konflagrációtól félti az európai egyensúlyt, pedig azzal a fáradsággal lángbaborulást is mondhatna; a társadalmat demoralizálnak látja, pedig a közerkölesök hanyatlásával sem mondana kevesebbet; agresszívnek mondja az ellenzéket, holott elég jól fejezné ki ezt a fogalmat a harcias szóval is. Arra persze nem gondol az újságíró, hogy olvasói nagy része csak szótár segítségével értheti meg ez idegen kifejezésekkel ékes cikkeket.

A művelt közönség beszédében sokkal kevesebb a latin szó, mint a politikusokéban; de annál több a német, francia, az angol. Különösen mostanság olyan zagyvaság lett úrrá az előkelők társalgásában, hogy érzékű ember megcsömörlik tőle. Sokan szinte azt hiszik, hogy idegen kifejezések nélkül nem lehet urasan beszélni. A legszebb az a dologban, hogy idegen szókat használnak derűre-borúra olyanok is, akik idegen nyelvet nem is beszélnek. Szajkó módjára betanulják a német, francia, angol szavakat s már kiejtésükkal elárulják e nyelvekben való járatlanságukat.

Valaki lehet igen művelt ember, ha idegen nyelvet nem beszél is; de ha anyanyelvét sem tudja kifogástalanul, hogyan tart-suk műveltnek? Nálunk azonban megfordítva van a dolog.

(*Rábel László: Hivatalos nyelvünk. Sopron, 1914.*)

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Csűry Bálint, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harsányi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.

X. ÉVF.

1941.

2. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

	lap
Madzsar Imre: A „rö-betű“ és társai — — — — —	33
Meskó Lajos: A magyar határozók panasza — — — — —	38
Ferenczy Géza: Izlap — hónaljlap — pálha — — — — —	44

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Zolnai Gyula: Reneszánsz, reformáció, protekció — — — — —	48
Zolnai Gyula: Árja, árjasít, árjasodik — — — — —	50
Loványi Gyula: Besszarábia — — — — —	52
Buzás Dezső: Bajok az ellentétes mondatokban — — — — —	54

SZÉLJEGYZETEK.

Szebenyi Sándor: Film vagy pergős? — — — — —	55
Loványi Gyula: Rádióaktív — — — — —	56
Loványi Gyula: Úrvezető — — — — —	56
Zolnai Gyula: Hétszilvás nemes! — — — — —	56

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	57
---	----

FIGYELŐ.

A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — —	61
Kovalovszky Miklós: Francia lap a keresztnevek lefordításáról	62
Hírek — — — — —	63

ÜZENETEK.

Négy üzenet — — — — —	64
-----------------------	----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

A „RÖ-BETŰ” ÉS TÁRSAI.

Írta: Madzsar Imre.

A felnőtteknek is, nem csupán iskolásgyermeknek beszédében, újabban a rádióban is nem egyszer hallunk „rö”, meg „sö” betűről és hasonlókról. De azért a PK vagy FTC rövidítéseket mindenki „péká”-nak és „efftécé”-nek olvassa. Mit szóljunk e fényűzésről? Mert az kétségtelen dolog, hogy semmi jelentésbeli, sőt árnyalati különbség sincsen e kétféle, ma együttelő betűelnevezés között.

Ha sikerül kimutatnom, hogy egyikük helytelen alkotás s a mellett a helyes nyelvhasználat területén kívüleső jogosultságra sem hivatkozhatik, akkor mozgalmunknak azt is föl kell vennie kötelességei sorába, hogy a helytelenül alkotott elnevezés kiirtására törekedjünk.

Az *err*-nek, *ká*-nak és társaiknak tisztos mult és a természetes nyelvfejlődés áll a hátuk mögött, ellenben a „rö-betű” és rokonsága mesterséges alkotások. Szülőapjuk egy olyan oktatástani elmélet, amely nyilvánvalóan téves okoskodásra és hiányos nyelvtudományi tájékozottságra van fölépítve. Az olvasástanításnak ú. n. „hangoztató módszer”-éről van szó. Megtudhatjuk róla többek között a Magyar Paedagogiai Lexikon idevágó cikkéből, hogy ez a módszer a régebbi, helytelennek talált *sillabizálás* örökébe kívánt lépni. Helytelen, mondották, ha a tanító a *kép* szót először „ká-é-pé”-nek *olvastatja* s ennek az előkészítő olvasásnak módosításával alkottatja meg a helyes, igazi elolvasást. Nos, az ilyen eljárásnak nyilvánvaló helytelenségéről, már amennyiben valóban így történt vagy történik, kár beszélni. Még kevésbbé akarok itt szót vesztegetni ennek az eljárásnak olyanféle túlzásaira, mint amilyenek csak német iskolamesterek agyában születhettek meg. Kevesen tudják, hogy a ma tréfásan emlegetett „Konstantinopolitanischer Dudelsackpfeifenmachergesell” vagy „Vizeappellationsgerichtsrat” és más efféle német szörnyszavak egészen komoly és jóhiszemű szándékból születtek meg, t. i. abból a felfogásból, hogy amint a zongorázás elsajátításában jó szolgálatot tesznek a men-

nél nehezebb ujjgyakorlatok, akként az olvasás megtanulásához is igen alkalmas az ilyen rőfös szavaknak az ismert módon előre-hátra baktató, a betűnévből kiindulva már elolvasott szótagokat újból és újból visszakérődző olvasása. Sajnálni fogjuk azokat a kis német nebulókat, akik valaha így tanultak olvasni, — de azért mégis meg kell kérdeznünk, igazán ez volt-e az, amit annakidején okos emberek sillabizálásnak elneveztek?

Vegyük elő régi szótárainkat, például Páriz-Pápaít, s azt fogjuk találni, hogy a *sillabikálás*-t „*appellatio litterarum*“ szavakkal értelmezik, vagyis a betű megnevezésének mondják. Mármost egy szöveg elolvasásának elengedhetetlen föltétele, hogy fölismerjem egyes betűit, aminek elfogadható igazolását viszont csak megnevezésük nyújthatja. Ha a tanító ezt az igazolást kívánja, evvel korántsem kívánta azt is, hogy a tanuló vigye bele a betűnevet a szó elolvasásába. De maga a tanuló sem fog magától erre a következtetésre jutni. Vigyázzunk itt arra, hogy ne erőszakoljuk bele az írástudó felnőtt szemléletét az írni-olvasni még nem tudó, vagyis a szót még csak akusztikai jelenségnek ismerő gyermek szemléletébe! Mi azért tekintjük két tagból állóknak a mássalhangzókat jelölő betűk neveit, mert hozzászoktunk két betűből álló írásképekhez, — a kis gyermek az egységes *ká* hangzást éppen nem elemzi szót két alkotórészre, mintahogy a csak mássalhangzót író keleti népek sem csináltak ilyenféle szételemzést. Miért is látna ellentmondást abban, hogy a *k* betűformának *ká* a neve és mégis *kép*-et olvasunk? Vagy talán következetességet ismer fel magától a *káv* szó olvasásában? Azon sem ütközik meg, hogy a burgonyának haja van ugyan, de lehámozzuk róla, mikor a többivel egy fazékba tesszük.

Azonban az ú. n. hangoztató módszer valóságos betűnéviszonynak lett az okozója a népiskola olvasástanításában. Ha nem is akarja egyáltalán kiüldözni a világból a betűnevet, sőt még a hagyományosakat sem, mégis azt kívánja, hogy legalább is kezdetben hallgasson a tanító mindenféle betűnévről. Mintha lehetne tanítani valamiről, aminek nem adok nevet. Képet mutatok a gyermekeknek s elvárom, hogy megmondják a rajta látott és fölismert veréb nevét, — ha szöveget állítunk szemük elé, a világért el ne áruljuk, hogy a betű *kép*ének is megvan a becsületes neve. Ne a betű nevére tanítsuk meg őket, — halljuk — hanem a *hangjára*! Ezen a ponton tapinthatunk a hangoztató módszer elevenére.

Milyen hasznos volna, ha nemcsak a nyelvész tudná, hogy a betűnek, mint ilyennek, nincs is hangja. Megszólalni csak egy beszédegység összefüggésében képes. A régi grammatikusok némáknak (mufa) nevezték el az ú. n. beszédhangok egy részét, t. i. a zárhangokat (p, t, k — b, d, g). Valójában minden magábanálló, illetve magában tekintett betű néma. Több, mint két évtizede írta Tolnai Vilmos (Magyar Nyelv 1915, 52.) a betűről, hogy „összefoglaló jegye egy egész sor rokonképzésű és -hangzású hangnak, egy

bizonyos átlaghangnak“. A *meggy*bor és *meggy*fa vagy a *kapj* és *kapj*ál szavakban különben nem is olyan túlközeli ugyanazon betűknek hangoztatásában a rokonság! Azután meg ez az „átlaghang“ vagy pontosabban hangátlag nem füllel *hallható* hang! Nem lehet szájjal kiejteni, éppúgy, mintahogy pl. átlagembert, átlagnövényt igazán nem lehet rajzolni. Még a bonctani könyvek mintaemberei is igazán egyes embert ábrázolnak. Az átlagot magát nem lehet érzékelhetően előállítani, csak fogalmi leírással meghatározni vagy számokkal és jelképekkel, a mi esetünkben betűjelképpel megjelölni, képviseltetni.

A zárhangokból kiindulva lehet a „hangoztató módszer“ tulajdonképeni Achilles-sarkát legkönnyebben megjelölni. Ezeknél a hangoknál tudvalevőleg nem maga a zár szólal meg, hanem megalkotása vagy kinyitása. Mégpedig a dolog természeténél fogva, a legnagyobb erőlködés mellett is, sohasem legalább egy olyan tökéletlen képzésű, ki nem fejlett, mintegy csírában maradt magánhangzó nélkül, mint amilyeneket a fonétikus írás apróbb betűtípussal jelöl. Mivel pedig folyamatos beszédünk nem tűr erőlködést, a *k* betű állítólagos *kő* hangértékéből a gyermek, a tanító és a többi felnőtt beszédében előbb vagy utóbb akaratlanul is tisztán ejtett *kő* lesz, amely azután — szintén akaratlanul — betűnévül is szolgál, s így a hangoztató módszer következményeiben szépen eljut oda, ahova éppen nem akart eljutni. A lejtőre jutás azonban még tovább tart. Bár a *f*, *v*, *l*, *m*, *n*, *r*, *s*, *z* hangokat, az ú. n. folyékonyakat, orrhangokat és fúvókat a zárhangokkal ellentétben minden segédhangzó nélkül egészen jól ki lehet ejteni, vagyis pl. a *r*, *f*, *sz* hangot tetszésszerinti ideig pergetni, fújni és sziszegni egymagában is, a közbeszéd mégis a zárhangot jelenteni kívánó *kő*, *pő* stb. analógiás hatása alatt megalkotta a *rő*, *fő* stb. betűneveket is. A segédhangzó elnyomása volt az eszményi, de kivihetetlen cél, a valóságban azonban csak szókincsünk gyarapodott a betűneveknek egy fölösleges, a furcsaságokon oly könnyen kapó divat szárnyára került alakjával, amelynek segédhangzójával ugyanazt a hibát lehet elkövetni, mint amelynek ostorozásából az új módszer tulajdonképen életre kelt. A *kép* szót *kő-é-pő*-nek is olvashatja az, aki a betűnév igazi fogalmával és rendeltetésével nincs tisztában.

Az újmódi betűnévsor védelmére legfeljebb azt lehetne felhozni, hogy itt mindenütt ugyanaz a segédhangzó szerepel ugyanazon a helyen. Hát ez szép dolog a katonás szabályosság szempontjából. Van is ilyesmi pl. a szanszkritban, ahol a mássalhangzókat jelölő betűk neveiben mindig *a* a segédhangzó, mégpedig mindig a második helyen. Amint azonban itt nyelvi és történeti okai vannak ennek, úgy nyilván nyelvi és történeti okokból kellett származnia annak is, hogy minálunk a mássalhangzót jelölő betűnevek alaki tekintetben két csoportba oszthatók (1. *bé*, *cé*, *csé*, *dé*, *dzé*, *dzsé*, *gé*, *gyé*, (*há*), *jé*, (*ká*), *pé*, *té*, *tyé*, *vé*, *zé*, *zsé* és 2. *eff*, *ell*,

elly, emm, enn, enny, err, ess, essz). Mivel tudomásom szerint eddig nem esett szó erről a kérdésről tudományos irodalmunkban, legyen szabad itt röviden vázolni és nyelvészeink illetékes bírálata elé terjesztenem egy olyan megfejtését, amely hitem szerint elfogadhatónak mutatkozik.

Mi a németekkel, franciákkal vagy az angolokkal együtt a latinoktól vettük át a betűket és elnevezéseiket. A görögből valók az *ypsilon*, valamint a német *jot* és *zet*. A *vau* nem árja eredetű (*waw*), a *tyé, gyé* stb. magyar betűneveket pedig természetesen mi magunk alkottuk a *té, gé* stb. mintájára. A latin grammatikusok fennmaradt töredékeiből azonban azt is megtudjuk, hogy az *f, l, m, n, r* és *s* betűk régi elnevezéseiben nem volt segédhangzó. Ezt az *m* betűről igazolják is Plautus egyes helyei (Truc. 689. és Merc. 303.), amelyekből azonban nem szabad azt következtetnünk, hogy az ő korában a trivium olvasástanításában „hangoztató módszer” uralkodott. Arra kell gondolnunk, hogy az ólatinban a felsorolt hangoknak sonans, azaz szótagalkotó értékük volt. Az írást és a betűk neveit a latinok minden bizonnyal közvetlenül az etruszkoktól tanulták és komoly érvek hangzottak már el a mellett, hogy az említett hangok sonansok voltak az etruszk nyelvben is. Mindenesetre az ilyen nyelvben természetes dolog e hangoknál a segédhangzónélküli betűnév, mintahogy természetes *volna* pl. a mai szerb vagy cseh nyelvben is. A magyarnak azonban sohasem voltak szótagalkotó mássalhangzói. Később a latinban is elvesztik sonans természetüket, s ekkor bővílhetek betűneveik segédhangzóval a hangtani változás, nem pedig filológus kitalálás és előírás alapján, mint utóbb gondolták. Miért helyezkedtek volna akkor e betűneveknél a segédhangzók a szó hangutánzó része *elé* és nem *mögé*, mintahogy a már azelőtt is segédhangzós betűneveknél történt? Csak azért, annak a feltüntetése végett, hogy a liquidák, nasalisok, spiransok külön hangcsoportnak vehetők?

A sonans mássalhangzónak Saussure szerint képzésénél fogva olyan a természete, hogy a szótag belsejében egy *point vocalique* van előtte, amit magyarul talán magánhangzócsírának nevezhetnénk. Ez a magánhangzócsíra tud azután teljes magánhangzóvá kifejlődni vagy magában az illető nyelvben vagy pedig egy másikban a szóátvétel alkalmával. Az előbbire hozza fel példának Saussure többek között a *donnr* > *Donner* vagy *hagl* > *Hagel* fejlődést. Az utóbbi esetre pedig éppen a mi nyelvünk nyújthatna példákat. Miért lett nálunk *Verbász* és nem *Vrebász*, *Valkó* és nem *Vlakó* az átvett szláv főnévből? Ha mindenáron kivételt keresünk a szabály alól és ha a *psszt!* emphaticumot szónak vesszük, végre a magyar nyelvben is van szótagalkotó mássalhangzó. De éppen Saussure mellett szól az, hogy ebből az indulatszóból *pisszegni* alakú ige lett. Hasonló összefüggést sejtethetünk *borzad* szavunk és a *brr* indulatszó között. Azt hiszem, hogy aki fülével jól odafigyel a *brr* és *brácsa* ejtésére, érezni fogja, hogy

az előbbinél csakugyan ott van a *r* előtt a *point vocalique*, az utóbbinál ellenben nincs.

A segédhangzó elhelyezkedésére egyébként még egy másik körülmény is lehetett hatással — kapcsolatban az előbbivel. Rozwadowski szerint minden szó két részből áll, t. i. egy fő és egy járulékos elemből, mint a gyümölcs magból és burokból. A betűnév főeleme kétségkívül a hangutánzó rész. Ezt hangsúlyozzuk, ezt emeljük ki a kiejtéskor. Azt pedig mindenki észreveheti, hogy pl. a *k* hangzását könnyebb erősíteni és megnyújtani a *kár*, mint a *rák* vagy *rak* szóban. A *f* hangnál viszont megfordítva van, amint pl. a *puff* és a *fúr* ejtésének összehasonlítása mutatja. Sőt a szavak dichotomiáját talán még a magánhangzót jelölő betűk neveire is ki lehetne terjeszteni. A román nyelvekben lágy és aránylag lassú intonációval indul meg a szókezdő magánhangzónál a hangszálak rezgése, illetve puffogó lüktetése. a magyarban kemény és gyors felpattanással. Ezért azt lehetne mondani, hogy az előbbieken megelőzi, az utóbbiban követi a magánhangzó betűnevének kiejtésénél a tulajdonképeni kiejtést egy segítő, illetőleg ú. n. *weicher Absatz*-ként csatlakozó hangzás.

De akárhogya is próbáljuk megmagyarázni a segédhangzók elhelyezkedését a mássalhangzót jelölő betűk neveiben, a fődolog itt számunkra az, hogy a magyar nyelvben még a legrövidebb, egyetlen szótagból álló szóban is kell magánhangzónak lennie. A betűnév pedig éppen olyan szó, mint bármelyik más, mégha nagyobb, sőt tudományos szótáraink, a külföldiektől eltérően, nem lajstromozzák is őket. A betűnév főnév és pedig köznév. Ragozható, jelzője lehet (nagy A), mondatrészül szolgál, összetétel tagja lehet (rö-betű). Besorozható a jövevényszavak és a hangutánzók alcsoportjába. Még egy helyesírásbeli különössége is megállapítható. Amikor „az *f* betű”-ről írunk, viszont a nyelvész helyesen „a *f* hang”-ról, a névelő elárulja, hogy az előbbi esetben rövidítő írást használtunk. A rövidítés e faját helyesírási szabályzatunk nem ismeri. Viszont Gárdonyi Géza nem élt rövidítéssel, amikor Tóth Antaltól azt írta, hogy elfelejtette a nagy *eff*-öt“.

Szerény tagjai a betűnevek nyelvünk szókinésének s a magyar szaktudományban eddig kissé mostoha bánásmódban is volt részük. Az elmondottakban talán sikerült fölhívnom a figyelmet arra, hogy szerkezetükben és viselkedésükben nem egy érdekes nyelvi problémára bukkanhatunk. Céлом itt csupán az volt, hogy a betűnevek egyik, ma használatos alakjának bűneire rámutassak — illetőleg ennél valamivel még több. Szeretnék ellentmondást és kétségeket kelteni, mert az esetleges hozzászólások szolgálhatnának legjobban alkalmul arra, hogy megpróbáljam tüzetesebben is védeni nagy vonásokban előadott állításomat. Makacsul ragaszkodom ugyanis ahhoz, hogy a „rö-betű”-t és társait közbeszédünkben ki *kell*, népiskoláinkból pedig mind őket, mind forrásukat: a betű „hangoztatás”-át minden baj nélkül ki *lehet* irtani.

A MAGYAR HATÁROZÓK PANASZA.¹

Írta: Meskó Lajos.

„Szenzációs leleplezések a Bei-panama tárgyalásánál“ — harsozták végig utcákhozszott fürge rikkancsok a nagy hírt. A cikk-író pedig riadtan kapta föl a fejét délutáni édesded szenderegéséből. Mindjárt tudta, hogy megint elsikkasztottak egy-két magyar ragot a *Nálnélék*. Almos fejfel szedelődzködött kabálba és száguldott a törvényszék felé. Riportot, akarom mondani tudósítást siet írni a nagy tárgyalásról.

*

Ott ültem az első sorban a hallgatóság között, — amely nem igen sokadozott. Kicsi az érdeklődés a Bei-panama iránt, gondolám. Dehát én, afféle „dologtalan nyelvész“, ilyesmire mindig ráérek.

— Ön a tulajdonosok tudtával dézsmálta volna meg a magyar ragtárt? Ki hiheti ezt? — szólt a vizsgáló bíró, föltéve csiptetőjét.

— De igen, kérem! Tanúkat is hozhatok, — válaszolt dr. Bei, a vádlott.

— Csak nem állítja komolyan, hogy a magyar írók az ön garázdálkodásáról tudtak és szemet húnytak rajta? Ilyen örültséget ne hitessen el velünk! Ki hallott már asztalosról, aki a saját gyaluját pusztítja, földművesről, aki összetöri az ekéjét?

Mivel a védő a tanúk berendelését kérte, a bíróság tüstént behívatta őket. Az első tanú, valami pápaszemes öreg tudós, azt vallotta, hogy igenis, ő többször fölhívta az írók figyelmét Bei garázdálkodásaira. Kimutatta, hogy ez a német jövevény a magyar *ragtár*ból hova-tovább eltünteteti a *-ban*, *-ben-t*; a *-kor*, *-val*, *-vel*, *-n* ragot meg a *közben*, *alatt*, *közt* névutót. Hogy magyar áruhában („*-nál*”, „*-nél*”) ezeknek a helyén egyre-másra ő terpeszkedik: a *dolgozatírásnál* hiányoztam (helyesen: *-kor*, vagy még jobb: *-ról*). *Tömegvásárlásnál* kedvezmény (helyesen: *-kor*, *-ra*). *Nálam* másképp van az eset = Velem másképp van. E kérdésnél tekintetbe kell venni = E kérdésben arra kell ügyelnünk... A tudós ismétli, hogy mindez a magyar nyelv tulajdonosainak tudtával történt.

Az ügyész ekkor hivatkozott a Nyelvvédő Törvénykönyv 23. §-ára („A nyelv, mint a gondolat közlője, a szellem szolgálatában állván stb.”), valamint a BTK 369. §-ára, amely szerint a nyelv rontása a magyar szellem meghamisítása, és a magyar nemzet megbecsülése elleni bűncselekményekkel egyformán kell megítélni. Kéri azért, minősíttessék a vádlott bűne hivatalból üldözendő bűn-

¹ E cikknek egy-két ajánlata szemben áll ugyan a szokásos nyelvhelyességi közfelfogással, mégis szíves meghallgatást kér, megpróbálja igazolni álláspontját.

cselekménynek, javallja egyszersmind igen szigorú megbüntetését, hogy a jövődökre is elrettentő például szolgáljon.

A bíróság a jogászok és híres szakértők meghallgatása után a következő ítéletet mondta:

Präposition Bei több rendbéli súlyos és nemzetet károsító sikkasztásáért, álnév viseléséért és ezzel egybe-függő okirathamisításáért a magyar nyelvből való örök kitiltásra ítéltetik. Indokolás: stb. stb.

Végül kihirdette az elnök, hogy ez az ítélet nem vonatkozik a becsületes magyar *-nál, -nél* ragra: az ősmagyar eredet és továbbra is folytathatja helyhatározói meg hasonlító határozói működését (Pl. „Megállék a kanyargó Tiszánál” és „Nincsen nálam külön legény”). Nem háborítandó azon szerepében sem, mellyel, sajnos, kezd már fölthagyni, de a régiségben gyakorta viselte: a „szemében, előtte, neki” jelentésére gondolunk. Így: „Ne legyek nálad elfeledve”. — „Balgatagnak láttatom *tenálad*.” „Azért mind kend felelős az Istennél” (népdal, Magyar Remekírók 54: 44). — „Gyakran azok kedvesek a községnél, kik semmirekellők a tudósoknál” (Pázmány). Sőt ez utóbbi szerepében külön pártolás illeti, inkább, mintsem az *előtt* névutót. Tehát a mai „kedves a község *előtt*” kevésbbé magyaros.

A bírói végzés, kivált indokolása, jogáskörökben nagy föltűnést keltett.

*

Vidámulva hagytam el a bíróság épületét: lám, igazságot láttak a szegény kis üldözötteknek. Alighogy hazaérek, jön ám egy vastag paksaméta. Föladó: Magyar Ragok.

Csodálkozom, bontom ki, nyitogatom. Hát ilyent sem értem meg! Telides-teli a levél panaszok özönével. Hogy t. olvasóinkat ne terheljem, csak úgy futton mondom el a nagyját. Először is szemrehányással kezdik. Hogy azt mondják: mindenki csak a *-nál, -nél* sorsa iránt érdeklődik, de hogy a többi ragot hogy tette csúffá a sógornyelv, azzal senki se gondol. Hogy a címzett is mindenféle szavakat összevéd, de őket hagyja ebek harmincadjára. Hogy ők is csakolyan teremtményei a magyar léleknek, mint akár-melyik szó, sőt még inkább: régiek is, gyakoribbak is, fontosabbak is, mért nem törődnek hát velük?

Hogy mik a panaszaik? Nagyjából ezek: Német kaptára húzák őket, németesen él velük a magyar közönség. A magyar ragok ősi használata egyre-másra kiszorul a német vonzat miatt. Már nem „*értenek valamin*”, hanem: „*ezt meg ezt értik alatta*”: így pedig nemcsak németes, hanem laposabb, nehézkesebb is szólásunk. Dehát a német azt mondja: verstehen *unter* etwas. Már nem „*gondolkodnak* a helyes kifejezésen”, hanem nagy németesen „*a fölött*

gondolkodnak“, hogyan tehetnék egyre terjengősebbé édes anyanyelvünket. Hamar „*határoztak, ítéltek* a magyar vonzatok *fölött*“: veszni hagyják őket. Bezzeg, ha egy szikrányi öntudat volna bennük, a németességekről ítélnének s azt határoznák *róluk*: pusztuljanak. Csoda-e, ha némelyek aztán *kétkednek* az ilyen nemtörődöm-nyelvű emberek magyar érzésében (s nem helytelenül: érzése *fölött*, érzésén), csoda-e, ha meg is botránkozunk egypáran nemtörődömségükön (amit ők úgy mondanának: indolencia *fölött*). Máskor a németességet azért mentik ezek a *fölényesek*, mert az rövidebb, tömörebb a helyes magyarnál: most bizonyára a hosszúságába szerettek bele. Mi a mi megjegyzésünk *erre* (s nem: e *fölött*)? Nevetünk kopasz mentségükön (s nem: mentségük *fölött*)! — A ragok panaszából annyi máris kitetszik, hogy ahol válogatni lehet a rövid ragos meg a hosszabb névutós szerkezetben, ott majd mindig a ragos magyarabb.

Már egészen különös magyar zamatú, népies hangulatú az ilyen vonzat (s bizony szegény panaszkodó ragok csak nagy óvatossággal merik előmondani: ki tudja, honnan dorongolnak rájuk, hogy mit keresnek ilyen avult magyarsággal): „Jó anyámnak *tőlük* mit izenjek?“ — „állj meg, holló, állj meg! Hadd üzenjek *tőled*...“ A németes magyar így mondaná: hadd üzenjek *veled* vagy *általad*. A magyar szerint „Péter levelet küld Jánosnak András~~tól~~“ akkor, ha András a küldőnc, a postás. Értelmetlenség vádja nem fér e vonzathoz, mint ha a levél András~~tól~~ indulna el. Mert *aki* küld, üzen, az nyilvánvaló, hogy mindig alanyesetben áll.

Szintén egészen magyaros a *-ban*, *-ben* „partitívus“, amit el-elfelednek a *-ból*, *-ből* kedvéért. „Részt vesz valamiben“. Ő is kiveszi részét a munkában. Válogat a kendermagban. Résztveti a gyűlésben“: így magyarosak, nem pedig: munkából, gyűlésen stb. Hadd említsük meg itt, hogy nemcsak a latinak van „genitívus partitívusa“, hanem a magyarnak is. Semmi kifogás nem érheti hát az efféléket: A rómaiak *ketteje* megsebesült (duo Romanorum vulnerati sunt). A latin tehát pontosan vág a magyarral, azonban a magyar mégsem latinosság. Hiszen a magyar még szelvényben használja és használta ezt a birtokosragú partitívust a latinnál: „Hulljon a *férgese* (=közülük a férges). Mind elvitték a legények *elejét* (=közülük az elsőket). Nyolcan vannak a mi ludaink, ... gunár a *ketteje* (népdal)“. Sőt olykor megfordítva: a birtokosragos szó birtokosának jelzőjeképp szerepel (!): „*Java* búza“ = a búza java = a búzából a legjobb. „Egyik katona“ = (tulajdonkép:) egyjük katoná = a katonák egyjük, vagyis közülük egy. Ugyanígy keletkezett a *másik*, *harmadik*, *olyik*, *némelyik*, *melyik* és sok másnak az *-ik* végződése. Mi lenne magyar nyelvünkkel, ha ez mind latinosság számba menne?!

De nem szűnt meg még a ragok „panasza“! Azt is fölhánytorgatják, hogy illenék egy kicsit szebben tudni magyarul, leg-

alább az íróinknak, ha már a közönséggel nincs is mit kezdeni. Nem arról van szó, hogy lépten-nyomon magyaroskodjunk, de ha annyira tudjuk s tanultuk a latin nyelv eredetiségeit, tudhatnók a magunkéit is. Hogy például a magyar nyelv, akárcsak többi finnugor testvérei, jobb' szereti a belső helyet a külsőnél. Így magyarosabb tehát: A gyűrűt újjába húzta (mintsem: újjára). Kalapját fejébe csapta (újabb: fejére). Lábába húzta csizmáját (hiszen azért lábbeli ma is!). A „boa“ is magyarul: *nyakbavető*. Beleült a székbe, székében ül a király. A hegy lábában terül el a város. — Ahol tehát egyaránt megáll a belső vagy a külső helyviszony („karóra tűzni“ és „karóba tűzni“), ott mindig a belső a magyarabb.

Másik, szintén ősi vonása nyelvünknek a „hová?“ vonzat kedvelése. Magyar ember (mint pl. a finn is) nem a Dunában fullad meg, hanem Dunába fúl, ha éppen így rendelik odafönn. Nem csatában halt meg, hanem csatába, nem tífuszban, hanem — hagymázba. Belefárad a küzdelembe, nem elfárad a küzdelemben vagy éppen küzdelemtől. Hova hagytad a pénzed? Nem tudom, hova vészett, talán az erdőre maradt. Amint látni, főleg „veszik, ha!, betegszik, fárad, marad, hagy“ félék mellett szerepel a „hová?“ vonzat. Ahogy a latin „piget, pudet, paenitet“ féléket tanuljuk, úgy kellene ezeket a magyar vonzatokat is iskolában tanítani. Vagy talán magyarul úgyis tudunk? Ha így lenne, félrevethetném a magyar ragok panaszát, vagy inkább meg se kaptam volna.

Nagyobb rendszerbe is beleilleszthetjük a „hová“-pártoló igéket. Így emlegetik: „pregnás“ igék, vonzatok. Tiszta magyar, ősi hagyomány ez, a tömörítésnek, a szellem frissességének gyönyörű alkotásai. Azt mondjuk: „kinézik a társaságból“, s mindenki érzi, még a csökkent nyelvérzékű városi is, hogy mennyi tömörség van benne; „irodalmiásan“ körülírni így lehetne: „addig nézik (megvető szemmel), míg ki nem megy“ vagy „kiüzésig nézik“. Ime, az egész következmény, a kimenetel, csak egy kis igekötővel van jelezve, egy egész mellékmondat abba van sűrítve. Az ige kifejezi mindjárt a következményét is: Minden feslettségből *kimosdanak* (= *mosdanak*, míg *ki* nem jutnak, tisztulnak) Pázmány. *Kimarja* a nyájból (= addig *marja*, míg *ki* nem megy). Kutyáit *visszakürtöltette*. A fákrul *lesárgult* a levél (= *lehullásig sárgult*), Tompa. *Idefájt* a szíve, jó leánya mellé, Toldi Szer. A népnél: *Férjhez dicserni* (férjhez menésig dicserni). *Miről jó ez az orvosság?* — kérdi a nép, vagyis mitől, miről szabadít meg, hogy jó. A városi így mondja: mi ellen? A hidegről jó. Ezt az orvosságot sebről adták. — Ezek a meggondolások talán kimentik e hibának számító szavakat: *beajánl* (ajánlva bejuttat), *leüli* a büntetést (ülve letörtleszti), *megérdeklötte*.

Máskor meg nem a következményt sűrítjük bele az igébe, vagyhát határozói vonzatába, hanem az előzményt: *Ki* van a mezőre kaszálni (*Kiment a mezőre s most ott van*). Soká *odamarad*

(= *odament* s *marad*). Emberem *Pécsesé* volt, v. i. Pécsesé, Pécsre ment s még ott volt. *Hazalétemben*, v. i. *hazamentem* és otthonlétemben, míg otthon voltam. (Példáink javarésze Klemm Antal Mondattanából). Ezekről a sűrített szerkezetektől nem tagadhatni el a friss gondolkozást, az elevenséget. Különös, hogy a művelt magyar olyan véltan, olyan ritkásan él velük. De kérdezhetnék: Minek erőlködünk ilyen furesaságokkal, mikor még a németességekről is alig tudjuk leszoktatni íróinkat? Hát ne felejtsük, hogy először is a szép példa többet ér a tilalomnál, aztán meg a németesség is első sorban azért fáj, legalább is néhányunknak, mert az efféle magyarosságtól veszi el a teret. Ne csak mindig tiltó, olykor buzditó rendelkezéseket adjon nyelvvédelmünk (amelynek talán szebb neve lenne: *nyelvművelésünk*; ez sokkal többet mond és mélyebbre céloz). Efféle magyarosságok talán kiveszőben vannak, de hát nem elsőrendű feladatunk lenne éppen ilyenek föluntartása? Ha eredeti magyarosságaink kivesznek, akkor, ami helyükbe jön, a németességgel győzzük-e a harcot? Jól sáfárcodunk-e nyelvünkkel, ha — ami van, — csak fogyasztjuk, ha a felfrissülés és gyarapodás elől lezárjuk az irodalmi nyelvet, csak gyomlálunk és nem ültetünk? Hiszen a gyomlálás nem öncél, az az ültetés kedvéért való. Ezt különben idegen szavak elleni harcunkban is meg kellene szívlelnünk; korántsem mentegetünk minden jöttmentet, de előfordul, hogy az idegen szó szabatos, egyértelmű megjelölése egy fogalomnak, s az ajánlott magyar (egy már régi, más értelmű szó) csak homályosan körülírja, pl. *mineralógus* = ásványismerő, *kommunizmus* = vagyonközösség, *idill* = enyelgés. Legyen merszünk új szavakhoz, felújított kifejezésekhez, különben csupa gyomlálásban kimerülő harcunk, csak *védelmünk*, nyelvünk szegényítése, s vele a magyar szellem erejének tompítása lenne... Ezek jutottal eszembe, mialatt a magyar ragok panaszát forgattam.

De nini, egyszer csak lélekzetem is elállt a csodálkozástól. Azt olvasom egyik szemrehányásukban, hogy még az is bajuk, ha kellettén túl nyaggatják őket. Mert azt mondják, nem kell őket mindig dolgoztatni, kitenni. Hogy sokkal szebb, ha pl. az időhatározókban olykor elmaradnak. „*Hétszám* dolgozik“ és nem *hét-számra* (jó ez is, de ha van szebb, minek a laposság?). „*Heted-száka* nem jut meleg ételhez“. — „*Hamarosan, hamarsággal* itt lesz“, ezt így is mondják: „*hamarság* itt lesz“. Hogyne állna hát helyt az ilyen: *Kedd este* (e helyett: kedden este, sőt teljes pontosan: kedden estén), *hétfő délelőtt*, (v. ö. Gárdonyi: Magyarul így! 263; viszont M. Nyelv. K.² 35). Még azzal is nyüglődnek szegény panaszosaim, miért rakják ki annyiszor ismételve ugyanazt a ragot? Hiszen nem rajongunk a mult századi rövidkedésért, mikor effélék kellettek: „nézet- és felfogásokat, sokkal sikerült- és művészebb“; ezek méltán odasorakozhatnak a „világróli“ fölfogás és a „pályárai“ följárás mellé. Ámde teljességgel kitiltani őket éppoly fonák lenne, mint korlátlan élni velük. Ma az az irányzat, hogy laposság

ide, laposság oda, kínos pontossággal ismételtetik, ha kell, ötször is a ragot: „ezekről a dolgokról és állításokról” — „azok *mellett* a nézetek *mellett* áll helyt”: ezek bizonyára nem szépek. S mért ne kerülnők el az effajta terjengést, ha a magyar nyelv sérelme nélkül tehetjük? „Azon nézetek *mellett*”, vagy „ama nézetek *mellett*”: e kettőben csak a nyelvhelyesség téves értelmezői lelhetnek gáncot. Élnek ezek nyelvünkben, mióta irodalmunk eszét tudja, hisz az első bibliafordítások már így szólnak: „*Azon* időben mondá Jézus...” — Zrinyi írja: „*Ama* nagy Szulimánnak hatalmas karját... *ama* nagy bosszúálló Isten..., *ama* kemény nyakú és kevély scythák”. Pázmánynál: „A kisded Jézust *ezen* jó szokásban nevelte..., mint *amaz* asszony... *azon* feddésben”. Mikes: „*Ezen* új esztendőt szerencsésen kezdje” stb. Megtetszik ebből, mennyire tévednek, akik valami újítást gyanítanak az „azon, ezen” mutató névmásban, vagy „azon” hitben élnek, hogy „azon = in eo”. Az *azon, ezen, ama(z), eme(z), e(z)* mutató névmás csak egy bűnben leledzik, ha ugyan bűn: hogy régies, — némileg. Kiholtnak nem mondhatni, ezért nyugodtan élhetünk velük. Mert voltaképp mért nyelvhiba a régiesség? Mivel a mai ember már nem érti. Dehát ezt a néhány névmást ugyan ki nem értené? Persze, ha nagyon iparkodunk, hogy kihalassuk, akkor igazunk lesz: egy későbbi magyarnak már olyan szavak lesznek, mint nekünk a „menend, jövend” vagy a „futvám, futvád” (= mikor futottam, futottál). Elégge siratnivalóan sok kincsünk van már föld alatt, mért küldenők ezeket is utánuk? Éljen csak velük az irodalom, hiszen neki nagy előjoga, hogy egy kicsit visszajárhatnak benne őseink.

De el ne csavarogjunk attól, amire irányoztunk: a ragok elhagyogatásától. Miért ne rövidíthetnénk olykor, ha tudunk benne mértéket, miért ne követhetnők e példákat: „Ország-világnak” — „Elment egy- és másért” — „Felfogadtam Atya-, Fiú-, Szentlélekre” — „Sárga citrom- s rozmaringból koszorút” (ezek népiek voltak). *Arany*: Túl síp-, dobon. Célra küzdvén nagy-, nemes-, dicsőre. Paizs-páncélosan (Daliás idők). *Petőfi*: Olvastam regényeket George Sand-, Boz- és Dumastól. (Üti lev. Magyar Remekírók 257). — Nem lesz kirívó az effajta rövidítés, ha szem előtt tartjuk, hogy leginkább azok a ragok maradhatnak végére, amelyek önálló szóul is élnek (-*nak*, -*nek*: a *nekemben*, -*től*, -*től* a *tőlem*-, *tőledben*), mert ezek névutók voltak (v. ö. „a király és a nép *előtt*”: a névutót csak egyszer tesszük ki), — továbbá ha a ragkivetéssel egybevont két, három szó egyébként is összeszokott, semmi kifogás a rag-elhagyás ellen, pl. *arany*-, *ezüstért*.

Még csak egy „panasz” kívánczik ide, a fosztó képzőé, t. i. a -*alan*-, -*telené*. Azon kesereg, mégpedig méltán, hogy ma már nem érzik sokan, neki nincs okvetlen szüksége módhatározó ragra (-ul, -ül): „Karja ölelésre nyílik akaratlan”. Nincs pedig szüksége azért, mert a képzővégi -*an*-, -*en* valójában módhatározó rág, a tiszta fosztóképző gyökere szerint ennyi: -*tal*-, -*tel*. (V. ö. meztél-

láb). Elég tehát *olykor* így írunk: Vigasztalan sírt. Társtalan bolyong. Rendetlen végzi a dolgát. Nem maradt meghallgatatlan. (Merthogy egészen indokolt egyszerejtéssel, „haplologiával“ az *-atatlan*, *-etetlen* végződés kivethet egy *-at*, *-et-et*, már a Jókai-kódex *mondhatatlanja* óta).

De reméljük, a magyar ragok panasza nem marad meghallgatatlan. S ha mást el nem értek is, egy kicsit fölbojtorgatták a magyar nyelv bozótosát: hátha akad benne értékes növény. Nem is azt akarták ezek, hogy lépten-nyomon éljünk velük, de hát illik teljesen tudnunk magyarul, értve olvasni Arany Jánost és olykor, nagy titokban, egy kicsit talán utánozni is.

IZLAP — HÓNALJ-LAP — PÁLHA.

(Egyszersmind egy kis „szócsintan“.)

Írta: Ferenczy Géza.

Izlap! Mi fán terem ez a gyönyörűség? A hosszú *i-s izlap* szóval még valahogy tudna boldogulni értelemkereső elménk. Ha étlapot-mit érthetnénk rajta. Ha származáskutatás közben, a családfa ízein tapogatózva találkozoznánk vele, valami „nemzetségtábla“-félére gondolhatnánk. Ha boncolóteremben ütné meg fülünket vagy szemünket, egy bizonyos csontfelület megjelöléseként értelmezhetnők. Czuczor—Fogarasi szótára ily jelentésben ismeri: „Boncztanban a csontnak azon lapja, mely annak ízén vagy íze mögött fekszik.“

De hát mi az a rövid *i-s izlap*? Z. Gy. egyszer már szóba hozta folyóiratunkban. (I. 119.) Nyári otthonlétem alatt én is összeakadtam vele. Először egy illatszeres boltban láttam, már t. i. nyomtatásban, egy kiakasztott nagybetűs hirdetés szövegében. Másodszor egy vasúti váróterem falragaszán, harmadszor, negyedszer, ötödször varrónónk ajka hullatta el.

Igaza van Z. Gy.-nak: e különös szó olvastán vagy hallatán tanácstalanul ide-odaverődik meglepődött eszünk az „ízesség“, az „ujjperc“, „részeske“ meg más jelentésű *íz* és az *ízület* szó családja körében, s útbaigazítás híján csak valami rendkívüli sugalom következtében gondolhatunk arra a jelenségre, amelyhez verejtékes homlokú kitalálója hozzászerezte: az *izzadságra*. Ha éppen csapongó kedvű a képzeletünk, még az *izzással* is párosíthatjuk, sőt ha még jobban nekibokrosodik, akár *izlandi lappot* is beleolvas-hatunk (bátorításunk is van: a *levlap* stb.); utóvégre a lappok sinesenek messzebb Izlandtól, mint az *izlap* első tagja a maga gyökérszavától. Ez a merészen visszanyesett *izlap* szó Z. Gy. cikke szerint ezt jelenti: „izzadság ellen védő lap“ (talán helyesebben így kellett volna írni *izzadság* e. v. l., hiszen az izzadt állapot ellen nem védi meg hónunk alját, legfeljebb az izzadságnak a ru-

hán való átverődése ellen jó); „a ruhák hónalj-részeiben alkalmazák“, azért „egyszerűen és természetesen *hónalj-lap*-nak kellene nevezni“ — teszi hozzá. A Magyar Nyelvvédő Könyv második kiadásában Pintér Jenő már így is jegyzi föl: „*izlap*: hónaljlap“.

(Csaknem fölöslegesen megemlítenem, mert már eleve is sejt-hetjük: az *izlap* német nemzés; a *Schweißblatt* tükörszáva. Azt is ideszorítom zárójelbe, hogy Sándor István a mult század legelején íródott „Toldalek“-szókönyvében már följegyzi az *izzad* igéből elvont *izz* főnevet, 'sudar' jelentésben. De ha másfélszázados Csipke-rózsa-álmából ébredez is az *izz*, ne szánjuk meg; hadd szenderegjen tovább régi szótárakban a 'dag-ok és pöf-ök társaságában!)

A *hónalj-lap* ellen nem igen lehet kifogásunk; „egyszerű és természetes“ képzésű szó. Hogy fönt a címben mégis a *pálha* szó került oda melléje vetélytársul, annak nem én vagyok az oka, hanem — Arany János. A Toldi Szerelme ötödik énekének 76. versszakában azt mondja el a költő, hogy már hetek óta folyik Piroskáéknál a menyegzői készülődés; himeznek, varrnak.

„Piroska az éjből is nappalt csinálna,
Érdekli fölöttébb az utolsó pálha.“

A Toldi Szerelméhez készített „Glossarium“-ban ezt jegyzi meg hozzá Arany: „pálha: sajátkép az ing hóna alá toldott kis darab vászon: itt általában a varrómunka minden aprósága“. Ilyen 'hónalj-lap' jelentéssel megtaláljuk a *pálha* szót a Czuczor-Fogarasi-ban, azonkívül a Magyar Nyelvtörténeti Szótárban, a Magyar Tájszótárban és másutt; s nemcsak könyvben, hanem a nép ajkán is. Egyébként — a Czuczor-Fogarasi legyen tanúm rá — járta a növénytanban is; olyan levélnemű képletet jelöltek vele, amely „némely levél nyelének tövén (vagyis a levél 'hóna' alatt) vagy azzal átellenben nőni szokott“. Hogy ma is használatos ilyen értelemben, arra Jávorka Sándornak 1925-ben megjelent Magyar Flórája a bizonyosságom. (Lásd XXVIII. lapján!)

Ha ennyire él, — sőt még jobban, mert más jelentésben megvan a mesterműszók közt is, — akkor megérdemelné, hogy szabóink, varrónők és rendelők kegyükbe fogadják. Ne röstelkedjenek: Arany János jár előttük!

Azt mondhatná valaki, hogy csak maradjon ott a *pálha* szó, ahol még tengődik, ne vegyük be szabó-műszavaink közé; minek többfélét jelölni ugyanazzal a szóval, zavar támadhat belőle! Nyugodjék meg az ilyen közbeszóló: nincs ok aggodalomra. Például abból sem származik félreértés, hogy egyformán *csigának* nevezük a puhatestű állatkát, amely hátán hordja házát, *csigának* a gyerekek játékszerét, *csigának* az ősrégi egyszerű teheremelő gépet; némelyek hölgyeink hajának kunkori báját is fürtönként *csigának* hívják.

Legyen hát bátorságuk derék tüförgatóinknak: terjesszék el

a *pálha* nevezetet! Ismétlem, nem akarom a *hónalj-lap* szó pusztulását; megférhet idősebb rokonával. Az sose baj, ha több szó közül választhatunk. Hogyha pusztá értelmi közléssel megelégednénk, egyetlen egy szó is elegendő volna egy-egy fogalom nyelvi megjelölésére. (A tudomány általában ilyen egyszavúsággal igyekszik félreérthetetlenül világos fogalmi rendszert fölépíteni. Akadt már olyan tudós, aki szeretett volna minden rokonértelmű szót kiirtani!) Ne feledjük azonban, hogy nem csupán gondolkodó, hanem érző, akaró, cselekvő lények is vagyunk, és sokszerű lelki tartalmunk kifejezésére sosincs elég szavunk.

Hát még olyan közömbös hónalji ringy-rongy megnevezésére is kell több szó? Nem árt, ha van; egyik erre, másik arra jó. Például Arany János idézett verssoraiban nem igen helyettesíthetnők a *pálha* szót a *hónalj-lappal*, nemcsak verstani okokból nem, hanem azért sem, mert a *hónalj-lap* szó a maga jelentéstartalmának arra az izzatag, csiklandós gödröskére való korlátozottságával, nagyon is pontos értelmével nem volna alkalmas „a varrómunka minden apróságá”-nak jelölésére, azonfölül agyoncsapná a költemény hangulatát. Ilyen hangulatveszejtés nemcsak a költői, hanem a hétköznapi nyelvben is előfordulhat, ha nem keressük meg több közül a legarravalóbb szót.

Ennyit fontoskodni azzal a hitvány *csik-mak-mak-ruha-kelléssel*! — kiálthatna fel némely olvasóm, még a nyájas is. Nem bánom, sőt odarándítom orrom töve fölé a felkiáltójel-alakú ráncot, s mutatóujjamat is fölemelem, mint a tanító bácsik! — Azt hiszem, hogy amint testünknek egyetlen egy kis sejtje magában rejt valamit a szerves élet nagy titkából, egy ilyen kis *pálha*-példa is megvillanthatja a nagyobb igazságot, — si parva licet componere magnis. Hát hadd üzzem még tovább okoskodásomat, s hadd dobálhassam tenyeremen ezt a pihe-semmi *pálha* szót!

Nem csupán rokon-értelmű szavaink szaporítása végett kelek pártjára a *pálhának*. A mai ridegen józan korban annyi gépiesen kattogó, zörgő, laposan „értelmes” összetett szavunk keletkezik, hogy örülnünk kellene régibb, lelkesebb szavaink feltámadásának meg egynémely ihletett, ízes és ízléses tájszónk elterjedésének. Eszembe ütődik, hogy Zlinszky Aladar jó néhány éve a Magyar Nyelvben (az 1926-odiki, XXII. évf. 352—354. lapján) a Pesti Hírlap szópályázatát bírálva, védelmébe vette többek közt a nem jutalmazott *huja*, „sztrájk” jelentésű szót. (Ez a szóajánlás onnan ered, hogy több vidéken „*huja!*” kiáltozással jelzik a munka megszüntetését, ha a munkára szánt idő letelt.) Helyesen állapítja meg Zlinszky: „Mindig értékesebb az idegen szót fordító vagy magyarázó kifejezésnél az, ha sikerül eredeti szemlélettel mintegy új szót teremteni”. Ezt az elvet kellene követniük nyelvvelőinknek, kivált avatatlan szóríttyentőinknek; hadd jusson szóhoz az irodalmi nyelvben is lelkünk mélyebben, rejtetten működő igazi nyelvteremtő ereje,

az az erő, mely hajdanta olyan bámulatra méltó ötletességgel alkotott (s jó magyar falvakban még ma is alkot) találóbbnál találóbb új szókat és kifejezéseket. Nem kívánom, hogy szíre-szóra valami döbbenetesen újat ugrasszunk elő lelkünk homályos sűrűjéből; hiszen a *pálha* esetében is meglevő szót pártolok. Azt szeretném, — ezt aztán a magyar nyelv iránti szenvedélyes szeretettel, — hogy illessen meg, — ez nem is elég, — ragadjon meg bennünket nyelvünknek az az őrszellem, amely már csak egy-egy neves költőnk vagy falusi névtelenek mélyről fakadt szavában kapkod levegő után. Nyelvteremtő ösztönünk satnyulása annak jele, hogy általában alkotóerőnk csenevészedik vagy legalább is szunyókál.

Ilyen csünt lélek nyilatkozik meg az efféle szó-szörnyetegekben: *MAORT*, *MALERT*, sőt így is: *Malert* (eleinte még *MLRT* volt, s akkor *szó* szerint mondták ki, nem pedig *betű* szerint), *MEFTER*, sőt *Mefter* (régebben: *MFTR*, s ez volt a helyes), *GyOSz*, *GyOBESz*, *BESZKART*, sőt *Beszkart* (valamikor *BSzKRT*-nek írták, de ráérő nekifoházkodással magyarán kimondták), *STOSz*, sőt hogy egészen idegen szó legyen belőle, így is írják: *Stosz*. (Egyszer már csúfolódtam ezeken a sivár szócsinálmányokon, s *betűs szavak*nak neveztem el őket: Magyarosan, 1939-ediki évf., 12. lap.) Talán mondanom se kell, hogy nem az írásbeli rövidítés ellen van kifogásom; az már ősi hagyomány minden nyelvben. Bár azt se kell túlságba vinni! Csupán ajkunkról szeretném száműzni őket és *izlap*-fajta társaikat.) Nemesak Magyarországon keletkeznek ilyen szók, hanem az egész világon, ahová csak elhatolt az európai-amerikai polgárosultság. Gépi korunk szelleme tükröződik bennük, s ez a szellem, sajnos, egyáltalán nem kedvez a nyelv „örlelkének“ (geniusának). Noha honvédségünk jó magyarságra törekedett katonai szaknyelvünk megalkotásában, katonaink nyelvében csak úgy nyüzsögnek a betűforgács-ragasztmányok. A hadsereg gépesítésével nyelve is gépesedett. Így van ez a német katonaságnál is. Pl. a *Maschinengewehr* szót már nem igen lehet olvasni és hallani, csaknem mindig *MG*-t írnak és mondanak (ejtsd: emgé); többesszámban: *MGs* (emgész)! A *Stuka* szóról nemcsak minálunk, hanem — úgy tapasztalom — magában Németországban is meglehetősen kevesen tudják, hogy a *Sturzkampf-flugzeug*-ból rántódott össze. S ez a teljesen önállósult, bizonyára hamarosan szótárba kerülő *Stuka* máris egy kis jelentésváltozáson ment át; az újságokban olvashattuk, hogy a kis német gyorshajók „a tenger stukái“. Ha a *Stuka* szóban pontosan éreznék a „zuhanó bombázó repülőgép“ jelentéstartalmát, aligha keletkezhett volna a „tenger stukái“ kifejezés.

Stuka, *levlap*-féle összerántott szók egyébként már a nyelvújítás korában is támadtak. A latin *materia* utánzataként keletkezett *anyag* szavunkat Baróti Szabó Dávid (1792-ben) alkalmasint az *anyai dolog* kifejezésből rántotta egybe; így mondja A Magyar Nyelvújítás Szótára (a 13. lapon). Vagy gondoljunk szép *zongora*

szavunkra! Ez is egyberántás eredménye; úgy tudjuk, hogy a „zengő”, „tambura”, „orgona” hangsorokból ötvöződött. Mindazáltal könnyű észrevenni, hogy a *zongora* szó mégis csak ihletettebb pillanat szülötte, mint a betűből csócsált, idegen hangzású *Stosz* vagy az egybedadogott *levlap*, *izlap*-féle mai összetételek.

Ilyen tanulságokkal szolgálhat az *izlap* — *hónalj-lap* — *pálha*, hogyha egy kis rokoni esetepatéra összeeresztjük őket, s régi és új költőinken meg a vidéki névtelen nyelvművészeken iskolázott füllel hallgatjuk feleselő vallomásukat. Végeredményben hogyan vélekedjünk róluk?

Az *izlap*: annak „útlap”, vagyis útlevél, magyarábban: útilapu kell! Ki vele!

A *hónalj-lap*: ezt a szót bátran itt foghatjuk és élhetünk vele, különösen ha szeretjük a „géperejű jármű”-höz hasonlóan „értelmes”, „világos” szavakat.

A *pálha*: övé legyen a pálya és a palma!¹

¹ Azoknak kedvéért, akiknek az esze könnyen félrelódul — a mindent félig tudó egykönnyű, egy-nyelvtörvényű okoskodókra gondolok —, az ő kedvükért újra meg újra nyomatékosan megjegyzem, hogy nem akarok céljuknak megfelelő egyszerű, józan összetételeink helyett mindenáron meghökkentő, „csak azért is eredeti” szókat elő-„teremtettézní”; nem szándékozom pl. a „székláb”-at *szárac*-ra vagy a „háztető-beomlás”-t *rotty*-ra „ihletesíteni”!

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Reneszánsz, reformáció, protekció.

Egy idegen szavaink kérdésével foglalkozó könyvnek bírálataiban a következő megjegyzést olvastam: „Az idegen szó hangulatát nem veheti át teljes mértékben az új jövevény [értsd: az idegen szó helyett ajánlott vagy forgalomba hozott eredeti szó]: a *reneszánsz* nemcsak *újjászületés*, hanem egy bizonyos történeti kor sajátos újjászületése, a *reformáció* is a *hitújítás* egy bizonyos módja, a *pártfogás*-ban nincs meg a *protekció* pejoratív hangulata” (MNy. XXXI. 340). Ez a megjegyzés egyrészt nem eléggé szabatos, másrészt nem okolja meg teljesen az eredeti szavak mellőzését az idegen szókkal szemben. Nem szabatos a megjegyzés, mert a *reneszánsz* és *reformáció*, meg az *újjászületés* és *hitújítás* szók közötti különbség elsősorban nem hangulati, hanem képzettartalmi dolog. Mind a két idegen szó jelentéstartalma szűkebb körű és meghatározottabb, mint a helyettük mégis használható eredeti szavaké. Az *újjászületés* tágabb értelmű a *reneszánsz*-nál, mert beszélhetünk testi, értsd: egészségi újjászületésről, erkölcsi újjászületésről, nemzeti újjászületésről is, stb., a *reneszánsz* szó azonban — mint a bí-

rát is utal rá — egy műveltség-történeti kornak mozgalmát, a tudományoknak és művészeteknek az ókori műveltség tanulmánya alapján való megújódását jelenti. A francia szó pusztán kiejtése minden külön jelző nélkül is ezt a műveltség-történeti képzetet kelti föl bennünk, ellenben az *újjászületés* szó mellé a mai nyelvhasználatnál fogva még meghatározó kifejezést kell tennünk, hogy ugyanazt a fogalmat jelenthesse. Ennek az oka azonban csupán az, hogy nem kezdtük a *renaissance*-ot mindjárt elejétől fogva magyar szóval nevezni meg, és túrtuk, hogy kizárólagos hordozója legyen a szóban forgó fogalomnak. De egész könyvet írhatunk a renaissanceról még ma is úgy, hogy benne kellő fölvilágosítás után mindvégig *újjászületés* néven nevezzük a tárgyat. Olvastam azonban a *reneszánsz* szót a magyar szellem megújódására vonatkozva is. Ilyen használatban csakugyan hangulati különbséget állapíthatunk meg, mert aki így ír, az az idegen szó kedvelésénél fogva a francia szót valóban hangulatosabbnak érzi. A magyarabb érzékű olvasónak a hangulatát azonban zavarja az efféle írásmód, mert az eredeti szó értékének lebecsülését látja benne. Amde a szóhangulat szempontja nem lehet olyan fontos szerintem, hogy a nyelv eredeti jellegének megóvásáról le kellene mondanunk miatta. A *pártfogás* szóban, igaz, nincs meg a *protekcio* szónak rosszaló „hangulata“, bizvást mondhatnám: rosszaló árnyalata. Ez azonban nem elég ok arra, hogy örök időkre ragaszkodjunk az ilyen értelmű *protekcio*hoz, sem mint szóhoz, sem mint társadalmi rendszerhez. A helytelennek tartott *protekcio*t részint *érdemtelen pártfogás*-sal, részint — más szempontból elnevezve — *kijárással* vagy *közbenjárással* pótolhatjuk, mint pl.: *kijárással* vagy *közbenjárással* jutott magas állásához, stb. Azt is mondhatuk volna már kezdettől fogva, hogy például *pártfogók* vagy *közbenjárók útján* kapta valaki a kitüntetését. Amit azonban a bíráló cikk a *reformáció*-ról a *hitújítás*-sal szemben mond, az néztem szerint egyáltalán nem szolgálhat a *reformáció* szónak megvédésére és a *hitújítás* szó értéktelenebb vagy éppen meg nem felelő voltának bizonyítékául. Azt mondja ugyanis a cikk, hogy a *reformáció* „a *hitújítás*[nak] egy bizonyos módja“. Nem szólok arról, hogy a *reformáció* szabatosabban mondva nem bizonyos módja, hanem bizonyos történeti esete a *hitújításnak*, amely tudniillik a XVI. században folyt le. Ezt a nagy fontosságú mozgalmat akkor neveztük el latin szóval *reformációnak*, amikor nyelvi öntudatunk még igen-igen gyarló volt, amikor műveltségünk alapjának nyelve, a latin nyelv ólomsúllyal nehezedett reánk, s amikor a *lutherhitű*ket is deákosan *luheránusoknak*, a *kálvinhitű*eket ugyanígy *kálvinistáknak*, a *pápahitű*eket *páapistáknak* kereszteltük el. Pedig a magam most adta magyaros elnevezésekre (*lutherhitű* stb.) voltak már a régiségben mintaképek. A *schismaticus*-t ugyanis *félhitű*-nek, a *proselytus*-t pedig *újhitű*-nek nevezték volt (l. a Nyelvtört. Szótárban). És e cikk írása közben olva-

som a „*lutheránus* vallás” helyett ezt a másik magyar kifejezést: „A *lutheri* vallás egyéni lélekformálása” (Papp István: Finnország. Bp. 1938. 10. l.). Hiszen a latin képzésű *lutheranus* szó valóban nem jelent mást, mint Luther-félét, lutherit. Szükséges-e azonban még ma is *reformációról* beszélnünk, mikor a magyar szó, a *hitújítás* annyira találó? Hiszen ez szabatosabb is a latin elnevezésnél, mert az újításnak tárgyát is kifejezi, míg a latin szóban ez nincs megmondva, csak éppen ráértés útján gondoljuk hozzá. A finnek, akik — hogy divatosan fejezzem ki magam — csaknem százszázalékig lutherhitűek, nem szoktak *reformációról* beszélni, hanem eredeti szóval és még eredetibb módon *uskonpuhdistus*-t mondanak. Ebben ugyanis az új hit vallóinak jellemző fölfogása nyilvánul meg, mert szó szerint azt teszi: *hittisztítás*. Ilyen elnevezés használata nálunk, katolikus többségű államban, a honpolgárok nagyobbik részére nézve természetesen bántó volna. Ami a magyar *hitújítás* szót illeti, ha eredetileg tágabb körű fogalom is, mint a szorosabb jelentésűvé vált *reformáció* (hisz voltaképpen a latin *reformatio* is általánosabb értelmű dolog), mégsem kifogásolhatjuk a kérdéses szűkebb értelemben való használatát, mert eredeti tágabb értelme valójában csak elméleti természetű. Mihelyt ugyanis megfelelő gondolatszövében névelővel jelenik meg: a *hitújítás*, azonnal ugyanazt a meghatározott történeti fogalmat fejezi ki, mint a cikkirótól dédelgetett *reformáció*. Íme néhány alkalmilag kezem ügyébe került példa: „Ez a pap... lebbenő nagy selyempalástjában a századokkal elévült *hitújítás* fennmaradt szelleme volt” (Móricz Zsigmond: Kerek Ferkó 330. l.). „A pogány finnek [a svéd egyház] kereszténnyé, még pedig előbb katolikussá, majd a *hitújítás* ottani [t. i. svédországi] diadala után lutheránussá tette” (Északi fény. Műfordítások finnől. Budapest, 1938. 6. l.). „A *hitújítás* Vasa Gusztáv uralkodása idején... terjedt el az országban” (Finnország 1940. 80. l.). Van-e magyar olvasó, aki az efféle mondatokban a *hitújítást* ne úgy értené, mint a *reformációt*?! Nincs tehát semmi igaz okunk arra, hogy a deákos *reformáció* helyett ne a színmagyar és világosan érthető *hitújítás*-t használjuk.

Zolnai Gyula.

Árja, árjasít, árjasodik.

A zsidótörvény egy új kifejezésmódot hozott létre, amely egy régebben eredeti értelmében használt szónak új értelművé változásában és ilyen értelmű származékszók keletkezésében jelent kezik. Az esetnek csak az az árnyoldala, hogy megint a német észjárásnak szolgai utánzásával járt, és nyelvalkotó képességünknek önállótlanúságát árulja el. Amióta ugyanis a német államvezetés a zsidókat mint fajilag különböző és áthasonulni nem tudó népelemet a nemzeti életben háttérbe igyekszik szorítani, az *árját*

jelentő *arisch* szó náluk politikai értelmű is lett. Az *arisch* a *Jud*, *jüdisch* szavakkal került értelmi ellentétbe, és a zsidó fajtól való mentességet, az *árjaságot* emeli ki. Csak nemrég olvashattuk például Hitler beszédében: „die Front einer *arischen* Menschheit gegen die internationale *jüdische* Ausbeutung und Völkerverderbung“ (Pester Lloyd 1941 III/31, 3. l.). Ezt az *arisch* szót — Pukánszky Béla szíves közlése szerint — a mai német sajtó már legnagyobb részt politikai értelemben, tehát a zsidó fajtól való megkülönböztetésül használja. Ugyanő értesít arról is, hogy a mai németiség nyelvében egy *arisieren* ige lett közkeletű, bár szótárakba egyelőre még nem jutott be. Ez az ige nyilván árjává tevést, vagyis valamely vállalatnak vagy intézetnek árja származású személyek kezébe adását jelenti. A németek tudniillik árjáknak tartják magukat, az eredetileg indust és iránit jelentő *árja* nevet szokás szerint tágabb értelemben, az *indogermán* elnevezés helyett használva, és így az *arisieren* ige az ő nyelvükben a főtebb mondott jelentéssel egészen jogos. Az ilyen politikai értelművé lett német *arisch* szó és származéka, az *arisieren* ige a mi legújabb hírlapi és politikai nyelvünkben azzal a következménnyel járt, hogy az *árja* nevet nálunk is „nem zsidó” értelemben kezdik használni és belőle hasonló alapjelentéssel *árjásít* és *árjásodik* igéket is alkottak. Íme egy pár példa: „A levélíró nyilván egy másik hasonló nevű énekeskel tévesztette össze [az illetőt], aki tényleg nem *árja*“ (Új Magyarország 1940 VIII/9, 6. l., a „nem árja” azt akarja mondani, hogy „nem magyar”, vagyis hogy zsidó). „Ezért félnek a mai szocialista képviselők a nagy tőkevállalkozások *árjásításától*“ (Budapesti Hírlap 1939 III/4, 3. l., országgyűlési beszédben). „*Árjásított* árucikkek“ (Új Magyarország 1941 I/24, 4. l.). „Zsidó vállalatok, üzletek ekként felfrissülnek, *árjásodnak*“ (uo. 1941 I/29 vc.). Az egészben csak az a furcsa, hogy mi nem *árják*, hanem *finnugorok*, tágabb értelemben *urálik*, még tágabb értelemben *urál-altojaiak*, vagy — amit újabban ezzel egyértelműnek tekintenek — *turániak* vagyunk! Az *árja*, *árjásít*, *árjásodik* szavak tehát a német *arisch* és *arisieren* szavaknak szolgai fordításai. Nálunk nem *árják*, hanem *magyarok*, illetőleg *turániak* állanak a zsidókkal szemben. Az *árja* szó helyett tehát az első idézetben *fajmagyar*-t kellett volna írni, a vállalatok *árjásítását* pedig ilyen módon kellene kifejezni: *magyarrá* tenni, *fajmagyarrá* tenni, *turánosítani*, vagy — nevén nevezve a gyermeket — magyarán: *zsidótlanítani*. Ezt a szót cikkem írása közben olvashattam is aztán, bizonyosságául annak, hogy másnak a nyelvérzéke is hasonló kifejezésmodot kíván: „Velük [az úgynevezett Aladárokkal] igazán semmire se megyünk, ha *zsidótlanítani* akarjuk a [zsidóktól] megszállt gazdasági területeket“ (Új Magyarország 1941 III/11, 2. l.). Az *árjásodik* helyett pedig „*magyarrá* válik”, *fajmagyarrá* válik”, *turánosodik* vagy *zsidótlanodik* volnának a megfelelő kifejezésmodok. Aki az *árja* szót először használta „fajmagyar” értelemben, s azok is, akik aztán belőle *ár-*

jásít és árvásodik igéket képeztek, ezzel nyelvtudományi és földrajzi ismereteik hiányosságát árulták el, mert látszik, hogy az *árja* szónak, illetőleg névnek igazi értelméről fogalmuk sem volt. Ha ezt hétköznapi, üzletembereknek meg tudjuk is bocsátani, íróemberektől, akik a mindennapi élet új fogalmainak tollukra veszik, egy kis eszmélkedést, önállóságot várnánk.

Zolnai Gyula.

Besszarábia.

Az elmúlt nyár eseményeinek forgatagában sok szó esett napilapjaink hasábjain erről az országról. De nekünk is van okunk arra, hogy foglalkozzunk vele, itt, a nyelvvédelem őrhelyén.

Ennek a szóösszetétellel képzett országnévnek persze az azonos hangzás ellenére sincs semmi köze a tőzsdebeli *bessz*-hez, meg az afrikai *Arábiához*. A némettől vettük át a címül írt hangalakot, s nemis olyan régen: az 1878. évi krími háború után.

Az ország német neve *Bessarabien*. Mivel pedig mi a német *-ien* végződésű országneveknek javarészt a latin *-ia* végzést adjuk (péld. *Galizien—Galícia, Serbien—Szerbia, Syrien—Szíria, Bolivien—Bolivia*), nem szólhatnánk az átvétel alakja ellen, ha az sztéves nyújtása meg nem rontaná.

A német *Bessarabien* *ss*-ének ('harter stimmloser s-Laut') ugyanis a magyarban nem *ssz*, hanem *sz* a megfelelője. Hangtani fejtegetések helyett utalok egyik közismert névjegyzékünk idevágó, mind németes, mind magyaros írásmóddal föltüntetett német vezetékeveire. Péld.: *Hess—Hesz, Klöss—Klössz, Pless—Plesz, Preyss—Preysz, Russ—Rusz, Theiss—Theisz*. Viszont oly német névre, amelynek *ss*-ét a magyaros írásmód hasonló helyzetben *ssz*-el érzékeltetné, nem akadtam ebben a címtárban. A szónak tehát *Besszarábia* volna a helyes alakja. Ámde nyelvünk vallomástétele tiltakozik az átvételnek bárminő alakja ellen.

*

Az Oklevélszótár és a Nyelvtörténeti Szótár idézte írott és nyomtatott emlékek az országok nevét ebben az alakban mutatják: *Szerémország, Horvátország, Bécsország, Szlovákország, Lengyelország, Muszkaország, Havasmellék, Bolgárország, Szerecsenország* stb. Mindössze négy *-ia*-ba végződő országnevet találtam: *Dalmácia, Francia* (de *Frantz ország, Franczúz ország* is), *Anglia és Britaniaország*. A XVIII. században kezdett nyelvünkben kialakulni az *-ia* végződésű országnevek divatja. Kerek másfél századdal ezelőtt küzdött a divat ellen Sándor István. Sajnos, eredmény nélkül. Éppen az ellenkezője következett be. Derűre-borúra szaporítottuk a latinos végzésű országnevek számát. Erről tanúskodik az *Albánia, Bulgária, Jugoszlávia, Litvánia, Románia, Szlovákia* stb. név. A legújabb: *Brit Szomália*.

*

Az *-ia* végződés tehát nem szavunk külön sérelme. Nem e miatt kifogásoljuk a helyesbített *Besarábia* alak használatát. Abba a szokatlan ténybe is belenyugodnánk, hogy *Besarábia* neve egy oly ország — *Arábia* — nevét foglalja magában, amelyikkel nincs semmi kapcsolata. Elvégre, ha jó a németnek a *Bessarabien*, a franciának a *Bessarabie*, az angolnak a *Bessarabia* név, nekünk is jó lehetne a *Besarábia* név. Megtűrnők mi is ezt az idétlen, minden ízében hibás, újsütetű szóátvételt, ha nem akadna jobb, még pedig a magunk nyelvében.

*

Az Oklevélszótárban megtaláljuk a XIV. századi adatok között a *Besaráb* szót 'Bessarabier, bessarabisch' jelentéssel. Egy 1329-i oklevélben például ezt olvassuk: „Contra Bulgaros Bazarab Woyuodam transalpinum Regem Rascie seismicum“. Ha tehát az ország lakóit *baszaráb*-nak, illetve a későbbi hangváltozással *beszaráb*-nak nevezzük, nyilvánvaló, hogy az ország neve csak *Besarábország* lehet. Ennek az elnevezésnek az sem lehet akadály, hogy *Besarábország* nem független, hanem része egy másik, nagyobb országnak. Hiszen a *Szerémország*, *Stájerország*, *Morvaország*, *Bajorország* név sem önhatalmú országot jelöl. Azoknak sem lehet az elnevezés ellen kifogásuk, akik a szók becsét fordított róffal szokták mérni. Mert az ajánlott név nem áll több szótagból, mint a *Besarábia* név.

De ha megismerjük a régi *Besarab* szó történetét, bizvást jó szívvel állunk a *Besarábország* név mellé.

Tudjuk, hogy a későbbi *Besarábország* a magyarokat uralta. Etelköznek volt a része. Rásonyi Nagy László „Baszaraba“ című tanulmánya (Magyar Nyelv XXIX, 160—70) sok új becses adattal szolgál. Megtudjuk mindenekelőtt azt, hogy az értekezése címéül írt szó kún eredetű személynév, uralkodó neve. A név később *Baszarab*-ra rövidült. Megtudjuk továbbá azt, hogy abban az időben — a XIV. században — a Balkánon másutt is illették az uralkodó nevével a népet. Melich János pedig A honfoglaláskori Magyarország című munkájában megállapította, hogy a IX. századi magyarok *Levédi* vajdájuk országát a pusztá személynévvel *Levédi*-nek hívták (6. l. A szó görögös alakja *Levédia*).

A *Baszaraba* szó összetétel. Előtagja igei származék, utótagja meg azonos az *aba* szóval. A szóösszetétel jelentése 'legigázó apa, uralkodó apa'.

Gombocz Zoltán Árpádkori török személynévek című munkája (39—41. l.) kimutatja a tiszteleti jelzőkből és méltóságnevekből képzett személynéveink között a besenyő-kún *Aba* nevet is (*Aba Sámuel* király stb.), számos összetételt (*Thonuzoba* stb.), a helynevek egész seregét (Baranya, Gömör, Zemplén, Szaboles, Szatmár, Torda megyéből), végül nagyszámú kicsinyítő származékait (*Abaj*, *Abád*, *Abony*, *Abos* stb.).

*

Vázlatosan ismertettem a nyelvünkbe több, mint hat évszázaddal ezelőtt bekerült kún eredetű *Beszaráb* szó történetét. A múlt nyár történelmi eseményei arra figyelmeztetnek: becsüljük meg nyelvünknek és történelmünknek ezt az ősi emlékét is. De intenek arra is, hogy nézzünk körül nyelvünk kincsesházában, mielőtt — sokszor silány — kölcsönért idegenbe megyünk.

Loványi Gyula.

Bajok az ellentétes mondatokban.

Furcsa hiba üti föl a fejét újabban minduntalan az ellentétes mondatok használatában. Az egyik, hogy nem érzik a különbséget a kapcsoló meg az ellentétes mondat között, hanem fölecsérelék a kettőt: Íme: *És a háború pedig tovább folytatódik* (Külügyi Szemle 1940. 85. 1.). Tettek és nem szavak követik H. és M. találkozását (8 Órai Ujság 1940. III. 21.). — Vagy: *és, vagy: pedig*; a kettő együtt vagy egyik a másik helyett nem használható. Tehát: *és a háború tovább folyik, vagy: a háború pedig tovább folyik*. A második mondat helyes értelme pedig ez: *tettek, nem pedig szavak követik H. és M. találkozását*.

A másik hiba, hogy tagadó és tiltó mondat után is használják a *de* kötőszót, holott ily esetben csak a *hanem* van helyén. Példák: A mai cseh nép nem Husz János kemény és elszánt nemzete. *de* keserűen belenyugvó kispolgárok (Magyar Nemzet 1939. III. 19.). Ne pénzügyi, *de* képességi cenzust vezessenek be. (Magyarság IV. 3.) A német egyetem sem megy el Reichenbergbe, *de* Prágában marad (Magyar Nemzet 1939. III. 5.). Ezekben a mondatokban a *de* helyébe mindenütt *hanem* kívánczik. — Van arra is eset, hogy a *de* és *azonban* kötőszókat együttesen használják, holott valamelyik fölös. Íme: *De remélhető azonban* (Rádió 1940. V. 7.), *pedig vagy: de remélhető, vagy: azonban remélhető*. — Legsűrűbben meg avval a hibával találkozunk, hogy nem lelik meg a kellő helyét az ellentétes kötőszónak. Példák: *Addig is azonban* rettentő nagy tisztelettel kérjük (Magyarság 1938. X. 1.). *Évről-évre azonban* ellátogat Pestre (Pesti Napló 1938. XI. 3.). *Mégis azonban* hozzá kell szólnom (Ujság 1939. III. 29.). A magyar nép számára *márpedig* e reformok fontosak. (Új Magyarság 1939. V. 29.). Helyesen: *azonban addig is* kérjük, *évről-évre ellátogat azonban* Pestre. *azonban mégis* hozzá kell szólnunk, *márpedig ez újítások* fontosak stb. Legcifrább azonban ez a mondat: *Miután az emberek nagy többsége azonban* nem veszi magának a fáradságot (Külügyi Szemle 1940. jan.). Ebben a mondatban a *miután a minthogy* helyett van, úgyhogy helyesen vagy el kellett volna hagyni az *azonban-t* vagy a mondatban a második helyre tenni. Tehát: *mivel az emberek nagy többsége* nem fárad avval, — vagy pedig: *minthogy pedig az emberek nagy többsége* restelli a fáradságot. No mert azt csak úgy mellékesen említjük meg, hogy csak a német veszi

— persze: nem másnak, hanem magának — a fáradságot, a magyarnak ezt ingyen adják.

A példákat még szaporíthatnám, de talán ennyiből is látnivaló, hogy nem egy-egy cikkírónak elvétve előforduló rossz fogalmazása ellen, hanem lassacskán divattá váló, elharapódzott nyelvi hiba ellen hadakozom. Vajjon megszüntetik-e újságjaink, hogy ellentétes mondataik a helyes magyarsággal is ellentétbe ne kerüljenek?

Buzás Dezső.

SZÉLJEGYZETEK

Film vagy pergős? — A Magyarosan legutóbbi számában Fehér Géza helyeselte a *pergős* szót, amelyet Meskó Lajos a 'film' magyarítására ajánlott. A Magyarosan tekintélye és a magyarító mozgalom népszerűsége elég volt ahhoz, hogy itt-ott máris használni kezdjék a *pergőst*.

Márpedig ez a szó szerintünk értelmileg sem helyettesítheti a *film*-et. A *film* szó nem csupán a filmszalagot jelenti, hanem azt az egész *műfajt*, amely már sokkal népszerűbb és hatásosabb a színjátéknál, de még a nyomtatott könyvnél is. A *pergős* szó ajánlója valószínűleg arra gondolt, hogy a *film pereg*. Ez a *pergés* azonban csak a mozi gépházában tapasztalható, hol a filmszalag valóban pereg a vetítógép lencséje előtt. A gépházon kívül a film sehol sem pereg. Sem a gyárban, ahol készítik, sem a moziban, ahol nézik és hallgatják. A gyárban forgatják, a moziban vetítik.

A *pergős* szó nem is elég komoly a filmhez. Komolytalansága akkor válik igazán feltűnővé, ha a nagy francia, amerikai, német, orosz filmek művészi értékére gondolunk. De gondolhatunk arra is, hogy a legkiválóbb magyar írók is munkatársai lettek a filmnek. Megjegyzem, hogy a *mozi* szót is inkább csak a kisebb mozik használják, a nagyobbak, az előkelőbbek *filmszínház*-nak nevezik magukat.

Néhány évtizeddel ezelőtt már megmagyarították a *film* szót. *Mozgófénykép*nek nevezték. Sokáig használták is ezt a szót, hivatalosan még ma is használják, a köznyelvből azonban kikopott. Valószínűleg azért is, mert a *film* szó kitűnően jellemzi a műfaj nemzetköziségét is. A *film* szó egyébként nem hangzik magyarul. Azok a milliók, akik hazánkban rendszeresen járnak moziba, nem érzik idegennek, legfeljebb jövevényszónak. Nem a *film* szó erőszakos és felesleges magyarítására van szükség, hanem a magyar filmek nyelvének és a külföldi filmek feliratainak alapos megtisztítására. Ezek magyartalansága ugyanis valóban súlyosan veszélyezteti nyelvünk magyarosságát s — a film óriási elterjedettsége következtében — a Nyelvművelő Bizottság által irányított mozgalom eredményességét is.

Szebenyi Sándor.

Rádióaktív. — A hangulatos budai kis utcák legtöbbje kora tavasztól kezdve — sajnos — erősen és hangosan *rádióaktív*. Amde evvel a jelzővel nem a rádió megszállottjait illetik. Egyik-másik budai forrásról — külföldről is — hirdetik, hogy *rádióaktív*, jóllehet híján van minden közösségnek a rádióval. A Fő-utca egyik dohányosboltja meg a kirakatában díszelgő olcsó csecsebecséket imígyen kínálja: „*Rádióaktív* anyag! Sötétben világít!” A világító anyagnak azonban — hozzáértők mondják — nemcsak a rádióhoz, hanem a rádiumhoz sincs köze.

Mert a *rádióaktív* szó jelentése „rádiummal telített”.

A „rádió” meg a „rádium” egytestvér: a latin *radius*ból képezték mindkettőt. A rádium a régebbi. Nemzetközi műszó, nem találunk benne kivetni valót mi sem. De azt már hibáztatnunk kell, hogy származékait idegen mintára képezik. A német nevezi ugyanis *radioaktiv*-nak a rádiumtartalmú anyagokat. Ez az elnevezés abból az időből való, mely még nem ismerte a rádiót. Hiba volt már akkor, hogy a szükséges idegen műszóhoz fölösleges idegen közrendű szót akasztottunk. Mert mondhattunk volna mindjárt *rádiumos*, *rádiumhatású* vizet, anyagot. Most, a rádió korában, meg értelemzavaró is a *rádióaktív* kifejezés.

A némettől jót is tanulhatunk nyelvi kérdésekben. Hogy rendszerint csak azt vesszük át, ami rontja nyelvünket, nem az ő bűne.

Átvettük hát a *rádióaktív* kifejezést. Abban azonban már nem követtük, hogy a rádiónak a magunk nyelvén adjunk nevet. A német ugyanis a rádiót *Rundfunk*-nak nevezi, az elegy-belegy *rádióaktív* tehát nála nem okoz félreértést.

Loványi Gyula.

Úrvezető. — Folyóiratunk már foglalkozott egyszer evvel a divatos szóval (V, 55). Rámutatott mindenekelőtt a hibás összetételre. A *kocsivezető* kocsit, az *idegenvezető* idegent vezet, de vajon kit-mit vezet az *úrvezető*?

A másik hiba a szó jelentése körül van. A fordításnak egyik törzsszókös hibája az, hogy a fordító nem gondol arra: az átvevő nyelvben más jelentésárnyalata is lehet a szónak, mint az átadó nyelvben. Az *úrvezető* szó német őse, a *Herrenfahrer*, összetételében éppen annyira kifogástalan, mint jelentésében. A *Herr* jelentése a németben „mister”. De a magyar *úr* nemcsak „mister”-t, de „gentleman”-t is jelent, az *úrvezető* szóban pedig csak ezt jelentheti. Ámde amikor a lapok arról írtak, hogy „egy ittas *úrvezető*” botrányt okozott hajnalban a vasúti pályán, nem a „gentleman” jelentésre, hanem arra gondoltak, hogy a kocsi tulajdonosa vezette a kocsit. *Úrvezető* helyett tehát használjuk a *kocsi tulajdonosa* kifejezést.

Loványi Gyula.

Hétszilvás nemes! — Nagy meglepetéssel olvastam az Új Magyar-ság egyik színi bírálatában ezt a mondatot: „A gőgös hidalgóból [a színműíró] rátarti *hétszilvás* kisnemest csinált” (1940 IX/29, 13. l.). Abban egészen bizonyos voltam, hogy az aláhúzott szó sajtóhiba nem lehet, legföljebb elírás. Ez utóbbi, jóindulatú

föltevésebben is csalódnom kellett azonban, mert ugyanannak a színi bírálónak egy nem régi cikkében ismét ezt kellett olvasnom: „A *hét szilva* finn falusi kismemesnek, Arne-nak [helyesen: Aarne-nak] már három gyereke van feleségétől” (1941 II/9, 13. l.). Nem igen hiszem, hogy valahol így neveznék a magyarság a csekély birtokú nemeseket, mert a *hét szilva*, magyarul mondva a *hét szem szilva* egészséges észjárás szerint alig lehet a birtoknagyság kifejezője. A rendes kifejezés ellenben, a „*hét szilvafás* nemes” egészen érthető, mert természetes észjáráson alapul, a szemléletnek kétségkívül túlzó, gúnyos megállapításán, hogy a kis birtokoskán alig férhet el több hét szilvafánál. Így magyarázza ezt a kicsinyítő kifejezésünket a Révai-féle nagy ismerettár is. Meg kellett ezt a figyelmeztetést tennem, hogy a neves műbíró tovább ne folytassa eredeti kifejezésünknek ilyen kiforgatását.

Zolnai Gyula.

L A P S Z E M L E

Erdélyi Szemle. 1941. márc. 23. — (w. gy.): *Csak ezt akartam mondani!* Aki pontosan és tökéletesen fejezi ki magát, az többnyire pontos, rendes ember, aki magyarul beszél, annak a magyarság nemesak sallang és cifraság a lelkén, hanem ősi, alapvető lényeg. A stílus — az ember. Huszonkét év nyomasztó nyelvi idegenszerűségei, botlásai, henye pongyolaságai után az erdélyi magyarság nagy részének beszédmódja sok lazaságot, pontatlanságot, felületességet vett magára és átvette a budapesti divatnyelv ízléstelen szöferditéseit. Csak egy kevés önfegyelmezés és akarat kell, hogy könnyörtelenül kiirtsunk minden nyelvi gondatlanságot. Beszéljünk magyarul és magyarul!

Magyar Nemzet. 1941. ápr. 16. — *Zolnai Béla: Közelítő aljzat, fiúbennlakás és társai.* Egy hivatalos nyomtatvány „közelítő aljzat”-nak nevezi a „konnektor”-t; az egyik képeslap-kiadó ezt a szót nyomta a kolozsvári református kollégium fényképe alá: Református *fiúbennlakás*. Nem szabad használni a *hangár* szót sem, pedig olyan magyarul hangzik, mint a *bankár* vagy a *hang-ár!*... A puristák pusztítják régi, szép, idegenből jött szavainkat — panasolja az érdekes cikkíró. (A felsorolt vádakra volna néhány szerény megjegyzésünk. A „konnektor”-t a Magyar Iparosok Nyelvvédő Könyve (II. rész), „csatlakozó dugó”-val vagy rövidebben „csatlakozó”-val magyarítja. A „kollégium”-ot tudomásunk szerint egyetlenegy magyarító szótárunk sem nevezi *fiúbennlakás*-nak, legföljebb a „fiúinternátus”-t. Mi is azt valljuk, hogy a „patinás, szádadok-szenteltő” *kollégium* nem veszélyezteteti nyelvünk tisztaságát. Ami pedig a „hangár” szót illeti, ez a Magyar Nyelvvédő Könyv III. kiadásának szójegyzékében már nem is fordul elő. Bizonyára azért maradt ki, mert a szerkesztő nem tartotta szükségesnek magyarosítását.) — *Halász Gyula: Sándor vagy Alexander Petőfi?* A rádió idegennyelvű szövegben a magyar keresztnévet változtatlanul hagyja, de a családnév elé teszi (Jenő Hubay). Ha pedig magyarokhoz szól, az idegen nevet hagyja meg változtatlanul (Johann Strauss). A rádióknak ezt a módszerét a cikkíró helyesnek tartja,

mert így megvédi magyar keresztnéveinket és érintetlenül hagyja az idegenek megszokott nevét. Nyelvtudósaink ezzel szemben azt kívánják, hogy fordítsuk le a magyar keresztnéveket: Alexander Petőfi, Ludwig Kossuth. Ugyanők — bár nem mindnyájan — az idegen keresztnévek magyarra fordítását követelik: Shakespeare Vilmos, Verdi József, Goethe János Farkas. A keresztnévek lefordítása elmossa a nemzetiséget. Sokan nevetségesnek érzik a lefordított és hátravetett keresztnéveket, csak azért, mert ez szokatlan. Humboldt Vilmos, Wilde Oszkár, Wagner Richárd: ezeket a neveket már megszoktuk. Ugyanígy nem ütköznénk meg a szokás elterjedtével ezeken sem: Shaw Bernát György, Zweig István. A keresztnévek lefordításától inkább a feladat bonyolultsága és céltalansága tartson vissza bennünket. Még a sikerült fordítással is csak megfosztjuk őket eredeti ízüktől és hangulati hatásuktól. A közvélemény ebben a kérdésben két táborra oszlott. A két tábort kibékítheti az a célszerű megoldás, mely mostanában egyre jobban terjed, hogy t. i. elhagyják a keresztnévet. Shakespeare marad Shakespeare, Goethe Goethe, Petőfi Petőfi.

Nép és Nyelv. 1941-i évf. 2. szám. — *Mészöly Gedeon: Régieskedhetnémség.* Kodolányi János a régi nyelv és a népnyelv kellő ismerete nélkül szépirodalmi műveinek stílusát nyelvi szeplőkkel rútitja el. A tanulmány Kodolányi „Julianus” című történeti regényének hamis archaizálásáról szól, de amit mond, az illik az író többi történeti regényeire is. A regény nagyobb stílushibái közé tartoznak azok az ál régiességek, amelyek nyelvünkben soha nem éltek, csak az író csinálmányai. Ilyenek — hogy csak a legkirívóbbakat említsük — a *kresztyén* és a *kreszty a keresztyén* és a *kereszt helyett, a vagyomünk a Halotti Beszéd vogymuk*-ja helyett, *erdőbenne erdő-ben(n)* helyett. A XIII. századi magyarokkal ilyen nyelvtani alakokat mondhat az író: *falvakval, állapota, akarata, szolgálata* stb., holott tudnia illenék, hogy ezek sem a régi nyelvben, sem a nyelvjárásokban nincsenek meg, „csak a XIX. század eleje óta kelt könyvekben és csak azok beszédében, akik élő nyelvüket a nyomtatott nyelvhez igyekeznek igazítani.” Kodolányi ómagyar szövegeiben ilyen nyelvújítási alkotásokat hallunk a középkori szerzetesek ajkáról: *parancs* (a régiségben csak *parancsolat* volt), *harsona, könnyelmű, jogi doktorok, emböri lényök, tan, zene* stb. Kodolányi archaizálásában az a baj, hogy a stílus hajlékonyságának kárával nagyon is törekszik az ómagyar nyelv fölüjítására. Innen származik az egymással nem férő stíluselemek zagyva összezsúfolása. Erőnek erejével való régieskedhetném nyelvembe „ízléstelenül összekever bár valóságos, de ma már furcsaság ómagyar szavakkal soha nem is volt ál régiességeket és nyelvújítási gyártmányokat és újszerű germanizmusokat és pesti aszfalton díszlő stílusvirágokat.”

Nevelésügyi Szemle. 1940-i évf. 9–10. szám. — *Nagy József: Magyar nyelvvédelem a középiskolában.* Ez a módszeres értekezleten tartott előadás elsősorban a magyar nevelőkhöz szól, de a nyelvművelésről tett elvi megállapításai méltán számot tarthatnak minden művelt magyar érdeklődésére. Abból a gondolatból indul ki, hogy hivatalos iskolapolitikánk ma már középpontba állítja

nemzeti tárgyainkat, főképen nyelvünk és irodalmunk tanítását. Ugyanakkor azonban közvéleményünk egyáltalában nem érez honmentő munkát, honvédelmi harcot a magyar nyelvvédelmi törekvésekben. „Hol vagyunk még attól, hogy Gárdonyival együtt mi is hazaárulónak tartsuk azt, aki a jó magyar szót elhagyja az idegenért, s akinek nem fáj a korcs magyar szó.“ A nyelvművelés nemcsak tudósok, írók és nyelvtanítók ügye, hanem az egyetemes magyarságé. A német, olasz, török és finn nyelvvédelem a legszélesebb közvéleményt foglalkoztatja, itt-ott már hivatalos állami gondoskodás tárgya. Minálunk ezen a téren csak annyi történt, amennyit az Akadémia Nyelvművelő Bizottságának működése, a Magyarosan folyóirat tisztogatása, a rádió párperces hibajavításai, néhány lelkes magyar tanár következetes munkája és egy pár könyv és cikk hatása mutatnak fel. A főkot nemzeti öntudatunk fogyatékosságában kell keresni, abban, hogy egész művelődésünk telítve van idegen elemekkel. „Hányan vannak jóhiszemű magyarjaink között is, akik nem sorozzák művelődési eszményeik közé anyanyelvünk minél tökéletesebb tudását!“ A tanulmány írója ezután sorra veszi azokat az okokat, amelyek a nyelvvédelem eszmei kialakulását gyöngítik és lehetetlenné teszik. „Az iskolából hazafelé baktató gyermek szemébe ordítanak a nagyvárosi hirdetőoszlopok, cégtáblák, újságárusbódék és kirakatok magyartalanságai. A magyarok fővárosában csak nagyon elvétve akad magyar nevű mozi vagy szálló... Újságjaink pongyolaságai, rikító nyelvrúgásai mint afféle kitenyészített nyelv-rühatkák százezer példányban fertőznek pár óra alatt a nyomdaipar mai felkészültségével. Jogi nyelvünk szinte érthetetlen. Közíró, tudós, képviselőházi szónok a saját tekintélyét s mondanivalóinak igazságát érezné kétes értékűnek, ha közérthető módon, józan magyar gondolkodás szerint beszélne. Díszmagyaros ünnepi szónokaink csöpögnek a népi mentalitástól, az ökonómiкус elgondolásoktól, a konstruktív politikai ideáktól, s nem veszik észre, milyen torzmagyarság esácesog melldőngető szólamaikban.“ A magyar nyelvvédelem ügye döntő győzelmet csak a teljes közéleti magyarosodástól remélhet. El kell jönnie egyszer az intézményes magyar nyelvvédelem idejének is. Az iskola feladata addig is fokozott méretű harc és következetes munkavállalás éppen annak a faji öntudatnak fellobbantására, amelytől oly sokat várunk a magyar nyelvvédelem dolgában. „Mert hiszen az iskola falai közül kerülnek ki a jövő szellemi vezérei: államférfiai éppúgy, mint újságírói, a legszélesebb értelemben vett közéletformálók. Az is tagadhatatlan, hogy a nyelvművelés terén minden időben a nevelői rend munkája lesz a legfontosabb.“ A tanulmány második fele arra a kérdésre ad részletes választ, mit tehet a magyar tanár nyelvvédő szerepében. Ezen a téren is a tanári példaadás az egyetlen eredményre vezető út. A tanárnak fokozott mértékben kell figyelnie a saját beszédére. Nemcsak a magyar-szakos tanárokról van itt szó, hiszen a nyelvvédelem ügye abban a percben megbukott, amikor szakkérdéssé szükkült. Természetes, hogy a magyar-szakos tanárra hárul a legtöbb teendő, de nyelvünk tisztaságának védelmében joggal elvárhatja a magyar nyelv tanára valamennyi kortársa segítségét. „Még fogékonyságot sem lehet ébresztetni nyelvvédelmi kérdések iránt olyan

intézetben, ahol magyar-tanárok szakügyének látja a diák a magyartalanságok üldözését.“ A diákok nyelvi tévedéseit semmiesetre se hagyjuk szó nélkül. Azokról a szavakról, amelyeknek használatában gyakran hibáznak, vezettessünk velük jegyzéket. Altalában szoktassuk hozzá növendékeinket, hogy nyelvvédő éberségük ne csak magyar-órai kötelességük legyen és ne csak iskolai órákra terjedjen ki. Figyeltessük meg velük a saját utcájuk magyartalanságait cégfeliratokon, hirdetéseken, 'utcaelnevezésekben vagy akár az utcai járókelők beszédében. Az iskolai nyelvvédelem egyéb eszközei az osztálynyelvőrök, az osztálytermekben és folyosókon kifüggesztett szemléltető táblázatok (természetesen ezeket is diákok készítenék), az önképzőkör, pályázatok kiírása, versenyek rendezése, szülői értekezletek stb. A magyar nyelv tanára a maga óráin igazán célravezető nyelvvédelmet csak a remekíróinkkal való tüzetes foglalkozás útján folytathat.

Szárnyszerűk. 1941. márc. 1. — *Gyökössy Endre: A „tűnik” ige igekötő nélkül.* Írók és újságírók mostanában egyre sűrűbben igekötő nélkül kezdik írni mondataikban ezt az igét. Ilyeneket olvashatunk lépten-nyomon: „Úgy tűnik, hogy a 114 millió beruházási program most többet jelent.” „Nekem úgy tűnik, hogy életemben még nem láttam annyi mákot együtt.” Az első mondatban a 'tűnik' helyett a 'látszik' igét használhatta volna az újságíró, a második mondatot meg írhatta volna így: „Nekem az az érzésem (vagy azt hiszem), életemben még nem láttam annyi mákot együtt.”

Tanítók Lapja. 1941-i évf. 5. szám. — *Fényes Kálmán: A magyar tanító hivatása nyelvünk védelmében.* A magyar nyelv tisztaságáért és helyes használatáért folytatott küzdelemből az iskolának kell kivennie a főrészt. Erre a népiskolában is bőséges alkalom kínálkozik, különösen a beszéd- és értelemgyakorlat alkalmával és olvasmánytárgyaláskor. A városi nyelv idegen szavai a falusi nép beszédében is gyakran előfordulnak. Az iskola nevelje rá a gyermeket a magyar szó megbecsülésére, szoktassa rá a tanulót arra, hogy mindenkor a legtalálhatóbb magyar kifejezést alkalmazza az addig használt idegen szó helyett. Minden tanítási órán lehet valamit tenni a helyes magyarságért.

Tiszántúl. 1941. márc. 23. — *Szeremley Béla: Magyarul!* A nemzeti nyelv ügye nemcsak a tanárok dolga, hanem minden önérzetes jó magyar emberé. A régen meghonosodott idegen eredetű szavak már nem ártanak nyelvünk tisztaságának, annál erősebben kell azonban küzdenünk a szükségtelenül behurcolt idegen szók és szerkezetek ellen.

Zalai Közlöny. 1941. márc. 22. — (bl): *Ejnye... ejnye, kedves Egyed Zoltán!* A cikkíró Egyed Zoltán egyik színházi leveléről megállapítja, hogy félhasábos mondataiban hemzsegnak az idegen szavak. Idézi egy mondatát: „...sokrétű *kvalitásait* ismerjük és *appreciáljuk* egyéniségének *spektrumában*“. Még ha tudományos szakdolgozat volna az a színházi levél, akkor is kötelező volna magyarul írni mindent, amit magyarul meg lehet mondani. Egyed Zoltán színházi levelében a darab *szimpla*, a siker *fulmináns*, de *fulmináns* a delnő is, az ártatlanság *abszolút*, a humor *ordenáré*,

a szerep *minimális*, a díszlet *brilliáns*, a bevonulás *fanfáros*. „Hogyan is írhatná le közönséges földi halandók szavaival, hogy a darab jelentéktelen, a siker ragyogó, a delnő gyönyörű, az ártatlanság teljes, a humor goromba, a szerep macskafarknyi, a bevonulást pedig harsonák kísérik?” Egyed Zoltánnak tudnia kellene, hogy a magyar színpad a magyar szellem egyik fellegetvára, tehát a magyar nyelv é is.

FIGYELŐ

A NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁG ÜLÉSEL.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának 1941. évi március 26-i ülése.

Szinnyei Ferenc elnökletével jelen vannak: Csengery János Ferenc, Madzsar Imre, Voinovich Géza akadémiai tagok, Harsányi Zsolt, Radó Antal, Techert József meghívott tagok. Távolmaradásukat kimentették: Mikola Sándor, Nagy Miklós. Jegyző: Putnoky Imre.

Az elnök üdvözli a bizottság megjelent tagjait és megnyitja az ülést. Megemlíti, hogy Pintér Jenő özvegye levélben megköszönte a bizottság részvétét. Bejelenti, hogy fölterjesztéssel fordulunk a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz, s felkéri a h. előadót, hogy ismertesse annak tervezetét.

Putnoky Imre h. előadó felolvassa a fölterjesztés fogalmazványát. Ebben vázolja a bizottság eddigi munkáját 1931-i megalakulásától napjainkig. Ismerteti az iskolák nyelvtisztító tevékenységét, amely Pintér Jenőnek, a budapesti tankerület nemrég elhunyt főigazgatójának kezdeményezésére 1937-ben indult meg. Ez a mozgalom az iskolai évkönyvek beszámolóinak tanúsága szerint kezdetben igen szép eredményt ért el, de az elmúlt tanévről szóló évkönyvekből ezen a téren sajnálatos lanyhulás állapítható meg. Ez a körülmény arra készteti a bizottságot, hogy fölkérje a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter urat: méltóztassék a tanker. kir. főigazgatókat rendelet útján fölhívni, hogy a hatóságuk alá tartozó iskolákat utasítsák a nyelvművelő munkának a régi szellemben s a régi tervezetek alapján való hathatós folytatására s az eredményről kérjenek jelentést. Erre az intézkedésre különösen szükség van a visszacsatolt területek iskoláiban, mert ezekben a nyelvművelő mozgalom még ismeretlen, pedig a húszéves idegen uralom alatt a megszállt országrészekben a fiatalság magyar nyelvérzéke rendkívül megromlott.

A bizottság a fölterjesztést Madzsar Imre, Harsányi Zsolt és Techert József hozzászólása után helyesléssel elfogadta és megbízta az elnökséget, hogy juttassa el a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz.

Az elnök fölkérte a bizottság tagjait, hogy ezentúl esetleges

indítványait küldjék be előzetesen az előadónak. Ily módon az elnökségnek módjában lesz majd megfontolnia a választ s a bizottság kellő előkészítés után dönthet az indítvány sorsáról.

Francia lap a keresztnevek lefordításáról.

A keresztnevek lefordításának kérdése úgy látszik örök vita tárgya marad nyelvészeti és nyelvhelyességi irodalmunkban. A Magyar Nyelvőr 1896-i évfolyamában folyt le körülötte az első nagy összecsapás, s azóta zajlik a harc. Legújabbán, február közepén Halász Gyula beszélt róla a mikrofon előtt, s bizonyos támadások ellen védte a rádió vezetőségének álláspontját. Nem ragaszkodnak mereven egyik elvi felfogáshoz sem, hanem a megszokás és az ésszerűség irányítja őket, amikor hol változtatlanul hagyják a keresztneveket, hol lefordítják őket.

A kérdéshez most a Gazette de Hongrie című, Budapesten megjelenő francianyelvű hetilap február 22-i számában szól hozzá Polonius. A cikk elsősorban azért érdekes, mert az eddigi meglehetősen egyoldalú vitában megszólaltatja azok véleményét is, akik a másik oldalról, az idegen nyelv szempontjából nézik a kérdést.

Polonius cikke a keresztnevek lefordítása mellett tör lándzsát. Arra hivatkozik, hogy ez a katolikus egyház gyakorlata is, és a naptárak, a szerint, hogy milyen nyelven készülnek, más-más alakban adják a keresztneveket. Elismeri azonban a cikk írója, hogy sok általánosan ismert, eredeti nevén szereplő személy első pillantásra szinte ismeretlennek tűnik fel, ha keresztnevét lefordítjuk, pl. *Eden Antal*, *Mann Tamás*. Egészen más ugyanazon név magyar és idegen nyelvi alakjának hangulata, más hatást tesz a felcserélt vezeték- és keresztnév dallama. Nagyon fontos, *milyen alakban bukkan fel először* egy név az idegen nyelvben. Ha az első újságíró vagy fordító meghagyja eredeti alakjában, így honosodik meg, s ez a megszokás döntő további sorsára. Ilyenkor erőltetett, sőt néha nevetséges a fordítás erőszakolása.

Néha valósággal lefordíthatatlan a keresztnév más nyelvre: pl. *Neville* (Chamberlain), *Benito* (Mussolini), *Árpád*, *Zoltán* stb. Magam sem tudtam egy darabig, *Upton Sinclair* és *Sinclair Lewis* amerikai írók nevében melyik végeredményben a keresztnév, melyik a családnév. A sorrend könnyen eldönti, de magyar szövegben a fordító a magyaros sorrend kedvéért sokszor felcseréli a két nevet, s ezzel megzavarja a jámbor olvasót. Ilyen esetben csak szigorúan következetes és egyöntetű eljárás igazít útbá. Legegyszerűbb, ha a lefordíthatatlan keresztnevet meghagyjuk eredeti helyén.

A keresztnév lefordítása különben egészen elterjedt szokás — írja a francia lap — hiszen *Jules II.* pápát magyarul *II. Gyulá-*nak nevezzük, pedig a *Gyula* régi pogány magyar név, *Alexandre le Grand* magyarul *Nagy Sándor* stb. Példákat hoz fel ezután a

cikkíró, milyen félreértések támadhatnak, ha megtartjuk a név eredeti alakját külföldön is. Például *Sándor István* nevét a franciák *M. S. István*-nak írják, egy *Méray Imre* nevű urat pedig, aki francia leveleit mindig így írta alá, párizsi ismerősei *Monsieur Imre* néven szólítottak, természetesen francia kiejtéssel. Ugyanilyen okból a *Hunyadi János* keserűvizet, amelynek nevében a *Hunyadi* szót keresztnévnek vélik a külföldiek, Franciaországban egyszerűen „*eau de János*”-nak (János-víz) nevezik.

Polonius szerint tehát szükséges a keresztnévek lefordítása, mert az eredeti alak egy másik nyelvben sokszor ismeretlen, exotikus névnek tűnik fel, pedig mindennapi katolikus keresztnévről van csak szó. Ez a veszély valóban fennforog, különösen kevésbé ismert, keleti nyelvek nevei esetében. Az egyszerűbb olvasó aligha ismeri fel pl. az *István* = fr. *Étienne*, *Sándor* = fr. *Alexandre*, *Dezső* = fr. *Désiré*, ol. *Desiderio*, *Jenő* = ang. *Eugene* (ejtsd: Judzsín), orosz *Jevgenij*, *Erzsébet* = orosz *Jelizaveta*, *Ilona* = fr. *Elène*, *Elek* = orosz *Alexej*, *Lajos* = ném. *Ludwig*, ang. *Lewis* nevek azonosságát. Amikor tehát fontosabb a keresztnév világos átültetése, áldozzuk fel az idegen alak jellegzetes hangulatát.

Kovalovszky Miklós.

Hírek.

A „Gyorsírástudomány” nyelvhelyességi pályázata. — A nyelvtudósokon, a nyelvművelő szakembereken kívül nincs senki, aki annyit foglalkoznék a nyelvvel, annyira figyelné a nyelvi jelenségeket, mint a gyorsírók. Lehet valaki kiváló gazda, elsőrendű kereskedő, langeszű hadvezér, nagy építész, festő vagy szobrász foggyatékos nyelvérzékkel, — jó gyorsíró nem lehet.

A Gyorsírástudomány ezért ebben az évben tavaszi pályázatait során nyelvhelyességi pályázatot is hirdet.

A pályázat tárgya: Az *amely* és *ami* helyes használata.

Diákolvasónk kérdezze csak meg társát, tudja-e, hogy mikor kell *amely*-t és mikor *ami*-t használni. Méltatlankodó „*Hogyne!*” lesz a felelet. De ha magyarázatot követelünk, a legtöbb esetben zavarba ejtjük a felelőt. Az, hogy nem tudják a szabályt, még nem volna olyan nagy baj, ha a használatban nem vétenének. De, sajnos, egyre terjed — nyomtatásban is — az *amely*, *ami* hibás használata.

Mutassunk rá néhány példával a helyes használati módra, s keressünk olyan ügyes, gyakorlati fogásokat, amelyeknek segítségével a helyes használatot elsajátíthatjuk, vagy ellenőrizhetjük.

A legjobb pályamunka díja 10 pengő.

A II—III. díj: nyelvhelyességi könyv.

A pályamunkákat május 10-ig kell beküldeni a *Gyorsírástudomány* szerkesztőségébe, Budapest, IV., Pázmány Péter-tér 5. Nevezési díj ennél a pályáztatnál nincs. Az eredményt a lap júniusi száma közli.

ÜZENETEK

Az Athenaeum igazgatóságának. — F. évi febr. 28-án kelt levelükben a következőket írják: „A „Magyarosan“ ez évi első számában Zolnai Gyula professor úr bírálatot írt Thomas Mann „A boldogság akarása“ című novellás-könyvéről és kemény bírálatban részesíti a fordítót, Gömöri Jenőt. A közölt szemelvények teljesen igazolják a bírálót, azonban jóhírünk érdekében mégis fontosnak tartjuk közölni, hogy ez a fordítás kb. 30 évvel ezelőtt jelent meg, a füzet már régen nincs forgalomban, legfeljebb antikvárium példányok találhatók. Néhány évvel ezelőtt az Athenaeum kiadta Thomas Mann összes novelláit és ebben a kötetben a szóbanforgó novellákat újra lefordíttatta Lányi Viktorral. Ez is arra vall, hogy az Athenaeum nem vállalja a felelősséget a régi, avult, rossz fordításért.” — Tudomásul vesszük azzal a megjegyzéssel, hogy 30 évvel ezelőtt is hiba volt Gömöri Jenő fordítását felülbírálni s még harmadik kiadásban is az évszám elhagyásával megjelentetni.

G. I.-nak. — Az oktató személyzet megszólításáról szóló cikkünkre többek között ezeket írja: „Örömmel olvastam, hogy Zolnai Gyula a „tanár úrnő“ mellett tör lándzsát. Mi a szombathelyi Kanizsai Orsolya leánygimnáziumban már iskolánk fennállása, azaz 1917 óta ezt a megszólítást használtuk, s tőlünk a többi szombathelyi közép fokú iskola is átvette. Nekem különösen örömmre szolgál a jelzett cikk, mert én kezdeményeztem ezt az alakot ugyanazzal az okoskodással, amelyet Zolnai cikkében is találunk. A *tanár úrnő* megszólításnak több előnye is van. Rövid és tiszteletet kifejező a nélkül, hogy a címkórságot szolgálja. Azonfelül egységes is, és nem tünteti fel az ember családi állapotát, ami végeredményben igazán nem tartozik a tanulókra.” — Levelében visszatetszőnek tartja az „oktató személyzet“ kifejezést. Ez a rendeletközlés címéből került a cikk fölé. Készséggel elismerjük, hogy a „személyzet“ szót más kapcsolatban szokták használni (pl. kiszolgáló személyzet), de mondják ezt is: tanszemélyzet. Az *oktató kar* vagy *rend* elnevezés mindenesetre szerencsésebb és szabatosabb volna.

H. Z.-nak. — Az „interpelláció“ magyarul „kérdés“, „megkérdezés“, „kérdőrevonás“, „interpellál“, „kérdés“, „kérdőre fog v. von“. A politikai életnek ez a gyakori szava már annyira meggyökerezett, hogy megmagyarosítását nem remélhetjük, de nem is tartjuk szükségesnek. Az ilyen latin műszavak legkevésbé ártanak nyelvünk tisztaságának.

Laptársainknak, író társainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesbítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

Honi nyelvünkben az a legfőbb feltétel, melyben rejtezik minden, s mely a lehető legmagasabb fénypontra bírhatja nemzetünket, tudniillik a férfiúi erő, megvan; s mondhatni tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S im nyelvünknek ez az ereje tartá fenn eddig létünket; s az a nagy csuda, melyen oly sokan bámulnak, hogy a magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb, mint legtermészetesebb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes.

Széchenyi István.

Hány író panaszkodik, hogy gondolatait nem fejezheti ki. Nem bámulatos-e, hogy ők e bajt gondolataik sokaságának s nagyszerűségének tulajdonítják s nem inkább azok zavartságának. Teljes meggyőződésem, hogy amire nézve gondolatban egészen tisztában vagyunk magunkkal, arra a helyes kifejezés sohasem hiányzik.

Eötvös József.

Könnyeddé, világossá, tömörré csak gond teheti az író. Minél jellemzőbben, minél elevenebben írni: hosszú gyakorlat és folytonos fáradság gyümölese.

Gyulai Pál.

A nyelv sokkal több, mint pusztán a gondolat hordozója. A nyelvben fejeződik ki a nemzeti lélek minden sajátása, eszéjárása, felfogása, érzésvilága, idegalkata, képzeletének működése: ez jellemének legsajátabb letéteményese, megőrzője, fenntartója. Vedd el a nemzet nyelvét s a nemzet megszűnt az lenni, ami volt; nyom nélkül elenyészik, beleolvad, belehal az őt környező népek tengerébe.

Tolnai Vilmos.

A magunk nyelve számunkra nem olyan nemzeti, sőt becsülhetbéli ügy, mint a franciáknak a maguk nyelve. Annál sürgősebb kötelességünk hozzáértő szeretettel tisztogatni árvaságunk legnagyobb kincsét.

Sajó Sándor.

A nyelv a tudósnek ereklje, az írónak hangszer, a hírlapírónak fegyver. Vajjon nem közös érdekünk-e, hogy ez az ereklje minél tisztább, ez a hangszer minél zengőbb, ez a fegyver minél fényesebb és élesebb legyen?

Kosztolányi Dezső.

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márványutca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gomboez Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harányi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.

X. ÉVF.

1941.

3. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZASABÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADASA
BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

	lap
Bence István: A magyar mondat — — — — —	65
Kubinyi Lajos: Magyar keresztnév: már műveltség — — —	73

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Zolnai Gyula: Botor, botorság — — — — —	76
báró Szalay Gábor: Pesti magyarság — — — — —	77
Nemes Zoltán: Terjed a névelők elhagyása — — — — —	79
Buzás Dezső: Légo — — — — —	80
Buzás Dezső: Lag-iszony — — — — —	81
Loványi Gyula: Rabomobil — — — — —	82
Loványi Gyula: Az akü-nyelv — — — — —	83

SZÉLJEGYZETEK.

Batizi László: „Ne játszd a szerelemmel“ és hasonlók — — —	84
Buzás Dezső: Jobb-e a jobbik? — — — — —	85
Loványi Gyula: Magisztrális — — — — —	85
Garády Sándor: Kivitel — — — — —	85
Szilády Zoltán: Háborús nyelv — — — — —	86
H. J.: Nyelvművelés a villamoson — — — — —	86

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	86
---	----

FIGYELŐ.

A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — —	90
Székely Károly: Hosszú mondatok — — — — —	92
Hírek — — — — —	94

ÜZENETEK.

Hat üzenet — — — — —	95
----------------------	----

M A G Y A R O S A N

N Y E L V M Ű V E L Ő F O L Y Ó I R A T

NAGYOBB CIKKEK

A MAGYAR MONDAT.

Írta: Bence István.

A nyelvművelő mozgalmak elsősorban új szavak alkotásával, idegen szavak kiküszöbölésével és hibás kifejezések üldözésével foglalkoznak, a mondatról, a mondatalkotás és a mondatfűzés kérdéseiről csak igen ritkán esik szó. Holott kétségtelen, hogy a nyelv magyarsága mindenekelőtt a gondolat magyarsága, nem pedig a szóé: csupa magyar szóval is lehet magyartalanul és idegenszerűen írni vagy beszélni. Ha most már meggondoljuk, hogy a gondolat sorsát a mondat dönti el, akkor joggal ismerjük fel a mondatban a nyelv magyarságának egyik fontos elemét.

Egyáltalán nem új ez a megállapítás: már Arany János rámutat a mondatral való foglalkozás nagy fontosságára. Kora nyelvtudományáról szólva így ír: „Nem kisebbítem a szónyomozók érdemeit, de fájlalom, hogy míg a „szavak egérfarkába“ oly makaesul kapaszkodunk, elhanyagoljuk a mondatot...“ A mondatot azóta is eléggé elhanyagoltuk, még mindig a szavakkal bibelődünk; a szó érdekkel bennünket, nem pedig a mondat, azaz — mint Arany mondja — a *test*, nem pedig a *szellem*.

Nem lesz tehát kárbavesztett fáradság, ha a továbbiakban megvizsgáljuk a mondat néhány problémáját: talán sikerül érdeklődést és figyelmet kelteni irántuk.

1. *A mondat szerkezet, mondatfűzés.* Nem a szöveg összefüggéséből kiszakított egyszerű mondat fog érdekelni bennünket, hanem az összetett mondat felépítése (mondat szerkezet), továbbá a mondatok egymás után sorakoztatásának módja (mondatfűzés).

Az összetett mondat két vagy több mondatból áll: e mondatok viszonya lehet lazább vagy szorosabb. A lazább viszonyt *mellérendelésnek*, a szorosabbat *alárendelésnek* nevezzük.

A nap rézsütösen szorítja át sugarait a szálerdő lombja közt, hosszú árnyékokat vetnek a magányos fák: ez a két mondat elég lazán függ össze egymással, akár pontot tehetnénk közéjük, mind a kettő befejezett egész. Az író mégis összefűzi őket, pont helyett vesszőt téve, mert tartalmuk rokon: a napsütötte erdő képét veti-

tik élénk. *Egy csapat fekete varjú húz át a fejem fölött, nagyon igyekeznek, sietős útjuk lehet:* itt már kevésbbé laza a kapcsolat, a közös alany egységbe foglalja az összetett mondat tagjait. *Vagy lesz új értelmük a magyar ígéknek, vagy marad régiben a bús, magyar élet:* két önálló mondat, de egymást kizáró tartalommal. *Az árnyékon forró szellő csapott az arcába, de a kastély előtt már hűvöset érzett:* itt meg az ellentét kapcsolja össze a két mondatot. *Az eső elállt, tovább mehetünk:* a második tartalma az első mondatból következik, (azért mehetünk tovább, mert az eső elállt, különben nem mehetnénk), ez a viszony elégséges a két mondat összekötésére. *Nem félünk, hiszen fel vagyunk fegyverkezve:* a második mondat megmagyarázza, hogy miért nem félünk, megjelölve bátorságunk okát. — Íme néhány összetett mondat, melynek tagjai a mellérendelés viszonyában vannak egymással. A mellérendelő mondatok független, befejezett mondatok, mindazáltal egybefűzi őket tartalmuk rokonsága, továbbá az, hogy egymást kizárják vagy ellentétesek, végül az, hogy a második mondat az elsőnek következménye vagy magyarázata. A nyelvtan kapcsolatos, választó, ellentétes, következtető és magyarázó mondatoknak nevezi őket.

Gyakran megesik, hogy a mondat alanyát, állítmányát, tárgyat, jelzőjét vagy határozóját, azaz valamelyik mondatrészt csak mondat alakjában tudom kifejezni. Amíg *kellemes, fűtött, barátságos, meleg* szobáról beszélek, nincs semmi baj, mert a szoba tulajdonságának megjelölésére egyetlen melléknév is elegendő, de ha olyan szobáról akarok szólni, *amelyet sültalma illata tett még bizalmasabbá*, akkor a szobának ezt a tulajdonságát már csak egész mondattal fejezhetem ki. Az ilyen mondatrészt kifejező mondat: alárendelt mondat vagy mellékmondat, a főmondatához való viszonya: alárendelés. Az alárendelt mondat voltaképpen nem önálló mondat, teljes értelmet csak főmondatával együtt ad, mert hiszen nem egyéb, mint a főmondat mondat alakjában kifejezett alanya, állítmánya, tárgya stb.

Aki másnak vermet ás, maga esik bele: az alanyt mondat fejezi ki. Egyik mondat sem teljes külön-külön, csak együtt van értelmük. *Nem vagyok már, aki voltam:* itt az állítmány névszói részét fejezi ki mondat. (Az igei állítmány mellékmondat alakjában nem fejezhető ki.) *Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra:* tárgyi mellékmondat. *Nem tudja végigküzdeni a horcot, melyet könnyelműen kezdett:* jelzői mellékmondat. *Valaki keresett, míg sétálni voltál:* határozói mellékmondat.

Sokszor olvassuk, hogy a magyar nyelv nem kedveli az alárendelést, következésképpen annál magyarosabb a stílusunk, minél kevesebb mellékmondatot használunk. Némelyek ezen a téren odáig mennek, hogy valósággal hadat üzennek az *aki, amely, aminek*, *tűzzel-vassal* irtva, ahol csak előtalálják. Mi itt az igazság?

Tudnunk kell, hogy a fejletlen nyelvekben az alárendelés

igen ritka. Egyik legközelebbi rokonnyelvünkben, a vogulban a mondatokat egyszerűen egymás mellé sorakoztatják: értelmükből kell kitalálni, hogy milyen viszonyban vannak egymással, mert rendszeren kötőszó sincs bennük. *En kérek, ő nem ad*: ellentétes mondat, ezt kötőszó nélkül is világosan felismerjük. A vogul ott is mellérendelést használ, ahol a fejlettebb nyelvekben alárendelés van. *En azért jöttem, valami mondanivalóm van neked*: ez annyit jelent: azért jöttem, *mivel* valami mondanivalóm van. A vogul gyakran egy mondattal fejezi ki azt, amit mi összetett mondattal mondunk: *ő azért jár ide, mert szeret téged*, ez a vogulban szórolszóra így van: *ő téged szeretés miatt jár ide*. Néha alig értjük az ilyen primitív mondatot: *ahol megölt ember ott öletett meg*: ennek jelentése: ahol érte az embert, ott ölte meg. — A vonatkozó névmások, melyeknek oly jelentős szerep jut az alárendelt mondatok kapcsolásában, csak későbbi fejlődés eredményei, a vogulban például nincsenek is külön vonatkozó névmások, hanem a kérdő névmások fordulnak elő néha ilyen használatban.

Másképp megfigyelhetjük, hogy az egyszerű, tanulatlan emberek beszédében, de még a műveltek társalgásában is a mondatok túlnyomórészt a mellérendelés viszonyában vannak egymással. Nem utazhatom el, mert beteg vagyok: ez a közbeszédben így fog hangzani: *beteg vagyok, nem utazhatom el*. Noha meggyógyult, még igen gyenge: sokkal közönségesebb lesz ilyen alakban: *már meggyógyult, de még igen gyenge*. Mielőtt benyitsz, kopogtass: ennek szokottabb formája: *előbb kopogtass, csak aztán nyiss be*. Meg akarja venni azt a képet, amely igen tetszik neki: ezt a beszélő inkább így fogja mondani: *igen tetszik neki az egyik kép, meg is akarja venni*. Az okot, a következményt, a megengedést mellérendelés is kifejezheti, az alárendelés itt könnyűszerrel elkerülhető. A helyhatározói és időhatározói mellékmondat is könnyen feloldható mellérendeléssé. Hasonlóan a jelzői mellékmondat is. Ahol pedig a beszélő mégis rászorul az alárendelésre, ott legalább a kötőszót igyekszik elhagyni, ezáltal a szerkezet igen hasonló lesz a mellérendeléshez: *jó lesz, nem tátod itt a szádat; meglássák, eső lesz; megkérdezte, mit csinálunk holnap*.

Mindebből helyesen azt következtethetjük, hogy a mellérendelés a kezdetlegesebb gondolkodás és a lazább, pongyolább beszéd mód formája. Ellenben minél fejlettebb valamely nyelv, annál gazdagabban találjuk benne kifejlődve az alárendelés formáit. Ezek a formák a művelt nyelv alsó rétegeiben kevésbé használatosak, de annál nagyobb a szerepük a felsőbb rétegekben, nevezetesen az irodalmi nyelvben. A nyelv irodalmi jellegét elsősorban a köznapi nyelvtől való elkülönbözés adja meg, nos hát, ebben — sok egyéb eszközön kívül — az alárendelésnek is nagyon fontos szerep jut. Az alárendelés formái az előbeszéd laza mellérendeléseivel szemben a választékosság, csiszoltság, fegyelmezettség hatását keltik. Bonyolultabb gondolatok elemzése nem is igen bírja

meg a mellérendelés túlságosan feldaraboló és szétbontó eljárását. Mellérendelés szerkezetlenséget jelent, alárendelés szerkezetet: amaz az élőbeszéd friss pongyolaságát, emez a művészi stílus tudatos felépítését.

Érzem, hogy ezeket az állításokat könnyen félre lehet érteni. Nem arról van itt szó, hogy minél jobban telezsúfolom a mondataimat alárendelő szerkezetekkel, annál művészebb és felsőbbrendű lesz; ez nem áll, mert az alárendeléssel mindenkor csínján és kellő mértékkel kell élni. Inkább azt kell mindebből kiolvasni, hogy az alárendelő szerkezetekről nem mondhatunk le meggondolatlanul, mert ezek irodalmi nyelvünk értékes formái, a nyelv irodalmiságának zálogai, a magasabbrendű gondolat-kifejezésnek fontos eszközei. Aki elveti őket magától, szándékosan valami kezdetlegesebb hangú stílusra kényszeríti magát, melynek művészi lehetőségei erősen korlátozottak, s melynek széthulló mozaik-kövei nem bírják tükrözni sem a gondolat árnyalatait, sem a hangulatok egymásba olvadó színeit.

De igenis, a mellérendelés lesz helyén ott, ahol a népies hang szólal meg, vagy ahol az élőbeszéd frissességét kell jellemeznünk. Ott is helyénvaló, ahol egyszerűbb emberekhez vagy gyermekekhez szólunk: az ismeretterjesztő művekben, az ifjúságnak szánt könyvekben. De az igazi gondolkodó és művész mindig fel fogja használni az alárendelésben rejlő lehetőségeket is; hogy miképpen, az természetesen ízlés és művészi megérzés dolga.

Ezzel meg is adtuk a választ arra a kérdésre, vajjon a mellérendelés magyarosabb-e, mint az alárendelés. Persze hogy magyarosabb, ha a magyarosságot a *népiessé*l azonosítjuk: így rendkívül magyaros a tulipános láda, a mezőkövesdi kötény, meg a cigány húzta nóta is. De ki merné állítani, hogy ezen a külsőséges, felszínes magyarosságon kívül nincs egy mélyebb, nehezebben felismerhető magyarosság is, mely sokszor elfelejtett vagy félreismert hagyományokban gyökerezik? Hogy magunkat teljesen meggyőzzük, bizonyosságért a multhoz kell fordulnunk: meg kell vizsgálnunk a magyar mondat történetét, számba kell vennünk mindazt, ami a fejlődés folyamán kialakult és ma a nyelvi kifejezés szempontjából rendelkezésünkre áll.

2. *A magyar mondat története, mondatfajták.* Legrégibb összefüggő prózai emlékünknél, a *Halotti beszéd* (1200 körül), az élőbeszéd eleveenségével hat. Latin szöveg nyomán készült, de nem szó szerinti fordítás, ha az volna, akkor tele lenne a latin szöveg alárendeléseivel. Ebben a bizonyára emlékezetből lejegyzett beszédben a mellérendelés az uralkodó. Nem kevesebb, mint 16 mondatkötő és-t találunk benne. A beszéd a népek szólott, egy ilyen beszédben valóban az egyszerűség és közvetlenség van helyén, nem pedig művészi mondatalkészítésre való törekvés.

Kódexirodalmunk (a XV. század végén és a XVI. elején) latin hatás alá került, mivel szövegei latinból vannak fordítva. De

maguk a latin szövegek is igen egyszerűek voltak; az alárendelést sem valami művészi célból alkalmazzák, hanem csupán azért, mert ez hozzátartozott az írott latin nyelv formáihoz. Ne felejtjük el, hogy ebben a korban a latin már holt nyelv, a latint mindenki könyvből tanulja, s a latin grammatikák az irodalmi nyelv formáit népszerűsítik. Megvannek tehát az alárendelés formái, de nem tudnak mit kezdeni velük, művészi felhasználásához nem értenek, inkább keserves kolonc ez, melyben minduntalan elbotlik az egyszerű gondolat.

Ugyanezt az állapotot mutatja hitvitázóink nyelve is. Ők is küzdenek a mondattal, mert a latinból eltanult formákkal nem tudnak bánni, csak ott lendülnek neki, ahol az élőbeszéd egyszerű formáit sikerül felhasználniuk. Első nagy nyelv művésznk; Pázmány, ő már ért a mondatfelépítés művészetéhez, az alárendelés művészi alkalmazásához. Íme egy pompás mondata:

Mikor a vénségnek alkalmatlanságában megunakodunk; mikor szemeink meghomályosodnak; karunk ereje, inaink gyorsasága, fogaink száma megfogyatkoznak; mikor az álom elsőkik szemeinkről, mikor fülünk nagyot kezd hallani, fejünk reszketni, okosságunk tompulni; mikor szinte készülöben lészünk az örök lakóhelyre menetelre: késő akkor kétfelé kapni, nehéz akkor mindenre érkezni.

A barokk ragyogó szerkesztő művészete ez: csupa arány és zene, a gondolat világos tagolára, remek gondolat-építmény, s mindez az alárendelés eszközével. Pázmány a magyar mondat első nagy művésze.

Művészi érzék nélkül természetesen a körmondat alárendelő szerkezete szertelenségekbe vihet, példa rá a cikornyás barokk prózája; ennek óriáskígyó mondatait a legfegyelmeltebb figyelem sem tudja egységben látni. De ezért a kuszaságért nem az alárendelést kell felelőssé tennünk, hanem egyesegyedül a jóízlésben és mértékben szűkölködő, üres divat után induló, rendszerint tehetőségtelen szerzőket. A hegedű csak a művész kezében komoly hangszer, a kontár legfeljebb cincogni tud rajta.

A XVIII. század a francia műveltség európai elterjedésének a százada. A francia műveltséggel együtt a francia mondat is eljut mindenüvé, ahol csak irodalommal foglalkoznak. Mikes mondata francia mondat: világos felépítésű, józan arány és böles mérséklet jellemzi. Meglátszik rajta, hogy a francia szalonokban formálódott, megvan benne az élőbeszéd elevenisége, de egyben a szerkesztő gond és a választékosság is, hiszen ezekben a szalonokban finom, művelt emberek társalogtak egymással.

Édes néném, mi jó a földön járni. Látja kéd, még Szent Péter is megijedt volt, mikor a vízben sipadoztak a lábai: hát mi bűnösök, hogy ne félnénk, amidőn a hajónk olyan nagy habok között fordult egyik oldaláról a másikra, mint az erdélyi nagy hegyek...

A hang eleveniségének nem árt, hogy a mondat gondosan

meg van szerkesztve. Ezentúl ez a francia mondattípus jelenti nálunk az irodalmi mondatot, akár Faludi írja, akár Kármán vagy Kazinczy; Európában mindenütt megtalálható, s él a mai napig valamennyi irodalmi nyelvben.

Előre sejthető, hogy a romantikának nem fog mindig megfelelni ez a kiegyensúlyozott mondatfajta, melynek legnagyobb erőnye a világosság és az arányosság. A romantikus pátosz nem érezte jól magát az ilyen kiszabott keretek között, szélesebb felépítésű, hangzatosabb, zeneibb formát keresett. Eötvös visszatért a körmondatához:

Ha gyermekkoromban álmatlan éjjeleimben ablakom a szél érintése alatt rezegni kezdte, amint most, s a hosszú kolostor-folyosókon sóhajtván majd, majd feljajdulva ismeretlen kísérteti hangok lejtének fel s alá, s feszült kebellem föltekintve, egy nagy kétségbeesett küszködést láték a fellegek között, sötét kísérteti hadakat szüntelen váltakozó tömegekben csatázva egymás között, majd szétfoszlott hosszú vonalakban elszéledve, s ismét összehordatva s elszórva béke nélkül, míg az éjszakai szél borzasztó csataénekét zúgá, s kertünk lombtalan ágai mintegy félelemben remegtek, — letérdeltem, s imámban, éghöz emelve kezemet, szívem nyugodt vala a természet vészeli között, s a téli vihar zúgása nem háborította álmaimat.

Művészi építmény ez is, akárcsak a barokk körmondat, csak-hogy a Pázmány-féle mondat az észhez szólt s világosságával ragadott meg, a romantikus mondat ellenben a hangulat jegyében áll: lelkünk úgy ringatózik ezen a hosszú mondaton, mint valami titokzatos tavon, melynek tükre ki nem fürkésztet mélységeket takar.

Jókai is kedveli a szélesebben folyó, hangulattal teli mondatot:

Békalencse bevonta tömpölők országát vígan felverte a sás meg a szittyó, itt-amott egy összedőlt vályogház gunnyaszt a dágvány közepén, vízbe horpadt nádtetővel, amin egy gólya kelepel, a távolban szerte káprázik valami szörnyű sivatagi fehérség, mintha hó esett volna: ott a szájszó feladta magát tenyérenyi vastagon a föld színére, söpörni lehetne, egy fűszál sincs rajta.

Az 1840-es évek népies realizmusa, Petőfi és Arany költői iránya, a népies előbeszédet emeli művészi magaslatra. Petőfi mondatai frissek, elevenek, az élő szó közvetlenségével ragadják meg az olvasót. Jókainak is van ilyen népies stílusa:

Azzal felkapták az asztalról a farkos botjaikat. Jó két fiatal csáti tölgy, ólommal beöntve a bunkós vége. Mind a kettő ment a maga lovához. Lovaslegény nem verekszik gyalog. Mire visszajött a leány a háztól, már akkor nyeregben ült mind a két legény. Akkor aztán neki nem szóltak semmit, szó nélkül hátat fordítottak egymásnak...

Ebben a stílusban a mellérendelés az uralkodó. Persze Jókai csak ott alkalmazza ezt a mondatfűzést, ahol a helyén van: népies

elbeszéléseiben, regényeinek népi humorral rajzolt jeleneteiben. Érzi ő jól, hogy ilyen mondatokkal lehetetlen volna megfesteni a mult romantikus mély színekben ragyogó hatalmas képeit, ott ez a rövid lélekzetű mondat felmondja a szolgálatot.

Mikszáth Jókai folytatója mind a két mondatfajában, Gárdonyi csak a népiest művelte, még történeti regényeiben is. Tehetette, mert ő a multat megfosztotta minden romantikus pátoztól, nem ő veszett bele a mult ködébe, hanem a multat hozta közénk, hétköznapijaival együtt. Az Isten rabjait például így kezdi:

János kertész víg ember volt. Szerette a névnapokat, disznótorokat, lakodalmakat. Meg is hívták a fejeváriak minden alkalommal. Egyszer azonban, hogy hazafelé dülöngött, belekapaszkodott tréfából egy paripának a legyezőjébe. A paripa oldalba rúgta. Attólfogva János kertész nem volt több víg ember. Hívhatták torba, névnapra, lakodalomra, nem ment el. Csak lézengett a kertben.

Az újabb irodalomban az írói vérmérséklet és a mondani-való természete szerint jelentkezik — néha ugyanabban a műben — ez a fejlődés folyamán kialakult háromféle mondat: a *franciás*, a *romantikus* és a *népies*. A hűvösebb, tárgyilagosabb írók a franciás mondatot kedvelik, ilyenek például Herczeg Ferenc és Ambrus Zoltán. Herczeg így ír az Élet kapujában:

Annyit beszéltek a török veszedelemről, hogy már meg is szokták, talán komolyan sem vették, de Bakócz egyszerre megértette benne egy természeti törvény irgalmatlan logikáját. De minek dolgozott, minek harcolt és élt, ha maholnap mindent elnyel a pogány éjszaka?

Romantikus egyéniségek — Szabó Dezső vagy Prohászka Ottokár — jobb szeretik a nagyobb hullámokban áradó mondatokat. Szabó Dezső patetikus stílusára jellemző ez a néhány mondat:

A távoli nagy hegyek, ahol lobogó hajú erdők daloltak, a növekvő kalászok fejei, az elterült zöld vetemények, a mészszagú fák: az embert építő anyagok behajoltak életébe, s elsírták vágjukat az erőse, a munkás szép férfi után. Olyanok voltak a nagy, üres mezők, mint egy egyetemes tetemrehívás, mint egy kiürült ház, ahol meggyilkoltak mindenkit. Nehéz vád és meggyült panasz csordult fel a dolgok ajkán.

Prohászka zeneiséggel és erős hangulattal teli mondatai szintén ebből a típusból valók:

Nekem nem a leáldozó, hanem a fölkelő nap kell; erő kell, mely felém jön, s nem mely szalad tőlem; nekem hullám kell, mely fölkap, emel s visz. Világosság kell, mely kigyúl s mely nem álmosít, hanem ébreszt. Nekem nem kellenek gondolatok, melyeknek napja letűnt, hanem amelyek fakadó, pattogó, szökő erőkké válnak bennem.

A harmadikfajta mondat, a realista, a modern irodalomban elvesztette népies ízét, inkább az jellemzi, hogy az élőbeszéd pongyolaságait szívesen megtartja, kerüli a megszerkesztettség iro-

dalmi jellegét. Akad benne alárendelés is elég sűrűn, jeléül annak, hogy korunkban igen sokat olvasnak az emberek, s művelt társalgási nyelvben már éppoly megszokott az alárendelés, mint az irodalom nyelvében. Íme egy részlet Móricz Zsigmond egyik írásából:

Úgy történt, hogy egy téli estén, mikor a vaskályhában a tűz pattogott s vörös fény volt a szobában, amelyet sültalma illata tett még bizalmasabbá, üldögéltünk nagyanyámmal; én beteg voltam s lábadozó, féllázas zsibongással volt tele a testem; megjött a nagybátyám, aki fiatal gépész-kovács volt s nála lakunk nagyanyám és én; valahonnan kintről, kocsmából vagy barátaitól jött, ahol kicsit iszogatni szokott s rendszerint késő éjjel jött haza, legényember volt, tette; akkor este korán hazajött s azt mondta:...

Megkapó realizmussal utánozza ez a mondatfűzés az élőszo szeszélyes kapcsolatait, mely néhol egészen laza, néhol meg váratlanul az alárendelés szorosabb viszonyait tünteti fel. Az ilyen stílus nem hat túlságosan nagy művészettel megszerkesztettnek, de a maga helyén nagyobb hatású, mint akármilyen agyafúrtan egybeépített mondat sor.

Íme mindennek a nyitja: mindent a maga helyén. Az igazi művész tisztában van kifejező eszközének, a nyelvnek minden lehetőségével, ezeket a maguk helyén fel is tudja használni. Nem veti meg és nem zárja ki nyelvéből egyik mondatfajtát sem, s egyoldalú elveknek hódolva nem ítéli el sem a mellérendelést, sem az alárendelést, hanem él velük ott, ahol helyénvalóknak találja őket. Mindaz, ami a fejlődés folyamán kialakult és nagy íróink műveiben megtalálható, örökké értékes, felhasználható hagyománya irodalmunknak, csak legyen, aki művészi tehetséggel fel tudja használni.

Tudjuk — s nagy büszkeségünk ez —, hogy irodalmunk mindig együtt haladt, együtt lélekezett a nagy európai irodalommal. A magyar mondat is *európai mondat*, éppoly gazdag, hajlékony, színes, sokrétű, nagymultú, mint a legműveltebb nyugati népeké. Csak még nem ismerjük eléggé, sem történetét, sem belső törvényszerűségeit, azért gyakran hajlandók vagyunk szertelenségekbe tévedni, s kavicsoknak nézni drágagyöngyeit. Talán ez a kényszerűen vázlatos értekezés eléri célját, ha egyesekben kedvet ébreszt a magyar mondat tanulmányozására.

MAGYAR KERESZTNÉV: MAGYAR MŰVELTSÉG.

Írta: Kubinyi Lajos.

Egyes magyarországi családok magyar műveltségének érdekes fokmérője a gyökeresen magyar keresztnévek használata. A keresztnévadás a családnak, a szülőknek mindig tudatos és szándékos cselekedete. Ennélfogva világosan kiolvashatni, milyen műveltségi körben élnek a névadó szülők. Ahol a családban *Henrik, Adolf, Ferdinánd, sőt Hellmut, Herbert, Gottfried* nevű gyermekek vannak, ott nyilvánvaló, hogy a szülők teljesen német műveltségűek. Ha viszont *Árpád, Gyula, Csaba, Attila*-féle névről értenek a család felnövekvő utódai, akkor nyilván tiszta magyar műveltség körében élnek. Ez annál biztosabb, mert a legutóbbi időkig, sőt mondhatjuk, ma is, a magasabb műveltségnek, az előkelőségnek jelképe nem a magyar, hanem az idegen név: *Taszió, Guidó, Kamill* stb. Tehát még magyar családok is, ha az idegen műveltség, az előkelőség varázsa elkapta őket, ilyen idegen nevekhez folyamodtak. Ha valahol mégis gyökeres magyar nevek kellenek, ott egészen tudatos és dacos magyar állásfoglalásról lehet beszélni.

Kétségtelen, hogy számadatokkal ezt a magyar műveltséget, ezt a magyarság-vállalást nehéz igazolni, hisz' a magyarvált történetesen jelentkezhethet másban, s névre nem ügyít a család. Mindenképen azonban fontos és sokat sejtető a keresztnévek ilyen elemzése. Ezért, — annak tudatában ugyan, hogy az elhamarkodottság vádját kaphatjuk meg s nem egészen jogtalanul, s annak is, hogy adataink, ítéleteink csak hozzávetőlegesek, — mégis méréselünk egy kis számhasonlítást adni művelt családjaink magyarságáról, vagy hát magyar műveltségükről.

Számításainkat akkép végezzük, hogy a színtelen, bár magyaros alakú, de nemzetközi használatú neveket mellőzzük (*János, András, Antal, Ignác* stb.), hozzájuk számítjuk az ugyan teljesen idegen hangalakú, de elterjedt női neveket. Női név ugyanis, magyar hangzású és közkeletű női név vajmi kevés van, s így érthető, hogy egyszerű, színmagyar népünk is ezekben az idegenre fanyalodott. (*Antónia, Karolina, Cecília*: bár ennek van, csak hogy feledésbe merült a *Cicelle* alakja). — Vesszük tehát a teljesen idegen, germán neveket (*Adolf, Hermann*, stb., hazánkban az ugyan magyarosult, de „osztrákságot“ árasztó *Lipót* is ide számít), továbbá a latin és újlatin (*Romeo, Arisztid, Henriette, Ludovika*), végül a szláv neveket (*Szvetozár, Milán*), — másfelől az ősmagyarokat állítjuk velük arányba (*Árpád, Gyula, Zoltán*; ide vesszük azokat a neveket, amelyek idegen eredetűek ugyan, de a közönség magyarnak tartja őket, s magyar műveltség nélkül el sem képzelhetők: *Attila, Gizella, Imre, László*, a kétes eredetű *Béla* stb. néhány).

Azt hisszük, a föntieket véve alapul, egészen indokolt azt a tételt kimondani, hogy ahol a tiszta idegen és tiszta magyar nevek aránya 1:1, ott legföljebb egyszerű magyar műveltségről beszélhetünk: ott a magyar műveltség, magyar nemzetiség foka: *egy*. Az aránypárban előre tesszük a magyar neveket, osztjuk az idegenekkel, így hozzávetőleges képet kapunk a család tudatos magyarságáról. Egyszerű falusi családban persze hiányozni fog az *Attila*, *Zsolt* éppúgy, mint a *Hellmut* és a *Valter*: ott tudatos magyar műveltségről és idegen műveltségről egyképen nem lehet szó.

Hogy állanak magyar családjaink ez egyszerű számításban? Mennyire mutatják a magyar jelleget nevükben is? Csak néhány adatot közlök, Kempelen Béla Magyar Nemes Családok c. gyűjteményéből véve őket. Megjegyezzük, hogy csupán 1800 utáni személyeket veszünk számba, a nemzeti újjáéledés után született és keresztelt embereket, mert méltánytalan lenne az ősöktől a minmagunk fogalmazta magyarságot kérni számon. A nevekben is kifejezendő magyarság gondolata Dugonics Etelkájával (1788) kezdődik, ezért indokolt az 1800-as határszám.

A gróf *Andrássy* családban így alakul az arány: Magyar nevek: Gyula 2, Aladár, Géza, Etelka. Összesen 5. Idegenek: Szerafin, Natália. Összesen: 2. Arány $5:2 = 2.5$. — A nagybarcsai *Barcsai* családban magyar nevek: Aladár, László, Árpád, Béla, Sarolta, Géza, Etelka, Ákos 2; idegenek: Jozéfa, Oszkár, Polixéna, Klaudia, Eleonóra, Albert, Artúr, Malvin, Klementin, Alexandrina, Arisztid, Alisz. Arány $9:12 = 0.75$. — A bárcai *Bárczay* családban magyar: Piroska, Gyula 3, Sarolta, Elemér, Huba, Etelka, László, Zoltán 2, Béla; idegen: Oszkár, Klementin, Albert, Albertina, Blanka, Alfréd, Ludovika, Arány $12:7 = 1.71$. — A *Mattyasovszky* családban magyar: László 4, Zsolt, Farkas, Elemér, Béla, Aladár, Gizella, Zoltán; idegen név: Oszkár, Adrienne. Arány $11:2 = 5.5$. — A *Podmaniczky* családban magyar nevű: Levente, Sarolta, László 2, Imre, Aranka, Gizella, Géza, Elemér, Béla 2, Gyula, Attila, Szaboles; idegen: Klaudia, Horác, Róbert, Rudolf, Eliza, Ottó, Ármin, Matilda, Elma, Emma, Edit, Georgína, Klementin. Arány $14:13 = 1.08$. — A német eredetű *Glósz* családban magyar: Imre 2, Gizella, Béla, Aladár; idegen: Eugénia. Arány $5:1 = 5$. — A széki kibédi *Péterffy* család magyarnevű tagjai: Gizella, Aranka 3, László 5, Béla 2, Gyula 2, Etelka, Jolán 2, Jenő, Zsombor, Enikő, Piroska; idegen: Emma 2, Albert (bár ez a székelységben népi név) 4, Jozéfa. Arány $20:6 = 3.33$. — A *Piacsek* családban magyar: Aladár, Árpád, László 3, Jenő, Béla, Gyula 2; idegen: Kamilló, Adrienne 2. Arány $9:3 = 3$. — A *Szeleczy* családban magyar: Béla, Gyula 4, Sarolta 2; idegen: 0. Arány: tiszta magyarság.

Erdekes azt is böngészni, melyik család mer elővenni ritka, új magyar gyökerű nevet a megszokott kevés számú állomány föl-

frissítésére. Sajnos azonban, az ilyen úttörő merészség inkább idegen nevekre terjed ki (*Céline, Júnó, Bennó, Raoul* stb.). De akad magyar úttörő is: a Péchy családban *Szabolcs* és *Csilla*, a Kálnay-aknál *Zádor*, aztám Kállay *Ubul* és *Szabolcs*, Edvi Illés *Aba*, Horthy *Szabolcs*, Rónay *Deli*, Kézdi Vásárhelyi *Csilla*, *Dalma* és *Turánka*, Haralyi Fejér *Botond*, Bitay *Zovárd* (Zoárd), Beőthy *Delinke*, az Okruti Bajnok családban *Attila, Buda, Álmos, Aba* testvérek, Szász *Zsombor*.

Nemcsak családok névsorait lehet számokba foglalni, érdekes az iskolákat is nézni. (Családokét azonban érdemesebb, hisz a nevet a gyermek a családban kapta, s a családból kell kiindulnia a keresztnevékben is megnyilatkozó magyarabb magyarságnak). Egy pesti gimnáziumban 1938/39-ben a nevek: az I. osztályban magyar: Béla, László 10, Ákos, Zsolt, Zoltán 3, Jenő 4, Géza, Levente, Győző, Elemér, Gyula 3, Imre; idegen: Richárd 2, Ráfael, Oszkár 2, Rudolf, Norbert. Arány: 28 : 7 = 4. Az V. osztályban magyar: Béla 3, Jenő 3, Imre, László 9, Géza 3, Gyula, Győző, Zoltán 5; idegen: Aurél, Egon, Róbert, Artúr, Ervin 2, Jácint, Hubert. Arány 26 : 8 = 3.25. A VIII. osztályban magyar: László 6, Géza 2, Farkas, Imre 2, Béla, Elemér, Gyula 2, Zoltán; idegen: Konrád, Oszkár 2, Artur, Rudolf, Valér, Hugó. Arány 16 : 7 = 2.29. Ha az osztályonként való számítást nagyobb méretekben, több helyt elvégezünk, azt hiszem, arra jutnánk, hogy a fiatalabb nemzedékben, tehát az utóbbi két évtized alatt egyre fokozódott a gyökeres magyar névnek igénye.

Talán gyerekesnek tetszik az ilyen számíthatóság és arányfölvétel, azonban nagyon tanulságos és nagyon hasznos. Tanulságos azért, mert látni belőle, miért vagyunk még annyira hátra a gyökeres magyar nevek viselésében; a fönti névsorok is mutatják, mekkora változatosság, mily gazdagság, az el nem koptatott nevek mily tárháza nyílik meg annak, aki idegen névre ítéli gyermekét, viszont mily egyhangú, szűk és rövid névsort kell folyton nyúznia annak, aki nem enged a magyar nevekből. Már pedig érthető, ha a szülő azt akarja, az ő fiacskája olyan nevet viseljen, amely páratlan, legszebb, egyedülálló és így tovább. Ha nincs meg benne az a bizonyos „dacos magyarság“, gondolkodás nélkül az idegen neveket veszi elő.

Hasznos is ilyen névsorok számíthatása. Az egyes családok láthatják belőle, mennyire nemzeti közügy, hogy ki milyen nevet visel egész életén keresztül, milyen névvel ad példát és hirdet magyarságot honfitársainak és külföldieknek. Az ilyen összevetésekkel nemes versenyre kellene sarkalni a magyar családokat, tegyék családi büszkeségükké, hordják lelkükön a névben és nyelvben is szintiszta magyar műveltséget!

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Botor, botorság.

Egy budapesti társaságban azt kérdezték tőlem: sértő-e a *botor*, *botorság* kifejezés, és mi a jelentése. Én, pusztán nyelv-érzésemre támaszkodva, azt feleltem: nem tartom sértőnek, mert körülbelül azt jelentik, amit a *balga*, *balgaság*; *balgata*, *balgataság* szavak. Otthon első dolgom volt megállapításom ellenőrzése végett elővenni szótárainkat, és ezekben nagy meglepetésemre egészen más értelmezést találtam. Czuczor—Fogarasiék Nagy Szótára (1862.) szerint a *botor* a. m. „tompá eszű, ostoba, műveletlen, faragatlan, buta”, a *botorság* pedig azt teszi: „butaság, ostobaság, tompaeszsűség, észbeli botlás”. A *botorkodás* szót meg így értelmezik: „botor, ostoba, erkölcsileg botló, hibákat követő magaviselés”, a *botorkodik* szót pedig így: „botorul viseli magát, butaságokat követ el, a józan ész szabályai ellen gyakran vét, botlik”. Ballagi Mór Teljes Szótára (1867.) szerint a *botor* a. m. „ostoba, kába eszű, buta”. Bizony, ha ezek a többféle árnyalatot és vegyes tulajdonságokat tartalmazó értelmezések megállták és ma is megállják a helyüket, akkor a *botor* szót úriember bízvást sértőnek érezheti. Én azonban úgy érzem, hogy a nem valami gyakran használt *botor* szónak a jelentése az idézett megállapítások óta veszített egy kissé az erejéből, és ennek éppen a ritkább előfordulás az oka. Az állandóan használt szavak jelentése ugyanis könnyebben megőrzi a maga tartalmát és árnyalati vonását, ellenben a ritkábban szereplő szavak jelentése esetleg enyhülhet. Figyelem is azóta a *botor* szónak irodalmi előfordulását, és eddig talált esetei mintha igazolnák enyhébb értelméről való véleményemet. A következő négy hely került ugyanis szemem elé: „A fordítók idegenségért kapkodó ferde észjárását [Zsoldos János 19. századi író] azon *botor* vincellérhez hasonlítja, a ki a ritkán termő, de gazdag cukortartalmú... fajtát kiirtja, s helyette... csekélyebb értékű tőkét ültet” (Bárdos Remig: A magyar nyelvtisztító törekvések története. Esztergom, 1896. 171. l.). „Itt állok az est dermesztő szelében. Halálos akna vicsorog elébem, míg álmaim *botorul* és sütan | repesnek a kialvó fény után” (Hajdu Henrik: Skandináv dalok. Budapest, 1936. 170. l.). „Milyen *botorság*, hogy ilyen pazarul szegényítjük különben sem dúsgazdag magunkat!” (György Lajos: Anyanyelvünk védelme. Kolozsvár, 1936. 17. l.). „Az egyháznak érevertű erkölcsi alapot kell kovácsolni újra az eszméből a mai rohanó világ *botor* ellenkezése dacára” (Új Magyarország 1941 IV/13, II. húsvéti mell. 2. l.). Úgy érzem, hogy mind a négy idézetben már enyhébb a *botor* szónak a jelentése, mint ahogy azt CzF.-ék annakidején megállapították, és főképp „buta” értelmezése nem volna már helyénvaló. Legföljebb az első idézetről mondhatnók

talán, hogy a szerző a Nagy Szótárbeli jelentéssel gondolta a szót.

Ez a jelentésfejlődési eset tanulságosan igazolja a nyelvtudománynak azt a megállapítását, hogy a szó értelmét, főképp az elvont fogalmat, lelki tulajdonságot stb. jelentő szókét a beszéd összefüggéséből kell kiéreznünk. Ez a kiérzés pedig teljes pontossággal igen sokszor nem történhetik meg. Ez az oka annak, hogy az emberek érintkezésében annyi a félreértés, és oly sokszor keletkezik megsértődés. A *botor* szó egyébként a Marcal mellékén a Tájsszótár szerint hebegőt, akadozó nyelvűt jelent.

Zolnai Gyula.

Pesti magyarság.

Aki a pesti embert magyarul hallja beszélni, sokszor eltűnődhetik, vajjon mit is akar kifejezni, oly magyartalan a beszéde, hanghordozásáról nem is szólva. Miért van ez így? Egyik oka mindenestre az, hogy az idegen származású magyarok beszédét kényelemszeretetből vagy talán illedelemből nem javítjuk ki, sőt eltanuljuk s így magunk is hozzájárulunk a hibás kifejezések elterjedéséhez.

E helytelen magyar beszéd sajnálatos botlásait olvashatjuk a napilapokban, hallhatjuk a rádióban is; s az utcákat járva, itt is, ott is szemünkbe ötlík valami részben furcsa, részben bosszantó magyartalanság, amely a kevésbbé művelt vagy jó nyelvérzéssel nem bíró embereket tovább mételyezi.

Íme néhány szemelvény gyűjteményemből: Több házon láttam ezt a táblát: „*Falragasztás* tilos.“ (Az *a* névelő persze elsíkkadt). Bizonyára nem azt akarják megtiltani, hogy valaki megragassza a falat — nem esik az szét —, hanem azt, hogy arra hirdetéseket ragasszon. A rövidség jó, de csak akkor, ha egyúttal szabatosan is fejezi ki a gondolatot. Nem sokkal hosszabb, de annál érthetőbb és magyarosabb így: „Hirdetéseket tilos felragasztani“, vagy: „E falra tilos hirdetéseket ragasztani.“

A nyáron a Vadászkürt-szálló tetejét javították; a járókelőket a gyalogjáróra keresztbe helyezett lécekkel figyelmeztették. Az egyik lécre a munkás ezt írta fel: „Vigyázz a fedélre“, a másikra: „Vigyázz a tetőre.“ E szerint a járókelőknek kellene vigyázni, hogy a tetőt le ne fújja a szél, vagy el ne lopják. Figyelmeztettem a szállót s másnap új felírást láttam: „Tetőn dolgoznak!“ Ez már jó lett volna, ha az *a* névelőt is odairják.

A körúton egy „önműködő mérleg“-en láttam e felírást: „Súlyúnak kellene lennie“, alatta: „egy úrnak, egy hölgynek, egy gyermeknek“ s e három szó alatt három hasábkban a test magasságának megfelelő súlyok kilogrammokban. Kértem, nem lehetett volna a „súlyúnak kellene lennie“ szavakat legalulra, a hasábok alá tenni, s akkor érthető, magyar szöveget kapnánk.

Egy külvárosi gyógyszerár kirakatában olvastam jó minapá-

ban: „Vasárnap egész nap zárva leszünk“. — Nono, gondoltam, csak nem fog dutyiban ülni a gyógyszerész úr vasárnap? Valószínűleg csak a gyógyszertára lesz vasárnap egész nap zárva.

Meinl Gyula boltjaiban konzervhalat árul „tengeri forella“ elnevezés alatt. Figyelmeztetésemre, hogy a német „Forelle“ szó magyarul pisztráng, azt a halat azonban, amelyet ő forellának nevez, a „Magyar Brehm“ „közönséges makrélá“-nak mondja, ilyen furcsa választ kaptam: „Ez az elnevezés nálunk annyira idegenszerű volna, hogy a közönség nem vásárolná ezt az árut.“ Csodálatos okoskodás vagyis inkább kibúvó, mert magyar embernek a „tengeri forella“ épp oly idegenszerű!

A rádió bemondásaiban, hála Istennek, ritkábban hallhatunk magyartalanságot; akad azonban itt is, ahogy az alábbi példák majd igazolják. A figyelmeztetésre azzal védekezik a rádió, hogy a kapott hivatalos szövegen nem változtathat. Szerintem ez nem mindig helytálló, mert nyilvánvaló magyartalanságukat a szöveg értelmének sérelme nélkül a szerkesztő vagy a bemondó felolvasás előtt igenis helyesbíthetné.

Értéktözsdei hír: „Az X Y részvény egy pengővel javította meg árfolyamát.“ A részvény, nem lévén élő lény, nem javíthatja árfolyamát: e hír helyesen így szólna: „Az X Y részvény árfolyama egy pengővel javult.“

Az ígékötők felesleges használatát látjuk ezekben a hírekben: „A kardmérkőzést .... óraker vívták le“ (helyesen: vívták vagy: tartották meg); „A Székelyföldről jövők Besztercén becsatlakoznak a Máv hálózatába“ (csatlakoznak helyett).

A német hadijelentés rossz fordítására vall e hír: „A repülők földközeltől támadást intéztek Málta ellen.“ Majd: „A ledobott bombák kis épületkárt okoztak.“ — Úgy hiszem, „közeltől“ eléggé kifejezi azt, hogy a földhöz voltak közel a repülők. A második mondat helyesen így hangzanék: „A bombák csak kis kárt okoztak az épületekben.“

A Nemzetközi Vásáron az ottani tudakozó iroda bemondója nem is egy, hanem több üzenetben harsogta: „X. Y.-t kéri a tudakozóhoz azonnalra“! Nem lett volna elég és egyben helyesebb: „azonnal“?

Egy hírlapunk politikai rovata élén ezt a nagybetűs címet közölte: „Tovább fejlődik a német-olasz egymásba tartozás“ (Magyar Nemzet 1941. I. 19.). Talán inkább így írhatta volna: „egymáshoz tartozás érzése.“

Egy szuszra talán elég is ennyi. Bár mennél kevesebb ily gyomláltni valót találunk pesti sétáinkon, hírlapjainkban, hírközlőinknél! És bárcsak mennél kevesebb rombolást végezne ez a pesti rossz magyarság a vidéken; mert sajnos, bizony ott is terjed!

Báró Szalay Gábor.

Terjed a névelők elhagyása.

A határozott névelő megokolatlan elhagyásával elég gyakran találkozhatik az ember mindenfajta nyomtatványokban, újságokban, irodalmi művekben és hirdetésekben egyaránt, azonban karácsony előtt és alatt néhány napon belül olyan nagyszámú bántó névelőelhagyás ötlött szemembe, hogy szükségesnek érzem erre az ijesztően terjedő hibára a *Magyarosán*-ban is rámutatni. Talán az érdekeltek is elolvassák ezeket a sorokat és a jövőben jobban vigyáznak arra, amit írnak.

Könyvárjegyzékekben s a lapok hirdetési közt mindenféle olvashattak egy új ifjúsági könyv hirdetését: „*A tenger hősei. Novara története.*” Egyik-másik helyen még a könyv címlapjának fényképe is megvolt, s erről látni lehetett, hogy az *a* elhagyása a *Novara* előtt a hirdetésekben nem véletlen, hanem magának a könyvnek a címlapjáról is hiányzik a névelő. Pedig *a* nélkül a könyv címe azt jelenti, hogy Novara városának, nem pedig a Novara hadihajónak történetéről szól a könyv.

December közepén a postának egy emlékbélyegsorozata jelent meg „A magyar művészetért” mozgalom támogatására. Sajnos, a bélyegek felírása helytelenül ez: „*Magyar művészetért*”, *a* nélkül. Viszont az a különleges bélyegző, amelyet a posta e bélyegek lebetűzésére használt, helyesen azt mondja: „*A magyar művészetért.* — Budapest. — 40. XII. 15.” — Kár, hogy a bélyeg szövegének megfogalmazója nem tudott annyira magyarul, mint a lebetűző készíttetője.

Karácsony előtt nagy, színes hirdetéseket láthattunk mindenfelé a hirdetőoszlopokon: „*Baross Szövetség kéri: keresztény kereskedőnél vásároljon.*” Itt is elmaradt a Baross Szövetség előtt az *a*. — Nemrégiben tűnt szemembe a *Magyarország* napilap vétkezése a magyar nyelvvel szemben; egyik-másik hirdetése ezzel a címmel jelenik meg: „*Magyarország kis kirakata*”. Az első pillantásra azt gondoltam, hogy Magyarországnak, édes hazánknak nevezetességeire, ismertetni való szépségeire, hírességeire stb. hívja fel a figyelmet a lap, de bizony kitűnt, hogy csak egyszerű hirdetésekről van szó, s a *Magyarország* szó itt nem — mint az ember a névelő hiánya folytán gondolná — hazánkat, hanem a Magyarország című lapot jelenti.

Ugyancsak az egyik napilap hibája a karácsonyi számban ez a két cím: „*Csallóköz bekapcsolódik Dunántúl vérkeringésébe*” és „*Kiskúnságban feltámadtak a halottnak hitt tavak.*” Az én nyelvérzésem itt három névelőt kíván, a Csallóköz, Dunántúl és Kiskúnságban szók elé. S hogy ezekre a névelőkre valóban szükség is van, mutatja az, hogy magában a cikkben a cikkíró is több ízben helyesen használja ezeket a földrajzi elnevezéseket névelővel együtt, s a cikkben már ritkábban maradt el a névelő. A „Nagymagyarország” című hetilap a címfelirat alatt ezt hirdeti

magáról: Magyar Nemzeti Szövetség és Magyarok Világszövetsége hivatalos lapja. Helyes magyarsággal ez így hangzanék: A Magyar Nemzeti Szövetség és a Magyarok Világszövetségének hivatalos lapja.

Végül még a Szociális és Karitatív Évkönyvben megjelent bántó névelőelhagyásokat is meg kell említenem. Az évkönyv felsorol egy csomó évszámot s mindegyik mellett feltünteti, hogy ahhoz az évhez milyen nevezetes történelmi vagy művelődéstörténeti esemény fűződik. S ezek között ilyeneket találunk: „*Rómaiak elpusztítják Karthagót.*“ — „*Gótok átkelnek a Dunán.*“ — „*Vándálok kifosztják Rómát.*“ — „*Augsburgi csata.*“ — „*Magyar szabadságharc.*“ — „*Népszövetség első ülése.*“ — stb. stb. Ezek elé szerintem mindenhol névelő kell. — Ugyancsak ebben az évkönyvben van egy felsorolás „*Hazánk szentjei*“ címmel. Ez a felsorolás feltünteti, hogy melyik rendbe tartoznak a magyarországi szentek, de mindenütt elhagyja a határozott névelőt és így írja: „*Bencés rendből...*“ — „*Domonkosok rendjéből:...*“ — „*Ferences rendből:...*“ — „*Pálosok rendjéből:...*“

Ilyen névelőelhagyásokkal, sajnos, napról-napra találkozunk, s ez a hiba annyira terjed, hogy ma holnap már arra fognak ferde szemmel nézni, aki helyesen használja a névelőt. Az előbb említett hibáknak egy része annál súlyosabban esik latba, mert a nyelvén még talán kevésbé kiforrott, hibák utánzására hajlamosabb ifjúság kezébe kerülő könyvön, illetőleg bélyegeken fordulnak elő, más részük pedig azért rendkívül káros hatású, mert újságokban jelent meg, már pedig az egyszerűbb ember könnyen eshetik abba a hitbe, hogy ami újságban jelenik meg, az csak jó lehet, tehát e hibák nyomán esetleg éppen a maga helyes névelőhasználatát fogja hibásnak tartani.

Nemes Zoltán.

Légo.

Ferenczy Géza folyóiratunk legutóbbi számában, de már korábban is tiltakozott a Malert, Mefter-féle szótákolmányok divatja ellen. Méltán, mert ma holnap elárasztják nyelvünket a kényelemszeretettel ezekkel a szörnyeteg szülötteivel. Tudtommal az Egyesült Államok business-szellemé teremtette meg elsőnek azt a szokást, hogy cégek önmagukat vagy gyártmányaikat nevük kezdőbetűinek összeragasztásából gyártott betűcsoporttal jelölték. Utóbb az óvilágra is áttért ez a szokás, és a budapesti cégtáblákon is díszlegnek effélék. Az már újabb fejlemény, hogy még állami intézményeket is így neveznek meg, mégpedig nemcsak szóbeszédben, hanem hivatalos nyelven is. Ilyenek a Cseka, Nep, Schupo, Gestapo stb., a mostani háború során pedig — mint Ferenczy említi — egyes harci eszközök nevei is, mint Stuka, MG stb. Minálunk régebben a Máv meg az Emke mellett talán csak a sportegyesüle-

tek elnevezésére (FTC, MTK) kezdték és használják máig is az ilyen rövidítéseket. A nevek betűinek összeráncigálásával állami intézmények megjelölésére gyártott megnevezések azonban a magyarban csak a legutóbbi két évtizedben váltak szokássá, s azóta terjedtek el olyan szavak (Oti, Mabi, Otba stb), amelyeknek kiejtése sokszor valami négertörzs nyelvének szóhangzatát varázsolja eléink. Ilyenek mellett némelyik — teszem — Move, Tesz még istenes, mert ezekbe valami jelentéstartalmat is belemagyarázhat az ember.

Azt hiszem, hasztalan hadakozunk ez ellen a divat ellen, mert az emberek a kényelem és célszerűség szempontjait előbbrevalónak tartják a nyelvestétikánál. Bele is törődhetni ebbe talán azért is, mert senki sem érzi azért az ilyen betűcsoportokat szavaknak és sohasem is válnak szókinszünk alkotórészévé. De nem lehet belenyugodni abba, sőt szinte tűrhetetlennek kell tartanunk azt a legújabb módszert, hogy pusztán kényelemszeretetről szavainkat barbár módon egyszerűen megnyessék, akárcsak — Uram bocsá' — a kölyökkutya farkát. Ilyen szócsontkítás a címben írt *légo*. Így olvastam ezt először pár hete és első pillanatban a latin ígére gondoltam, csak az *e* betű ékezetét nem értettem. Utóbb eszméltem csak rá, hogy a nem is hosszú *légoltalom* szó elmeszesítéséből keletkezett ez az elnevezés. Szomorú, hogy ezt a korcszülöttet nemcsak a légoltalmi eszközöket áruló hirdetések terjesztik, hanem a közelmúlt izgalmas napjaiban a rádióban is sűrűn hallottuk („Halló, halló! Figyelem! Összes *légo-közületek!*“), s ezzel szinte hivatalos szentesítésben részesült. A jó Helmeceynek mentésére lehetett a nyelvújítás jószándékú hevülete és az akkori nyelvészeti Sturm und Drang szavaink elnyesegetésére, de kései kontár utódai ne háborgassák az ő síri nyugalomát.

Buzás Dezső.

Lag-iszony.

Esett már szó arról, hogy sokszor a nyelvi helytelenség Scyllájába esik, aki az idegenszerűség Charybdisét akarja nagybuzgón kikerülni. Így járnak sokan a *dacára* kötőszó kerülésével meg az *egy* határozatlan névelő elhagyásával. Mostanában ezt tapasztaljuk a *-lag* raggal is. Ennek csakugyan van is bőven a rovásán. Némely ember, ha *egészségileg* jól van, elutazik *üzletileg*, aki meg nem utazik *üzletileg*, ilyeneket ír is, nyomtat is: „Ez pedig éppen az ellenkezője, ha *életbelileg* és *világnézetiileg* tekintjük“ (Újság 1938 XII 4.). „A Rózsalovag nemcsak *játékiilag*, hanem *hangilag* is igen kényes“ (u. o. XI 12.). „P. I. cigányvajdája *énekiileg* is legfelül áll“ (Az Est 1939 II 9.). „*Hangulatilag* és *katonailag* Románia háborúra készül“ (Magyar Nemzet 1940 VIII 27.). — Mindezekben: Grattez le Allemand! A németben a *-lich* képzőnek tömördekfajta használata van s a mi, csak módhatározásra szánt

-lag képzőnk, német megfelelőjének hatásakép, mint a most idézett példák mutatják, elnyeléssel fenyegeti az összes többi határozókat. Helyes tehát az a visszahatás, mely ezt a telhetetlen, erőszakos ragozó a maga módhatározó birodalma határai közé akarja szorítani. De ott azután hagyjuk meg! Ezzel szemben újabban azt tapasztaljuk, hogy a németességtől féltünkben, kerüljük a *-lag*-ot akkor is, amikor helyén volna. Így újságjaink — nyilván egyazon forrásból — egyformán írták meg nemrég, hogy a hallei egyetem egyik vezető államférfiunkat *egyhangúan díszdoktorrá választotta*. A rádió szinte naponként hírül adja, hogy a bizottság a költségvetést, ezt vagy azt a javaslatot, a minisztertanács az előterjesztést stb. *egyhangúan* elfogadta. Az *egyhangúlag* helyett az *egyhangúant* oly állandó következetességgel használják, hogy ennek oka csak szántszándékos, nem helyénvaló purizmus lehet. *Egyhangúlag*: kifogástalanul képzett módhatározó, de értelem tekintetében, sőt *értelmileg* is más, mint az *egyhangúan*. Amit „egyhangúlag” határozni el, még nem mindig történik „egyhangúan” vagyis monoton módon. Akaratlanul is megsértjük hát azt a testületet, amelyről azt állítjuk, hogy csak azért, mert nézeteltérés nélkül határozott, ezt únottan, egykedvűen vagyis *egyhangúan* cselekedte. A kétféle módhatározó rag tehát, ha mindegyiket a maga helyén használjuk, értelmi különbség jelzője, e különbségtételt s vele a nyelvi helyességet pedig becsüljük meg.

Ruzás Dezső.

Rabomobil.

A *rabomobil* a legcifrább csodabogarak egyike: magyarból, honi használatra gyártott idegen szó! Az *automobil* kaptájára készült. Csinálója megtoldotta a *rab* szót *-o*-val, összeházasította a *mobil*-lal, és megszületett a *rabszállító kocsit*, *rabszállítót* pótló *rabomobil*.

A *rabomobil*t játszi szóképzésnek tartanók, s nem vesztegetnék rá papírt, ha nem találkoznánk vele komoly tárgyú újságcikkekben. Legutóbb is egyik újságunk (1941. V. 9) hírrovatában ezt olvashattuk: „Mindjárt rabautó gördült ki az X-szanatórium elé. A *rabomobil*ba beültették Y-t és rabkórházba szállították.” (Hogy miképp és miért került rabsorsra az autó is, a kórház is, erről nem szól a híradás.) Egy másik újságban ilyen című hírt olvastunk: „Testvérek ha találkoznak a *rabomobil*ban” (Szózat, 1941. V. 26).

Vajjon minek köszönheti létét a *rabomobil*? Annak a fölfogásnak, hogy sok magyar szó híján van a minden valamire való idegen szóban bőségesen föllelhető hang-, szín-, hangulati és hasonló egyéb elemeknek. Mivel pedig ezek az elemek nyilván még a rabszállításnak is nélkülözhetetlen kellékei, az idegen szó varázsának megszállottja akkor, amikor nem talált valódi külföldi árut, belföldi pótyanyaghoz folyamodott. Magyar szóból gyártott

idegen hangzású szót, azt tartva, ha nincs idegen szó, az álidegen is jó. Gyártóját alkalmasint félrevezette a kifogástalanul magyaros hangalak. Talán megkegyelmezett volna a *rab*nak, ha tudja, hogy — régen meghonosodott — szláv eredetű jövevényszó. De, mert nem így történt, ezért lett a szláv származású *rab* szóból ál-görög *rabo*.

A *rabomobil* mintája, az *automobil*, az idők folyamán kikopott nyelvünkől. Manapság *gépkocsin*, *kocsin* járunk, az érzékeny (= *szenzibilis*) lelkek *autót* használnak. A *rabomobil* kedvelői azonban nem engedik, hogy elavuljon ez a kifejezés. Vagy tán még föl-váltja a *rabomobil*t a *rabó*? Elkészülhetünk erre is. Majd bebizonyítja a színek és hangulatok valamelyik elbűvöltje, hogy a *rabó* sem alábbvaló az *autónál*.

A *rabomobil* újabb ékes példa annak az igazolására, hogy bele lehet vinni új szókat a közhasználatba. Még a leghitványab-bakat is. Csak érteni kell a módját. S ezt, úgy látszik, a *rabomobi-listák* jobban értik, mint — mások...

Loványi Gyula.

Az akü nyelv.

Egyik napilapunkban olvastuk: „Egyszerre mintegy méterre* az üzlet kirakatától egy 3.7 cm-es flakgránát csapott az utca kö-zezetére, ahol* felrobbant.“ (Magyar Nemzet 1939. nov. 25.)

A német *flakgránát* Svájc egyik határszéli városában rob-bant föl, de a magyar nyelv a sérültje.

A *flak* szót az újságíró az *akü* nyelvből vette. Evvel a szó-val a német a rövidítések nyelvét jelöli. Az *akü* ugyanis az „*Ab-kürzungssprache*“ három betűjéből adódik. A német *akü* angol hatásra alakult ki. Csakhogy az angol megelégszik a kezdőbetűk-ből álló rövidítéssel, külön-külön ejtve ki a betűket. Ezek a rövi-dítések tehát nem tartoznak a szótan körébe; javarészt mással-hangzókból állnak. Más a német. A német összevonja a szók kezdő-betűit, mesterséges új szókat csinál. A mesterséges szók gyártói csak egyre ügyelnek. Arra, hogy elkerüljék a mássalhangzók túl-ságos torlódását.

Ha módszerében nem is, de céljában teljesen angol mintára indult az *akü*. Intézmények, társadalmi szervezetek, vállalatok ne-vét jelölte a mesterséges szavakkal. Egy idő óta azonban vesze-delmes elfajulás tünetei mutatkoznak: köznévi fogalmakat is *akü*-szavakkal fejeznek ki. De a német nyelvvédelem kemény elszánt-sággal küzd az *akü* ellen.

Ennek a nyelvnek a készítménye a *flak* szó is. A „*Flug-Ab-wehr-Kanone*“ kezdőbetűiből gyúrták. Tehát tisztos magyar meg-felelője „légvédelmi ágyú“. Dehát *flak* rejtelmesebben, sejtelmeseb-

* En húztam alá.

ben hangzik. Töprenghet az olvasó azon, mi fán terem a *flakgránát*, hacsak töprengés nélkül át nem veszi az új szót.

Bennünket sem került el a kor szelleme, nekünk is van *akü*-fajta nyelvünk. Neve *Kansz-Oti*. Akinek kedve telik benne, akár át is fordíthatja a *flak* szót *aküről kanszotira*. Íme, ennek a nyelvnek néhány jellegzetes szava: *Beac, Biosz, Cikta, Emszo, Epol, Faksz, Hadröd, Honsz, Ioksz, Kmac, Mansz, Mateosz, Mávaut, Mone, Szeffe*. Ezeknek a mesterséges szóknak az arculata teljesen idegenszerű. Képzésük nincs tekintettel nyelvünk hangrendszerére, színére, dallamára. Idegenebbül hatnak a más nyelvekből átvett szóknál. Mert az idegen szóban megnyilvánul többé-kevésbé nyelvünk áthasonító hatása. De a mesterséges szók összeállításában — akárcsak a németben — szerkesztőjüket pusztán az irányítja, hogy a mássalhangzók túltengése ne akadályozza a kiejtést. A mesterséges szók képzési módszere természetesen a fogalom szabatos kifejezésének is kerékkötője.

Bármiként vélekedjünk is a mesterséges szókról, bizonyos, hogy idegen mesterséges szók behozatalára nincs szükség. Kiváltképpen tiltakoznunk kell legveszedelmesebb formájuknak, a *köznévi akü*nek becsempészése ellen.

Loványi Gyula.

SZÉLJEGYZETEK

„Ne játszd a szerelemmel“ és hasonló. — A minap az utcán az egyik színháznak kissé elfakult, régi hirdetése ötlött a szemembe. Egy — azóta már a műsorról lekerült — darab címét hirdette következőképen: „Ne játszd a szerelemmel“. Így! Egy sz betűvel!

A Híradó Filmszínházban húsvét hetében a Magyar Híradót pergették. A film egyik felirata a következő gyönyörű „elírást“ tartalmazta: „Gátrobbantás Érseksanád mellett.“ Valószínűleg a mell tárgyesetével tévesztették össze!

Valamelyik déli újság május 3-i számában olvastam egy cikket, amely a színházak „büféjében“ dúló árakról panaszkodik. Különösen az „oranzsád“ (miért nem narancsszörp?) árát kifogásolja. A kiszolgáló kisaeszony az oranzsádért „írd és mondd“ (így) 44 fillért számított.

És olvastam egy színházi jelentést az egyik reggeli lapban. A cikk felháborodva említi: „... fővárosi színpadon hogyan eshetik meg, hogy a francia Louis-t Lüi-nek ejti az egyik főszereplő?“

Érdekes dolog: ha valaki egy idegen szót hibásan ejt ki, fölháborodunk, vagy legenyhébb esetben megmosolyogjuk az illetőt, de ha egyesek nem tudják hibátlanul szép nyelvünk helyesírását, észre sem vesszük. Pedig inkább ejtsük ki százszor a Louis-t Lüi-nek, semhogy egyszer írjuk a „játsz, mellett, írd“ féle szörnyűségeket. Ez a mostanában elharapódzó, nemtörődomségből és nemtudásból fakadó „sajtóhibaáradat“ és „elírás“ okozza részben a fővárosunk utcáin annyira fölbujjázó magyartalanságokat és

nyelvi hibákat. Mert hogyan beszélhetnénk szépen magyarul, ha nem tudunk helyesen írni?

Batizi László.

Jobb-e a jobbik? — Egy máskülönben kifogástalan magyarsággal megírt cikkben a következő mondatot olvastam: „Ekkor egy *jobbik* kor nyilván napjaink legszebb jelenségei közt említi P. S. politikai alkatát és magatartását.” (Magy. Szemle 1940 okt., 279. l.) Fönnakadtam a *jobbik* szón. Ha valaki így szólna hozzám: Két kor van előtted; válassz! Erre ezt felelném: Ez a mostani a *rosszabbik*, az eljövendő a *jobbik*. Úgy vélem, hogy a melléknevek középfokának *ik*-es végződése a *melyik* kérdő névmás *ik*-szótagjának hatásaként keletkezett és habár minden középfok tulajdonképpen az alapfokkal való összehasonlítás logikai műveleteként keletkezik, a középfok *ik*-es végződése csak akkor van helyén, hogyha a két fok szembeállításán különös hangsúly van — teszem — a kérdés, választás stb. esetén. Így nevezte hái-bái gyerekkoromban a magyar menyecske *örebbik* urának az ura testvérbátyját és *kisebbik* urának az ura öccsét (nem tudom, él-e még valahol a sógornak ilyen megnevezése), így választjuk két rossz közül a *kisebbiket* és így szedi elő az ember gyereke a *jobbik* esztét, már amikor van neki.

Buzás Dezső.

Magisztrális. — Ez a latin eredetű szó német-francia közvetítéssel jutott el hozzánk. Folyóirataink kedvelt kifejezése. Innen ereszkedett le napilapjainkba. Többnyire tudományos, irodalmi és művészeti cikkeken bukkanunk rá. Egy napilapunkból (1940. február 25) való ez az adat: „...G. tollából *magisztrális* tanulmány jelent meg...”

Akárcsak sok másakra, erre az átvételre is ráillik: az átvevő nyelv jobban kedveli, mint az átadó. Idegen voltán kívül azért is kerülni kell ennek a szónak használatát, mert rendszerint nem fejezi ki hiven a gondolat hangulati értékét, hanem túloz, mint nem egy agyoncsépeelt divatos szó; például a *tragikus*. Pedig válogathatunk az árnyalatok egész sorát kifejező magyar szókban. Ilyenek: *nagyértékű, nagybecsű, kiváló, nagyszerű, remek, mesteri, tökéletes*.

Most még nincs baj a *magisztrális* szóval. De minden kelléke megvan ahhoz, hogy divatossá váljék. Nagyképűsködően túlzó, „tudományos” szagú. Sorsát újságjaink döntik el.

Loványi Gyula.

Kivitel. — Egy, már régebbi multa visszatekintő, németes kifejezésről óhajtok megemlékezni. Ez a „*kivitel*” szó, de nem abban a helyes értelmében, amelyből maholnap az „export” fogja kiszorítani, hanem a német „Ausführung” szolgai fordításában. Sőt már meg is fiadzott. Hírlapokban, iparművészeti kiállításokon lépten-nyomon szemünkbe ötlük a „*kivitelező*”, „*kivitelezés*”. Építésszeink is szeretik használni. Pedig kár, mert ebben az értelmében könnyen mellőzhető és régi zamatú, magyaros szólásmódokkal pótolható. A „szép vagy művészi *kivitelű* ékszer, serleg, bútor stb.”

helyett a „szépművű“, „művészi munkájú“ vagy kidolgozású kifejezőmódokat ajánlanám. Meggyőződésem, hogy akiket ez nem elégit ki, egy kis fejtörés árán még egynéhány magyaros változatot találhatnak. Persze nem lehet és nem is szükséges mindent egy kaptafúra húzni. A nyakatekert „*kivitelező*“, „*kivítélezte*“ pedig éppenséggel fölösleges, mert teljesen pótolható a magyaros „készítette, készítő, elkészítő“ vagy ha épületről van szó, a tervezőtől való megkülönböztetésül „építette“, „fölépítette“ szóval is.

Garády Sándor.

Háborús nyelv. — Már a világháborúban is tapasztalhattuk, hogy az idegenből fordított hírekkel mennyi hiba és magyartalanság fertőzi meg nyelvünket. Most ez a divat mintha új életre kelne.

„A bomba több áldozatot követelt.“ Egyet sem követelt biz' az, csak több embert megölt.

„Az egyik angol hajókaravánt elsüllyesztették“, — jelentik a németek vagy a németből tévesen fordító magyar híradók. Szegény angolok! Csak két hajókaravánjuk volt, és abból is elsüllyedt már az egyik. Néhány nap múlva azonban ez a hír csodálatosan megismétlődik. A németek most nem a megmaradt *másik* hajókaravánt támadják, hanem ismét és nem tudom már hányadszor újra csak az *egyiket*, holott már olvastuk, hogy azt elsüllyesztették.

A hírfordítók nem ismerik a magyar *egy* szó helyes használatát, így terjesztik azt a szégyenletes tudatot, amely néhány év óta a régi *egy* határozatlan névelő kiirtására törekszik.

Szilády Zoltán.

Nyelvművelés a villamoson. — A minap a villamoson rövidke párbeszédnek voltam fültanúja. Egy hölgy a jegykezelőhöz fordult azzal a kéréssel, hogy adjon neki három darab *tantuszt*. „Tantuszom nincs kérem, — volt a válasz, — de *kisszakasz-jeggyel* szolgálhatok.“ Kellemes meglepetéssel néztem fel a kalauzra: nem volt már fiatal ember, de úgy látszik, a BSzKRT nyelvtisztító buzgalma az idősebbek feje fölött sem múlt el egészen nyomtalanul. Örülünk, hogy a magyarosság megbecsülése nemcsak a vállalat közleményeiben, hanem az alkalmazottak beszédében is megnyilatkozik.

H. J.

L A P S Z E M L E

Balatoni Kurír. 1941. febr. 13. — *Madarassy László: Idegenforgalom vagy vendégforgalom?* Mostanában sok szó esik az idegenforgalommal kapcsolatos kifejezések megmagyarosításáról. Az „idegenforgalom“ a német „Fremdenverkehr“-nek szolgai lefordítása és csak a legújabb időben homosodott meg nyelvünkben. Aki hozzánk jön üdülni, gyógyulni, szórakozni, azt ne tekintsük idegennek, hanem vendégnek. Beszéljünk tehát vendégforgalom-ról, vendégjárás-ról, vendégforgalmi hivatal-ról és vendégforgalmi tanács-ról.

Lelkészegyesület, 1941. május 17. — Révész Imre: Reformáció vagy hitújítás? A magyar református lelkészeknek elsőrendű kötelességük a magyar nyelvtisztaság és nyelvhelyesség kérdéseivel való törődés. „Az Ige szolgáinak sohasem volna szabad a felelősségérzetüket elveszíteniök vagy megtompulni hagyniök az Ige köntöse, a nyelv iránt. Az Evangélium magyar prédikátora negyedik századon át — Sylvester Jánostól és Dévai Bíró Mátyástól Szilády Áronig és Baksay Sándorig — egészen kiemelkedő, olykor kivételes helyet foglalt el a tudatos magyar nyelvőrzők és nyelv-művelők soraiban“. A továbbiakban a cikkíró megállapítja, hogy a református lelkész magyar beszéde és írása ma is a legjobbak közül való ugyan, de ez a magyar beszéd és írás még sincs eléggé fölverte idegen hatások ellen, s a hírlapzsargon és az aszfalt-köznelv fertőző hatásaival szemben nincs elég ellenállóképessége. „Ezért szeretném minden egyes lelkészársam kezében ott tudni a magyar nyelvtisztaság és nyelvhelyesség öntudatosítása terén megbecsülhetetlen munkát végző „*Magyarosan*“ c. nyelvművelő folyóiratot. Ennek olvasgatása azért is tanulságos ép nyelvérzékű emberek számára, mert itt-ott az ellenmondást is kihívja. A Magyarosan legutóbbi számában Zolnai Gyula a deákos *reformáció* helyett a színmagyar és világosan érthető *hitújítást* ajánlja. A cikkíró tiltakozik ez ellen az ép nyelvérzék és a hitvallási öntudat nevében. A magyar reformátusok számára a *reformáció* éppen olyan kétségtelen magyar szó, mint a *kántor*, a *prezbiter*, az *esperes*, a *püspök*, a *kurátor*, a *templom* stb. „Nyelvtisztítás helyett nyelv-szegényítés volna ezek akármelyikét egy mondva csinált magyar szó kedvéért akár az irodalmi, akár a köznyelvből kiküszöbölni.“ De hitvallási szempontból is bántónak érzik a reformátusok a *reformáció* szónak *hitújítás*-sal való fölcserélését, mert alapvető vallásos meggyőződésük az, „hogy a XVI. századi evangéliumi reformáció nem újított hitet, hanem visszaállította eredeti mivoltába az újszövetségi keresztyén hitet...“ Róma ezt az értelmezést s az abban kifejeződő igényt soha el nem ismerte és ma sem ismeri el.“ Ebben a vitában azonban nyelvész soha nem lehet bíró.

Magyar Munkásifjú, 1941. ápr. 6. — Sövényi Ernő: Nyelvtisztítók — nyelvpiszkitók. A cikkíró a műhelyek nyelvrontását teszi szóvá. Öntudatos magyar munkásifjakra van szükség, olyanokra, akik épúgy számúzik baráti és családi körükből a jassz kifejezéseket, mint a műhelyekből a kvint, mutter, staneni stb. elnevezéseket. Nem új szavak erőltetett képzése volna a magyar munkásifjoknak a feladata, hanem a már meglévő, jó magyar szavak öntudatos használata.

Magyar Nemzet, 1941. május 4. — Nomád levele egy szótári tévedésről. Markó Árpád, a magyar katonai irodalom érdemes művelője a Magyar Katonai Szemle legutóbbi számában szóvá teszi az *alázatos* kifejezés használatát alárendelt katonák részéről, szóbeli jelentérek és közlések alkalmával. Helyette valami más, szabatosabb és magyarosabb kifejezés keresését és alkalmazását ajánlja. Az „alázatosan“ s az „alázatos tisztelettel“ Markó Árpád megállapítása szerint felületes fordításnak és fogyatékos magyar

nyelvérzéknek a következménye: a német „gehorsamst“ (*legenedelmesebb*) szónak hamis fordítása. A hiba a német szolgálati szabályzatnak 1864-ből való fordításába csúszott be, s mi még ma is, csaknem nyolevan évvel később ezt a tévesen alkalmazott szót használjuk. A „tisztelettel jelentem“ v. „jelentkezem“ tökéletesen elég volna. Senki sem követelhet alázatot a maga személye iránt, s a valóban keresztény ember nem is adózik vele más embernek. — 1941. május 16. *Egy járásbíró: A puristák védelmében*. Az idegen kifejezéseket, szavakat, mondatfűzéseket ott és úgy kell irtani, ahol és ahogy tudjuk. Sohase mondjunk le arról, hogy egyszer, előbb vagy utóbb sikerül majd magyar szóval helyettesítenünk a ma még pótolhatatlan idegen szót.

Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1940—41. 7. szám. — *Réhelyi Oszkár: Nemzeti értékeink védelme*. Az országos Polgári Iskolai Tanáregyesület elnöksége elhatározta, hogy a tanári rend körében mozgalmat indít nemzeti értékeink hatásosabb védelme érdekében. Minden magyarnak tudnia kell, milyen a magyar. Ismerjük meg faji tulajdonságainkat. Minden úton-módon erősíteniünk kell a magyar dal, magyar zene, magyar tánc szeretetét. A nyelvért folytatott küzdelemnek egy pillanatra sem szabad ellankadnia. Gondoskodni kellene arról, hogy az, ami a nyilvánosság elé kerül, legyen minden ízében magyar (üzletek, kirakatok feliratai, áruelevelezések, cégjelzések stb.). Magyarságunkat valljuk meg azzal is, hogy minden, idegen hatásra emlékeztető külsőséggel szakítunk. Aki magyarnak érzi magát, viseljen magyar családi nevet. Gyermekünknek adjunk magyar keresztnévet. — *B. Baum Mária: Anyanyelvünk szépségei és a szókincs gyarapítása*. A nemzetfenntartó erkölcsi erők között első helyen áll a nyelv. Ezer esztendő viszontagságai között ez a nyelv a Kárpátok medencéjében megmaradt szellemi vezetőnek, a magyar műveltség diadalmas kifejezőjének. Az új magyar irodalom képviselői nyelvünket a zenei gazdagság csodálatos fokára emelték. „Az anyanyelvi oktatás eredményességét előmozdítja, ha akaratindító erő gyanánt érzelmi áramot kapcsolunk a gyermek lelkébe. Arra törekedjünk, hogy a gyermek szeresse tanulni anyanyelvét. Hogy kedvet kapjanak, csillogtassuk meg előttük először nyelvünk szépségeit.“ A tanulmány írója ezután részletesen kifejti a tervszerű szókincsgyarapítás módjait, hangsúlyozza a munka élvezetes voltát, de egyúttal rámutat nehézségeire is. „Az anyanyelv szépségeinek tárházába csak az a tanár vezetheti be a tanulókat, aki maga is szerelmese anyanyelvének. Az anyanyelvet tanító tanár nem olvashat és nem tanulhat soha eleget. Rengeteg tanulmány, szakkönyv, folyóirat, irodalmi mű áll rendelkezésünkre. Forgassuk azokat! Csakhogy, sajnos, erre mindegyre kevesebb ideje marad. Sok az óraszám, sok a mellékes, sőt a fölösleges munka is.“

Pesti Hirlap. 1941. ápr. 27. — *Harsányi Zsolt: Alulírott kérvényei*. A cikkíró két kérvényt nyújt át a nyilvánosság előtt az illetékes hatóságoknak. Az elsőtétített időkben olykor új hang szakította meg a rádió műsorát és így szólt: „Halló, halló, összes légo közületek...“ Ez a „légo“ kifejezés ellenkezik a magyar nyelv szel-

lemével. A szórövidítések ilyen összevonása divat lett az angol és a német nyelvben. De amit más nyelvek helyesnek tarthatnak és elfogadhatnak, az a tőlük merőben elütő magyar nyelvre még nem okvetlenül érvényes. A „légo“ nem kívánatos szó. Az illetékes hatóság törölje ki szótárából ezt a kifejezést. Másik nyelvhasználati kérvényét a vezérkarhoz intézi a cikkíró. Számos lapközlemény élén, amely honvédeinknek a déli végeken véghezvitt hősi tetteiről számolt be, ezt olvastuk: „propagandaszázad“. Ez a név nem fedi az illető szerv működését. Katonaságunk pompás magyar szót talált a „hírszerző“ szolgálat fogalmára. Ennek pontosan megfelelő a propagandaszázad helyett a *híradó-század*.

Rádió Újság. 1941. május 16. — *Szép magyar beszéd.* (Beszélgetés Eckhardt Sándor egyetemi tanárral.) A Pázmány Péter Tudományegyetem „Jó ejtés“-verseny“-ének tanulságairól nyilatkozott a lap munkatársa előtt *Eckhardt Sándor*. A versenyt a magyar nyelv kultusza érdekében rendezték, mert nagyon romlik köznyelvű beszédünk. A bölcsészeti karon 1939 óta működő *Magyar-ság-Tudományi Intézet* szintén a szép magyar beszéd harcosa. Az egyetemi tanárképzőbe orvosi vizsgálat alapján nem engedik a rosszul, hibásan beszélő tanárjelöltet. A tanárnak elsősorban kell a szép magyar beszédre ügyelnie, hiszen sok száz és száz gyermekre van hatással.

Typographia. 1941. május 2. — *h. s.: Mostanában mindenre „sor kerül“.* Időnként a hírlapírók, a laptudósító távirati irodák és a rádió felkapnak egy-egy szót vagy kifejezést s ezt azután derűre-borúra használják. A lompos társalgási nyelvből így jutott a hírlapirodalomba, sőt a színpadra és a rádióba is a „mondd már“ (sag' schon), „mi az hogy?“ stb. Mostanában a „sor kerül valamire“ járja. Ilyeneket olvashatunk: „Szófiában lelkes népgyűlésre *került sor*“. „Találkozásra *került sor* a két politikus között.“ Azelőtt összeverekedtek a kocsmában, ma: *verekedésre került sor*. Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy ezt a kifejezést egyáltalában ne használjuk. Megvan a helye ennek is, hiszen magyar. Pl. ilyen esetben: „Hosszas várakozás után végre *sor került* rám v. *sorra kerültem*“.

Új Nemzedék. 1941. május 15. — *Mozi, pergős vagy film?* Hozzászólás a „film“ szó magyarításáról a Magyarországon megjelent cikkekhez. „A film szót felesleges mással helyettesíteni, hiszen már átmeg a köztudatba. Maradjunk meg a bevált kifejezések mellett és irtsuk a feliratok, a párbeszéd magyartalanúságát. Elég munka lesz ezeket is gyírozni!“

Zalai Közlöny. 1941. márc. 17. — *(bl): Beszéljünk magyarul!* Nemrégiben a vidéki háztulajdonosok egy véghatározatot kaptak a várostól léggömb ügyben. Ez a két lapnyi hivatalos nyomtatvány tele van toldott-foldott, az értelmetlenségig pongyola mondatokkal, pedig belügyminiszteri rendelet van arra is, hogy a hivatalos iratokat magyarul — tehát érthetően — kell fogalmazni.

FIGYELŐ

A NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁG ÜLÉSEL.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának 1941. évi május 28-i ülése.

Szinnyei Ferenc elnökletével jelen vannak: Csengery János Ferenc, Gyomlay Gyula, Madzsar Imre, Mikola Sándor, Vikár Béla, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula akadémiai tagok, Bence István, Halász Gyula, Harsányi Zsolt, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Radó Antal meghívott tagok. Távolmaradásukat kimentették: Gombocz Endre, Nagy Miklós, Voinovich Géza, Östör József, Techert József.

Az elnök üdvözlí a bizottság megjelent tagjait és megnyitja az ülést. Felkéri a h. előadót, hogy ismertesse az újabban érkezett iratokat.

Putnoky Imre h. előadó előterjeszti a Magyar Fotogrammetriai Társaság kérelmét, amelyet Csiszár Sándor alezredes, a társaság főtitkára juttatott el a M. Tud. Akadémiába. A társaság szeretne az Akadémiával, főképpen a Nyelvművelő Bizottsággal némi kapcsolatba jutni, hogy a műszavak magyarosítása tárgyában illetékes véleményt hallhasson. Tudomásulvétel és szíves hozzászólás végett megküldötte a Magyar Fotogrammetriai Társaság 1938–39-i évkönyvében és különnyomatban is megjelent Fotogrammetriai Szakszótárt. Ezt a társaság és a m. kir. honvéd-térképészeti intézet megbízásából Csiszár Sándor főtitkár állította össze. A szakszótár — mint az előszóban olvassuk — csak tervezet, s kinyomtatását a társaság azért tartotta szükségesnek, hogy a nyilvánosság útján újabb hozzászólásokat, kiegészítéseket és javításokat kapjon. „A szakszótár főcélja a fotogrammetriai alapfogalmak megnevezéseinek rendszeres összefoglalásán kívül az idegen szavak lehető magyarosítása volt.” — A Nyelvművelő Bizottság felkéri Bence István meghívott tagot, hogy a szótártervezetet a helyes magyarság szempontjából nézze át és a társasággal lépjen érintkezésbe.

Nikl Béla, a m. kir. Folyam- és Tengerhajózási R. T. osztályvezető-főfelügyelője megküldötte a Nyelvművelő Bizottságnak a magyar idegenforgalmi szakkifejezések megmagyarosítására vonatkozó javaslatait. Többek között ezt írja: „Az idegenforgalomról szóló beszédekben és írásokban állandóan ezeket a kifejezéseket halljuk és olvassuk: belső vándorforgalom, belső idegenforgalom. Számtalanszor meggyőződtem róla, hogy a nagyközönség túlnyomó része nem érti ezeket a kifejezéseket. A „belső vándorforgalom” azt igyekszik kifejezni, hogy valamely ország lakosai saját hazájukban, saját honukban utazgatnak, hogy azt megismerjék. Én

erre ezt a rövid kifejezést ajánlom: *honjárás*.“ A „belső idegenforgalom“ helyett a „hazai vendégjárás“ kifejezést ajánlja. A külföldről jövőt a magyar vendégszeretetnek, barátságos szellemnek megfelelőbben célszerű volna „külföldi vendég“-nek nevezni s nem a barátságtalan „idegen“ kifejezéssel illetni. „Idegenforgalom“ vagy „külső-idegenforgalom“ helyett pedig használjuk inkább a „külföldi vendégjárás“ kifejezést. — A bizottság a javasolt elnevezéseket helyeseknek találja. Kíváncsinos volna, hogy átmenjenek a mindennapi nyelvhasználatba. A javaslatban ajánlott további rövidítésekre (*belvendég, külvendég*) azonban véleménye szerint nincs szükség.

A Nemzetközi Sajtó Tudósító szerkesztősége a bizottság szakvéleményét kéri a „hírverés“, illetőleg „propaganda“ szóra vonatkozólag. A szerkesztőség mindenkor azon fáradozott, hogy a lehetőséghez képest magyaros hírzövegeket bocsásson előfizetői — a budapesti napilapok — rendelkezésére. Arra is törekszik, hogy az idegen szavakat lehetőleg magyar kifejezésekkel helyettesítse. Így a „propaganda“ szót a „hírverés“ szóval pótolta. Ez ellen azonban egyes német előfizetői élénken tiltakoztak, mert szerintük a „hírverés“ szó nemcsak hogy nem fedi teljesen a „propaganda“ fogalmát, hanem bizonyos bántó melléklöngéje is van. A szerkesztőség ezeket kérdezi a bizottságtól: 1. Fedi-e a „hírverés“ szó a „propaganda“ fogalmát? 2. Ajánlotta-e a Nyelv-művelő Bizottság ezt a szót a „propaganda“ pótlására? 3. Milyen régi a „hírverés“ kifejezés? — A bizottság Csengery János Ferenc, Radó Antal és mások hozzászólása után a következőket állapítja meg: A „hírverés“ szót a „reklám“ helyettesítésére ajánlották magyarító szótáraink már a század első éveiben. (V. ö. Simonyi Zsigmond: Helyes magyarság. 1903.) Ebben az értelemben használták egész a mostani háborúig. Újabban a napilapok a „propaganda“ magyar megfelelőjéül kapták fel az eredetileg „reklám“-ot jelentő „hírverés“ szót. „Reklám“ és „propaganda“ azonban nem azonos fogalmak. A Nyelv-művelő Bizottság sohasem ajánlotta a „hírverés“-t a „propaganda“ pótlására, a szónak ilyen értelmű használata azonban ma már annyira általános, hogy egy kiváló gyakorlati reklámszakember, Tharnói Kostyál Jenő újabban a „reklám“ magyar megfelelőjéül a *híresítés* szót alkotta.

Radó Antal előterjeszti a Magyar Nyelvvédő Könyv új kiadására vonatkozó indítványát. A könyvet ugyan nem a Nyelv-művelő Bizottság adta ki, de szerkesztője és a bizottság között szoros kapcsolat állott fenn. Nem tudjuk, ki adja majd ki a Magyar Nyelvvédő Könyvet, de az új kiadásból mindenesetre sok mindent el kellene hagyni és sok mindent bele kellene venni.

Hosszú mondatok.

A rőfös mondatok nem tartoznak a magyar beszéd és írás ekességei közé. Aki ad rá valamit, hogy gondolatait világosan, érthetően fejezze ki, kerüli őket. Különösen fontos ez újságokban. A napilapokat ugyanis azért veszik kezükbe az olvasók, hogy könnyed formában, nagyobb szellemi megerőltetés nélkül tájékozódjanak a világ folyásáról: új eseményekről és új eszmékről; egy részük, szerényebb műveltséggel rendelkezvén, meg sem érti a bonyolultabb kifejezéseket, mondatstruktúrákat. Éppen azért annak, aki újságba ír, még másoknál is jobban kell vigyáznia rá, hogy olvasói figyelmét ne fárasssa olyan mondatokkal, amelyeknek az elejét már elfelejtették, mire a végére értek.

Mostanában mégis nem egyszer találkozunk ilyen meghökkenítő mondatépítményekkel. Íme néhány kirívó példa!

A *8 Órai Újság* ezévi március 27-i számában jelent meg a következő „ismertetés“:

„A tegnapi Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepének délutánján mutatta be az *Omnia* mozgófényképszínház a Jókai Mór 'Sárga rózsá' című közismert pusztai novellájából *Nagy Mária és Léva* József producerségében készített Lóna-filmet, amelyet *Móricz* Zsigmond forgatókönyve alapján *György* István rendezett, *Hegedűs* Tibor művészeti tanácsadása mellett a múlt év, ezerkilencszáznegyven őszén részt a Hortobágy elnevezésű, európai híré hajdúmegyei rónaságon és legelőn, részt pedig a Hunnia-filmgyár részvénytársaság műtermében, és amelyhez *Akom* Lajos írt kísérőzenét, továbbá, amelyet a szereposztás folytán több színész és színész játszott az operatőrök kezében lévő felvevőgépek, valamint a hangosfilmhez szükséges mikrofonok előtt, úgy mint: *Szörényi* Éva, *Kormos* Márta, *Greguss* Zoltán, *Kamarás* Gyula, *Pataky* Miklós, *Köpeczy-Boócz* Lajos, *Gárday* Lajos, *Pataky* József, *Szemere* és még számosan, nem szólva külön-külön a nagyszámú statisztéria és a nagy tömegben látható néma személyzet minden egyes tagjáról, akiknek szintén jelentős részük van eme film előállításában, amely most, mint a mondat elején már megírtuk, az *Omnia* mozgófényképszínház heti műsorán látható. (m. b. b.)“

A mondat az újságban 31, mondd és írd: harmincegy sort foglal el; még szerencse, hogy a neveket dült betűvel szedték (különös, hogy éppen csak a *Jókai*-ét nem!), így legalább itt-ott megpihenhet az olvasó szeme. A mondat „alkotója“ szemmel láthatólag arra törekedett, hogy minél hosszabbra nyújtsa — azért írta ki betűvel az évszámot, azért zsúfolt bele henyé szavakat, azért mondott felesleges és magátólértetődő dolgokat is. Vajjon mi lehetett a célja vele? Talán gúnyolódni akart, talán nemtetszésének kívánt ilyen módon kifejezést adni? Meglehet — furesa fogalmazása és a mondat keretes szerkezete is erre a szándéokra vall: evvel az elképesztő mondatszörnyeteggel nevettető hatást akart elérni. Ha így van, akkor nem kell érte megrónunk; egyszerűen esztétikai szol-

gálatban álló eljárást, a gúny hatásos stilisztikai eszközét kell benne látnunk.*

Nem találhatunk azonban ilyen magyarázatot és mentséget azokra a mondatzörnyekre, amelyekkel *Almásy* József döbben-tette meg a *Magyar Nemzet* május 4-i számának olvasóit. Csak példaképen idézzük a következőket:

„De a minap, mikor Arató András kitűnő cikkét olvastam a Magyar Nemzetben, megdöbbenve kellett beismernem, hogy velünk is könnyen megtörténhetett volna vagy megtörténhetik az, ami olyan keserves felfedezést jelentett a januári terror után a román társadalom számára, hogy egy végzetes napon konkrét következményeiben válik nyilvánvalóvá, ami addig vagy eddig csak a legnagyobb tudású, az önkínzásig kényes lelkiismeretű és a legmagyarabb, ösztönös politikai tendenciákat hordozó gondolkodók, szellemi vezetők sötét sejtése volt; hogy a jellegzetes nemzeti lelkistruktúra és életforma számára még elviselhető méreteken túlnőtt, vagy rosszul sikerült, illetve megakadt asszimiláció következtében bizonyos lényeges elváltozások mutatkoznak az eddig jól ismert nemzeti lelikésben.“ (A lapban 27 sor!)

„Idegenek a trianoni Magyarországot járó jóindulatú, az ezerkilencszáz tizenkilences * szerződésnek nyilvánvaló igazságtalanságától a magyarság és a dunai viszonyok ismeretében szégyenkezve megdöbbenő, vagy a saját nacionalizmusuk könnyelmű és felelőtlen önzésében, illetve a szomszédnépek propagandája és az utóbbiakhoz fűző érzelmi kapcsolatok következtében elfogult, de a magyar nemzetet gyűlölet nélkül megbecsülő külföldiek jósltak nekünk gyakran az elmúlt évtizedek folyamán jobb jövőt — igaz együttérzésből-e, ki tudja — annak az egész nemzetet, minden társadalmi osztályt, valamennyi generációt, az összes pártokat egyformán átható, egységes és ingadozást, kétséget, megalkuvást nem ismerő akaratnak hatása alatt, mely az idegen megszállás első óráitól, a trianoni feltételek megismerésétől kezdve két évtizeden át kopás, elhalványulás nélkül töltötte be az egész politikai gondolatvilágunkat.“ (A lapban 33 sor!)

„Gondoljuk csak meg, mekkora lelki szakadás mutatkozott a falusi nép és az 'intelligencia' közt, milyen más volt a földéhes agrárproletáriátus és a szervezett ipari munkásság lelkivilága, a kisgazdáé és a kistisztviselőé, s hogy milyen kevésbé tudta feladatát teljesíteni kevert, alig asszimilált rétegekkel terhelt, sznobizmussal, neobarokk modorosságokkal megvert, de azért forradalmi feszültségektől is gyötört középosztályunk, melynek épen a természetes ellentéteket egybefogó magyar nacionalizmus szellemi tartalmát kellett volna kialakítania. s ebben az összes társadalmi rétegeket egy nevezőre hoznia.“ (Az újságban 21 sor!)

„Valószínűleg régi gondjaink is átvészelik a vihart, velünk együtt; a nemzet tehát lényegében ugyanolyan állapotban éri el a békét egy — hisszük — megnagyobbodott területen, mint 1919-ben a versaillesi Európa rendszerét, csak a tekintélyes számú nemzetiségekkel való jóakarátú. békés együttélés ezer prob-

* Más lapra tartoznak a szövegezés magyartalanságai: ezek nem menthetők!

* Az eredetiben is betűvel!

lémájával megterhelten és főleg — a jobbik esetben — a dacos ellenállás, az ösztönös önvédelem elszánt energiáinak nagy összeforrasztó és lendítőerejű feszültsége nélkül, amivel Trianont átvészeltük, ami laza struktúránk és a „kisentente” fojtó nyomása ellenére is jobb jövőre hivatott, dinamikus nemzetnek tartott meg csonkaságunkban, koldusszegénységünkben, elszigeteltségünkben is.“ (Az újságban 24 sor!)

Nem idéztem az összes kifogásolható hosszúságú — és, hogy a cikk írójának fenti szavaival éljek: „a jellegzetes nemzeti lelki-struktúra és életforma számára még elviselhető méreteken túlnőtt“ — mondatokat, pedig van a cikkben még egynéhány. Azt hiszem azonban, ennyi is elég annak a megérzékitésére, hogy az ilyenfajta cikornyás szóáradat célját téveszti: nem az eszmék tisztázását szolgálja, hanem elködösíti, homályba burkolja őket. Az ilyen hosszú mondatokban elnyúlik a gondolat, feloldódik a tartalom, elmosódik a lényeg — az olvasót elringatja a szavak csobogása, és ha felriad, nem emlékszik az olvasottakból semmire!

Jó tehát megszívlelni *Gárdonyi* intelmét: „A magyar mondatalkotás törvényét a lélekzés szabja meg... Ami egy lélekzetre a kellő hangsúllyal el nem mondható, az nem is magyar mondat.“

Székely Károly.

Hírek.

A szép magyar kiejtés versenye. — A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán május 7-én tartották meg a szép magyar kiejtés harmadik versenyét. A két részből álló versenyre harmincegy diák és diákleány jelentkezett. Első felében minden hallgató magaválasztotta szöveget, kivétel nélkül szépprózát olvasott fel. *Gárdonyi Géza* és *Nyirő József* műveiből vett részletek szerepeltek legsűrűbben, de rajtok kívül szóhoz jutottak más íróink is (*Jókai*, *Kosztolányi*, *Móricz Zsigmond*, *Márai Sándor*, *Tamási Áron*, *Tömörkény István* stb.). Egy apáca *Ráskai Lea* szövegéből adott elő igen nagy hatással. A versenyzők közül tizenegyen kerültek a döntőbe: öt leány, hat fiú. A versenynek ebben a második részében a bírálóbizottság jelölte ki a szöveget. *Gyulai Pál* egyik tanulmányából s egy vitájából vett részletet kellett mindenkinek felolvasnia. A nőhallgatók közül az első díjat *Rajczy Mária* apáca nyerte, a másodikat *Szász Magda*, a harmadik díj nyertese a budapesti *Vermes Stefánia*. A fiúk közül első lett a *Fehérgyarmatról* való *Tóth László*, második *Feeske András*, s harmadik helyen díjat nyertek ketten: *Czompó István* kispap és *Marschalkó Gyula*. A nyertesek egy kivételével mind vidékről valók. A versenyt *Kodály Zoltánnak* az ifjúsághoz intézett buzdító szavai zárták be.

A „jó magyar ejtés“ verseny döntőjéről május 15-én a rádió is közvetítést adott hangfelvétel útján.

ÜZENETEK

S. N.-nak. — Arra a kérdésére, hogy a „doktori“ címet a név előtt vagy a név után kell-e feltüntetni, válaszunk a következő: Ezt a kérdést már vagy harminc évvel ezelőtt eldöntötte Szily Kálmán, amikor ezeket írta: „Általános érvényű szabály az, amit a magyar személynevek fejlődéstörténete és negyedfél század folytonos gyakorlata egyaránt igazol, hogy a cím megelőzi a családnevet, s az állás, foglalkozás a keresztnév után jön. Pl.: Dr. X. Y. szemorvos. Ha két cím is van, akkor az a cím áll közvetlenül a családnév előtt, amely szorosabban tartozik hozzá, tehát dr. gróf M. N.“ (Magyar Nyelv VIII, 63). Hogy a tudori címnek a név előtt való feltüntetése nem magyaros, azt már sokan állították. A nyelvtörténet azonban ép az ellenkezőről tesz bizonyosságot. Csúzy Zsigmond, a XVIII. századnak tiszta magyarságú, kiváló egyházi szónoka „Doctor Luther“-t és „Doctor Calvinus János“-t ír. A doktor-címnek a név elé tételét tehát a régiség is igazolja.

D. T.-nak. — A háborús gazdálkodás folyamányaképen — írja levelében — különös jelentőségre emelkedtek a szójabab, ricinus-, napraforgó- és tökmag. Ezeket gyűjtőnévvel „olajmagvak“-nak vagy „olajos magvak“-nak nevezzük. Minthogy mindkét kifejezés használatos, nem lenne hiábavaló, ha a Magyarosan állást foglalna egyik vagy másik mellett. — Felelet: Az *olajmag* ilyen értelemben Czuczor—Fogarasiék magyar szótárában fordul elő első ízben. Így értelmezik: 1. Olajbogyó magva. 2. Mindenféle mag, melyből olajt [így!] ütnek, sajtolnak. A régi nyelvben az *olajmag* csak oliva, olea jelentésben volt járatos. Kétségtelen, hogy az *olajmag* mai jelentésében a német „Ölsamen“ szolgai fordítása, s helyette inkább a magyarosabb *olajos mag* elnevezést kellene használni. Az a kifogás, amelyet az „olajos mag“ ellen felhoznak, hogy t. i. bármely mag, ha olajba mártják, *olajos mag* lesz, de nem *olajmag*, nem állhat meg. Az „olajos“ nemcsak azt jelenti, hogy olajjal bekenet vagy elkészített, hanem ezt is: olaj-tartalmú vagy amiben olajat tartunk. Balassa József szótára csak *olajos magvakat* ismer (A magyar nyelv szótára, 1940.).

B. Ö.-nek. — Nyolc tanulmánygyő fiú nevében arra kérés, hogy magyarazzam meg a *dugába dől* kifejezés eredetét. — Felelet: Ez a szólás dunántúli eredetű és a kádármesterségből való. A Balaton mellékén a hordó *dongáját dugának* nevezik, s ha a hordó összedől, azt mondják, *dugába dőlt*. Ezt a kifejezést azután átvitték olyan dolgokra (remény, szándék, terv), amelyek nem sikerültek, rosszul sülték el, megghiúsultak. A szólásnak párja is van: *dugába dönt*, s azt jelenti: elront, megghiúsít, megsemmisít.

N. N.-nek. — Kérdéseire sorrendben itt következnék a válaszok. 1. A „midőn“ csak időhatározó kötőszó, a levelében idézett mondatban nem szabatos a használata, helyébe a „hogy“ kötőszó kívánczik. A „midőn“-nek ez a szabálytalan alkalmazása gyakori nyelvhiba. 2. A szokottabb kifejezés ez: jogom van valamihez. 3. „Tartozik“ vagy „köteles“ valamit megtenni: mind a kettő jó, de magyarosabb a „köteles“ v. „kötelessége“ valamit megtenni. 4. A *sem* és *se* között a nyelvtudósok sokáig ugyanolyan különbsé-

get kerestek, mint amilyen a *nem* és *ne* közt van. Tehát az egyik tagad, a másik tilt. Az élőbeszéd azonban majdnem mindenütt a *se* alakot használja, akár tagadó, akár tiltó a mondat: „*En se mentem semmire. Te se próbálkozzál!*”

Sz. G.-nak. — Azt kérdezi tőlünk, hogy a „köz kézen forog” szó-lás helyett mi volna a jobb, magyarabb kifejezés. Mi ez a *közkéz*? — Felelet: A *közkéz* a régi magyar jogi nyelv szava, s valamely bir-toknak a közhatalom által való lezárását, lefoglalását jelentette (sequestrum). Régebbi szótárainkban ezeket a szólásokat találjuk: *Köz kézhez vevő*: sequester; *köz kéznél leteszi*: sequestrat, deponit apud sequestrum; *köz kéznél letett*: sequestro depositus; *köz kéz-nél letevő*: depositor. Előfordulnak még ezek is: *köz kézre bízzák* (Pázmány) és *köz kézre megy*. A kifejezésnek ez a jogi jelentése idők folyamán elhalványult, és mai nyelvünkben a *közkéz* nyilvános vagy általános használatot jelent. Így beszélünk „köz kézen forgó” könyvekről, hírlapokról stb. Nincs tehát semmi megütközni-való azon, ha a részvénytársasági közgyűléseken valaki a kinyom-tatott igazgatósági jelentés felolvasásának mellőzését ezzel a meg-okolással kéri: „Köz kézen forog!” — Másik kérdésére válaszunk a következő: A „Fittyfiritty” c. darabban a kis Fittyfiritty levelé-nek így kellene kezdődnie: „Édes apám, *tudatom* veled, hogy jól „vagyok”. Esetleg így: „*tudósítlak*” vagy „*értésítlek*”, de semmi-esetre sem így: „*tudatlak*”.

Beküldött könyvek. — Laczó Viktor: *Vallásom*. Budapest, 1937. Sylvester Rt. 109 lap. — U. a.: *A názáreti Jézus háromféle igazsága*. Budapest, 1939. Sylvester Rt. 218 l. — Terjék László: *Nyelvtanunk, helyesírásunk*. Szeged, 1940. Ablaka György könyv-nyomdája. 128 l. — Haragos Sándor: *Helyesírási útmutató nyom-dászok részére*. Budapest, 1940. Faragó Imre könyvnyomdája Kis-pest. 56 l. — Gömöri Jenő Tamás: *És mégis él az ének*. Budapest, 1941. Székely nyomda és könyvkiadó vállalat. 123 l. — Kerecsendi Kiss Márton: *Vándorévek. Versek*. Székesfehérvár, 1941. Pannonia Nyomdavállalat kiadása. 74 l. — Koczogh Ákos: *Irodalomtudomá-nyunk új feladatai*. Budapest, 1941. Exodus-kiadás. 23 l. — Pataky Imre: *Álomszekéren*. Budapest, év n. Az Athenaeum nyomása. 158 l.

Laptársainknak, íróársainknak. — Számon akarjuk tar-tani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelv-újító és nyelvhelyesbítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

Ellelejtett írásokból.

Az idegen szók pazar alkalmazásának — mondja *Szarvas Gábor* — és szertelen elterjedésének egyik főforrása a kényelmeskedéssel párosult szellemi renyhesség, amelynek a fejtöréssel járó gondolkodás nincs ínyére. Egy másik oka a maga-fitogtatás s az ismereteivel való kérdés, amely mintegy szemlátomást vadászgatja s úton-útfélen szedegeti össze a ritkábbnál-ritkább idegen szókat, hogy bámulatba ejtse olvasóját.

Nem könnyű dolog megküzdeni ezzel a divattal, különösen nálunk, ahol a tudományos irodalom és a napisajtó szintén ebben a hibában szenved. Különösen a sajtó tehetne igen sokat, ha feladatává tőzné ki a nyelv tisztogatását, mint a német sajtó dicséretes buzgalommal cselekszi.

Brandest, a dán nemzet nagynevű íróját megkérdezték, mit tart műveiben legértékesebbnek? Az én könyveimben — felelte az író — az a legtöbbet érő, hogy tíz lapot is végig lehet olvasni a nélkül, hogy bárki idegen szóra bukkanna. Mikor fognak a mi íróink nyelvük tisztaságával büszkélkedni? És várhatjuk-e, hogy a közönség súlyt vessen nyelve tisztaságára, ha maguk az írók és a napisajtó nem járnak előtte buzdító példával?

Az *Allgemeiner Deutscher Sprachverein* német nyelvművelő egyesület folyóiratának 1911. évi tizedik számában ezt írja a magyar nyelvről: „Mire tanít meg bennünket a magyar nyelv? A német nyelvtisztaság ellenségei unos-untalan hangoztatják, hogy idegen szavak nélkül nincs és nem is lehet el egy művelt nyelv sem; s a nyelvnek csak gazdagodását jelenti, ha szókincse idegen szavakkal gyarapodik. A magyar nyelvnek kiválóan jellemző tulajdonsága, hogy részint szavakban való gazdagságánál, részint pedig rendkívüli szóalkotó erejénél fogva csaknem minden idegen szó nélkül boldogul és minden gondolatot, ha még oly tudományos és idegen is, a maga nyelvi eszközeivel fejez ki.”

Íme a német nyelvtudós, aki verejtékezve tákol össze új német szót, hogy vele az idegent kiszorítsa, megcsodálja a mi nyelvünk szóbőséget és hajlékonyságát.

Az idegen szó a magyar nyelv arculatának a szeplője, tehát mindenesetre ártalmára van szépségének. De az idegen szavaknál is nagyobb veszedelem az *idegenszerű szófűzés vagy mondatszerkesztés*. A szó idegen voltát minden magyar fül megérzi; de az az idegenség, amely nem a szó hangzásából árad felénk, hanem a szöveg tartalmából: az szinte észrevétlenül lopódzik be a nyelv szervezetébe, fosztja meg azt jellemző sajátosságaitól és okozza elkorcsosodását.

Nyelvünknek nincs nagyobb veszedelme a németességnél. Csak ettől a betegségtől tudunk megszabadulni, akkor nyelvünk ismét visszakapja csodás erejét és eredeti báját. De a németes szó- és mondatszerkesztés elkerülése jóval nehezebb feladat, mint gondolnók. Megrögzött szokásokból nem könnyű dolog egyszerre kivetközni.

(*Rábel László: Hivatalos nyelvünk. Sopron, 1914.*)

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harásnyi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.

X. ÉVF.

1941.

4. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGANAK MEGBÍZASÁBOL

SZINNYEI FERENC
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

Zolnai Gyula: Nyelvérzék és helyesírás	— — — — —	lap 97
--	-----------	-----------

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Juhász Jenő: Tanárnő asszony, tanítónő asszony, tanár- kisasszony, tanítókisasszony	— — — — —	108
Szinnyei Ferenc: Tinódi nem Lantos Sebestyén	— — — — —	110
Loványi Gyula: Idegen nyelvi hibák átvétele	— — — — —	111
Loványi Gyula: A háború új szavai	— — — — —	113
Buzás Dezső: Hát még mit mélyítsünk?	— — — — —	114

SZÉLJEGYZETEK.

Szinnyei Ferenc: Ügyeljünk régi családneveink kiejtésére!	116
Buzás Dezső: Van-e a „gönnen” igének magyar megfelelője?	116
Loványi Gyula: Jelzők hibás használata	— — — — — 117

KÖNYVSZEMLE.

Bakos József: Nyelvművelés a magyar nyelv középiskolai tanításában. Ism. Bence István	— — — — — 117
--	---------------

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei	— — — — — 120
---	---------------

FIGYELŐ.

Székely Artúr: Helyes magyarság és asszimiláció	— — 124
A magyar nyelv védelme	— — — — — 126

ÜZENETEK.

Három üzenet	— — — — — 127
--------------	---------------

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

NYELVÉRZÉK ÉS HELYESÍRÁS.

Írta: Zolnai Gyula.

A helyesíráshoz kétségtelenül ép és erős nyelvérzék is szükséges, nem csupán a helyesírási szabályok ismerete. Helyesírásunknak ugyanis olyan részletei is vannak, amelyekre az akadémiai szabályok alkotói nem gondoltak, amelyeket a nyelv gyakorlati élete hoz idővel fölszínre, és amelyek próbára teszik a nyelvérzéket.

Az alábbiakban néhány olyan helyesírási hibajelenséget akarok tárgyalni, amelyek a nyelvérzék gyöngeségében, illetőleg pillanatnyi szunnyadásában lelik magyarázatukat. De rá kell előbb mutatnom magának helyesírárendszerünknek természetére is, amely a szabályoknak emlékezetben tartását megnehezíti és alkalmazásukban a botlásoknak szülőoka.

1. Igen sok tévedésre ad okot először is helyesírásunk egyik elvének, a *szóelemzés* elvének követelése, amely — mint a szabályzat mondja — „a képzős és a ragos szavakban külön-külön feltünteteti az élénken érzett szóelemeket“ (1. §. 2. p.). A baj ezen elv alkalmazásában az, hogy a szabályzat olyan szóelemek föltüntetését is megkívánja, amelyeket élénken érzetnek éppenséggel nem mondhatunk, mert csak alapos nyelvtani, pontosabban alak-tani ismeretek alapján lehet róluk tudomásunk, úgyhogy a nyelvközösség nagyobb része már egyáltalán nem érzi őket. Innen van az, hogy az ilyen okból származó helyesírási hibák nem csupán a tanulók iskolai gyakorlataiban és a helyesírás elsajátítására kevés fogékonyságú nők írásaiban, hanem irodalmi művekben is elég gyakoriak. Némely szóalakok általános, köznyelvi kiejtésében ugyanis bizonyos szóelemek egészen elhomályosultak már, és e miatt íróinkkal is nem egyszer megesik, hogy e szóelemek írásbeli föltüntetésének szükségére nem eszmélnék rá és ennél fogva a szót szabálytalanul, hibásan írják. Nyelvérzékünknek nem lehet például tudomása arról, hogy a tárgyas ragozású *-ja, -je* igerag vagy a fölszólító mód *j* jele megvolt és ma értékileg ott lappang az igealakban akkor is, amikor a kiejtésben már semmi nyoma nincs, hogy t. i. (az *illik* szót nem merem hangsúlyozni) a

játszik igének tárgyas ragozása jelen idejű 3. személye valamikor *játsz-ja*, fölszólító módú 3. személye pedig *játsz-jék* lehetett, ép-úgy, mint ahogy a tárgyas jelent például a *vár*, *zár* stb. igékben ma is *várja*, *zár-ja* alakkal mondjuk, az *akaszt*, *éleszt*-féle igék fölszól. módját pedig a régiség valóban *akaszja*, *éleszje* módon ejtette és írta. Pedig ezen a szóelemzési és nyelvtörténeti alapon helyesírási szabályaink azt kívánják, hogy a *játszik* igének szóbanforgó alakjait a jelen időben *játssza*, a fölszól. módban pedig *játsz-szék* alakban írjuk, a kettős *ssz-szel* tüntetve föl a tövégi *sz*-nek a *j* elemmel való egybeolvadását. A szóelemeknek nyelvtudatunkban való elhomályosulása mármost elég sűrűn idéz elő irodalmi művekben is ilyen hibásan írt szóalakokat, mint: „A mindennapi sakk-partit [magyarul: sakkjátszmát] eljátsza vele“ (Unamuno: Kód, ford. Garády Viktor, 24. l.). „Azért jött, hogy velem játszék“ (uo. 107. l.). „Ügyesen játszá a szerencsétlen szerepét“ (Gorkij: Gorgyjejev Foma, ford. Kiss Dezső, I, 45; *játszák* írású igealak is van, mint az elbeszélő multnak tárgyas ragozása több. 3. személye, de ez már elavultnak tekinthető). „Az ember mindig ugyanazt játsza“ (uo. I, 68). Hasonló az eset a *fogódzik* ige fölszólító alakjában is, amely a nyelvtörténeti elemzés szerint eredetibb *fogdz-jék*-ből lett, az elveszett *j*-nek azonban már semmi nyoma nincs a kiejtésben, mert a *dz* hang a jelentő módban is kettőzésszerűen hangzik. Azért találjuk aztán a fölszólító módot ilyen írással, mint: „Nem tudta..., miben fogódzék meg“ (Bókay János: Julika 142. l., *fogódzzék* helyett). Ugyanígy hiányzik a kiejtésből és nyelvtudatunkból a tárgyas ragozása fölszólító mód 2. személyű *-jad*, *-jed* jelének pusztá *d*-vé rövidült alakja a *d* hanggal végződő *mond* igében, amelynek szóbanforgó alakját szóelemzési, vagyis nyelvtörténeti alapon két *d*-vel kell írunk: *mondd* (e h.: *mond-jad*). A Budapesti Szemlének tehát (CLXX, 469) meg kellett Kaffka Margit regényírónőt rónia, amért *mondd* helyett következetesen *mond*-ot írt. Így írja állandóan Gorkij imént idézett művének fordítja is: „mond meg“ (I, 68, 87, 103 stb.). Ez a fordítónk a *hagyd*-ből *hadd*-dá hasonult fölszólító alakban sem érzi a hosszú *dd*-t, és a maga hanyag kiejtése alapján egyszerű *d*-vel ezt írja: „Had éjgenek el a gőzösök (I, 7).

Tudatossá nem iskolázott nyelvérzék okozza azt, hogy az *any-ja* szónak személyrag-elemét a szótó *ny*-jével összeferasztva találjuk ebben az amúgy is helytelen szóalakban: *annyányi* (Kaffka Margit művében, megróva az imént idézett helyen); ha valóban személyrag volna benne, akkor *annyányi*-nak kellene írunk, a helyes alak azonban egyszerűen: *anyányi*. Egészen meglepő pedig Kozma Andor nyelvtudatának az a megtévelyedése, hogy az *anyja* szóalakban érzi a *-ja* személyragot, ellenben a teljesen azonos természetű *atyja* és *bátyja* rokonsági szókban ez már elhomályosult előtte. Azt írja ugyanis: „Eszébe jut most elhunyt *anyja* s *attya*“ („Petőfi“ című verses regényében, 245. l.). „Tollát úgy forgatja |

Akárcsak a taglót mészárosi *attya*“ (uo. 165. l.). Ezt az írásmódot költőnk szinte következetesen használja több művében is, úgymint pl.: „Igaz *attya*fia minden magyarnak“ (Magyar rhapsodiák, előszó 3. l.). „Kis fia véle s vezéri *attya*“ (Honfoglalás 225. l.). „Nem egy fejedelmi dolgába *attya* | Példával, szóval be is avatta“ (uo. 256. l. és még két ízben ugyane lapon). „Ezért a hon egyik *attya* | Inter fog pellálni még“ (Budapesti Hirlap 1927 III/13, 1. l.). A *bátya* írásmódra példái: „Korán hagyá itt *bátyát* | Elődöt“ (Honfogl. 261. l.). „Az a földmérő, kit Péter bácsi néven | *Anyja* [ez így!] nagy**bátyául** Sándor ismer régen“ („Petőfi“ 32. l.).

Nagyon sokaknak nyelvérzéke nem érzí a *-al*, *-el* ragnak hasonulásakor a tövégi mássalhangzónak kettőztetett ejtését és a szó helyett használt jelekhez és számokhoz ezt a ragot helytelenül pusztá *-al*, *-el* alakban függesztik hozzá, mint pl.: „Felemlíti [Baróti Szabó], hogy *)-*al* jelölt meg egyes szókat“ (Bárdos Remig: A magy. nyelvtisztító törekvések története. Esztergom, 1896. 80. l.). „1815 így vetélkedik 1793-*al*“ (Dumas: Napoleon élete. Ford. Bölöni György. Bp. 1912. 241. l.). „30%-*al* olesóbbak“ (Nemz. Ujság 1921 V/31, 5. l.). „454-*el* apadt a részvénytársaságok száma“ (Budap. Hirlap 1933 X/14, 10. l.). „A treff 3-*al* indult... a kőr 3-*al* indul“ (uo. 1934 VI/24, mell. 21. l.; az ilyen hiányos írásmódú alakok volta- képpen így volnának olvasandók: három-*al* vagy hármas *al*, és magyarul tanuló idegenek nyilván így is olvasnák őket). „A Manitóba I-*el* versenyző... búzából“ (uo. 1937 I/8 vc.). Bizonyítanom sem kell, hogy ilyen esetekben a rag kezdő *v*-je helyett a hasonulás útján támadt mássalhangzót épúgy ki kell írni, mint sorvégi elválasztások alkalmával; a helyes írásmód tehát ez: *)-*gal*, %-*kal*, 454-*gyel* stb. Ezt a hibát különösen az idegen tulajdonnevek ragos alakjaiban követik el, mint pl. Ellénore-*al* (Constant „Adolphe“ c. regényének fordításában 41. 54. 67. stb. ll.), sőt kötőjel nélkül is: Ellénore*al*“ (uo. 150. l.), sorvégi elválasztásban pedig egyszer így: Elléno-|*re-al*! (134. l., e helyett: Ellénore-|*ral*); Adolphe-*al* (158. l., e h.: Adolphe-fal); az előbbi tulajdonnévnek *-al* ragos alakját csak igen ritkán írja a fordító helyesen: Ellénore-*ral* (97. 107. 108. l.). Hasonló példák a következők: „Sélysette-*el* beszéltem“ (Modern Könyvtár 98/99. sz. 41. l.). „Megerősödött ellenben a csapat *Orthál*“ (Budap. Hirlap 1922 VI/14, 11. l., e h.: *Orthtal*). Alice-*al* (uo. 1934 IX/5, 9. l., e h.: Alice-*szal*). „Lord Rothermere*el* való történelmi barátsága“ (Akad. Emlékbeszédék XXI. k. 2. sz. 19. l.). „Mr. Metcalfe-*al*“ (Walpole: Judith Paris, ford. Tábori Pál, I, 122, e h.: -*fal*; de helyesen: „Jane Bastable-*lel*“ uo. I, 125). A *Junc* angol leánykeresztnévnek *-el* ragos alakját számtalanszor találni így írva: *Junel*, e h. June-*nel* v. Junen*el* (Galsworthy: A vagyon ura, ford. Kiss Dezső, I, 117; II, 8 stb.), sőt így is: *Junnel* (uo. I, 142, ez esetben a név végső *e*-je is elsikkadt). Még helytelenebb, sőt valóságos furcsaság a *Forsyte* angol név *vel* ragos alakjának ez az írásmódja: Forsyte-*l*! (Galsworthy: A Forsyte Saga, ford. Kiss

Dezső, I, 201; II, 264; így a *-vel* ragból mindössze az *l* maradt meg, e h.: Forsyte-tal). A nyelvérzék nagy gyarlóságát árulja el a rag kezdő *v*-jének elhagyása magánhangzós végű szón: „Rathenau-al[!] társulva“ (Budap. Hirlap 1934 IV/29, mell. 11. l.; így, *v* nélkül ejtette-é az író a szóalakot? *v*-vel ejtve pedig, nem érezte ezt a hangot?). Még magyar tulajdonnevek ragos alakjaiban is előkerül ez a hibás írásmód, ha a név nem mai helyesírású, mint pl.: „Mi van a szerencsétlen Lukachich-al“ (Új Nemzedék 1920 VIII/12, 2. l., e h.: *-csal*). Madách- *al* (Budap. Hirlap 1934 II/4, 5. l.). Mulatságos mindezekkel az esetekkel szemben a következő írásmód: „Az előkelő címkékkal díszített »angol dzsem«-men“ (uo. 1930 VII/3, vc.; itt a magyaros *dzsemm* ejtés hosszú *mm*-jéből az egyik *m*-et az *-n* rangba vitte át a cikkíró, e h.: „dzsemm“-*en*). A ragelemnek hasonló nem-érzése nyilvánul meg a következő helytelen írásmódokban is: „Dejeuner-én látta vendégül a miniszterelnököt“ (Budap. Hirlap 1934 X/21, 4. l.). „Résztvett [így, fölösleges egybeírással] a . . . dejeuneren“ (uo. 1934 X/23, 4. l.). A magyar rag ugyanis ezen az idegen szón sem nem *-én*, sem nem *-en*, hanem egyszerűen *-n*, a helyes írásmód tehát: *dejeuner-n*, világosság kedvéért kötőjellel írva, mint az első példában. (De egyáltalán miért kell *dejeuner*-ket adni *vilásreggelik* helyett?)

Nyelvtudományi iskolázottság kell általában ahhoz, hogy származékszavakban az alapszó tövégi mássalhangzójának eredeti minőségére gondoljunk olyankor is, amikor ez a hang a képző kezdő mássalhangzójának áthasonító hatásánál fogva a kiejtésben megváltozik. Ezért találkozunk jeles íróinknál is elég gyakran ilyenféle, szóelemzésünkkel ellenkező írásmóddal, mint: „Kimozdva, kikéfélvé“ (Gárdonyi: Az egrí csillagok II, 320). „Mozsdatta fürösztötte“ (uo. II, 326, pedig Gárdonyi mint néptanító kezdte pályáját). „Olyan gubancosszörű [kutya], olyan mozsdatlan“ (Budapesti Hirlap 1931 V/31, Csathó Kálmán tárcacikkében). „Mindennap már hajnalban ki volt mozdódva“ (Nyirő József: Uz Bence 52. l.). A *mos-d-ik*, *mos-d-ód-ik* igék a *mos* szónak származékai, ennek szóvégi *s* hangja csak a rá következő lágy mássalhangzó, a *d* miatt lágyul a kiejtésben *zs*-vé, elhomályosítva a származékoknak az alapszóval való kapcsolatát. A *-d* igeképző előtti hanglágyulás homályosítja el a nyelvérzék előtt a *buk-ik* alapszót a következő példában is: „Néztem [a hajón] az előttem bugdácsoló csillaglámpát“ (Új Magyarország 1939 VIII/20, tc.). Még nehezebb alaktani ismeretek nélkül kiérezni, hogy a *-kodik* igeképző előtt a lágy ejtésű *-dz* képző lappang, mikor ez a *k* kiejtéséhez alkalmazkodva *c*-vé keményedett. Ezért találkozunk ilyen szóelemzésellenes írásmóddal, mint: „Mennyire képes családjával együtt összehúzózkodni (Budap. Hirlap 1931 XII/12, vc.) „Hogy a Julis húzózkodott, az apja rá mordult“ (uo. 1936 X/17, 9. l., Péczely József regényében). A *patká*-nak hangzó szóban nem minden író érzi a *pad* szó kicsinyítő alakját: *pad-ka*; ezért olvashatunk ilyet: „A széles *patkán* pörgeti a rokkát“ (Tolnai La-

jos elbeszélésében, Száz Magyarok Könyvei X, 281). Érdekes, hogy CzF.-ék szótára a *patka* alakot is fölveszi külön címszóul, s ezzel mintegy megengedi a szóelemzéssel ellenkező írásmódot is.

Szóképzéstani tudás kell ahhoz, hogy a *rozsdállik* igében a képző kettős *ll*-jére gondoljunk olyankor is, amikor ez mássalhangzó előtti helyzetben rövid *l*-nek hangzik, mint például ebben a szabálytalan írású esetben: „A kilincs is *berozsdált* már“ (Uj Magyarság 1940 XII/21, 2. l.). Az alapos szóképzéstani ismeretek hiánya szüli az ilyen könnyen megcsúszó hibákat is, mint: „Kifeketéledtek sötét fogsorának maradványai“ (Gorkij „Gorgyjejev Foma“-jának főntebb is idézett fordításában, I, 136; az ige ugyanis *feketéllik*, és nem *feketéledik*). „Erkölcsei *felelőség*... *felelőség*-vállalás“ (Vigilia 1935-i évf., I, 132, e helyett: *felelősség*, mert ez a *-ség* képzős főnév csak a *felelős* melléknévnek lehet származéka, és nem a *felelő* igenév, amelynek jelentése a származékszó értelméhez nem illenék). „Julis a noszogatóra *kifélenkedte*; — Hátha az István értem jön?“ (Budap. Hirlap 1936 X/17, 9. l., Péczely József regényében; az író nyelvérzéke nem érzi, hogy a *félenk* melléknévhez *-kedik* képző járult, mint pl. a *serény*, *szerény* melléknévekből lett *serény-kedik*, *szerény-kedik* igékben, helyesírási elvünk tehát *félenk-kedik* írásmódot kíván). „Már ott állt a küszöbön Sarah, David s legifjabb *fiúk*“ (Walpole: Judith Paris, ford. Tábori Pál, I, 55; az *ú-n* levő ékezet elárulja, hogy a fordító nem érzi a különbséget a *fiú* szó többese: *fiú-k* és a *fi* szó többes 3. személyű birtokos alakja: „az ő *fi-ok*“, mai ejtéssel „az ő *fi-uk*“ között; a mondatban ez utóbbira van szükség). Szinte általános a *csuzda* írásmód (mintha a reumában boldogult *csúz* szónak a származéka volna!), pl. „A kibányászott szén felhasználatlanul hever a bányatelepeken vagy a szén-csuzdákhban“ (Uj Magyarság 1940 III/7, ve.). Kelemen Béla Kézi Szótára³ fölveszi ugyan a szabályos *csúszda* alakot, de a *csúszda*-hoz utal és itt fordítja a szót németre; pedig a szó a *csúsz-ik* ige származéka, kiejtés szerinti, *z*-vel írása tehát éppolyan szabálytalanság, mint a *cukrázda* írásmód *cukrászda* helyett. (Szabályaink szójegyzékébe még nincs a *csúszda* ~ *csúszda* fölvéve.) „A *nőttető* májusi permeteg“ olvassuk Sík Sándor „Fekete kenyér“ című verskötetében (43. l.), és az Uj Magyarságban is: „A kusza szakállal elvadultan *nőttette* be ábrázatát“ (1941 VII/20, 5. l.), noha az igető *nő*, a műveltető képző pedig egyszerűen *-tet* (Arany például azt írja Vojtina ars poétikája c. költeményében: „E köd, mely *nöteti* az árnyakat“), a *t* kettőzésének tehát semmi szóelemzési alapja nincs. Hasonlóan hibás a *t* megkettőztetése a következő *-at*, *-et* képzős főnevekben: „Az indulatok... erőteljesebb *indittatokat*, cselekvési rúgókat képviselnek“. (Ranschburg Pál: Az értelem X. l.). „Száját [az edénynek] a kemencében házisüttetű kenyérrel tömte be“ (Walpole: Francis Herries, ford. Ruzitska Mária, I, 70). Az alapszók az *indít*, *süt* igék, a névszóképző pedig *-at*, *-et* lévén, a kettős *t*-vel való ejtés és írásmód helytelen; a gyöngye nyelvérzéket

az *indít-tat* és *süt-tet* szabályos műveltető alakok juttatták zavarba. Ugyanilyen tévedés ez is: „Nem marad *említettlenül*” (Budap. Szemle 1899 áprilisi sz., 288. l., Kozma Andor cikkében, e h.: *említettlenül*).

A nyelvérzék gyöngesége vagy szunnyadása azonban a képzők és ragok meg nem érzésén kívül sokszor az összetett szók tagjainak föl nem ismerésében is megnyilvánul. Mikszáth Kálmán például nem érzi a *tiszt-tartó* szó összetételi elemeit és állandóan *tisztartó* írásmóddal él (Mikszáth K. Munkái I, 138, 139; II. 11, 47; IV, 168—169, e két lapon 5 ízben is így, stb.), akárcsak némely XVI. századi kódexmásolóink (l. NySz.). Nagyon közönséges és léptenyomon előbukkan a *tősgyökeres* (= tős + gyökeres) szónak, a *tő* és *gyöker* szók -s képzős származékaiból való összetételnek ilyen szabálytalan írásnódja: „A mi egész *tősgyökeres* szellemi életünk” (Bárany Gerő: Útközben 55. l.). „Felelte *tősgyökeres* paraszt tájszólásában” (Rachmanowa: Szerelem, cseka, halál. Ford. Benedek Marcell, 346. l.). „Leg*tősgyökeresebb* magyar nyelven” (Budap. Hirlap 1932 X/28 tc.): „*Tősgyökeres* magyar” (uo. 1934 II/24, 6 l.; 1936 IX/13, 2. l. stb. stb.). „Pótolni kívánják az anyanyelv *tősgyökeres*, találó szavait” (Orsz. Polgáriisk. Tanáregyesületi Közlöny 1937. 4. sz. „Hozzászólás” stb. című cikkben). A hibát a kemény s hangnak a *gyökeres* lágmássalhangzós kezdetéhez való hasonulása idézi elő a szóelemeket nem érző nyelvérzékben. Az a hiba is előfordul, hogy *tős* helyett *törzs*-et írnak némelyek ebben az összetett szóban, pl.: „Ezt a négy *törzsgyökeresen* erdélyi nevet nyomtatjuk most le legtöbb-ször (Nemzeti Ujság 1921 IV/16 vc.) stb., ez esetben a hasonló jelentésű *törzsökös* szó kezdetének hangzásától megtévesztve.

A szóelemzésben való tájékozatlanság idézi elő a *mint* kötőszónak *t* helyett *d*-vel való írását, más szóval a *mind* melléknévvel való gyakori összetévesztését, pl.: „A *mind* [a. m. amint] Malárdy megszűnt alispán lenni, csoporttal jött rá a balszerencse” (Jókai: Elátk. család. Pest, 1858. II, 160; így egy későbbi 3 kötetes kiadásban is, III, 95). „Atyámat, *mind* harcok barátját, | Szerette bátor s harcos nemzetünk” (Szigligeti: Trónkereső 1. fől. 3. jel.). „Üvöltöni akart *mind* egy vadállat” (Gorkij „Gorgyjejev Foma”-jának fordításában II, 255). „A kérdés végén *mind* éles ostorcsapás megint egy aljas szidalom pattant” (uo. II, 355). „Kiadom a parancsot, hogy *mind* a kutyát úgy kössék [a lerészegedettet] nyakánál fogva a szekérhez” (Gogoly: Bulyba Tárász, ford. Kiss Dezső, 55. l.). „Addig lehetetlen *úgy* a csehszlovák köztársaság átépítése, *mind* pedig a szomszédaival való viszonyának tartós rendezése” (Budap. Hirlap 1938 XI/26 vc., pedig az *úgy* szóval a *mint* szokott németesen párosulni, s a *pedig* kezdő hangja előtt amúgy is csak a *t*-s ejtés lehetséges). Az ellenkező fölcserélés is megesik gyöngébb nyelvérzékűekkel, mint pl.: „*Mint* apai, *mint* anyai ágon magyar szombatos elődöktől... származik” (Uj Magyarság 1941 II/9, 6. l.). „Nyujtson segítő kezét ennek a létért küzdő testületnek, amely... örködik, *mint*

nappal, *mint* éjjel, felebarátja élete és vagyona fölött" (a Balatonalmádi Önkéntes Tűzoltó Testület körlevelében, 1941). Kifogástalan nyelvérzék érzi, hogy itt összefoglaló kifejezés van, amely *mind* a két esetre: apai meg anyai ágra, nappalra meg éjjelre is vonatkozik. Épígy érzi a kifogástalan, meg nem homályosuló nyelvérzék az *egyszersmind* határozószóiban is a *mind* a. m. mindig (egyszer és mindig) elemet, és mégis nem egyszer olvashatunk ilyeneket, mint: „Ez [a múzeumok létesítése] maga *egyszersmint* a leghatásosabb támasza a . . . tudományos munkálkodásnak is" (Cholnoky Jenő: Földrajzi képek 18. l.). „Miközben ünnepeljük a tehetőségünket, *egyszersmint* temetjük is" (Budap. Hirlap 1934 VIII/29 vc.). „Megjegyzi *egyszersmint*, hogy" stb. (MNY. XXXVI, 331). Az ilyenféle írásmódok már a szóösszszavarás jelenségéhez tartoznak, amely szintén a nyelvérzék elhomályosulásának következménye, és amellyel a Msn. IX, 1. s köv. lapjain foglalkoztam.*

A szóelemzés elve íme az elég élessé ki nem fejlesztett, alakítani ismeretekkel meg nem erősített nyelvérzékre nézve ilyen sokféle és sűrűn ismétlődő tévedéssel jár irodalmi műveinkben is!

Visszont az elvnek követelése s az írók részéről való követése nem egyszer az ellenkező természetű szabálytalan írásmódot is előidézheti. Emlékszem, bár adatot nem tudok rá idézni, hogy az *érettem*, *éretted*, *érette* stb. személyragos névutóknak rövidebb *értem*, *érted*, *érte* stb. alakját némelyek kettős *tt*-vel, *érttem*, *értted*, *értte* módon írják, noha ilyen rövidülés alkalmával Szabályaink a *t* megkettőződését szükségtelennek tartják. A helybeli levelek címezésében használt *helyt* szót (a. m. a szokottabb *helyben*) nem egyszer láttam *helytt* módon írva. A nyelvérzék érzi, hogy a *Pécsett*, *Győrről*-féle alakok határozóragja van a *helyt*-ben, és némelyek ezért a *t* megkettőződését a szóelemzés elve alapján szükségesnek gondolják. Jeles költőnk, Kozma Andor a *helyt* szót a *helyt áll* kifejezésben szokta két *t*-vel írni, mint pl.: „A harmadik sereg előtt, | Középen *helytt* fog állni Lőd" (Turán 67. l.). „*Helytt* áll nyugodtan s nem remeg" (uo. 71. l.). Ő a *helyt áll* kifejezés első szavában nyilván határozói elemet érzett, olyat, aminő a *Pécsett*-félékben van, tehát ugyanazt a szót képzelte, amelyet a levélcímzésekben is hasz-

* Egy régebbi szóhasználatomnak szabatosbitására itt teszek észrevételt. A nyakatekert *izlap* szóról azt mondtam volt, hogy *izzadtság* ellen védő lapot akar jelenteni (Msn. I, 119). Most ugyane szóról írva, egy dolgozótársunk megjegyzi rá, hogy „talán helyesebben így kellett volna írni [:] *izzadság* e. v. l., hiszen az izzadt állapot ellen nem védi meg hónunk alját, legfeljebb az izzadságnak a ruhán való átverődése ellen jó" (Msn. X, 44). Ebben a cikkírónak igaza van. Hogy mégis *izzadtság* ellen valót írtam, ennek nyelvélektani magyarázatát adhatom. A szabatosabb *izzadság* szó helyett nyilván azért merült föl tudatomban névcsera, metonymia módján az *izzadtság* 'izzadt állapot' szó, vagyis az ok helyett az okozat neve, mert emez erősebben fejezi ki a ruhát veszélyeztető ártalmat, mint az *izzadság*, amely egészen csekély fokú is lehet. A két szó közötti különbséget éppen magam fejtettem volt ki később fűnt idézett cikkem 7. lapján.

nálunk, pedig a *helyt* ebben a kifejezésben alig lehet egyéb, mint a *hely* főnévnek tárgyragos alakja, amit a személyragos kifejezés is bizonyít: „megállja *helyét*”. Ugyanő a *szélt* (a. m. szélén) határozószót is két *t*-vel írta: „Megyer magának nem sokat tartott: | Csepel szigetjét s két *széltt* a partot” (Honfoglalás 245. l.). Erős szóelemző érzéke nyilván különbséget is akart tenni a tárgyeseti meg a helyhatározói *helyt* és *szélt* között, s ezért írta a határozói alakokat *tt*-vel. Az ő szóelemző érzéke az *érett* szónak rövidebb *ért* alakját is két *t*-vel íratta: „*Értt* szólót szüreteljen” (Faust-fordításában II, 17). „*Értt* gyümölcsben mennyi jóság” (uo. II, 21 stb.; nagyon valószínű, hogy az elül említett *érttem*-féle írásmódot is Kozma Andorban olvastam valahol, még pedig nem egyszer). Szabályaink hiába függesztik föl némely szavakra nézve a szófejtés szempontját, a *küzd* igéből származott *küszködik*-et mégis *küzködik*-nek, a *kéz*-ből származott *kesztyű*-t pedig *kezttyű*-nek irogatják olyanok, akik a két származékszónak alapszavukkal való összefüggését még élénken érzik, mint például: „Lépésről-lépésre kell haladnom, nagyon lassan és *küzködve*” (Shaw: Vissza Matuzsálemhez, ford. Hevesi Sándor, 32. l.). „Kis *kezttyűs* kéz, érezted-e tusám?” (Rédey Tivadar: Prizma, Bp. 1912. 50. l.). „Rozsot sarlózott egy nagy *kezttyűs* [helyesen: nagykeszttyűs] asszony. Bebugyolálva és nagy *kezttyűkben* sarlózta a termést” (Markovits Rodion: Szibériai garnizon. 12-ik kiad. 187. l.). „Az államfő fehér*kezttyűs* . . . személyi adjutánsa” (Új Magyarország 1941 VI/1, 1. l.). Élénk nyelvérzék nyilvánul meg abban is, hogy *t*-végű igék műveltető alakját *-tat*-, *-tet* képzővel írják némelyek olyankor is, amikor a szóelemzés és a nyelvtörténeti ismeret alapján az egyszerű *-at*-, *-et* képző elegendő volna. Például:: „A főalak benső jellemzése és *megérttetése*” (Budap. Szemle CLXVI, 327, Kozma Andor cikkében). „Nem hivatása, hogy valakit *felakasztasson* vagy ne *akasztasson*” (Budap. Hírlap 1923 II/25, 3. l., szintén Kozma A. cikkében). „S mert két másik vár-rom ide csak egy óra, | *Hajttat* Somoskőre, azután Salgóra” (Kozma Andor: Petőfi 158. l.). „Sok csinos alháznak ablaka virágos, | *Sejtteti* ez, hogy itt sok szép lány lakik” (uo.). „Ezzel a sokat *sejttető* címmel” (Új Magyarország 1939 VII/7 vc.). „Igyekszünk *elfelejtetni* vele két évtized lidércnyomását” (uo. 1941 IV/27 vc.). „Milyen *megkísérttetések* folytak a diplomácia kulisszái mögött” (uo. 1941 VII/19 vc.). Az efféle írásmódot már meg is rótták, éppen Kozma Andor Petőfijéből hozva föl példákat (Magyar Nyelvőr 1930. 25—26. l.), és helyesírási hibának minősítették (pl. legutóbb Magyar Nyelv XXXVII, 87), mert Szabályaink szójegyzéke külön is figyelmeztet pl. a *felejt*-, *hajt*-, *sejt* igéknél arra, hogy műveltető alakjukat nem kell *tt*-vel írni. A *tt*-vel való írás azonban, ha Szabályainkkal ellenkezik is, nézetem szerint valójában nem írás-hiba, mert nem észszerűtlen, és éppen az élénk nyelvérzéknek a megnyilvánulása. Kétségtelen ugyanis, hogy a mai nyelvérzék előtt erősebb emlékképe van a testesebb *-tat*-, *-tet*-, mintsem az egyszerű *-at*-, *-et*

műveltető képzőnek, és íróink ezért írják a szóbeli alakokat kettős *t*-vel. Az az ellenvetés sem jogos, hogy a *hajttat* írású alakokban a kettős *t*-t amúgy sem bírjuk kiejteni (Nyelvőr id. h. 26. l.), mert hiszen a szóelemzés elve — amint a *játsszék*, *fogódzsék*-féle fönt tárgyalt helyesírási szabály is mutatja — nincs tekintettel arra, hogy a ragelem a kiejtésben érezhető-e vagy sem. E felől a szempont felől tehát a *hajttat* írásmódot nem lehet észszerűtlennek tekinteni, mert csak azt mutatja, hogy íróink a testesebb és alighanem sűrűbben is használt *-tat*, *-tet* szóelemet érzik képzőnek és ezt kívánják a szóban éppen erős nyelvérzékük alapján föltüntetni. Nyelvtörténeti ismeret kell tehát ahhoz, hogy az ilyen műveltető igék írásában az egyszerű *-at*, *-et* elemmel is (*hajt-at* stb.) beérje az író. Vannak azonban olyan tés mássalhangzócsoporthoz tartozó végződő igéink is, amelyeknek némely egyszerű és némely műveltető képzős alakjai a nyílt *e*-t és a zárt *ē*-t meg nem különböztető kiejtésben egyformán hangzanak, úgyhogy az egyszerű *t*-vel való írásmód a kétféle jelentésű igealakok között nem tenne különbséget. A *fest* igének tárgyas ragozású múlt ideje például az *ēző* kiejtés szerint: *festette* (a képet), a *festet* műveltető igéé pedig: *festette* (mással; a *lejt* igének ugyanilyen múltja *lejtette* (a táncot), a *lejtet* (táncot vagy mondatot) műv. igéé pedig: *lejtette* (mással). Ugyanilyen különbség van az *ēző* kiejtésben az *ereszt*, *ért*, *ment* (libero) és *sejt* igéknek szóbanforgó két alakja között is: *eresztette* (maga) ~ *eresztette* (mással); *megértette* (maga) ~ *megértette* (mással); *mentette* (maga) ~ *mentette* (mással); *sejtette* (maga) ~ *sejtette* (mással). Minthogy mármost a zárt *ē*-t nem használó irodalmi helyesírás a két különböző ejtésmód között nem tesz különbséget, és Szabályaink ezeknek az alakpároknak az írását egyformán így kívánják: *eresztette*, *értette*, *mentette*, *sejtette*, azért nemcsak egészen természetes, hanem nézetem szerint valósággal dicséretre méltó némely írónknak az a szokása, hogy az ilyen félreérthető szópárok közül a műveltető alakot a nem műveltetőtől kettős *t*-vel különbözteti meg, mint például: „Bejelentés nélkül *eresztették* be [a klastromba] magukat“ (Gárdonyi Géza: Isten rabjai. Bp. 1908. 414. l.). „*Megértették* velem, mekkora veszedelmet rejt magában“ stb. (Balzac: A számárbőr, ford. Harsányi Kálmán, Bp. 1911. 121. l.). „Le akarta [a nagymamát] *festtetni*“ (Gárdonyi: Hosszuhajú veszedelem. Bp. 1912. II. 37). „Tehát ezt *festtette* volna le Lipóczy uram!“ (uo., az így kiszakított mondatban *tt*-s írásmód nélkül az ige egyszerű cselekvőalaknak is gondolható). „Ha arcképe maradt volna, ... *megfesttettem* volna nagyba“ (uo. II, 238). „Talán még Szent István *festtette*“ (értsd: az oltárképet, Gárdonyi: Az egri csillagok II, 37). „A trónon ülő ember helyébe [Etele hún király] saját képmását *festtette* (Scheffel: Ekkehard, ford. Antal Géza, 252. l.). „A magyar nemzeti élet irányeszméit [az olyan politika] *megérttette* s elfogadtatta volna a horvát nemzettel“ (Budap. Hírlap 1917 VIII/4 vc.). „A saját élménye *érttette* meg ezt véle“ (Klasszikus Regénytár, Turgenyev:

Apák és fiúk, bev. V. l.). „De azért te *felmenttetted* [a katonai szolgálat alól] a te szeplős fiadat“ (Szabó Dezső: Az elsodort falu. 1919. II, 30). „Az élelmes Tírteüsz *felmenttette* magát“ (uo. II, 65). „A fiatal szerzőben [az az elbeszélés] már *sejtette* a rég várt parasztíró elérékezését“ (Reymont: Parasztok, ford. Tomcsányi János, I. k. bev. III. l.). „Egyes külsőségek napok óta ennek a megoldásnak a valószínűségét *sejtették*“ (Budap. Hirlap 1932 IX/30, 1. l.). „*Megérttették* a világgal azt is, hogy“ stb. (uo. 1939 IV/23, 1. l., hadparancs közlésében). „Szépen és természetesen ejtette a magyar szót [az illető színész], *lejtette* a magyar mondatot“ (Pesti Hirlap 1939 VII/2, képes mell. 15. l., a mondat *lejtésének* éreztetését akarja az ige kifejezni). „A város [a főjegyzőt] *felmenttette* a katonai szolgálat alól“ (Uj Magyarország 1939 XI/10, 3. l.). Nyelvész azt a kifogást tehetné ilyen mondatokban az igének kettős *t*-vel való írása ellen, hogy a szavak összefüggéséből a műveltető értelem amúgy is kiviláglik. Lehr Albert is ezt vetette volt ellen az ilyen írásmódnak. Elismerte ugyan a benne nyilvánuló észszerűséget, de helyesebbnek tartotta az értelemzavarnak a mondat szerkesztés módjával való elkerülését, mintsem a képző alakjának önkényűleg való „megrontását“ (Magyar Nyelv XIV, 40). A nem-nyelvész író azonban az írás ihletében alig vet ügyet arra, hogy a műveltető értelem az összefüggésből is kiderülhet. A százával előforduló *lát-tat*, *vet-tet*, *üt-tet*, *tanít-tat* stb.-féle igék testes *-tat*, *-tet* képzőeleme viszi őt arra, hogy a műveltető jelentést ezzel a képzőalakokkal világosan érzékeltesse írásában. Arra is idéztek már példát, hogy az egyszerű és a kettős *t*-vel való írás megkülönböztetése néha parancsoló szükséggé válik a mondásban, mint ebben: „A női főszerepet egészen *megérttette* és *megérttette* az ábrázolója“ (színbírálatból, l. Magy. Nyelvőr LIX, 211). Ilyenkor természetesen a kiejtésben is érezteti az író a különbséget, ha mondását előszóval adja elő; ígykszik ugyanis a *t* hangot lehetőleg kettőztetve ejteni és azt hiszem, a többi ilyen példákat is hasonló módon próbálják hangoztatni.

A szóelemzés elvével kapcsolatban kell föl hívnom a figyelmet arra, hogy akadémiai Szabályainkban ennek az elvnek az alkalmazása három szavunk helyesírására nézve nézetem szerint már tárgyalannak mondható. E három szavunk: a *kevésbé*, az *osztják* és a *votják* szó. A *kevésbé* írásmódot Szabályaink arra a régi fölfogásra alapítják, hogy a szóban *-vá*, *-vé* rag volna: *kevésb-vé > *kevésbbé*. Erre a fölfogásra azonban nincs elegendő okunk. A középfoki *kevésb* (mai nevezőalakja szerint: *kevesebb*) szóhoz ugyanis annakidején — amikor t. i. a másodlagos *-vá*, *-vé* rag még ki sem volt fejlődve — épűgy az egyszerű és egyűttal eredetibb *-á*, *-é* irányrag járult, mint a *sok-á* és a régibb *örök-é* (ma: *örökké*) szavakban, valamint nyilvánvalóan a mai *kevés-sé* szóban is, amelynek eredetibb hangzása a régi nyelv tanúsága szerint *kevés-é* volt (l. a Nyelvtört. Szótárban), amint ezt már egy

ízben (Magy. Nyelv XXXIII, 110—111) kifejtettem volt. Megjegyzem még, hogy már Czuczor—Fogarasiék szótára is elegendőnek találta a *kevesbbé* szónak egy *b*-vel való írását; címszóul ugyanis ezt veszik föl: *kevesbbé* v. *kevesbé*, a *hitújítás* szó alatt pedig azt írják: „többé *kevesbé* lényeges“. Az *osztják* szónak ilyen — az *oszt* ige tárgyas ragozású *osztják* alakjáéval azonos — módon való írására sincs a név eredete szempontjából kellő okunk. A népnév ugyanis az Ob folyónak oszttyák *As* nevéből és az oszttyák *jach* „nép“ szóból, tehát az *As-jach* (ejtsd: *ászjách*) összetételéből származik, és azt teszi: „obi nép“. Az utótag szókezdő *j* hangja az oroszban kapta egy szerzetlen *t* hozzájárulásával a *ty* (*osz-tyák*) ejtést, és szóvégi *ch*-ja is ugyanígy az oroszban változott *k*-vá. (L. Zsirai Miklós: Finnugor rokonságunk 102. és 184. l.) Nincs tehát semmi szóelemzési alapjuk azoknak, akik az *oszttyák* ejtésű szónak *ty* hangját *t*-re és *j*-re oszttyák. A magyaros *oszttyák* írásmódnak egyébként elég nagy hagyománya is van. Így írja például Beöthy Zsolt (A magy. nemz. irodalom történeti ismertetése. 10. kiad. 1909. II, 121), az Ethnographia folyóirat (pl. 1913-i évf. 249. l. és XLVIII, 340—345); *oszttyák* hősi éneknek van nevezve Zempléni Árpádnak Bosszú című költeménye (l. Új Magyar Költők 1936. 99. l.); *oszttyák*-ot ír Bán Aladár (Budap. Szemle CXLVII, 464. s köv. 11.), Melich János (Napkelet 1924-i évf. 260. l.), maga a Magyar Nyelv című nyelvészeti folyóirat (pl. XVIII, 101; XXVI, 238. és 367; XXVII, 260. stb.), a Kőrösi Csoma-Archivum (I, 74) és a Szegedi Füzetek (I, 11). A *votják* népnévnek *tj*-vel való írását is csak az orosz szóelemzés teszi érthetővé, amennyiben végződése a *-jak* népnévképzőt tartalmazza (l. Zsirai id. m. 223), itt sincs tehát semmi okunk arra, hogy a szót ne magyaros kiejtése szerint írjuk, így: *vottyák*. A *ty*-vel való írás — bár ritkábban — szintén előfordul már irodalmunkban, pl.: „cseremiszek, *vottyák*ok“ (Rachmanowa „Szerelem, eseka, halál“ c. művében, ford. Benedek Marcell, a lap-számot elfeledtem az adat mellé jegyezni), „*vottyák* nő“ (ugyanazon orosz írónőnek „Házasság a vörös viharban“ c. művében, ford. szintén Benedek M., 305. l.). A rövid *ty*és írásnál azonban helyesebb, mert kiejtésünknek megfelel, amit ajánlunk, a *vottyák* írásmód, és ezt a Magyar Nyelv egyik szerkesztője is megokoltnak jelentette ki éppen az orosz nyelvre mint forrásra való hivatkozással (XXVI, 238), ugyanezen az alapon egyszersmind az *oszttyák* írásmódot is helyeselve.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Tanárnő asszony, tanítónő asszony, tanárkisasszony, tanítókisasszony.

Ez év január 1-én miniszteri rendelet szabályozta az oktató személyzet iskolai megszólítását. E szerint tilos a tanulóknak a tantestületek tagjait *nagyságos*-nak, *méltóságos*-nak, *kegyelmes*-nek szólítaniok, s ezentúl csak ezt szabad mondaniok: *igazgató úr*, *tanár úr*, *tanító úr*, a férjes nőknél *tanárnő asszony*, *tanítónő asszony*, a hajadonoknál *tanárkisasszony*, *tanítókisasszony*. Ezekről a megszólításokról *Zolnai Gyula* írt folyóiratunk februári számában (30. l.), azt ajánlva, hogy a férjes nőket szólítsák a növendékek inkább így: *igazgató úrnő*, *tanár úrnő*, *tanító úrnő*; a hajadonok megszólításának módjáról azonban nem nyilatkozik.

Legyen szabad nyelvünk történetére való hivatkozással hozzászólnom az elrendelt *tanárnő asszony*, *tanítónő asszony*, *tanárkisasszony*, *tanítókisasszony* kifejezésekhez.

Asszony szavunk valamikor csak ezt jelentette: úrnő, királynő. Minden jel arra mutat, hogy pogány őseinknél az *asszony* megszólítás csak a fejedelem feleségének járt, s úgy látszik, az Árpádok korában is csak a király feleségét lehetett így szólítani. Ma is él ez a régi „királynő, úrnő“ jelentés ebben a kifejezésben: *Asszonyunk*, *Szűz Mária*, azaz: Királynőnk, Úrnőnk, Szűz Mária. Eleink később a királyi család nőtagjait is mind *asszony*-nak nevezték: *László* (II. Ulászló) *királyné Anna asszony* (Nyelvemléktár II, 124), *királyné asszony* (Jókai-kódex 122), *hercegné asszony* (Margit-legenda 189). De a XVI. században így neveztek már minden férjes nőt: *egy özvegy polgárné asszony* (Domonkos-kódex 66); *az török asszony írt énnekem, hogy fogllyá esett az ő ura* (Leveles Tár I, 123). Az *asszony* szónak eleinte mutakozó szűk határa lassankint annyira bővült, hogy ugyancsak a XVI. században már *asszony* néven emlegették az előkelő hajadonokat is: *Magdalena asszony* (leány! 1525-ből Oklevélszótár), *leányasszony* (a régi nyelvben úri leányt jelentett), *Diána istenasszony* (Debreceni-kódex 72), pedig a görög hitrege szerint Diána sohasem ismerte a férfit. Ilyen a régiségből fennmaradt szavunk ma is a *menyasszony*, pedig a menyasszony még nem feleség, nem asszony, s már jár neki az *asszony* név. Tiszteletből asszonynak nevezték a szent életet élt hajadonokat is: *Sziz Szent Barbara asszony*, *Sziz Szent Lúcia asszony*, *Sziz Szent Ágnes asszony*, *Sziz Szent Katerina asszony* stb. (Érdy-kódex 153, 170, 197, 271), *Sziz Szent Margit asszony* (Kazinczy-kódex 27), *Sziz Szent Eugenia asszony* (Tihanyi-kódex 293), *Szent Margit asszony* (a Margit-legenda minden lapján). Egy Ágnes nevű apácát a Jókai-kódex *Ágnes asszony*-nak nevez (76), a Margit-legenda is beszél egy nyulakszigeti apácáról, s *Olimpiadis*

asszony-nak mondja őt (2). Adataink vannak a Nyelvtörténeti Szótárban arra, hogy őseink a papnőt *papasszony*-nak nevezték, az apácák nevei *barátasszony*, *szereztesasszony* is voltak, az apácafőnöknőt *fejedelemasszony*-nak, *gárgyánasszony*-nak is mondták.

S hányadán vagyunk a *kisasszony* kifejezéssel?

A *kisasszony* szó elsőül a *Kisasszony napja* ünnepnévben tűnik fel a XVI. században. Az elnevezésnek azonban nem az az oka, hogy őseink talán *kisasszony*-nak, azaz leánynak mondták volna a Szűzanyát, hanem merőben más. Igen régi egyházi ünnepünk az augusztus 15-i *Nagyboldogasszony napja*, vagy ahogy a régiek mondták: *Nagy Asszony napja*. Ezt a napot az egyház mindenkor nagy fénnel ülte meg, a másik Mária-nap, a szeptember 8-i pedig kisebb ünnep volt. A *Nagy Asszony napja* és a *Kis Asszony napja* tehát csak ezt jelentette a régi nyelvben: az Asszony (vagyis az Úrnő) nagy napja és kis napja. A *Nagy Asszony napja*, újabban *Nagy Boldogasszony napja* és a *Kis Asszony napja* kifejezések aztán a sűrű használat következtében egy szóvá olvadtak: *Nagy-asszony napja*, *Nagyboldogasszony napja*, *Kisasszony napja*, holott a *nagy* és a *kis* eredetileg nem az *Asszony*, hanem a *nap* szó jelzői voltak. Erről *Velledits Lajos* értekezett a Magyar Nyelvben (VIII, 345). *Kertész Manó* „Szállok az úrnak” című könyvében a következő adatokat közli a *kisasszony* szóra: *Venne ... a kis asszonynak egy kis cipellést* (cipőt). *Kis asszonyom ... jó egészségben vagyon* (mindkét adat a XVI. századból). Mindkét helyen kis leányokról volt szó, s nem véletlen, se nem régi helyesírási sajtóság, hogy a *kis asszony* mindkét helyen két szónak van írva. Jelentésük ugyanis ez: kis úrnő. S jellemző, hogy amint *Kertész* is mondja, a magyar falu népét ma sem tudta meghódítani a *kisasszony*; a magyar paraszt idegenkedik attól a nőtől, akit ő *kisasszony*-nak nevez. De így van vele az értelmiségi osztály is: csak akkor használja leányok megszólításául a *kisasszony* szót, ha nem tud más néven szólani hozzá.

A nyelvtörténet adatai vezettek minket s meggyőzhettek arról, hogy őseink, mikor már „felszabadult” az *asszony* szó alkalmazása, minden tiszteletre méltó nőt *asszony*-nak neveztek, tekintet nélkül családi állapotára. Arra is fényt derítettek, hogy a *kisasszony* szó, bár teljesen érthető fejlődéssel lett a *kis asszony* „kis, fiatal úrnő” szóból, sohasem tudott meggyökeresedni, s ma is szinte úgy él nyelvünkben, mintha idegen elem volna.

Azt kellene tehát tennünk, hogy az oktató személyzet megszólításából hagyjuk el a nyelvünk szellemébe beleilleszkedni sehogysem tudó *kisasszony* szót, s elevenítsük fel a régi nyelvnek tiszteletet, megbecsülést kifejező *asszony* szavát: legyen minden tanárnő és tanítónő neve *asszony*, akár férjes nő, akár hajadon, mert az *asszony* szó nem azt jelenti itt: férjes nő, hanem: úrnő. Kétségtelennek tartom, hogy ez lebegett a miniszteri rendelet megszövegezője előtt, mert nem a *tanárasszony*, *tanítóasszony* megszó-

lítást szabta meg, hanem ezt: *tanárnő asszony, tanítónő asszony*, mint ahogy a régi nyelvben is így mondták: *királyné asszony, hercegné asszony*, azaz: királyné vagy királynő úrnő, hercegné vagy hercegnő úrnő (őseink nyelvében nem volt külön *-nő*, tehát pl. *királynő, hercegnő* szavunk). Igaz, hogy a *tanárnő asszony, tanítónő asszony* kifejezésekben a *-nő* és *asszony* szókkal a nővoltot kétszeresen fejezzük ki, de ez a stílusbeli hiba, amint láttuk, megvan már a régi nyelvben is. Ez a stílusbeli hiba csak manapság hiba, régen egy cseppet sem volt az: a régi világban a *nő* (helyesebben *né*) és az *asszony* szók jelentése között rangjelző különbség volt.

Mindazáltal nem kelhetünk védelmére a *tanárnő asszony, tanítónő asszony* megszólításnak, mert ma már nem érezzük az *asszony* szóban azt a nagy tiszteletet, melyet őseink éreztek benne annakidején; a *kisasszony* megszólítástól pedig, bizonyára igen sokak nevében vallhatom, nagyon-nagyon idegenkedünk. Nincs más megoldási mód, mint hogy egy harmadik megoldást keressünk: tisztelettel azt javaslom, rendelje el a miniszter úr, hogy a női tanerőket szólítsuk a *Zolnaitól* javasolt, kifogástalanul magyaros és egyébként is már évek óta használatos *igazgató úrnő, tanár úrnő, tanító úrnő* kifejezésekkel.

Juhász Jenő.

Tinódi nem Lantos Sebestyén.

Bosszankodva látom, hogy újabban jó Tinódi Sebestyénünk nevét önkényesen és belügyminiszteri engedély nélkül Tinódi *Lantos* (így nagy L-lel) Sebestyénre változtatták.

Így írják az újságok, így mondja a Rádió, sőt már így kezdik írni a középiskolai tanárjelöltek is, mint a tanári vizsgálatokon tapasztalom. Bizonyára már így tanulták a középiskolában, s ők is így fogják tanítani, ha tanárok lesznek. A könyvnapra kiadták A Magyar Irodalom Pantheonját („portrék és életrajzok“). Az első „portré“ (vagyis magyarul: arckép) aláírása Tinódi Lantos Sebestyén, az életrajz címe is ez.

Erre a névváltoztatásra sem okunk, sem jogunk nincs. Az igazság az, hogy a derék lantos vagy Tinódi Sebestyénnek vagy csak Sebestyénnek írta a nevét.

Cronica-jának három legfőbb helyén: a címlapon, az előszó elején s a második rész címlapján a Tinódi Sebestyén nevet olvassuk.

Az egyes krónikák versfejeiben és utolsó versszakokaiban ötször nevezi magát Tinódi Sebestyénnek, ötször Tinódi Sebestyén deáknak, kétszer csak Tinódinak („Tinódinak híjják mind ez országban“), nyolcszor Sebestyén deáknak, egyszer Sebők deáknak, kétszer csak Sebestyénnek, nyolcszor Sebastianus literatus de Tinod-nak, kétszer Sebastianus de Tinod-nak s egyszer Sebastianus literatus-nak.

Tehát 37 eset közül 22-szer használja a Tinódi nevet, 15-ször pedig csak a keresztnévét.

Mindössze kétszer nevezi magát lantosnak: egyszer „lantos Sebestyén deák“-nak (*Szitnya, Léva, Csábrág és Murán váraknak megvevése*), egyszer pedig „Tinódi lantos Sebestyén deák“-nak (*Az szalkai mezőn való diadalról*), de világos, hogy itt csak mesterségét nevezi meg éppen úgy, mint ahogy deáknak vagy literatუსnak mondja magát. Kinek jutna eszébe, hogy a „lantos“-t vezetéknévnek tartsa? Mégis azzá tették mostanában. Sokkal több joggal Tinódi Deák Sebestyénnek írhatnák a nevét.

Ha Petőfit nem keresztelik el Petőfi Lantos Sándornak, Jókait Jókai Regényíró Mórnak, Munkácsyt Munkácsy Festő Mihálynak, Fadruszt Fadrusz Szobrász Jánosnak, vagy Lisztet Liszt Zongorista és Zeneszerző Ferencnek, ne nevezzék Tinódit se, mert lantos volt, Tinódi Lantos Sebestyénnek.

Hagyják meg neki a maga régi, becsületes Tinódi Sebestyén nevét.

Szinnyei Ferenc.

Idegen nyelvi hibák átvétele.

Hát bizony akad olyan nyelv, amelyik átveszi a másik nyelv hibáit is. S hogy erre gondolva, mosoly helyett keserűség tör fel belőlünk, ennek az a magyarázata, hogy mi magunk vagyunk a kárvallottak, sőt az elsőség is a miénk. Immár nem csupán fölösleges idegen elemeket fogadunk be, hanem idegen nyelvi hibákat is átveszünk. Az idegenség imádatának ez a torz megnyilvánulása mind sűrűbben jelenik meg nyelvünkben, hibás jelentéssel használt kifejezések átvételének formájában.

Ezek az átvételek a németből valók. Az átvételt elősegíti a magunk nyelvhelyességi hibáinak az a, szinte legnagyobb csoportja, amelyik kifogástalan szók helytelen használatából tevődik össze, vagyis ugyanabból, amiből az átvett német nyelvi hibák is képződnek. Ámde mi nem elégszünk meg a magunk nemzeti bajával, hanem idegenből hozott hibákkal szaporítjuk őket.

A helytelen szóhasználat a beszélő vagy író fogyatékos nyelvi ismeretéből támad, abból, hogy használója nem ismeri szabatosan a szó jelentését. Ennek meg az a következménye, hogy ha egy-egy becsületes magyar szó az idegen nyelvi hiba átvétele következtében ferde jelentést kapott, a helytelen jelentés gyeptűz módjára, fékevesztetten terjed.

Nézzünk meg közelebbről egy hibás idegen nyelvi átvételt. Igen alkalmas erre a *rendelkezik* szó.

Szavunk a XV. század óta kimutatható szláv eredetű *rend* névszóból származik, s kifogástalanul képzett visszaható ige. Egyértékese a német *verfügen*. A német ugyanazzal az alapjelentéssel használja ezt a szót, mint mi a magunkét. Így hát a magyar meg

a német szó tisztességgel élhetne és állhatna egymás mellett. Igen ám, csak hogy a német köznyelv hajlamos a széllal bélelt, üres, helytöltő szók használatára, mert ők adják meg a rövid mondatoknak a — nekünk fölötte ellenszenves — tekervényességet, cikornyát.

A *rendelkezik* ige jelentése 'valamely személy v. tárgy állapotában végrehajtandó változtatásra utasítást adni'. Csak élő lény rendelkezhetik ebben az értelemben, mégpedig mind élő lényről, mind élettelen tárggyal. Rendjén vannak tehát az efféle kifejezések: *A parancsnok rendelkezett a csapattal. A miniszter rendelkezik az ösztöndíjakkal. Barátom újév után rendelkezik majd az árvaszék kezelte vagyonával.*

Nem rendelkezünk azonban olyasvalamivel, ami elvont tulajdonságot, állapotot vagy cselekedetet jelent. Hibásak tehát az ilyen szólások: *Sok tehetséggel rendelkezik. Jó egészséggel rendelkezik. Kecses mozdulatokkal rendelkezik.* Újabban a kereskedelem kapta föl szavunkat. Az újságok tele vannak *rendelkező* hirdetésekkel. Az egyik „több évi gyakorlattal *rendelkező, tökéletesen perfekt*” keresztény gyors- és gépiprónőt” (Magyar Nemzet 1940. XI. 10.), a másik „elsőrendű vevőkörrel *rendelkező, bevezetett*” kisüzem” számára társat (u. o. 1940. X. 6.), a harmadik „jó összeköttetésekkel *rendelkező* keresztény fiatallembert” (Magyar Nemzet 1940. X. 6.) keres.

Tárgyak nem rendelkezhetnek semmivel sem. Egyik jeles közírónk egy könyvet bírálva megállapítja, hogy „a pesti éjtszakáról szóló emlékezései ezért *rendelkeznek* mára már társadalomtörténeti érdekességgel” (Magyar Nemzet 1940. IX. 20.). Az új villamos kocsik mi mást tehetnek ebben a *rendelkező* világban? „Párnázott ülésekkel *rendelkeznek*” (Magyar Nemzet 1940. X. 9.). *Rendelkeznek* a hadihajók is, nemcsak parancsnokuk: „A vízvonalban a Hood 127—305 milliméter vastag páncéllal *rendelkezett*” (Magyar-ság 1941. V. 27.).

A hibák harmadik, legkülönösebb csoportjába tartoznak az álrendelkezők. Az élő személy ugyanis olyan személlyel vagy tárggyal való összefüggésben használja a *rendelkezik* kifejezést, amelyikkel nem akar vagy nem tud rendelkezni. Az „elégedetlen férjjel *rendelkező* háziasszonyok” (Magyarság 1941. VII. 27.) nem volna kifogásolható, ha a feleség csakugyan rendelkeznék az elégedetlen férjjel. De mit szólunk a „zsidó feleségekkel *rendelkezők* szép számáról” (Magyarság 1940. X. 23.), amikor tételes törvény is tiltja, hogy valaki több feleséggel rendelkezzen. „...meg kell állapodni a különböző mennyiségű zsidó vérrel *rendelkező* elnevezésben is” (Magyarság 1941. VII. 20.). A mondat kissé homályos.

¹ Én húztam alá. A hirdető nem ismeri a két szó jelentését; ha ismerné, nem rakná őket egymás mellé.

² Folyóiratunk megróttá már a német *eingeführt* szónak ezt a szolgálai átvételét.

De az világos, hogy sem az elnevezés, sem más valami vagy valaki nem rendelkezhetik más vérével. Nehéz lehet a „két zsidó nagyszülővel rendelkező“ (Magyarság 1941. VI. 20.) emberek helyzete akkor, ha a rendelkezés idejében nem él már a két zsidó nagyszülő.

Látjuk, szavunk hibás használata mennyire sokféle. Pedig a rendelkezik helyett mindenütt megteszi a köznapi, szerény van szócska: *Keresek olyan üzemi társat, akinek elsőrendű vevőköre van. A könyvnek társadalomtörténeti érdekessége van (v. a könyv társadalomtörténeti érdekességű). A hajónak páncélja van. A házi-asszonynak elégedetlen férje van. Két zsidó nagyszülőjük van stb.*

A német nyelvvédelem keményen küzd a *verfügen* és atyafisága hibás használata ellen. Mi menedéket adunk nekik. Lealacsonyítanánk nyelvünket, ha megtűrnők, hogy idegen salak lerakódó helyévé és megőrzőjévé váljék.

Loványi Gyula.

A háború új szavai.

Az 1914–8-i háború elég sok új szót hozott nyelvünkbe, jót is, rosszat is. Ezek a nyelvi alkotások két irányból indultak útjukra: fölülről lefelé terjedtek a katonai, a hivatalos nyelv, az újságok kifejezései. Alulról fölfelé pedig a katonák ajkán formálódott kifejezések. Javarészüket bizony nem rokonszenves vendégnek mutatkozott. Ezért nem búslakodunk azon, hogy legtöbbjét kikoptatta nyelvünkbelől az idő múlása.

Az új háború is folyvást új kifejezéseket hoz. Dandárnyi seregük mellett szerénynek tűnik föl az előző háború szavainak csapata. De a két háború szóalkotásainak egybevetése a szavak útiránya tekintetében is alapvető különbséget mutat. Az új kifejezések zöme ugyanis most nem az élő beszéd szárnyán jut be nyelvünkbe, hanem a nyomtatott betű hozza őket, mégpedig idegen nyelvekből, s — tegyük mindjárt hozzá — javarészt magyartalan fordítás alakjában.

A fordított háborús kifejezésekről más összefüggésben lesz majd szó. Most csak a honvédeink ajkán életre kelő kifejezésekre akarom föl hívni a figyelmet.

Eddig, a háború harmadik hónapjáig, nem sok újat alkotott katonáink nyelve. A zsengek közül való a *szajré*. Először július elején hallottam; egy ősi magyar nevű fiatal dunántúli tiszt használta. Július végén meg annak voltam tanúja, hogy egy Fehérgyarmat vidékéről való harminc év körüli értelmes tekintetű honvéd sok komolysággal magyarázta komájának — a harcterről jövet —, hogy odakünn a katonai holminak *szajré* a neve. Harmadszor augusztus elején találkoztam a *szajré*val. Egy fiatal hajdúsági honvéd beszélt arról, hogy az előző napon *szajréztak*. Amikor megkérdeztem tőle, tudja-e, hogy a *szajré* nem magyar szó, nagyot

nézett. Azt válaszolta, hogy amikor legutóbb bement a zászlós úrhoz s elkérte a szállító levelet, a zászlós úr azt mondta, hogy „itt van fiam a szajrélevél“.

Első találkozásunk után nyomban keresni-kutatni kezdtem, kinek ia-fia a *szajré*. Bárczi Gézának, kiváló nyelvtudásunknak *A „pesti nyelv“* című munkája hamar nyomra vezetett. Megtudtam, hogy a *szajré* — Bárczi még az eredetibb *szajre* alakot mutatja ki — a jiddis nyelvből került a tolvajnyelvbe; jelentése ‘lopott áru’.

Az első fecske tehát a *szajré* meg a *szajréz* (vagy tán *szajrézik*?) Vajjon mi következik utána?

Nem tudjuk még, mily új elemeket hoznak nyelvünkbe katonáink s mennyit. A világháború osztrák-magyar hadseregének magyar katonája ösztönösen is arra gondolt, hogy a szokatlan hangzású új szó idegen eredetű. Ez kétségtelenül valamelyest útját állta annak, hogy a szó könnyűszerrel gyökeret eresszen. Most a honvéd — ha csak nem valamelyik szláv szó tudatos átvételével áll szemben — méltán azt véli, hogy magyar az új kifejezés, s viszi haza, akárcsak a fehérgyarmati, a hajdúsági, meg a dunántúli fiú.

A kezdet óvatosságra int. Résen kell lennünk. Vigyáznunk kell, ne kerüljenek be a szókészletbe *szajré*-szerű kifejezések. Legkevésbé a nép nyelvébe.

Loványi Gyula.

Hát még mit mélyítsünk?

Ha azt olvassuk, hogy az iskola és élet közt a szakadék *elmélyült* (Magyar Nemzet 1941. VIII, 1), alig gondolunk arra, hogy képletes kifejezéssel van dolgunk, annyira természetes, szemléletes a kép. Beszélünk azonban *mély* érzésekről, *mély* barátságról stb. Itt már jobban eltávolodtunk a látási szemlélettől, de a kifejezésen nincs miért fönnakadnunk, hisz alapja az a tudománytalan, de belénk rögződött ősi hit, hogy az érzések székhelye a szív, ez pedig *bensőnkben* van és minél igazabb az érzés, annál *mélyebben* van bennünk beágyazva. Ezért szólunk viszont *felszínes* érzésekről is, amelyek nem élnek bennünk mélyen. A kapocs összetartja a dolgokat és ugyancsak logikus, ha baráti, rokoni, érzelmi stb. kapcsolatokról beszélünk. De hogyha az érzések *elmélyülhetnek* is, eltorzul a kép, ha az érzéseket összetartó kapocs vagy kapcsolat *elmélyüléséről* beszélünk; pedig ez a kifejezés szinte már divattá vált újságjainkban meg a rádióban. Pl.: Kulturális kapcsolatok *elmélyítése* (Rádió 1941. IV, 29). Jogi kapcsolatok *kimélyítése* (u. o. V, 27). A barátságos kapcsolatokat előmozdítsák és *elmélyítsék* (Függetlenség 1941. V, 26). Örülök, hogy e kapcsolatok *elmélyítéséhez* hozzájárulhatnak (Rádió 1941. VII, 24). — A példákat még szaporíthatnám, de ennyiből is látni, hogy

efféle kifejezésekben az érzések, barátság, viszony stb. fogalmi helyébe a kapcsolat van behelyettesítve, de megmaradt a *mélyítés*, mely viszont csak a barátságról, baráti érzésről vagy jóviszonyról logikus. Még csavarosabbá válik azután a mélyítés képe, amikor nem lelki, érzelmi dolgok mélyítéséről van szó. Pl.: Folytatta az együttműködés *kimélyítésére* vonatkozó megbeszéléseket (M. T. I. 1941. VIII, 24). Cs. berlini látogatása a két ország egészségügyi téren való együttműködésének *elmélyítésére* szolgál (Magyar Nemzet 1941. IV, 29). Az angol-amerikai együttműködés *elmélyítése* (u. o. V, 20). — Az együttműködés lehet megértő, egyetértő, közös, vállvetett stb., de nem lehet *mély* vagy *elmélyített*. De ha valahogy elképzeljük is a barátságot s a vele járó együttműködést mélynek, hogyan mélyül el ennek az ellentéte?

Igy: *Kimélyítené* az egyenetlenséget (Rádió 1941. V, 24). A japán-angol viszály ismét *kimélyült* (Magyar Nemzet 1941. VIII, 9). — A *mélyülést* az erősbödés, fokozódás helyett használják az ilyen mondatokban: A barátságos irányzat *kimélyülése* leginkább a bányapiacra jelentkezett (Ujság 1941. V, 31). Nyereségbiztosító eladások *elmélyítették* az olcsóbbodási folyamatot (Rádió VI, 14). A lanya irányzat *kimélyült* (u. o. VII, 14). Részint ennek köszönhető a magyar-német árucseré *elmélyedése* (Magyar Nemzet 1941. VII, 25). — Talán inkább emelkedett a csereforgalom, mint mélyült? A németek *kimélyítették* szárazföldi akciójukat (M. T. I. IV, 8). Aligha a szárazföld mélyébe irányult a németek működése, hanem inkább kiszélesítették, kiterjesztették a tevékenységüket. — Az amerikai kormány rendszeresen dolgozik a beavatkozás *elmélyítése* érdekében (Magyar Nemzet 1941. IV, 27). A kiegyezés korszakának kormányai nem járultak tevékenyen a márciusi ünnep *elmélyüléséhez* (Híd 1941. III, 11). Ha a film ezt a magot *mélyítette* volna *el* (u. o. III, 25). — Mélyítjük a beavatkozást, az ünnepet, a magot és szaporítjuk az ilyen magról a képtelen képeket. Azt hiszem azonban, mennél több a *mélyítés*, annál sekélyebb az írás és annál kevésbbé illik rá a zsoltár szava:

Együtt *mélység* és magasság,
Tiszta, fénylő *világosság*.

Buzás Dezső.

SZÉLJEGYZETEK

Ügyeljünk régi családneveink kiejtésére! — Sokszor megbélyegczték már, a *Magyarosan* is szóvá tette egyes régi családnevek helytelen kiejtését. A Magyar Tudományos Akadémia helyesírási szabályzata (*A magyar helyesírás szabályai*) részletesen elsorolja a régies-írású családneveket, s pontosan meghatározza helyes és magyaros kiejtésüket.

Ügy látszik, mindez hiábavaló, mert még ma is számtalanszor bosszantja a fülünket br. Jósika Miklós nevének helytelen Jósika kiejtése, holott ezt Józsikának kell kimondanunk, vagy a Széchenyiének Széchenyi kiejtése a helyes Szécsényi helyett. Szégyen ránk magyarokra, hogy a „legnagyobb magyar“-nak nevét sem tudjuk tisztességesen.

Bessenyeit és Wesselényit se mondjuk hosszú s-sel, hanem röviddel Besenyeinek és Weselényinek, se a Dessewffyét (horrendum dictu!) Dessevfinek, hanem Dezsőfinek.

Bolyai Farkas és János neve nincs régiesen írva, mégis rosszul mondják Bólyainak, holott ez Bolyai.

Szinnyei Ferenc.

Van-e a 'gönnen' igeének magyar megfelelője? — Zolnai Béla a maga tréfás módján említi (Magyar Nemzet, 1941 IX 18), hogy Bugát Pál már száz évvel ezelőtt azt ajánlotta, hogy a lefordíthatlan gönnöl-t helyettesítsük a *nekeln*i szóval. Ez a javaslat valóban tréfának jó csak, de komolyan is érdemes foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy lehet-e jó magyar szót találni erre a német igeire. A jó fordításra szükségünk van, mert a német szó olyan jelentéstartalmú, hogy nyelvünkben is kifejezésre kívánczik. Ezt mutatja az is, hogy a *gönnen*-ből -l képzővel képzett ige meglehetősen elterjedt éppen azért, mert jobb híján a német szó jelentését így is ki akarjuk fejezni. A 'gönnen' nemcsak azt jelenti, amivel Zolnai körülírja az értelmét, hogy t. i. „szívesen kívánni másnak“, hanem ezt is: örülnök annak, hogy valakinek valamije van, érdemesnek is tartjuk rá, szeretjük, hogy ez vagy az az övé. Mindezt bele tudta sűríteni a német ebbe az egy szóba: 'gönnen'. Nem csuda hát, hogy egyetlen magyar szóval nem tudjuk kifejezni. A most körülírt jelentésre ezt a kifejezést ajánlanám: *szánom neki*. A *szán* a *misereri* jelentésen kívül a *destino*, *zudenken* értelemben is régen ismert és használatos, s ha azt mondom: *neki szántam*, evvel csak azt fejeztem ki, hogy valamit valakinek szándékozom juttatni. A 'zudenken' jelentésű *szán* egy töből fakadt a *szándékkal*, helyesebben: a *szándék* a 'szán' ige hajtása. Ezzel szemben ha azt mondom: *szánom neki*, azt fejeztem ki, hogy szeretem, örömmel látom ezt vagy azt valakinél. Ha megtesszük ezt a különbséget a *neki szánom* és a *szánom neki* közt, akkor a pusztá szórendi eltéréssel a *zudenken* helyett a *gönnen*-t fejeztük ki. Ha azután még a *szánom neki* kifejezést ilyenformán ki is bővítjük: *szívesen szánom, szívemből szánom neki*, akkor ezzel az alliterációs hangzással hangzatosabb, tetszetősebb s így a megkedveltetésre alkalmasabb módon is fejeztük ki a *gönnen*-nek szerintem teljes értékű, jó magyar megfelelőjét.

Aki jobbat tud, szóljon.

Buzás Dezső.

Jelzők hibás használata. — Mind sűrűbben találkozunk az ilyen szerkezetekkel: „Jelentősebb gyára csak egy van, a *vitórlázó repülőgépgyár*“ (Sor. 1940. jan. 5). „*Hibás paplanvásár*“ (Magyar Nemzet 1940. febr. 18. hirdetés). „*Debreceni hajlított bútorgyár*“ (a Báthory-utca egyik üzletének fölirata). Persze, a gépgyár nem vitórlázik, a vásár nem hibás, — ha az volna, akkor sem hirdetné a kereskedő —, a bútorgyár nem hajlított. Ezeknek a szerkezeteknek az a hibájuk, hogy jelzős szót összetétel tagjává tesznek. Helyesen ezt kell mondanunk: Vitorlázó repülőgépek gyára; hibás paplanok vására; hajlított bútorok gyára. Vagyis jelzős szóból nem szabad összetételt képeznünk.

Loványi Gyula.

KÖNYVSZEMLE

Bakos József: Nyelvművelés a magyar nyelv középiskolai tanításában. Érsekújvár, 1941. 146 lap. Vadász Ferenc könyvnyomdája.

A középiskola magyarszakos tanárai nagy örömmel és haszonnal forgathatják ezt a tartalmas és okos könyvet. Tudjuk, milyen nagy feladat az iskolában a nyelvtannak, a helyesírásnak és a fogalmazásnak a tanítása. Ezt a nehéz munkát igyekeznek megkönnyíteni a szerző ügyesen felépített módszeres egységei. Könyvében az I. és II. osztály anyagát nyújtja, az előírt anyagot mindenütt megszerezve a nyelvvédelem és nyelvművelés szempontjaival. Azt a helyes felfogást vallja, hogy a magyar nyelvhelyesség tanítását már az első osztályban meg kell kezdeni, és ennek a tervszerű munkának a nyolcadik osztály végéig kell folytatódnia. Csak így érhetjük el a célt, melyet a szerző így fogalmaz meg: „Szépen és magyarul helyesen beszélő és író embert nevelni.“

A magyar órákon tehát rendszeresen folyik a nyelvhelyesség egy-két kérdésének megbeszélése, de a nyelvvédő munkát a szerző még sok más egyébbel is kiegészíti. Tanítványait öntudatos nyelvművelővé iparkodik nevelni. Önálló munkát kér tőlük: másodikos létükre már nyelvvédelmi folyóiratot szerkesztenek, ebben egyes szabadon választott kérdéseket dolgoznak fel. Meghallgatják a rádió nyelvvédő előadásait, elolvassák a Magyarosan cikkeit, s minderről írásban számolnak be egymásnak. Időnként nyelvhelyességi pályázatokat tűznek ki. Éber figyelemmel üldözik a nyelvi helytelenségeket: az osztályban „nyelvőrök“ ügyelnek a többiek beszédére. Nyelvhelyességi tízparancsolatokat állítanak össze, hogy a fontosabb elveket minél jobban emlékezetükbe véssék. De nemcsak az órán vagy a tízpercen, hanem otthon is, a családban is ápolják a nyelvhelyesség gondolatát, azaz igyekeznek édes anyanyelvünk tudatos védőivé lenni.

Ezeknek a tanulóknak a lelkében örökre elevenen fog élni az a tudat, hogy anyanyelvünk egyik legdrágább kincsünk; megbecsülni, megővni és gazdagítani legszentebb feladatunk!

Engedje meg azonban a szerző, hogy lelkes és értékes könyvét a továbbiakban a bíráló szemével nézzem. Helyszűke miatt csak a „Nyelvhelyesség“ című részekre szorítkozom, ez az anyag érdekel bennünket elsősorban. Bizonyára nem lesz haszon nélkül, ha néhány pontjához megjegyzéseket fűzök.

A nyelvvédő mozgalmat az utóbbi időben elég sok támadás érte. Legtöbbször a túlzás vádja éri: sokan attól félnek, hogy a nyelvtisztító munka nemcsak a kivetni való elemektől szabadítja meg nyelvünket, hanem belevág eleven húsába is, és olyan munkába fog, melynek eredménye nem a nyelv gazdagítása, hanem szegényítése és színtelenné tétele lesz. Nem állíthatjuk, hogy ez a vád teljesen alaptalan. Valóban, a nyelvvédő munka két legnagyobb veszélye: a túlzás és a félreérthető módon megfogalmazott „szabályok“. Nyelvvédő könyveink, sajnos, — még a legnagyobb gonddal készültek is — elég gyakran tartalmaznak túlzásokat és félreérthető, nem egészen világos tanácsokat. Ezért kell igen óvatosnak lennünk az iskolába bevitt anyag kiválogatásában. A túlzónak vagy hibásnak bizonyuló szabály vagy tanács megrendíti a tanuló bizalmát, elveszi kedvét, lehűti lelkesedését.

Bakos József könyvében ilyen tanácsokat is olvasunk: Ne használjuk az *igen*-t! A névelőt ne használjuk szertelenül! Ne használjuk a birtokos személyraggal ellátott szó előtt az *a*, az névelőt! Ragozott ige elé ne tegyünk személynévmást! (Ez utóbbi máshol így: Kerüljük a személyes névmásokat! Mondatot ne kezdjünk *én*-nel!) — Nem állítom, hogy ezek mind tévedésen alapulnak, de megfogalmazásuk nem szerencsés. Ne használjuk az *igen*-t! A szerző arra gondol, hogy erre a kérdésre: *element*? — a magyar így szokott felelni: *el*. Ennek alapján azonban merész dolog kimondani, hogy ne használjuk az *igen*-t. Félreértés és homály származik belőle. A névelőt ne használjuk szertelenül! Ez a szertelenül szó teljes bizonytalanságban hagy bennünket. Ami pedig a névelő használatát illeti személyragos szó előtt: erre csak a *Toldi*-ból idézünk: *Nádtors lön az ágya, zsombok a párnája* (IV. 3), *Hajnalig sem bírtam a szemem lehúynyi* (IV. 14). Igaz, hogy a mondat elején elhagyható és felesleges, de az ilyen mondat: *üres a zsebem*, névelő nélkül nem áll meg. Ragozott ige elé ne tegyünk személynévmást! Inkább így mondjuk: a személyes névmást csak akkor használjuk, ha nyomaték van rajta (ezt mondja a Pintér-féle Nyelvvédő Könyv is). Mondatot ne kezdjünk *én*-nel! Miért ne, ha úgy adódik, *én* bizony ezután is kezek!

Íme néhány esete a tanácsok és szabályok veszedelmes formában való megfogalmazásának. Most pedig lássunk néhány példát a túlzásra is. Ahol csak lehet, ne használjuk a *hogy* kötőszót! (105. l.) Megvallom őszintén, életemben először olvasom ezt a tanácsot: határozottan túlzásnak tartom, egyben teljesen fölöslegesnek is. Furesza stílushoz vezetne az ilyen tanácsok megszívélése. — *Amely, aki* használata németesség! (107. l.) Ez annyira túlzás, hogy erélye-

sen kell tiltakoznunk ellene. A Nyelvvédő Könyv is csupán arra int, hogy szorítsuk vissza az *aki*, *amely* használatát, mert bizonyos szerzők e szavak nélkül már egyetlen mondatot sem tudnak leírni. De az egyik túlzásból nem szabad a másikba tévednünk. Azért, hogy az *aki*, *amely*-nek van németes használata is (s ezt feltétlenül üldöznünk kell), ebből még nem következik, hogy az *aki*, *amely* használata németesség. Tehát legfeljebb annyit mondhatunk: némi-nykor az *aki*, *amely* használata idegenszerű. — *Aki* helyett ne mondjunk *ki*-t (105. l.): erre vonatkozóan Sági István cikke teljes felvilágosítást ad (Msn. II, 101). Fejtegetéseit ezzel végzi: „Nem divat, nem hiba az egyszerű vonatkozó névmás, hanem értékes eleme irodalmi nyelvünknek.“ — *Engem*, *téged*, *magad* tárgyrag nélkül áll (43. l.). Miért ne lehetne mondani: becsüld meg *magadat*? Kár az effélére pazarolni a puskaport! — A melléknévi igenevet ne használjuk állítmányként. (71. l.) A szerző szerint nem jó ez: A gyár szövevei kedveltek. De miért ne volna jó? Ez, úgy vélem, valamely elavult nyelvhelyességi könyvből került elő. — A *dacára* magában véve nem rossz, bátran használható, csak németes szórendjét kifogásoljuk: *dacára* annak, helyesen: *annak dacára*.

Befejezésül még valamit meg kell említenem. A szerző sokat forgatja Gárdonyi Géza: *Magyarul így!* című könyvét; sokszor idézi, gyakran felolvas belőle tanítványainak. Tudjuk, hogy e kitűnő írónk mennyire hajlott a különiségre, s ez a hajlama gyakran megnyilvánult a helyesírás és a nyelvhasználat terén is. Könyvével igazán csinálni kell banni, mert ott a szem közt bizony pelyva is akad. A 49. lapon olvasom ezt a Gárdonyi-idézetet: „Ahogy nem ülhetünk bosszút, éppúgy nem is állhatunk. A magyar *megbosszul*.“ Az efféle mosolyt keltő különiséget szívünkben megbocsátjuk a nagy írónak, az iskolába azonban nem szabad bevinnünk! Ilyen elmeskedéssel jó magyar szólásaink felét sutba dobhatnánk. A szóbanforgó kifejezés még csak nem is német eredetű (*Rache nehmen* vagy *üben*)! — Másutt ezt mondja Gárdonyi: „Az utcát kikövezik. Vajjon miből? Miféle állapotból kövezik ki?“ (73. l.) Gárdonyi felteszi, hogy a *ki* csak annyit jelent: ‘valahonnan ki, kifelé’. Pedig itt csak arra szolgál, hogy az igét perfektivvé tegye, mint ezekben is: ékkövekkel kirak, arannyal kihímez, kitakarít, állatot kitöm, stb. A *kiköveznek* egyébként sok társa van: kipadlóz, kicementez, kikavicsol, kipázsitoz, stb. — Túlzás Gárdonyinak ez a tanácsa is: „Vesd el a kötőszót, amikor csak lehet. Pontot a helyébe: új mondatot kezdj“ Ebből nagyon szaggatott, egyhangú stílus fog kikerekedni. Jobb az, ha mindenki az egyéniségéhez hajlítja a maga mondatát: Gárdonyi is ezt tette, de attól már őrizkednie kellett volna, hogy a maga egyéni mondataalkotását általános szabállyá tegye. — *Komolyan* vesz valamit: Gárdonyi szerint (109. l.) helyesen: *komolyan* néz valamit. Itt az a helyzet, hogy nyelvténnyel állunk szemben: a *komolyan* vesz valóban megegyezik a némettel (*ernst nehmen*), de ma már meghonosult kifejezés, senki nem érez rajta

idegen ízt, nem sérti a magyar nyelvérzékét. Amit Gárdonyi helyette ajánl, az bizony semmiképpen nem helyettesítheti, hiszen mást jelent. Ilyesmibe belekötni kárbavesztett fáradság.

Ami nyelvtény s amin az ép nyelvérzék nem akad fenn, csak hadd maradjon változatlanul. A szóalkotás és az összetétel helytelenségére hivatkozva nyelvújítási szavaink kilenc tizedrészét kiölkhethénk nyelvünkől: *csőr, szivar, zongora* stb. mind rosszaknak bizonyulnának. Itt egyedül a megszokás dönt. Újabban divat a *járműt járóműre, a láthatárt látóhatárra, a löfegyvert lövőfegyverre* magyarítani. Legjobb megnyugodni abban, hogy ezek a szavak ebben az alakban terjedtek el: *lőállás, löfegyver, löpor, lőrés, lőszer, lőtávol*. Mennyivel jobb magyarság az, ha így mondom: *lövőpor, lövőtávol? Látcső, látkép, látlelet*-tel szemben egyébként *látóideg, látókör* áll. Főlölesges igyekezet most *látócsövet, látóképet, látóleletet* mondani. Az ilyen szórszálhasogatások szerzik a nyelvmművelő mozgalomnak a legtöbb ellenséget, ezek szolgnak kedvelt céltáblául a kaján gúnyolódóknak.

Mindebből az a tanulság, hogy a nyelvmművelő irodalmat igen óvatosan kell felhasználnunk, főleg ha arról van szó, mit vigyünk be a középiskola tananyagába. Maradjunk meg bölcs mérséklettel a középúton, erről letérni itt kétszeres hiba volna.

Bence István.

L A P S Z E M L E

Debrecen. 1941. szept. 5. — Kardos Albert: A halló! üldözése és védelme. A *halló!* ellen hajsza indult meg. Üldözői arra hivatkoznak, hogy nemzetközi szó és így idegen eredetű, tehát föl kell cserélni tősgyökeres magyar szóval. Ha idegenből szakadt hozzánk a *halló!*, ez még nem ok arra, hogy eltávolítsuk nyelvünkől. Nem ok különösen akkor, ha ez az indulatszó megfelel a rendeltetésének és ha alakjára, mondjuk, hangtestére nézve megmagyarosodott. A *halló!* elterjedését és teljes megmagyarosodását nagyban előmozdította az a körülmény, hogy a magyar megszólításra, felszólításra, figyelmeztetésre elsősorban a *hall* igét és származékait szereti felhasználni. Ezt az indulatszót újabb szótáraink is befogadták és beiktatták a magyar szókészlet teljes jogú tagjai közé. Az ellene indult hajszának tehát nincs sem értelme, sem célja.

Képes Sport. 1941. május 20. — Egy magyarító magyar: A sportszavak magyarítása. Sportéletünkben a magyarítást az 1914—18-as háború után a *Sportlap* kezdte meg. A Képest Sport cikkeiben mindenkor vigyázott a sportnyelv tisztaságára. Kíváncsú volt, hogy a szerkesztőség gondos kijelölés alapján néhány sportíró, néhány sportszakembert és néhány ismertebb nyelvész hívjon meg értekezletre. Ezen aztán együttesen döntene el, hogy milyen idegen szavakat lehetne sportnyelvünkől kigyomlálni, s melyek azok a szavak, amelyekre nincs megfelelő magyar kifejezés.

Magyar Nemzet, 1941. júl. 17. — *Zolnai Béla: Megdőbbentő vádakra könnyű felelet.* A cikkíró azokra a levelekre válaszol, amelyek a Magyar Nemzet-ben megjelent nyelvhelyességi cikkeivel vitatkoznak. „Mind a három levél bizonyosága annak, hogy a vélemények szembe kerülhetnek egymással, de abban valamenynyien egyetértünk, hogy a magyar nyelvet ápolni, öntözni, kapálni, nyesegetni, barbár letiprói ellen védelmezni kell... Senki sem olyan stílustalan és izléstelen, hogy eszébe jutna vadidegen szavakat belekényszeríteni a magyar nyelvbe.“ — *Geleji Katona István: Becsszavamra és társai.* Időnkint egy-egy beteges, oktatlanul ismétlődő kifejezés lepi meg nyelvünket. „mint a ragya a levelet.“ Ilyen volt valamikor a *becsületszavamra* bizonykodás, a *kisztihand*, az *öregem* stb. Ma ezek járják: *százszázalékig*, *szóval*, *ugye*. De mindezeken túltesz a *kapcsolatban*. Ez már eljutott a legjobbnak mondott társaságok nyelvébe és onnan a nyomtatott papírosra is. Egy-egy hírlapi vezércikk vagy akár a rádió híradása nem állhatja meg, hogy 6—8 esetben ne használja. Ez már nem nyelvi, hanem gondolatfűzési betegség. Íme egy-két jellemző példa: „A csángók áttelepítésével *kapcsolatban* megvan a kormányának a maga programja“ (újságcikkből). Elég lett volna ennyi: A csángók áttelepítésére megvan a kormányának a maga terve. „A budapesti terményárakkal *kapcsolatban* a következőket jelentik“ (a rádió közlése). Mennyivel szabatosabb és logikusabb volna így: a budapesti terményárak a következők voltak. „Aligha van ma szentebb kötelességünk, mint nyelvünk tisztaságát ápolni. Vesse hát a metszőkést mindenki ennek a gyalázatos vadhajtnak a tövére.“ — 1941. aug. 17. — *Balogh Edgár: Új magyar nyelv ígérete.* Aki a legszélesebb tömegnek ír, pl. néplapban, munkásfolyóiratban, annak a közérthetőség kedvéért kerülnie kell minden idegen szót, ha az középosztályunkban még oly járatos is. Az idegen szavak szótárát nálunk a szocialista munkásmozgalom népszerűsítette. „A feltörekvő parasztságból és munkásságból újjászülető magyar köznyelvhez kell végre eltalálnunk az idegen szavak körül támadt béka-egérhare helyett.“ — *Szánthó Dénes: Író a tájszólás kátyújában.* Móricz Zsigmond új regényében (*Rózsa Sándor a lovát ugratja*) uralkodó szerepe van a szegedi tájszólásnak. A könyvnek nincs egyetlenegy lapja nyelvészeti baklövés nélkül. A cikkíró, miután nagyszámú példát sorol fel azokra a hibákra, amelyeket az író a tévesen használt *ő-zés* körül követett el, megállapítja, hogy csak az írjon tájszólást, aki beléshülye. A szegedi tájszólás hamisítatlan zamatát élvezhetjük Tömörkény István, Móra Ferenc s az újabbak közül Terestyéni György műveiben. — 1941. aug. 19. — *Nyelvész: Beszélő szavak.* „Csak a nyelvész a megmondhatója, hogy nyelvünk egy-egy szavában, szólásában letűnt századok története búvik meg, s hogy mily féltékenyen őrzi talán évezredes, elfelejtett szokások, tárgyak, dolgok emlékét. S csak ő tudja, mit kapott nyelvünk a magyar szellemből, meg a föld népének, a magyar parasztnak maradóan magyar lelkéből.“ — *Baboss Ernő: Móricz Zsigmond és a szegedi nyelvjárás.* Szánthó Dénesnek Móricz Zsigmond új regényével szemben hangoztatott kifogásai helytállóak, méltatlankodása jogos. Szánthó azonban a magyar nyelvtudományt is megvádolta, amidőn azt

írta, hogy tudomása szerint nincs olyan munka, amely a hazai tájshírlapokat összefoglalóan feldolgozná. Ez a vád nem alapos, mert nem egy, hanem három ilyen munka is van. A szegedi nyelvjárásról is van külön könyv, s a szakfolyóiratokban is megjelent a nyelvjárást ismertető több tanulmány. „E szakmunkák gondos tanulmányozása igazán a legkevesebb, amit megkívánhatunk az írótól, ha nem a saját nyelvjárásán beszélteti alakjait. Alkalmasint ez az, amit Móricz elmulasztott.” — 1941. aug. 28. *Halász Gyula: Ne pendüljünk egy húron.* Sok furcsaságot szül a szólások, szólásmódok igazi jelentésének nemismerése. Egy jónevű írónk elbeszéléséből való ez a mondat: „...férj és feleség egy húron pendültek ugyan, de valahogy mégis idegenül éltek.” Az író nyilván úgy értelmezi ezt a szólást: *egyetért, egy véleményen van.* Nem érzi benne az elítélő, megbélyegző értelmet. *Egy húron pendül* egyik tolvaj a másikkal. — *Jogászdoktor: Magyarul a rendeleteket!* A törvényeket és rendeleteket azért hozzák és adják ki, hogy a közönség megtartsa őket. Ha pedig ez így van, akkor miért fogalmazták egynémelyiket úgy, hogy azt még jogászember sem igen érti meg? Száz évvel ezelőtt a hivatalos nyelv tele volt latin kifejezésekkel. Most kevesebb a latin szó, de a hivatalos nyelv ma is érthetetlen, kacskaringós és magyartalan. „Összezsúfolnak tíz mondatra való anyagot egy mondatba, meg-tűzdelik előre és hátra utalásokkal, hogy ember legyen, aki ebbe a gondolatútvesztőbe bele nem téved... Itt volna az ideje hát, hogy a törvényeket, rendeleteket fordíttassák le — magyarra, hogy azokat az egyszerű emberek is megértsék.” — 1941. szept. 6. — *Halász Gyula: Helyesírás, helyes hangsúly.* A cikkíró elítéli azt a vakmerő egyéni helyesírást, amely sokaknál újabban a szavak egybeírásában mutatkozik. Ebből a túlhajtott szokásból valóságos szószörnyetegek keletkeznek (pl. *szárazrakapaszkodnak, világágzavarhatta, egyetemetvégezett, miazördög* stb.), s az ilyen hosszú összetételek összetördöszik az egészséges magyar hangsúlyt. — 1941. szept. 18. — *Zoltai Béla: Halló? Nem hallom!* Valaki kitalálta, hogy a *halló!* nem magyaros szó, mondjunk helyette *hallom!*-ot a telefonba. A *halló!* természetes, ösztönös nyelvteremtő szülemény, olyan, mint a *hé!*, a *hahó!*, a *hollárihó!* és a hívásnak, az életjeladásnak, a lelkendezésnek, az érzelmközlésnek, az áhítatnak száz más kitörése. Nincs benne semmi idegenszerűség, semmi egy-nyelvhez kötöttség. Minden nyelvben könnyen alkalmazkodik az artikulációhoz. — *Halász Gyula: Valami a nyelvművelésről.* A nyelvművelő mozgalom soha nem fejezheti be munkáját, a hibákra ismét és ismét rá kell mutatnia, e nélkül nem boldogul. Anyaga kimeríthetetlen, már csak azért is, mert a helyes magyarság kérdéseiben sinesenek örökérvényű igazságok. A nyelvművelésnek sokat ártnak a magyarkodók, vagyis azok, akik buzgóságukban túllőnek a célon és nyelvtanilag kifogástalan szerkezeteket kárhoztatnak. Ez a bár jóhiszemű, de szenvedélyes hibaszimatolás megingatja az egészséges nyelvművelés hitelét és népszerűségét.

Magyar Szó. 1941. aug. 21. — *Györkefia: A „Magyar Szó” a magyar szóért.* A magyar nyelv tisztaságának védelme, korszerű, de mindig magyar gyökerekből való fejlesztése elsőrendű magyar

feladat. A Magyar Szó ezentúl állandóan figyelmezteti olvasóit a magyar nyelv jogaira és negyedévenként egy-egy idegen szó megmagyarosítását tűzi ki munkatervül.

Nemzeti Sport. 1941. szept. 21. — *Szabotázs filmen a magyar nyelv ellen.* A magyar filmek szöveggönyvei, a külföldi filmek feliratai tele vannak felesleges idegen szavakkal, magyartalanságokkal, nyelvi hibákkal. Ezt a megállapítást abból az alkalomból teszi a cikkíró, hogy egy mostanában elkészült és honvédelmi szempontból is nagyjelentőségű magyar filmnek ezt a címet adták: „Szabotázs”. Találhattak volna hasonlóképpen filmszerű hangzású magyar címet is a filmnek, például „Kártevők” vagy „Géprombólók”. A magyar címet itt a fővárosban és az egész vidéken sokkal jobban meg is értenék.

Nemzeti Újság. 1941. júl. 20. — *Horkai Ferenc Károly: Testvérforgalom.* A Magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetségének idegenforgalmi bizottsága Kolozsvárott ülésezett. Itt hangzott el a *tesvérforgalom* szó, mint a belső utazási forgalom legmegfelelőbb és legszebb elnevezése, illetve meghatározása. Tavaszgy Sándor használta először, s a pompás új szó osztatlanul megragadta az idegenforgalmi szakemberektől a közönségig a jelenlevők összességét. Az ország határain belül való nyaralás, üdülés, utazás és természetjárás fogalmának együttes meghatározására idáig több elnevezést használtak. Kezdetben leghasználatosabb szó volt a „belső idegenforgalom”, ezt a „belső turisztika”, majd a „természetjárás” váltotta föl. Ezután jutottak el a sajtó és az illetékes szervek a nagyrészt ma is használatos „vendégforgalom” elnevezéshez. Mindezeknél jobb és kifejezőbb a kellemes hangzású, lélekkel telített „testvérforgalom” szó.

Pesti Hírlap. 1941. szept. 21. — *Harsányi Zsolt: Keresztretjtvények.* „A magyar keresztretjtvények nagy többsége pongyola, ügyetlen, hibás, tudatlan és erőszakolt.” Különösen kártékonyak a helyesírás területén. „A tanító vagy tanár hónapok keserves munkájával oktatja a gyereket a magyar helyesírásra. A keresztretjtvény egy perc alatt megingatja és felfordítja ezt a munkát.” A keresztretjtvényeknek ezt a romboló hatását nem szabad lekicsinyelni. „Helyesírás nélkül nincs nyelvhelyesség. Nyelvhelyesség nélkül elpusztul nemcsak az irodalom, hanem az irodalom iránt való érzék is.”

Typographia. 1941. júl. 25. — *H. S.: Néha téved az ember.* Tizennégy évvel ezelőtt a cikkíró az *ucca* írásmódnak jósolt kizárólagos jövőt. Ezt ajánlotta Balassa József először az „Est”-lapok részére készített füzetében, majd a Korrektorkör megbízásából szerkesztett helyesírási könyvben. Azóta Balassa József más nyelvkönyvet és szótárt is szerkesztett és ezekben már maga is *utcát* ír. „Nyilván átlátta, hogy az *ucca* írásmód az Akadémia és a közoktatásügyi miniszter állásfoglalása következtében nem tartható fenn.”

FIGYELŐ

Helyes magyarság és asszimiláció.

Nehéz megérteni, miért indította meg Zolnai Béla az éleshangú „purista“-vitát a *Magyar Nemzet*-ben és a *Magyar Szemlé*-ben és mely hatalmak ellen írja sokszor elletmondást nem tűrő, legtöbbször gúnyos és keserűhangú cikkeit. Szinte azt kellene hinnünk, hogy egy veszedemes célzatú mozgalom meg akarja fosztani színeitől, finomságaitól, kifejező jelzőitől, zenéjétől a magyar nyelvet csak azért, hogy dogmatikus nyelvvédő álláspontja érvényesüljön. Hát erről, kérem, szó sincsen. Egyes nyelvtisztítóknak lehetnek egyoldalúságaik, tévedéseik és túlzásaik, de magáról a mozgalomról ez alig mondható el, mert pl. az Akadémia Nyelvművelő Bizottsága nagy körültekintéssel dolgozik, nem törekszik a már meghonosodott és idegen hangzásukat elvesztett jövevényszavak kiirtására és az ilyen irányú javaslatokat rendszerint visszautasítja (v. ö. Magyarosan I, 6, VII, 47, IX, 40, 57, X, 64. stb.). A nyelvvédő mozgalomnak alapjában az a célja, hogy a hanyagságból, kényelemszeretetből, fél- és negyedműveltségből nemcsak szavakban, hanem elsősorban mondatfűzésben és szókapcsolásban is megtörtött és idegenszerűségekkel teletűzdelt élő és írott nyelvet tisztogassa. És mindenesetre megvan az az érdeme, hogy fölébresztette a nagyközönség érdeklődését a magyar nyelv ügye iránt. Hogy mikép lehet ebben a magyar irodalmi nyelv nagy veszedelmét látni, nem értem és ismétlem, nem tudom, mely szélmalmok ellen harcol vagy mely verebekre lő ágyúval Zolnai Béla és miért látja olyan súlyosnak az esetet, hogy még az asszimiláció és túlkompenzálás bonyolult és sok tekintetben még kiderítetlen lélektani fogalmait is belekeveri az ügybe. Szerinte u. i. a „nyelveszők“ beolvadt magyarok, akik az újhítek túlbuzgóságában túllőnek a célon és jobb magyarok akarnak lenni másoknál.

Gyulai Pál nem volt „asszimilált“ és a Kisfaludy-Társaság 1892. február 7-i közülésén elmondott beszédében mégis síkra szállt a nyelvtisztaság mellett és a többi között a következőket adta elő: „...Azok a költők és prózaírók, akik Társaságunkat megalapították, kiváló bajnokokai voltak a magyar nyelv tisztaságának. Megtartva a kölcsönzött szókból mindazokat, melyek átalakulva egészen magyar hangzásúakká váltak, mellőzni igyekeztek, amennyire lehetett, minden idegen szót s helyettük részint régi szókat eleve nitettek föl, részint tájszókat általánosítottak, részint pedig új szókat alkalmaztak. E törekvésnek köszönhetjük, hogy nyelvünk megtisztult, megszabadulva az idegen keveréktől, mely különösen prózánkat annyira dísztelenné tette, s egyszersmind alkalmassá vált új eszmék és eszmeárgyalatok kifejezésére... Nekünk, szépirodalmi íróknak, kell leginkább fennen lobogtatni a nyelvtisztaság zászló-

ját... Multunk nagy emlékei intenek erre s elődeinktől szent hagyományokat vettünk át...”

Úgy tudom, hogy a „puristá”-nak nevezett vagy magyar szóval inkább nyelvtisztítónak nevezhető mozgalom nagyhatású megindítója, Szarvas Gábor, a *Magyar Nyelvőr* megalapítója, sem volt „asszimilált”. Zolnai nem is szerepelteti az egyik cikkében nem túlságos jóindulattal és meglehetősen ötletszerűséggel összeállított névsorban. Mint ahogy Kosztolányi Dezső sem volt „asszimilált” és mégis ki merné őt az Akadémia Nyelvművelő Bizottságában kifejtett lelkes működése, sok nyelvtisztító cikke és *Erős várunk, a nyelv* c. szép, okos és érdekesítő könyve után a helyes magyarság legkiválóbb szószólói közül kihagyni? De Szarvas — amint követői sem — nem csupán és nem elsősorban a fölösleges idegen szavak ellen harcolt, hanem a nyelvbe behurcolt idegen szellem, gondolkodásmód és mondat szerkesztés ellen is. Petőfi és Arany az irodalom terén küzdötte ki az eleven magyar népnyelv jogát, Szarvas Gábor a tudomány terén küzdött érte és hangsúlyozta, hogy a „nyelvet nem a nép, hanem a literátusok rontják, s a főnakságokat nem a tudatlanok, hanem a műveletlen tudákoskodók csempészik be a nyelvbe”. Szarvas Gábor utóda a *Magyar Nyelvőr* szerkesztői székében, Simonyi Zsigmond ma is útmutató *Helyes magyarság*-ában (1903) a helyes mondat szerkesztés szabályaival kezdi, „mert hisz ez a legfontosabb” és Arany Jánost idézi: „egyes szavak csupán levelei, vékony ágai a nyelv törzsökének, azok romlása könnyebben pótolható; de a szókötési formák azon nemesb ereket, esaternákat képezik, amelyekben a fa éltető nedve kering: dűljük föl, — és a fa nem lesz többé.” Könyvében egyébként 98 lapon foglalkozik a helyes mondat szerkesztéssel, a szók, szólások és szóalakok használatával és gazdag szótára, amelyben a helytelen és lehetőség szerint kerülendő szavakat és kifejezéseket közli (nemcsak idegen szavakat, hanem még nagyobb számban rosszul képzett magyar szavakat is) 30 lapot tölt meg.

Azt, hogy a Zolnai-féle fölszínes és önkényes asszimilációs elméletekkel mily csínján kell bánni, egy *ad hominem* vagy inkább *ad familiam* példával is szeretném megvilágítani. Zolnai Béla édesapjának, Zolnai Gyulának, 1918-ban és 1919-ben igen éles és mindkét részről a személyeskedésig elfajult vitája volt a *Nyelvőr*-ben Schmidt József budapesti egyetemi tanárral, az összehasonlító indo-germán nyelvtudomány Európászerte ismert és 1933-ban idő előtt elhunyt kitűnő művelőjével. Zolnai Gyula megtámadta Schmidtet azért, mert tudományos dolgozataiban igen sok, főképp latin és görög műszót és kifejezést használ. Schmidt, aki mint összehasonlító nyelvész állandóan idegen nyelvekkel és irodalmakkal foglalkozott, a szanszkrit, ó-görög, latin, ó-francia, ó-germán stb. szavak eredetét, változatait, egymással és a modern nyelvekkel való összefüggéseit kutatta nagy tudással és elmeélel, tudományos dolgozataiban valóban nem kerülte az idegen szavakat és voltak

mondatai, amelyekben a névelőkön és ragokon kívül alig volt magyar szó vagy szótag. Ő ezt a stílust tudományos előadásának világossága és kifejező volta érdekében tartotta szükségesnek. Zolnainak felelve, egyik vitacikkében a következő temperamentumos mondatokban fejezte ki álláspontját: „A stílus az ember, mindenestre annyira lényünk legbelsejéből fakadó valami, hogy abból engedni — ha ugyan egyáltalában lehet — csak igen keveset s bajosan lehet, részemről nem akarok s nem is fogok sem kalácsra, sem korbácsra. Viszont semmi kifogásom sem lehet ellene, ha valaki egyéniségét és stílusát purisztikus tekintetnek rendeli alá... Senki sem oktrojálhatom rá a magam stílusát, viszont senki más énám a magáét. Akinek stílusa nem tetszik, azt nem olvasom, akinek az enyém nem tetszik, az ne olvasson engem, s ha szerkesztő, ne kérjen tőlem kéziratot.“ Zolnai a vitát bezáró cikkében a többi között a következőket írta: „Azt is mondják: az idegen szónak más az árnyalatuk, más a hangulati velejárójuk. Ez előtt az ok előtt tisztelettel meghajlok... De folytonosan nem akarok hajlongani. Igen sok idegen szavunk van, amelynek az eredetitől való árnyalati különbsége pusztá képzelődés. Hangulati vagy érzelmi mozzanatuk pedig jobban elemezve csak a nemzeti érzés gyöngeségének bizonyul...” A rájuk való hivatkozás a legtöbbször „pusztá kibúvó“. Az idegen szók használatának oka nagyon gyakran a tudá-kosság, divathajhászat és hivalkodás. „A nyelvgazdagodás kétségtelenül fontos mozzanat, s a fölszívódó, meghonosuló és ennél fogva többnyire eredeties jellegűvé is váló idegen szavak a nyelvnek valóban becses kincseivé lesznek. Az is igaz, hogy a fényűzésből használt, merőben új idegen szó is szaporítja pillanatnyilag kifejezéseinket. Amde itt is józan mértéket kell tartanunk, mert az idegen szónak hangulateltetés, fényűzés céljából való szertelen használata is csak nyelvzagyválásra vezet, s a sűrű jövevények a nyelvet teljesen kiforgathatják a maga mivoltából. Mint a megszálló nép... a legősibb és legtörzsszőkösebb várost is kivetkőztetheti eredeti nemzeti jellegéből...”

Íme, az „asszimilált“ Schmidt az idegen szavaknak úgyszólván korlátlan használata mellett szállt síkra — igaz, hogy csupán a tudományos stílusban —, Zolnai Gyula, akit fia — mint fönt idézett cikkéből következtethetjük — magával együtt nyilván a törzsszők magyarok közé soroz, hajthatatlan nyelvtisztítónak mutatkozik. Ez alkalommal mindenestre a nemzedékek ellentétének egy érdekes esetével is találkoztunk.

Székely Artúr.

A magyar nyelv védelme.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a tankerületi kir. főigazgatókkal, a tanárképző-intézetek elnökségével, a kir. tanfelügyelőkkel és a hatósága alá tartozó iskolák vezetőivel és tanerőivel a következőket közli:

59.439/1932. VIII. d) szám alatt körrendeletet adtam ki a magyar fogalmazás fokozottabb tanítása, a helyes magyarság ápolása és terjesztése s az idegenszerűségek ellen való küzdelem tárgyában.

Örömmel láttam, hogy az iskolák lelkesedéssel állottak a nemes célkitűzés szolgálatába, s minden alkalmat felhasználtak arra, hogy a nyelvünk épségéért folytatott harcban tevékeny részt vegyenek.

Az egyes iskolák annak idején részben írásban, részben az évvégi értesítőkben számoltak be a nyelvművelő mozgalom eredményéről.

Az utóbbi években hozzám érkezett különböző jelentésekből, az évkönyvekben való beszámolók megritkulásából a nyelvvédő mozgalom ellanyhulására kell következtetnem.

Nem szeretném, hogyha a magyar nyelv tisztasága érdekében oly nagy lelkesedéssel kezdett mozgalom ellanyhulna. Ezért felhívom a hatóságom alá tartozó iskolák valamennyi oktatóját, hogy nyelvvédő tevékenységüket a régi rendeletem szellemében folytassák továbbra is, s az elért eredményről a népiskolák az illetékes tanfelügyelőnek, a középiskolák az illetékes főigazgatónak számoljanak be.

Az évkönyvet kiadó iskolák — írásbeli jelentés mellőzésével — magában az évkönyvben tegyenek közzé rövid beszámolót ezirányú működésükről. (56.700/1941. V. K. M. V.)

(Hivatalos Közlöny 1941. szeptember 1.)

ÜZENETEK

P. J.-nek. -- Levelében több figyelemreméltó gondolatot pentít meg, egy részük azonban messze esik a nyelvművelés ügyétől. A névmagyarosítás kérdésében fölvetett javaslata megérdemelné, hogy illetékes helyen fontolóra vegyék. Mi ennek a fontos nemzeti feladatnak megvalósításához vajmi kevés járulhatunk hozzá. A rádió nyelve ellen is kifogást emel. Panasza jogosult, mert ezen a téren csakugyan sok még a tennivaló. Nem múlik el hét, hogy valamelyik olvasónk ne fordulna hozzánk egy-egy hibának, nyelvi fogyatéknak megfigyelésével. Számtalanszor hangot adtunk már a hallgatók panaszainak, sajnos, nem sok eredménnyel. „A helyszíni közvetítés — írja — nemcsak a lélekben való országjárás élményével, hanem a maga tartalmával, közvetlenségével is a legkedveltebb műsorszám.” Ez igaz. De hozzátesszük, hogy csak akkor, ha a közvetítés nyelvi szempontból is kifogástalan, ha a beszélőben megvan a kellő felkészülés és gyakorlottság.

K. A.-nak. — Természetes, hogy a *Debrecen* szót a debreceni újságok nevében vagy inkább címében is egyszerű *c*-vel kellene írni, nem pedig *cz*-vel, mert mai helyesírásunk szerint *cz*-nek csupán a régi vezetéknévben van helye, városnevekben nincs, keresztnévben sincs. Ennélfogva *Ferenc József* nevét szintén *c*-vel kell írni a róla elnevezett intézmények nevében is. Ha azonban a

cz-s helyesírás idejéből való debreceni újságok ragaszkodnak címüknek ahhoz a régies írásmódjához, amellyel annakidején megindultak (*Debreczen, Debreczeni Újság*), mit tehetnénk ellene? Nem tudjuk ugyan, van-e például Nagyváradon *Nagy-Várad* című lap, de bár volna hasonló jogcímen Debreczenben akár ilyen című újság is: *Debretzen*, Kolozsváron pedig a XVI. századi helyesírás emlékéül olyan lap, amelynek címe — *Colosvar*.

N. J. B.

B. J.-nek. — A mássalhangzóval és *t*-vel végződő igék műveltető és szenvedő alakjait az Akadémia helyesírási szabályainak 70. és 71. pontja szerint így kell írni: *rejtet, keltet, teremtet, hintet, megértet, festet, fejlesztet; rejtetik, keltetik stb.*, nem pedig: *rejt-tet, kelt-tet, terem-tet, hint-tet, megért-tet, fest-tet, fejleszt-tet; rejt-tetik, kelt-tetik stb.* Ennek az a magyarázata, hogy a két mássalhangzóval végződő igékhez a műveltető és a szenvedő alak képzője *-at, -et, -atik, -etik* alakban szokott hozzájárulni, nem pedig *-tat, -tet, -tatik, -tetik* alakban: *küldet, mondat, hordat, kezdet, bolygat, cseng-et, zörget, mozgat, ugrat, edzet; küldetik, mondatik stb.* Igaz, hogy ezzel a helyesírással sok magashangú igének mult idejében nem különböztetjük meg egymástól a cselekvő alakot és a műveltető alakot, például a *sejtette* lehet cselekvő alak is, műveltető alak is. De csak a helyesírásban és az ező kiejtésben egyformák az ilyen igealakok. Az ező kiejtésben a cselekvő *sejtette* éppúgy különbözik a műveltető *sejtette* alaktól, mint a *gyujtotta* ettől: *gyujtatta*, a *gyűjtötte* pedig ettől: *gyűjtette*. Egyébiránt nem olyan nagy baj, ha efféle igealakok nem különböznek is egymástól. Minden nyelvben bőven vannak azonos alakú szavak, mégpedig szótári és nyelvtani homonimák egyaránt, vagyis egyező hangzású szavak és egyező hangzású nyelvtani alakok. Az *ejtetik* például a műveltető alakban tárgyas ragozású jelentő mód jelen időbeli többes harmadik személy: *Így ejtetik vele a szót. Így ejtetik a szó.* Ezen az azonosságon nem segítene az sem, ha *ejtet* helyett ezt írnök: *ejttet*, mert akkor az idézett két mondatot ilyen módon kellene írni: *Így ejttetik vele a szót. Így ejttetik a szó.* Az *ejttet, rejtтет, sejtтет* írásmód ellen szól még a két mássalhangzóval végződő igéknek előbb említett általános szabályán kívül az is, hogy következtelen volna helyesírásunk, ha így íránk: *gyujtat, gyűjtet, de sejtтет; oltat, költet, de keltтет; ontat, öntet, de inttet; megtartat, de megértтет; választat, de fejlesztтет.*

N. J. B.

Laptársainknak, íróársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesbítő cikkekeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál.
Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. Tel.: 221—003.

Az, aki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében; az pedig, aki ellene szegül, nemzetünk halálát rejtegeti keblében. S véntől fiatalig, dústól szegényig, a legjelesebb férfiak-tól legbájablóbb hölgyeinkig, aki csak honunk életét, nemes emelkedését s egykori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért, amit tehet; mert vele mindent elérhetünk, ami nemzetünk, sőt az egész emberiség díszeré méltó, nélküle semmit!

S z é c h e n y i I s t v á n.

A nyelv nem valami külső, nem conventionális jegye a gondolatnak, mint a betű vagy szám, hanem valami benső, maga a lélek, szelleme és jelleme valamely nemzetnek, s a nyelv e sajátága nagy befolyással van nemcsak az irodalomra, hanem magára a tudományra is. Az a különbség, melyet a nemzetek irodalmi művei, sőt tudományos eszméi, módszerei, vagy legalább előadás-módjai közt találunk, a nyelvben leli forrását.

G y u l a i P á l.

Kétségtelen, hogy az idegen szókat nem kerülhetjük ki mindig, a velők való élés jogos, de csak azon föltétel alatt, ha az illető fogalom kifejezésére nincs használható magyar szó. Nincs európai nemzet, mely idegen szót ne használna átváltozás nélkül is, s mi legkevesebbé tehetünk kivételt. Azonban e hasonlóság mellett van egy nagy különbség is. Azok a nemzetek nyelvi tekintetben rokonnabbak egymással, mint mi velők. A mi nyelvünkben kirívóbb az idegen szó, mint az övékben, s ez okból nekünk többet kell gondolni a nyelv tisztaságával, mint nekik. S ezt nem az idegen szó magyaros írása segíti elő, hanem magának a szónak kerülése, vagyis fölcserélése régi, népi vagy új magyar szóval.

G y u l a i P á l.

A magyar ember falujának és lakóházának nyílt, egyenes, egy vonalban egymáshoz rótt képe van meg nyílt, egyenes, világosan tagolt nyelvében. E nyelv nyugodt, méltóságos, ünnepies szerkezetében megvan a magyar paraszt megfontolt, önérzetes jelleme, egész megjelenése. A magyar paraszt nem beszél énekelve, nem deklamál, csak a koldusa reszketteti a szót és cifrázza a mondókáját. A magyar ember nem gesztikulál, nem szeleskedik, éppúgy, mint ahogy szavát nem hangsúlyozza, vagyis nem szótagra vet súlyt, csak értelmi hangsúlyt a szóra, amely mondatában fontos.

R á k o s i J e n ő.

Petrarca azt mondja, hogy az olasz nyelv az Apennineknél is erősebb bástyája Itáliának. A magyarságnak is nyelve a leg-erősebb oszlopa. Az utódállamok magyarsága nemzeti hivatását akkor teljesíti leghívebben, ha műveli magát, ha ragaszkodik apái nyelvéhez és műveltségéhez. A művelt nemzeteket nem söpri el az idők szele.

K o s z t o l á n y i D e z s ő.

MAGYAROSAN

---

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harányi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.

X. ÉVF.

1941.

5. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADASA
BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

	lap
Zolnai Gyula: Nyelvérzék és helyesírás. II. — — — — —	129

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Tóth József: Az idegen Budapest — — — — —	137
Loványi Gyula: Használjuk-e a 'dacára' névutót? — — — — —	140
Zolnai Gyula: Hitújítás és reformáció — — — — —	143
Winter István: A 'gönnöl' magyar megfelelője — — — — —	146
Buzás Dezső: Feltétlen feltételes mondatok — — — — —	147
Haragos Sándor: Viszont — — — — —	148

SZÉLJEGYZETEK.

Buzás Dezső: A rádió magánhangzói — — — — —	149
Buzás Dezső: Rádió Budapest egy! — — — — —	149
Loványi Gyula: Szóeső — — — — —	150
Loványi Gyula: Hadszintér — — — — —	150
Tardos Károly: Bunyevác — — — — —	150

ÍRÓINK MAGYAR NYELVE.

Illyés Gyula: Csizma az asztalon.	
Ism. Kovalovszky Miklós — — — — —	151

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	153
---	-----

FIGYELŐ.

Rónay Mária: Közkiki, varangyol, kisbenes, tájár és más „új magyar szavak szótára“ — — — — —	156
Gyöngyszemek a gyöngyösi lapokból — — — — —	159

ÜZENETEK.

Három üzenet — — — — —	160
------------------------	-----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

X. ÉVFOLYAM.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGANAK MEGBÍZASÁBÓL

SZINNYEI FERENC
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTETTE

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

	Lap
Nagyobb cikkek.	
Bence István: A magyar mondat — — — — —	65
Ferenczy Géza: Izlap—hónaljlap—pálha — — — — —	44
Kubinyi Lajos: Magyar keresztnév: magyar műveltség — — — — —	73
Loványi Gyula: Percentes nyelv — — — — —	1
Madzsar Imre: A „rö-betű” és társai — — — — —	33
Meskó Lajos: A magyar határozók panasza — — — — —	38
Zolnai Gyula: Nyelvérzék és helyesírás. I—II. — — — — —	97, 129

Kisebb közlemények.

Biró Izabella: Még egy szó a szóösszetevő járványról — — — — —	10
Buzás Dezső: Bajok az ellentétes mondatokban — — — — —	54
Buzás Dezső: Légo — — — — —	80
Buzás Dezső: Lag-iszony — — — — —	81
Buzás Dezső: Hát még mit mélyítsünk? — — — — —	114
Buzás Dezső: Feltétlen feltételes mondatok — — — — —	147
Haragos Sándor: Viszont — — — — —	148
Juhász Jenő: Könyörgöm — — — — —	14
Juhász Jenő: Tanárnő asszony, tanítónő asszony, tanárkisasszony, tanító- kisasszony — — — — —	108
Kovalovszky Miklós: A legdivatosabb korszerű szó — — — — —	5
Loványi Gyula: Goethe meg a szómagyarítás — — — — —	8
Loványi Gyula: Besszarábia — — — — —	52
Loványi Gyula: Rabomobil — — — — —	82
Loványi Gyula: Az akü-nyelv — — — — —	83
Loványi Gyula: Idegen nyelvi hibák átvétele — — — — —	111
Loványi Gyula: A háború új szavai — — — — —	113
Loványi Gyula: Használjuk-e a „dacára” névutót? — — — — —	140
Nemes Zoltán: Terjed a névelők elhagyása — — — — —	79
báró Szalay Gábor: Pesti magyarság — — — — —	77
Székely Károly: Figura — — — — —	12
Szinnyi Ferenc: Tinódi nem Lantos Sebestyén — — — — —	110
Tóth József: Újabb „sajtóvétség” — — — — —	15
Tóth József: Az idegen Budapest — — — — —	157
Winter István: A „gönnöl” magyar megfelelője — — — — —	146
Zolnai Gyula: Fok Celsius — — — — —	4

	Lap
Zolnai Gyula: Reneszánsz, reformáció, protekció — — — — —	48
Zolnai Gyula: Árja, árijásít, árijásodik — — — — —	50
Zolnai Gyula: Botor, botorság — — — — —	76
Zolnai Gyula: Hitújítás és reformáció — — — — —	143

Széljegyzetek.

Bartos Nándor: A helyesírás tankönyveinkben — — — — —	17
Batizi László: „Ne játszs a szerelemmel“ és hasonló — — — — —	84
Buzás Dezső: Jobb-e a jobbik? — — — — —	85
Buzás Dezső: Van-e a „gönnen“ igének magyar megfelelője? — — — — —	116
Buzás Dezső: A rádió magánhangzói — — — — —	149
Buzás Dezső: Rádió Budapest egy! — — — — —	149
Fehér Géza: Még egyszer a film magyarja — — — — —	17
Garády Sándor: Kivitel — — — — —	85
H. J.: Nyelvművelés a villamoson — — — — —	86
Juhász Jenő: Szóajánlás — — — — —	17
Loványi Gyula: Rádióaktív — — — — —	56
Loványi Gyula: Úrvezető — — — — —	56
Loványi Gyula: Magisztrális — — — — —	85
Loványi Gyula: Jelzők hibás használata — — — — —	117
Loványi Gyula: Szócső — — — — —	150
Loványi Gyula: Hadszintér — — — — —	150
Szebenyi Sándor: Film vagy pergős? — — — — —	55
Szilády Zoltán: Háborús nyelv — — — — —	86
Szinnyi Ferenc: Ügyeljünk régi családneveink kiejtésére! — — — — —	116
Tardos Károly: Bunyevác — — — — —	150
Zolnai Gyula: Síber — — — — —	16
Zolnai Gyula: Hétszilvás nemes! — — — — —	56

Íróink magyar nyelve.

Illyés Gyula: Csizma az asztalon. (Kovalovszky Miklós) — — — —	151
Thomas Mann: A boldogság akarása. Gömöri J. fordítása (Zolnai Gyula) —	18

Könyvszemle.

Bakos József: Nyelvművelés a magyar nyelv középisk. tanításában. (Bence István) — — — — —	117
Csánk Béla: Olasz-magyar szológgyűjtemény. (Dallos György) — — —	19
Piláthy György: Magyar szimfónia. (Bence István) — — — — —	20

Lapszemle.

Balaton Kurír. — Debrecen. — Erdélyi Szemle. — Felvidéki Újság. — Képes Sport. — Kelkészegyesület. — Magyar Munkásifjú. — Magyar
---

TÁRGY- ÉS SZÓMUTATÓ.

- akü-nyelv 83
 alázatos tisztelettel 87
 ál régiességek 58
 árja, ársásit 50
 azon 43
 Besszarábia 52
 betűs szavak 47, 83
 botor, ~ság 76
 bunyevác 150
 családnévek kiejtése 116
 dacára 140
Debrecen helyesírása 127
doktor cím helye 95
 dugába dől 95
 él a gyanúperrel 160
ellenében hibás használata 153
 elmélyít 114
 ezen 43
 feltételes mondatok hibás használata 147
 figura 12
 film = pergős 17, 55, 89
 fok Celsius 4
 fortély 28
fölött németes használata 39
gönnöl magyar megfelelője 116, 146
 gyanúper 160
 hadszíntér 150
 halló! 120, 122
 helyesírási hibajelenségek 97
 hétszilvás nemes 56
 híradószázad 89
 híresítés 91
 hírverés 91
 hitújítás 48, 87, 143
 hivatalos nyelvünk 22, 122
 hónalj-lap 44
 idegenforgalom 86
 idegenforgalmi szakkifejezések 90, 123
 igazgató úrnő 30
 izlap 44
 jelzők hibás használata 117
 jobbik 85
 kapcsolatban 121
 keresztnévek lefordítása 58, 62
 kibeszéli magát 31
 kimélyít 114
 kisasszony 109
 kivitel 85
 könyörgöm 14
 közkézen forog 96
lag-iszony 81
 légo 80, 88
 lehetőség 155
le hibás használata 155
 lökörajt 28
maga-előtagú összetétel 160
 magisztrális 85
 magyaros keresztnévek 73
 marhalevél 32
-nél, -nél hibás használata 38
 névelők hibás elhagyása 79
 névnap, nevem napja 160
 olajmag, olajos mag 95
 őskeresztény 21
 pálya 44
 papagáj-papagály 132
 paraszt 31
 passzus 32
 pender 28
 pergős 17, 55, 89
 pesti magyarság 77
 pregnáns igék 41
 propaganda 91
 propagandaszázad 89
 protekció = pártfogás 48
 rabomobil 82
 rádióaktív 56
 rádió Budapest egy! 149
 rádió magánhangzói 149
 rag-elhagyás 43
 reformáció 48, 87, 143
 reklám 91
 rendelkezik 111
 rendes 21
 reneszánsz 48
 sem és se 95
 siber 16
 sínbusz 17
 smokk 9
 stuka 32, 47
 szajré, szajréz 113
 szavak helytelen egybeírása 10
 szemben 154
 szociális 5
 szócső 150
 tanárnő asszony 108
 tanár úrnő 30, 64
 tanítónő asszony 108
 tanító úrnő 30
 tartozik-köteles 95
 Tinódi Sebestyén neve 110

többszám hibás használata 153	újjászületés 48	vendégforgalom 86
tudatni 96	úrvezető 56	viszont 148
tűnik 60	utcanévek megváltoztatása 154	

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvvelő Bizottsága 1931 júniusában kezdte meg működését, a Magyarosan 1932 januárjában indult meg.

A Bizottság elnökei: *Négyesy László* (1931—1933.) — *Szinnyei József* (1933—1937.) — *Pintér Jenő* (1937—1940.) — *Szinnyei Ferenc* (1940—).

A Magyarosan szerkesztői: *Négyesy László, Nagy J. Béla és Zsirai Miklós* (1932—1933). — *Szinnyei József, Nagy J. Béla és Zsirai Miklós* (1933). — *Szinnyei József és Zsirai Miklós* (1934—1937). — *Pintér Jenő és Putnoky Imre* (1937—1940). — *Szinnyei Ferenc és Putnoky Imre* (1940—).

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

NYELVÉRZÉK ÉS HELYESÍRÁS.

Írta: Zolnai Gyula.

(Második közlemény.)

2. Helyesírásunk másik elvének, a *hagyomány* elvének követése szintén elég gyakran ad okot tévedésekre. Szabályaink a múltból megtartják az *ly* betűt, amelyet nemcsak a nyelvjárások többsége, hanem a köznyelvi kiejtés is általában *j*-nek ejt, és régi *ly*-es ejtésében csak igen kevés vidék őrzött meg, néhány vidék pedig *l*-lé fejlesztette (31. §.). Ennek a jóformán csak írásban létező *ly* hangnak általánosabb ismeretlensége kétféle bajjal jár.

a) A kisebbik és szemet is alig szűrő baj az, hogy íróink *j*-vel, tehát a maguk kiejtésmódja, vagyis a nyelvérzékük szerint írnak olyan szókat is, amelyekben Szabályaink a hagyomány alapján *ly*-et kívánnak, mint például: „Nagy figyelemmel vizsgálva a... hangyabojt” (Justh Zsigmond: Fuimus. 1906. 88. l.). „Mivel lehet néven nevezni ezt a várost, ezt a sajátos... magyar hangyabojt” (Budap. Hirlap 1935 II/24, 5. l.). „Felbojgatnók, mit Isten rendbe tart” (Van den Vondel: Lucifer, ford. Nagy Zsigmond, 76. l.). „Soha az életben úgy meg nem bojdult a szíve érte, mint ezen a csudálatos... estén” (Budap. Hirlap 1935 XII/25, 41. l., Nyirő József elbeszélésében). „Erre, mint egy adott jelre, megbojdult a négy ház nőtársadalma” (Új Magyarság 1939 V/17, 4. l. tc.). „Mintha megbojdult volna az egész város” (uo. 1941 V/4, 9. l.; ez az írásmód annyival is érthetőbb, mert a *bolydul* ige Szabályainknak sem szakaszaiban (31–32.), sem szójegyzékében nem található, Czuczor-Fogarasi Szótára sem ismeri; van azonban a Tájszótárban *bolydít* a. m. „megbolygat” és *bolydulás* a. m. „fölháborodás, zavarodás” szavunk, és mind a kettő olyan rokona az általánosan használt *bolygat* igenek, mint a *mozdít* és *mozdul* a *mozgat* szónak, úgyhogy a *megbolydul* jelentése körülbelül a. m. megbolygatódik; a *bolydul* szónak az *ly*-lyel írt *bolygat* igehez való ilyen származásbeli viszonyára természetesen csak nyelvtudományi képzettségű író eszmélhet rá). „Két méterrel a föld alatt ütközött a munkások

csákjája a romokba“ (Budap. Hirlap 1935 VII/11, 6. l.). „Kutatásai árán fölemelte a *csukját* Anonymus arcáról“ (Akad. Értesítő 1936. 53. l.). „Belegabajított minket az ellentmondásokba“ (Budap. Szemle CLXVI, 31). „Melynek [kérdésnek] összegabajítását... megkezdte“ (Budap. Hirlap 1921 X/21, vc.; CzF.-ék *gabajít* címszót vesznek ugyan föl s ezt *galyabít*-hoz utalják, de újabb szótáraink *gabalyít* és *gabalyodik* írásmódot használnak; a helyesírási szójegyzékben nincs meg). „A *guzsajról* fonva“ (Pierre Loti: Yves testvérem, ford. Kelen Ferenc, 60. l., így a 61. lapon is). *Májva* (Móricz Zsigmond: Kerek Ferkó. Bp. 1913. 32. l.). „Gyenge voltam! *Muja* voltam“ (Gárdonyi G.: Ábel és Eszter, 4. kiad. 86. l.). „Ne *mujálkodjál!*“ (Gulácsy Irén: Fekete völegények, 4. kiad. I, 56). „Nem evett *nadraguját*“ (Budap. Hirlap 1937 II/26, 9. l., Péczely József regényében). „Robosztusnak [így] látszó *nyavaigásba* szaladt bele“ (Uj Magyarság 1940 XI/30, 6. l., színi bírálatban). „*Pujkasült*“ (Hawthorne: A skarlát betű, ford. Bálint György, 29. l.). *Pujkára* (uo. 30). *Pujka* (Budap. Hirlap 1935 I/20, 25. l., több mint 10-szer, noha a közlemény címe ez: *Pulykavásár*). „A felügyelő *pujka*-vörös lett“ (uo. 1937 VIII/22, mell. III. l.; megjegyzem, hogy már Pápai Páriz 1708-i szótárában így olvasható a címszó: „*Pujka* vagy *Pulyka*“). „Borjúbőrös ládát emelt a *sarogjára* (Gárdonyi G.: Az egri csillagok II, 90). „Sápit, *sejpit*, ha hangot ad“ (Arany László Költeményei. Bp. 1899. 276. l.). *Sejpiteni* (Budap. Hirlap 1929 VIII/11, 5. l., Buday Barna cikkében). „Céda lányok *sikója*“ (Babits Mihály: Gólyakalifa 245. l.). „*Vájogból* vert... vityillóban“ (Budap. Hirlap 1920 I/11, Rákosi Viktor tárcájában). „A *vájú* nem csöpög“ (Boikliev: Bolgár költők antológiája, 154. l.). „Az illatos izsóp, levendula, *zsája*“ (Budap. Hirlap 1921 X/2, 2. l., Vargha Gyula költeményében). Ez az elég szépszámú idézet mutatja, hogy még jelesebb íróink nyelvérzékében sem él mindig a hagyomány tudata, amit pedig Szabályaink megkívánnak.

Bántóbb eset az, ha nem tőszókban, mint az előbbi példákban, hanem képzőkben, például az *-ály*-ban nem érzi a nyelvérzék az *ly* hangot. Például: „Rátaposott a császárné *uszájára*“ (Gulácsy Irén: Pax vobis. 10-ik kiad. III, 95; de: *uszályát* uo. 103). „Egészen *lakájos*“ (szobáról, Budap. Hirlap 1934 VII/22, 9. l., e h.: *lakályos*).

b) A másik és már visszatetszést keltő nagyobb baj az, hogy a hagyományként megtartott *ly* betűt *j* helyett is irogatják némelyek. Minthogy igen sok általánosabban *j*-vel ejtett szót Szabályaink a hagyomány alapján *ly*-lyel íratnak, némelyeknek nyelvérzéke zavarba jut, és az irodalmias *ly* betűt olyan esetekben is alkalmazzzák, amikor az általános kiejtésű *j*-nek *ly*-lyel való írását sem a hagyomány, sem a szóelemzés nem teszi megokolttá. Ilyen esetek például: „A villám agyonsúlytotta“ (Budap. Hirlap 1931 VII/5, 20. l.). Így írta már Kemény Zsigmond is: „Az isten keze terhes nyavalyával *sulytá*“ (Rajongók IV, 62). Mintául erre a *súly* főnév szolgálhatott, amelyet *ly*-lyel írunk, noha általánosan *j*-vel ejtjük.

Igen gyakran találkozunk a *fojt* igének ilyen *ly*-es írásával: „Nem is *folytotta* vissza a könnyeit“ (Scott Walter: *Ivanhoe*, ford. Győry Ilona. Klasszikus Regénytár 196. l.). „*Folytogató* ördögöt“ (Gárdonyi Géza: *Ki-ki a párjával*. 2. kiad. 83. l.). „A mindenkibe *lefolytott*, letiport szorongást“ stb. (Szabó Dezső: *Az elsodort falu* I, 190). „*Elfolytott* bosszuság“ (II, 42). „*Visszafolytott* sírás“ (Sienkiewicz: *Vizözön*, névtelen fordítótól, 49. l.). „Az apját *folytotta* halva is a csend“ (Tamási Áron: *Szűzmáriás királyfi* II, 74). „Miként lehetne a *folytogató*... gazdasági inséggel megbirkózni“ (Budap. Hirlap 1922 VI/13, vc.). „*Elfolytják* a magyar szót“ (uo. 1935 IV/4, 7. l.). *Folytótékeres és fojtótékeres* (Antenna 1935. 16. sz. 3. l., mint rádióműszo, ua. cikkben). „*Visszafolytott* érzelmeink“ (uo. 1936. 5. sz. 3. l.). Ennek az írásmódnak oka az, hogy az általánosan szintén *j* hanggal ejtett *folyik* igét és származékait: *folyton*, *folyvást* stb. *ly* betűvel kell írunk. Hogy *fojt* igénket a népnyelv *ly*-ező vidékei *ly* hanggal ejtenék-e, nem tudom. Ha igen, ez igazolásul szolgálhatna a föntebbi példák *ly*-es írásához. A szóelemzés ebben a szavunkban nem mond ellen az *ly* hangnak, mert hiszen a *fojt* ige nem egyéb, mint a *fül* szónak olyan műveltető származéka, mint amilyen a *gyűjt* ige a *gyűlik*-nek. A *fül* és *fojt* igék eredeti összetartozására vall az utóbbinak népnyelvi *fujt* ejtése is. A *gyűl* igével összefüggő *gyűjt* szót is írták már *ly*-lyel, pl.: *gyűlytögettem* (Földi János: *Természeti Historia* VIII. l.). Egyéb ilyen *ly*-es írásmódok Szabályaink *j*-je ellenében a következők: „A görlok, *bolyok*“ (Budap. Hirlap 1935 I/1, 17. l., e helyett: *boj*; a „hangyaboly“ fönt idézett jés írásának a megfordítottja, és nyilván ennek a szónak zavaró hatásából). „Itéld gyümölcsiről meg a | Földet-kertet, melyet Isten maga | Az ember *kélyire* beültetett“ (Van den Vondel *Lucifer*, ford. Nagy Zsigmond, 10–11. l.). „Az alcoholismus, morfinismus kórokozó, de *kélyes* jelenségei“ (Budap. Szemle CXLIX, 236). „A legkélyesebb érzések közt“ (uo. 237; nyilván a lelki élet *crély* és *szenvedély* fogalmainak hatásából, noha a *kéj* nem ilyen *-ély* képzős szó). „Nem *muszály* szolgálni Direktor ur!“ „Nem *muszály*?“ (Móricz Zsigmond: *A kárpáti vihar* 24. l., így az 53. lapon is). Így írta már Ady is egyik versében: „Nem akartam megadni, amit nem kell, | S most nem tudok megbirkózni | Kéretlen *muszályokkal* s elemekkel“. (Lehr Albert idézte volt megrovólag ezt a helyet [Magyar Nyelv XI. 184], akként fogva föl, hogy a költőt erre az írásmódra az *uszály* szó alakja csábította, amelynek *ly*-je közönségesen *j*-nek hangzik; a *muszáj* szót ugyanis eredete, a német *muss sein* alapján általánosan *j*-vel ejtik). „A koci, mint egy fogvályót, roppantotta ketté középen a villanyoszlopot“ (Budap. Hirlap 1933 I/5, 3. l.; minthogy az általánosan *j*-vel ejtett *vályú* szót *ly*-lyel írjuk, igen érthető a nyelvérzék megtévedése). „A *zörelly* az alvót felébresztette“ (Pesti Hirlap 1938 VIII/28, képes mell. 2. l.). „Türelmetlen *zsivaly*“ (Van den Vondel: *Lucifer*, ford. Nagy Zsigmond, 68. l.). „Hallom a *zsivalyt*“ (uo. 126. l.). „A zsirszagu, gyermek-

zsivalyos hosszú folyosón“ (Budap. Hírlap 1918 VII/4, Pekár Gyula tc.-ében). „Harsány zsivalyban“ (uo. 1930 XII/5, vc.). „Vad zsivalygás“ (Képes Vasárnap 1940 IV/14, 7. l.). A *zörej*, *zsivaj* olyan képzések, mint *kacaj*, *moraj*, *robaj*, *röhej*; a szintén *j*-vel ejtett és szintén igei származású *kétely*, *mosoly*, *sikoly*, valamint a *gerely*, *bi-valy*, *guzsaly*-féle szónak *ly*-es írása téveszti meg ilyen esetekben a nyelvérzékét.

Íme ennyi zavart okozhat helyesírásunkban az *ly*-re vonatkozó hagyománynak szabályul állítása.

A hagyomány alapján való írással kapcsolatban rá kell ismételni mutatnom arra a sajnálatos változtatásra, amely a *papagály* madárnévnek régebbi írásmódját a szóelemzés alapjára való áttéréssel érte Szabályainkban. (Először a Magyar Nyelvőr 1921-i évfolyamában tettem ezt szóvá, 88–92. l.) A *papagály* szónak ebben az írott alakban csaknem másfélszázados múltja van már. Először Földi János Természeti Historiájában (1801.) fordul elő a névlajstromban, és az akadémiai Nagy Szótár (1862–1874.) ezt az írásmódját tette szabállyá. A *papagály* szó ilyenformán a *harkály*, *sirály*, *sergély* madárnevekkel, meg az *apály*, *aszály*, *dagály*, *osztály*-féle igei származású főnevekkel került alaki szempontból végződésére nézve rokonságba, és az *ly* helyett *l* hangot ejtő dunántúli népnyelvben *papagál* alakban vált közkeletűvé. Az Akadémia helyesírási szabályainak újabb átdolgozásakor azonban Simonyi Zsigmondnak, a Nyelvtudományi Bizottság akkori előadójának az a szerencsétlen ötlete támadt, hogy ezt az egészen magyaros hangzású és magyaros alakú madárnevet úgy vélt német eredetének (= der *Papagei*)* megfelelően *-áj* végződéssel, *papagáj*-nak kell írunk, minthogy az *-ály* végzetnek ebben a szóban szóelemzési alapja nincsen. Így került bele Szabályainkba a németes *papagáj* írásmód, előbb, 1901-ben csak vagylagosan, az addigi *papagály*-lyal együtt egyaránt megengedve, majd a Szabályok 1902-i kiadásától kezdve kizárólagosan kötelező szabályként. Ilyenformán ez a madárnév másfélszázados alaki rokonsága köréből a sültnémet *partáj* (= *Partei*), *pucéráj* (= *Putzerei*), *zengeráj* (= *Sängerei*)-féle szavak csoportjába utalódott. Ez a tudákos, hagyományromboló és merőben szükségtelen szabályváltoztatás mai napig sem tudott a köztudatban gyökeret verni, annyira, hogy a kiátkozott *papagály* alak nemcsak lapokban (pl. Tolnai Világlapja 1941 VI/11, 18. l.), hanem legújabb akadémiai kiadványban is (pl. NyK. XLVIII, 225) megjelenik néha.

3. Ezekután olyan esetek tárgyalására térek át, amelyek a mondatbeli hangsoroknak egységes vagy külön-külön szavakként való fölfogásában, tehát egybeírásukban vagy különválasztásukban tesz a nyelvérzék próbára. Ez esetek között olyanok is akadnak,

* A velencei olasz *papagal* szóból is származhatott (l. Nyr. I., 90), és akkor a *jés* írásnak alapja sincs.

amelyekre Szabályainkban eddigelé külön útbaigazítást nem találni, amelyekben tehát a nyelvérték az írásmódot illetőleg önmagára van utalva.

a) Igen nehéz kérdés annak szabatos megállapítása, hogy a mondatnak közvetlenül egymás mellett álló szavai közül melyeket lehet már *összetételle* forrottnak tekinteni és melyeket nem. A nyelvtudományi iskolázottság nélkül való írók igen sok esetben összetett szónak hajlandók tartani olyan egymás mellett álló szokat is, amelyek még nem valóságos összetételek, amelyeket tehát bizvást különszóként írhatunk. Folyóiratunkban már részletesen rámutattak arra a hajlandóságra, amely az egymás mellett álló szóknak szükségtelen egybeírásában nyilvánul (I. Msn. IX, 97, 147; X, 10). A már fölhozott ilyen példákhoz hozzátehetem még egy jeles írónknak, Gárdonyinak írásmódját, aki igen kedveli némely két szóból álló kötőszói és határozói kifejezésünknek egy szóba írogatását, ilyenekét, mint: *nodehát* (Szunyoghy miatyánkja 82, 186. l.), *asztánhát* (uo. 106, 202), *merthát* (uo. 157), *meghát* (uo. 177), *éshát* (uo. 83, 100), *akkorhát* (Hosszuhajú veszedelem II, 119); *megintcsak* (Szuny. miaty. 112, 133), *mégiscsak* (uo. 119, 174); *depersze* (Hosszuh. vesz. II, 56, 75), *éspersze* (Szuny. miaty. 142); *hátpedig* (Hosszuh. vesz. I, 212), *sepedig* (Isten rabjai 124, Arany-tömjén-mirha, 2. kiad. 76), *hapedig* (Isten rabjai 134, 369), *vagypedig* (Hosszuh. vesz. II, 51; Mi erősebb a halálnál 224), stb. Szereti Gárdonyi a *hiszen* határozószót is egybeírogatni az előtte álló kötőszóval, mint: *merthiszen* (Hosszuh. vesz. I, 233; II, 214; Szuny. miaty. 36; Isten rabjai 271), *dehiszen* (Hosszuh. vesz. II, 209), stb. A nyomósító *még* szócskát is állandóan egybe szokta írni a középfokú mellénevekkel és határozószókkal, nyilván a felsőfokok *leg* előtagjának mintájára, mint pl.: *mégbeljebb* (a Kosztolányi Dezső szerkesztette „Vérző Magyarország“ c. könyvben, 9. l.), *méginkább* (Isten rabjai 110), *mégócskább* (Szuny. miaty. 177), *mégrosszabb* (uo. 186), *mégtöbbször* (uo. 185 és bizonyára még többször). Az efféle két szóból álló kifejezések egy hangsúllyal, egy szólamba tartozva ejtődnek ugyan, egybeírásuk azonban mégis szokatlan és szükségtelen. Ezeken a példakon kívül más forrásokból megemlítek még két helytelen egybeírást. Egyik az ilyenféle, mint: „a *felsőmezőgazdasági* iskolák“ (Budap. Hirlap 1935 I/31, 7. l.; ehhez hasonlóval nem egyszer találkozhatunk). Az aláhúzott összetétel első tagja, a *felső* szó ugyanis voltaképpen nem a *mezőgazdaság*, hanem az *iskola* fogalmának a jelzője, vagyis tulajdonképpen *mezőgazdasági felsőiskolák* vannak, és ha a *felső* jelzőt mégis előre vetjük, akkor ezt nem helyes a *mezőgazdasági* szóval egybeírni, mert a jó nyelvértékű kiejtésben a két szó két külön szólamba tartozik: *felső* | *mezőgazdasági iskola*. A másik a következőféle írásmód: „erős, *harmincegynéhány* éves férfi“ (Pontoppidan: Szerencsés Péter, ford. Hajdu Henrik, II, 314). Ebben az a baj, hogy olvasás közben a három szó közül a két elsőt könnyen egybefogjuk és *harmincegy*-re gondolunk, holott *harminc*

és *egynéhány* évről van szó, a helyes eljárás tehát a *néhány* elé kötőjelet tenni: *harminc-egynéhány*.

A szükségtelen egybeírás hajlamával szemben viszont az is hiba, ha világosan összetartozó szavakat mégis külön ír valaki, mint például a következő mondatban: „Jöttek [a vészharang hívására] kikelten a *szabad idős* orvosok, a miniszterek“ (Gulácsy Irén: Pax vobis. 10. kiad. III, 242). Ez félreérthető, mert nem *szabad* és *idős* orvosokról, hanem *szabadidőssel* bíró, vagyis *szabadidős* orvosokról van szó.

b) Ennél a szükségtelenül összetételt látó és ennek alapján egybeíró hajlamnál nagyobb hiba az, ha olyan szókat, illetőleg szórészeket írnak némelyek egybe, amelyek közvetlenül egymás mellett állanak ugyan a mondatban, értelmileg azonban mégsem tartoznak össze, mert az első szó, illetőleg szórész nem a közvetlen utána jövő szónak, hanem a harmadiknak az eleme, a közbeékelődött szót csupán a magyar szórend törvénye juttatta az első szó, illetőleg szórész és a harmadik szó közé. Ez az elég gyakori eset az igekötős igék szórendjénél fogva támad, amikor tudniillik az ilyen igék igenévi alakban szerepelnek, és az állítmányi ige a szórendi törvény erejénél fogva az igenévnek igekötője és alapszava közé ékelődik. A gyöngye nyelvértékük tévedése ekkor abban áll, hogy az igenévnek igekötőjét a közvetlenül utána álló állítmányi igéhez tartozónak vélik és ezzel egy szóba írják. Ezt a tévedést elősegíti az a körülmény, hogy a mondat kiejtésében az igenév igekötője a voltaképpen igekötőnélküli állítmányigével kerül egy hangsúly alá, vagyis egy szólamba. Az ilyen kifejezésekben ugyanis, mint pl.: *le akar | mondani; ki tudott | szabadulni* stb. az igenévi alakot a választójel ábrázolása szerint külön szólamban ejtjük. Az a körülmény azonban, hogy két szó egy mondathangsúly alá, vagyis egy szólamba kerül, nem szolgálhat jogcímül arra, hogy egybe is írjuk őket. A *leakar mondani*-féle írásmód tehát — amelylyel, mint látni fogjuk, igen sűrűn találkozhatunk — épúgy helytelen, mint helytelenek volnának teszem az ilyenfélék: *ottszeretne maradni, pénztakar szerezni* stb. Helytelenek tehát a következő egybeírások: „Mindkét tekintetben *előakarunk* haladni“ (Lovász Imre: Értekezés a' magyar nyelvújításról. 1835. 5. l.). „Azt az emberi nyelvek sorsa alól egészen *kiakarni* venni“ (uo. 30. l.). „Melyet [lekesedést] Riedl tanítványaiban *felbirt* ébreszteni“ (Riedl Frigyes: Petőfi Sándor 7. l., Angyal Dávid előszavában). „Mintha csak *elakarnák* pusztítani“ (Dosztojevszkij: Netocska Nezvanova, ford. Szabó Endre, 128. l.). „*Megkell* ezt mondanom önnek“ (uo.). „Mindenről *ellehetett* vele beszélgetni“ (Turgenyev: Tavasz hullámok, Első szerelem. Ford. Kiss Dezső, 220. l.). „Biztosan *megtudom* menteni az életet“ (Galsworthy: A Forsyte Saga, ford. Kiss Dezső, II, 408). „Holnap *megtalál* halni“ (uo. III, 68 stb.; van külön *megtud* és *megtalál* igénk is, de az idézetekben nem ezek szerepelnek). „Ez *megszokta* volt inni mind a zagyva piszkot“ (Pierre Loti:

Yves testvérem, ford. Kelen Ferenc, 71. l.; itt sem a *megszokik* ige szerepel, a *meg* az *inni*-hez tartozik; az ilyenféle esetek elősegítik a nyelvérzék megtévedését). „*Kiakarja őt lesni*“ (Gerhardt Hauptmann: Thiel pályaőr, ford. Schöpflin Aladár, 18. l.). „Pontosan *feltudja* mérni az eget, a földet“ (Budap. Hirl. 1936 IX/27, 15. l.). „*Mintha elakarná* üzni magától gondolatait“ (Gorkij: Gyorgyjejev Foma, ford. Kiss Dezső, II, 183 és több más helyen is).

c) A *meg* igekötős igéknek a szórend következtében való kétértelműsége igen gyakran azzal a tévedéssel jár, hogy a nyelvérzék nem eszmél rá a *megvan* és *meglesz* igéknek összetételes természetére, és az előbbifajta mondatok írásmódjának mintájára aztán ezeket is, de helytelenül, két felé szakítva irogatják. Ezzel a tévedéssel még nyelvészek írásaiban, nyelvtudományi folyóiratokban is elég gyakran találkozhatunk. Íme: „Végeredményben *meg volt* a maga kis párbaja“ (Budap. Szemle CLXVIII, 98). „Abban is *meg van* a hasonlóság“ (Antal Géza „Ekkehard“-fordításában XXIV. l.). „Mindegyiknek *meg van* a maga gondja, baja“ (Modern Könyvtár 82. sz. 5. l.). „*Meg lesz* [Máriának föléledése]; de nem szeretnék, higgyed el, | Tanúja lenni, ha életre kel“ (Lenau: Faust, ford. Szomory Károly, 85. l.). „*Meg van* a képessége“ (Dekker: Az emberi test csodái, ford. Hanzély István, 6. l.). „Mindennek *meg van* — vagy *meg volt* valaha — a jelentősége“ (uo.). „*Meg volt* a szokásuk, hogy“ stb. (Gogoly: Bulyba Tárász, ford. Kiss Dezső, 8. l.). „*Meg van* az a szokásuk, hogy“ stb. (Gorkij: Gyorgyjejev Foma, ford. Kiss Dezső, I, 45; ilyen írásmód van még II, 175 és több helyütt). „Minden remény *meg lehet* arra, hogy“ stb. (Budap. Hirlap 1932 VII/3, 9. l.). Nyelvészek írásaiban: „*Meg volt* benne az erős érdeklődés“ (Tolnai Vilmos, Akadémiai Emlékbeszédek XXI. k. 21. sz. 38. l.). „*Meg volt* és *meg van* ma is az“ (uo. 46. l.). „Már régóta *meg volt*“ (uo. 49. l.). *Meg van* (Magyar Nyelv XIV, 242, 247). *Meg volt* (uo. XV, 49, 51). „*Meg lett* volna“ (uo. 51. l.). *Meg lehetett* (uo. XVIII, 35, de *megvolt* uo.) *Meg volt* (Magy. Nyelvőr L. 14). „*Meg lehetett* a pusztá tőalak is“ (Nyelvtud. Közlem. XLVIII, 289). Ha észre nem vett sajtóhibák volnának mindezek, akkor is megütközhetünk rajta, de bizonyára a nyelvérzék tévedései.

d) Vannak olyan összetett szavaink, amelyeknek utótagja alkalmilag külön önálló szereppel kerül a mondatban közvetlenül az előtag után. Ily esetekben természetesen összetételről nem lévén szó, a második szót helytelen dolog az előtte állóval egybeírni. Efféle szavaink a *minthogy*, *hogyha* és *mintha* kötőszavak. Elegendő gyakori mármost az olyan eset, mikor az egyszerű *hogy* és a *ha* kötőszók egészen külön szerepet visznek a mondatban, és nem alkotnak összetételt az előttük álló *mint* vagy *hogy* kötőszóval. Gyöngye nyelvérzékű írók nem eszmélnek rá arra, hogy a közvetlenül egymás mellé került *mint* és *hogy*, *hogy* és *ha*, *meg* a *mint* és *ha* kötőszók ilyenkor igazában nem esnek egy szólamba, tehát nem is alkotnak egymással összetételt, más szóval, hogy ilyen-

kor nem az összetételes *minthogy*, *hogya* és *mintha* kötőszók szerepelnek a maguk sajátos jelentésében, hanem a külön-külön *mint* és *hogy*, *hogy* és *ha*, meg a *mint* és *ha* szópárok. E rá nem eszmélésből származnak a következő, igen gyakori helytelen írásmódok: „Nem több és nem kevesebb [titok fedeződött föl], *minthogy* [helyesen: *mint* (az) | *hogy*] a... prókátor... házában minden este... ellátogat... a... vén Borostás Máté“ (Tóth Béla: Boldogasszony dervise 212–3. l.). „Nem volt egyéb kívánsága, *minthogy* [= *mint* (az) | *hogy*] valamiképen véget érjen ez a lakoma“ (Gorkij: Gorgyejev Foma, ford. Kiss Dezső, I, 129). „Több ember pusztul bele abba, hogy hiányos az öntudata, *minthogy* [= *mint* (abba) | *hogy*] a tüdővész megtámadta a szervezetét“ (uo. II, 275). „Nem volt soha egyéb gondja, *minthogy* [= *mint* (az) | *hogy*] minél hamarabb elvégezze a dolgát“ (Galsworthy: A Forsyte Saga, ford. Kiss Dezső, I, 114). „Itt minden fiatallembert önhittnek bélyegeznek, akit egyéb becsvágy füt, *minthogy* [= *mint* (az) | *hogy*] egy hivatali székben púpossá görbedjen“ (Pontoppidan: Szerencsés Péter, ford. Hajdu Henrik, I, 46). „Nem tehetett egyebet, *minthogy* [= *mint* (azt) | *hogy*] az asszony siránkozó gyónását a hazugságok szövevényének tekintette“ (Gerhardt Hauptmann: Thiel pályaőr, ford. Schöppflin Aladár, 80. l.). „Kijelentései még sokkal inkább emlékezetben vannak, *minthogy* arról hosszabban kelljen szólni“ (Budap. Hirlap 1934 X/10, 6. l.; helyesebb lett volna *semhogy*-ot mondani, ez az összetett kötőszó kétértelműséggel sem jár). „Ő sokkal okosabb, *semhogy* jelentené a dolgot, vagy *minthogy* egyáltalán tudomásul venné“ (Markovits Rodion: Szibériai garnizon. 12. kiad. 335. l.; itt szintén *semhogy* volna helyén, mint az előtte levő mellékmondatban, azért a *minthogy* egyszerűen mellőzendő). „Semmit sem óhajtunk inkább, *minthogy* [= *mint* (azt) | *hogy*] az igazságnak és jognak uralma... helyreállíttassék“ (Budap. Hirlap 1935 II/24, 10. l.). „Magyarország... nem róhatta le jobban haláját Németország iránt, ...*minthogy* [= *mint* (azzal) | *hogy*] megteremtette a magyar kollégiumot“ (uo. 1937 XI/25, 2. l.). „Semmi sem természetesebb, *minthogy* [= *mint* (az) | *hogy*] rendelőmben, műszereimmel egy idegen orvos vizsgálja a feleségemet“ (Márai Sándor: Kaland. Bp. 1940. 76. l.). „Nem vár [Rousseau] tőlük [a nevelőktől] egyebet, *minthogy* [= *mint* (azt | *hogy*] őrizték és óvják őt [Emilt] a kártevő benyomásoktól“ (Pannonia 1940-i évf. 324. l., egyet, tanár cikében). „Mi nem tehetünk mást, *minthogy* [= *mint* (azt) | *hogy*] az önnevelés... által tovább folytatjuk... azt a nevelést“ (uo. 326. l., ua. cikkben). Mindezekben a helyeken az egységes, okhatározó *minthogy* kötőszót képzelték az írók a külön rendeltetésű és két szólamba tartozó *mint* és *hogy* kötőszók helyett. A külön rendeltetésű *hogy*-nak és *ha*-nak az egységes *hogya* föltételes kötőszóval való azonosítására példák: „Főbe szokták kólintani a haragtól elvakult embereket, *hogya* [helyesen: *hogy* | *ha*, mert a két elem voltaképpen két külön szólamba tartozik] másképp nem, hát így

térjenek észre“ (Magyar Nyelvőr LIX, 27). „Ugyanakkor [ez a gyermek] a Teremtő szent ígérete, *hoggyha* ő a mennyekbe juttatja gyermekét, az is oda fogja juttatni őt“ (Hawthorne: A skarlát betű, ford. Bálint György, 146. l.). „Őszintén örültem, *hoggyha* Pepi bácsi elrabolja tőlem Ilonkát, hát legalább a szűk csizma megkeseríti az esküvője napján“ (Bartóky József: Semper idem 61. l.). „Kiszámították, *hoggyha* a gyermekek száma továbbra is... az utóbbi éveknek az arányában apad majd, ...akkor“ stb. (Budap. Hirlap 1937 XI/14 vc.). A következő három idézetben szintén nem az egységes *hoggyha* föltételes kötőszó, hanem a külön rendeltetésű *hogy* és *ha* szerepelnek ugyan, a *hoggyha* alkalmazása azonban mégis menthető bennük, mert a mondatfűzést úgy is fölfoghatjuk, hogy a közvetlenül alárendelő *hogy* kötőszó el van hallgatva (a *hogy*-nak ilyen elmaradása nagyon megszokott dolog, mint pl.: „tudom, eljössz“, e h.: „tudom, hogy eljössz“ stb.), az egyszerű föltételes *ha* kötőszót pedig a vele egyjelentésű, összetételes *hoggyha* helyettesíti: „Attól tartanak, *hoggyha* nagyon megbecsülik őket, még kedvük kerekedik a feltámadásra“ (Bartóky József: Egyedül 11. l.). „Úgy érezte, *hoggyha* ártatlan gyermekének imádságával az ő imádsága együtt szállhat fel az égbe, a lelke megtisztul“ (uo. 88. l.). „Az volt az érzése, *hoggyha* nagyon odafigyel, még a szavakat is tisztán megértette volna“ (Zilahy Lajos: Valamit visz a víz 44. l.). Az ilyen mondatfűzésben tehát a *hoggyha* kötőszóval kezdődő részt olybá tekinthetjük, mint a függő idézet helyett használt egyenes idézetet (oratio recta). A külön rendeltetésű *mint* és *ha* helyett nyelvérzék-tévedésből az egységes *mintha* kötőszó áll a következő mondatban: „Sokkal több pénzt lehetne [a képekkel Amerikában] keresni, *mintha* [e h.: *mint* (akkor) | *ha*] Angliában ütnék dobra“ (Galsworthy: A Forsythe Saga, ford. Kiss Dezső, III, 123).

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Az idegen Budapest.

Villamoson utaztam és elgondolkozva nézegettem ki az ablakon. Szemlélődésem közben akaratlanul is feltűnt, hogy mennyi az idegennevű kereskedő és iparos Budapesten. De ugyanekkor más, sokkal bosszantóbb jelenség is megszúrta a szememet. Hiszen az mindenkinek egyéni dolga, hogy magyarosított vagy idegen nevet visel-e, s bizonyára igaza van Reményik Sándornak, mikor azt mondja egyik versében: ...„Fent a legfőbb Semmitőszékben Ül minden földi bíróság fölött Ama *más néven ismert* Petrovics. Mi legfőbb bíránk minden faji perben: A vér: a semmi. A Lélek: a Minden.“

Tehát nem az idegennevűek ellen szándékozom most szólani.

hanem a könnyen elkerülhető, bosszantó idegenszerűségek és magyartalanságok ellen. Megdöbbenő ugyanis, hogy mennyi az idegen üzletnév, mennyi a magyartalan, más nyelvű cégtábla, árucsomagolás és hirdetés fővárosunkban. Mozik, áruházak, kávéházak, gyárak, vállalatok büszkén viselik címül a régi görög-római világ istenneveit (Pallas, Venus, Minerva, Juppiter, Herkules, Diana stb.); ókori hangulatú műszavakat (Dentaria, Vitaprie, Calodont, Euplast, Capitoll stb.), vagy a nyugati szellemet fitogtató földrajzi és egyéb fogalmakat (Princes of Wales, Broadway, Boulevard, Miami, Hollywood, Parisette, Britannia, Continental, Palace stb.).

Az idegen elnevezést igen sokszor megtalálhatjuk Magyarországon készült árukon is. Itt is a legkülönbébb területekről vesznek a hangzatos címzéseket (Glóbus, Tivoli, Marionette, Standard, Tutti-Frutti, Boston, Negró stb., különösen a cukorkák és a dohányárúk!). Mintha az áru jobb minősége járna együtt az idegen elnevezéssel, vagy legalább is ezt a hitet akarnák kelteni a vásárlóban. Természetes az idegen név a külföldi vállalatok magyarországi képviselőinél, még úgy ahogy érthető olyan cégeknél vagy gyáraknál, melyek elsősorban külső államokkal állanak üzleti összeköttetésben, de teljesen érthetetlen és értelmetlen egészen kicsiny cégeknél és belföldi fogyasztásra szánt áruknál. Különösen feltűnő és bántó az a magyartalanság, hogy egyes árucikkek burkolatán csak idegen nyelvű szöveg olvasható, holott a gyártmány nálunk készült és leginkább nálunk kerül fogyasztásra. (Pl. libamáj-pástétom, illatszert — csak franciául, szardella — csak olaszul, sonka — csak angolul stb.)

Meg kellene tiltani, hogy ilyen gyártmányokat hozzanak forgalomba. Ezek még magyar mivoltukat is mindenáron leplezni igyekeznek a fogyasztók előtt, mert eredetüket sem a *Magyar gyártmány* jelzéssel tüntetik fel, hanem nagyképű, nemzetközi *Made in Hungary* vagy *Ungheria* felírással. Ennek is beteges „kisebbrendűségi érzésünk” az oka? Restellünk nyíltan kiállani, hogy mi is tudunk valami jót és eredetit gyártani? E helyett inkább köntörfalazunk, álruhába bujtatjuk holminkat, majmoljuk és aláztatatosan kiszolgáljuk a külföldet? Hogyan ismerjen meg vagy ismerjen el bennünket az idegen, ha mi magunk szégyenkezve rejtjük el, ahol csak lehet, még áruink magyarságát is?

Milyen visszatetsző és szálnalmas vagy fölényes mosolyra készítő, hogy mellékutcák eldugott borbélyműhelyei, cukrászdái, szabóságai idegennyelvű cégtáblákkal igyekeznek magukra terelni a közönség figyelmét, igen sokszor — a mázoló és a maguk műveltségének nagyobb dicsőségére — rossz helyesírással! Alig lehet, hogy nagyobb üzleti sikerről számolhat be az a szabó, aki angolul íratja cégére: *Tailor for gentleman*; vagy a borbély és fodrász, kinek cégtáblája egyik oldalán franciául díszleg: *Coiffeur pour de dames*, a másik oldalon pedig németül: *Friseur für Damen*

und Herren. (S természetesen, mint mindenhol: *Dauerwellen*, *pedikür*, *manikür*.)

Az iparnak és kereskedelemnek különösen azokban az ágai-ban figyelhető meg ez az idegenmajmolás, amelyek külföldi divat-hoz igazodnak, vagy áruik egy részét külföldről szerzik be. Ezek azután szükségesnek tartják ezt a finom és előkelő kapcsolatot hangsúlyozni, mintegy lefitymálva az „elmaradottakat”. A csecse-becséket *bijouterie*ben árulják, az illatszereket *parfumerie*ben, a különféle gépek karbantartásáról *service* gondoskodik, a vendéglő *restaurant*, a kávéház *café*, a falatozó *büffé* (büfé, buffet, bufet), a tánchely *dining room*, az éjjeli mulató *grill*. A csemege szó sem elég előkelő, helyette *delicatesse* kapható. Sőt divatba jött a leg-újabb csodabogár, az *expresso* is! A nyelvfertőzést jól mutatja, hogy az idegen elnevezésekből azután torzított és csúnya közszavak keletkeznek: fröccsöt isznak a *restiben*; délután *kafében* vagy *kaf-fában* kávézunk; utána *dancingolunk* vagy *danszolunk*; a nők *da-gerollatják* a hajukat stb.

Amilyen örömmel olvashatjuk a *dohányosbolt* felírást, any-nyira bosszantó a sok *trafik*. Az egyiknek a tábláján ez éktelenke-dik: cigarettapapír és *hűzni!* Egy zsineg- és jutaáru-bolt *matrac-grádlíkat* hirdet; több kereskedésben csak *engros* eladás folyik, vagy csak *export* cikkeket árusítanak. Van fővárosunkban több *speciális pedikür és manikür szalon*. Bizonyos szaküzleteken csak ez látható: *Optika*, *fotó*. Van, ahol nem fényképezőgépeket, hanem *fotókamerákat* ajánlanak. Akad *kozmetikai depot* is. Kézimunka üzletekben *azsur* (*ajour*), *plisszé* és *gobelin* (stb.), cukorkaüzletek-ben a legmeglepőbb és alig kimondható *dessert*, *fondant*, *caces*, *mignon* stb. gyártmányok várják a *magyar* vevőt!

Vendéglőkben és kávéházakban *menü* és a *la carte* rendszer szerint étkezhet a vendég. Még szerencse, hogy a legtöbb helyen eltűntek az étlapról a cikornyás, idegen étel-elnevezések. Azelőtt bizony igen sok nagy műveltségű ember is, ha nem tudott éppen franciául vagy angolul, csak zavartan merte a cifra nevű ételt megrendelni. De akadt olyan is, aki egyszerűen rábökött az étlapra és „ezt” szóval rendelte meg a kívánt fogást.

Az italáruk jórésze is idegen nevet visel. Nemcsak a külföldi mintára, de itthon készült pezsgők és likőrök, hanem gyakran a világhírű magyar borok is. Dohány- és szivargyártmányaink kö-zött is alig akad magyar nevű.

Szinte tétovázva áll meg az ember az idegenségnek ebben a nagy zürzavarában és felvetődik benne a kérdés: Mi lehet ennek a Bábelnek az oka, és mi az orvossága?

Az okok között elsősorban a nagyképűséget és az előkelőség látszatának tudatos keresését kell felemlítenünk. Sajnos, sok em-berben megvan még az a téves felfogás, hogy a külföldi áru más, külön-b, mint az itthon gyártott. Ezért igyekszik egy-egy gyárt-mány vagy cég idegen címmel nagyobb eredményt elérni. Sokszor

azután olyan neveket választanak, amelyeket az egyszerűbb, idegen nyelveket nem ismerő ember ki sem tud ejteni, vagy pedig nyelvét törve, betű szerint mondja ki, miközben indokolatlanul szánakozó mosolyt kelt a „szakértők“ körében. (Pl. Cadeau, Broadway stb.)

Sok kereskedő és iparos az idegenforgalomra számít. Ezért idegen nyelvű felirattal híresíti üzletét és áruját. Az idegenforgalom kétségtelenül jelentős nemzetgazdasági tényező, erre valóban tekintettel kell lennünk. De nem hiszem, hogy egy német embernek rólunk való véleményét erősebben befolyásolná az a borbély, kinek tábláján aranybetűkkel ragyog: Friseur für Herren; vagy hogy egy kiránduló angol csak ott csináltat magának ruhát, ahol a szabó tábláján „Tailor for gentleman“ felírás díszel. Bizonyára a Budán csemegét vásárolni akaró francia sem fog átmenni Pestre, mondjuk a Keleti-pályaudvarhoz, mert ott egy üzlet cégéreire „Délicatesse“ van felírva. Londonban vagy Párizsban legalább háromszor annyi néger, maláji, kínai és másfajta ember fordul meg évente, mint nálunk német, angol vagy francia, mégsem tartják ott szükségesnek, hogy hottentotta, szíuindian vagy kínai nyelven nevezzék el vagy hirdessék áruikat! Valószínűleg azt tartják, hogy aki vásárolni akar, úgy is megtalálja a keresett boltot vagy árucikket, felesleges tehát nyelvrontó és a nemzeti öntudatot semmibevevő mesterkedéssel *vélt* siker-többletet kihajszolni.

És itt el is jutottunk az okok keresésében a legfontosabbhoz: sajnos, sok kereskedőnk sem vérében, sem felfogásában nem elég tiszta és öntudatos magyar. Egyre terjed ez a bárgyú idegenség és fővárosunk képét úgy elrútítja, mint a formás arcot a szeplők és a pattanások. Az iparhatóság rendeleteire lenne szükség, hogy eltűnjenek az idegen cégérek és árufeliratok. Nem a „Magyarországon kívül nincs élet“ túlzottan önérzetes felfogását hangsúlyozzuk ezzel, — bár az ellenkezőjét sokkal nagyobb és veszedelmesebb hibának tartjuk, — hanem Széchenyi István sokat idézett, bölcs mondatainak szellemében gondolkozunk és akarunk eljárni: „Most a különböző nyelvek azok a nagy határok, amelyek a nemzeteket egymástól elválasztják s megóvják egyéniségüket és létüket mint nemzetekét. Folyók, hegyek, tengerek mind semmik. A nyelvek az igazi védfalak!“

Tóth József.

Használjuk-e a „dacára“ névutót?

Bence Istvánnak egy nyelvművelő könyvről szóló, folyóiratunk őszi füzetében (X, 117) megjelent bírálata foglalkozik a nyelvvédő mozgalmat érő azzal a váddal is, amely szerint a túlzók munkájának eredménye nem a nyelv gazdagítása, hanem szegényítése és színtelenítése lesz. Azt mondja Bence, hogy a nyelvvédő munka két legnagyobb veszélye a túlzás meg a félreérthető szabály. A túlzó

tilalomra fölhozott példák között a *dacára* névutót is említi. Megállapítja róla, hogy magában véve nem rossz, bátran használhatjuk, csak kerüljük németes szórendjét; ne mondjunk *dacára annak*-ot *annak dacára* helyett.

Vajjon csakugyan nyelvünket szegényítő túlzás-e az, ha kerüldőnek véljük a *dacára* használatát?

A *dacára* szó a nyelvújítás alkotása. Helmecey képezte a *dac*-ból, a *dac*-ot meg a XVI. század óta kimutatható *dacos*-ból. A *dac* szó jelentése Czuczor-Fogarasi értelmező szótára szerint: 'Merő önkényen, nyakasságon, indulaton alapuló ellenszegülés, maga megkötése, csökönyösség'.

Az idegenszerűség vádja a *dacára* ellen nem új keletű és nem is szórványos. Hunfalvy Pál, Gyergyai, Szarvas, Gyulai, Simonyi, Balassa, Pintér meg mások sütötték homlokára a németesség bélyegét.

Védője kevés akadt. Először Lehr Albert (Magyar Nyelv XI, 285) tört mellette lándzsát. Két nagy költőnket idézi, s azt mondja, hogy az *ellenére* már-már kiszorította a *dacára* szót. Nem védi szavunkat a németesség vádja ellen, hanem ezt mondja: Akárhogy is lett, éljünk vele; megérdemli már csak azért is, mert rövidebb s jobb hangzású, mint szerencsés vetélytársa, az *ellenére*. Szarvas Gábor félszázaddal ezelőtt történetesen ennek az ellenkezőjét panaszolja *A nyelvgazdagodás* című dolgozatában, azt, hogy a *dacára* szorítja ki a *noha*, *ellenére*-szerű szerkezeteket és szegényíti ezzel nyelvünket. Pedig a Szarvas és a Lehr cikke közötti időben nem romlott a *dacára* helyzete. Dengl János szintén foglalkozik szavunkkal. Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus című könyvében megállapítja, hogy a *dacára* kétségtelenül német eredetű, de hát általános használatú, ezért nem helyteleníthetjük.

Folyóiratunkban (IV, 154) is támadt védője szavunknak. Techert József becses nyelvtörténeti ismertetésének eredménye az, hogy a német *trotz* elüljáró, a *dacára* meg névutó, a két kifejezés tehát nem azonos használatú. Legtöbbször fölöslegesnek tartja az *annak dacára* szerkezetet a megengedő *noha*, *ámbar* stb. kötőszó helyett, de kárhóztatja a *dacára* pótlását az *ellenére* névutóval, mert a *dacára* 'csak azért is' jelentése nincs meg az *ellenére* szóban.

Nagy J. Béla folyóiratunkban (V, 83) állást foglalt Techert cikkével szemben. Kifejti, hogy a *dacára* a *trotz* mintájára és kedvéért keletkezett, s német nyelvtani szerkezet szolgálai utánzása. Ha szándékos dacolást akarunk kifejezni, megtehetjük magyarosan is, a *dacol* igével: *a tilalommal dacolva* stb.

Techert és Nagy állásfoglalása megvilágítja a kérdés mai helyzetét. De mielőtt hozzászólnék, meg kell emlékeznem a német szóról. A *trotz* vizsgálata azt mutatja, hogy ez az elüljáró is aránylag új keletű szerkezet; a XVIII. század második felében alakult ki. Még későbbi a *trotzdem* elüljáró. A *trotzdem* legújabb keletű fejlődése pedig Paul Hermannak, a nagy német nyelvtudósnak

megállapítása szerint az, hogy kezdi kiszorítani a *dennoch* stb.-szerű szerkezeteket. A fejlődés menete nyelvünkben tehát hajszálnyira ugyanaz, mint a németben: nálunk a *dacára* szorítja vissza a *noha* stb.-szerű mondat szerkezeteket.

Kétségtelen, hogy szavunk a német *trotz, trotzdem* tükörképe. Ámde ezért nem vetném el. Képzése hibátlan s — Lehr Alberttel egyetértve — nem tartom megokoltnak, hogy származása miatt kirekesszük. Abban minden bíráló megegyezik, hogy a *dacára annak* hibás szórend. Meg kell azonban vizsgálnunk Techertnek szavunk védelmében fölhozott azt a kifogását, hogy az *ellenére* nem fejezi ki a Techert tömény megállapítása szerinti „csak azért is” jelentést.

Techert megállapítása kétségtelenül helyes. A „csak azért is” jelentés megvan a *dacára* szóban s csak benne van meg. Ám éppen ezért tartom helytelennek a *dacára* használatát. Hisz elvértve is alig akadunk a *dacára* olyaténképpen való használatára, amelyikben a szónak valóban „csak azért is” a jelentése.

Mert amikor azt írja a háztulajdonos az állásnélküli napi-dijasnak, hogy *mivel fölszólításom dacára sem fizette ki a házbért*, szabad-e a kis ember nyomorát önkényen alapuló ellenszegülésnek neveznünk? S vajjon akkor, amikor a hentes az *árszabályozó rendelet dacára* a megengedettnél drágábban méri a zsírt, beszélhetünk-e nyíltságot megkívánó, szándékos dacról? A kis mindenestül sem akar dacolni, de még csak ellenkezni sem asszonyával, amikor kapuzárás után kerül haza; csak nem akarta elmulasztani a mozi legszebb jelenetét. Még azt sem mondanám, hogy *a csapatok az ellenség pergőtüze dacára indultak rohamra*. Mert a roham célja nem dac kifejtése, hanem az ellenség megverése.

Mindezekben az esetekben a *noha, ámbár, jóllehet* stb. kötőszóval kezdődő mondat a helyénvaló. Tehát: *Noha fölszólítottam, mégsem fizette ki a lakbért. Jóllehet az árszabályozó rendelet megszabja a zsír árát, a hentes mégis drágán méri. Megmondta ugyan a cselédlánynak, hogy kapuzárás előtt otthon legyen, mégis később ment haza. Ámbár az ellenség pergőtűzzel fogadta, mégis rohamra indult a csapat.*

Akkor, amikor valójában szándékos dacolást akarunk kifejezni, élhetünk a *dacára* vagy a *dacolva* kifejezéssel, de csakis akkor. Erre azonban a köznap eseményei vajmi ritkán adnak alkalmat. Magam inkább a Nagy ajánlotta *dacolva* határozó igenevet választanám; ízesebb, színesebb mint a papírszagú *dacára*. Bánjunk csínján az *ellenére* névutóval is. Csak tudatos ellenkezés kifejezésére használjuk!

Ilyformán a *dacára* helyébe két kifejezés, a *dacolva* meg az *ellenére* lép, tehát a szegényítés vádjja sem érhet bennünket.

A *dacára* hibás használatának magyarázatát lélektani okokban kell keresnünk. Az irodalomban egy ideig helyes jelentéssel élt. Korunkban hatalmasodott el rajta is az a betegség, amely szen-

vedéllyel öltözteti a mindennapi élet apró-cseprő dolgait nagy szavak jelmezébe. Ennek a jelenségnek jelentéshígítás, sokszor jelentéshamisítás a gyümölcse.

Loványi Gyula.

Hitújítás és reformáció.

Reneszánsz, reformáció, protekció című cikkem (Msn. X, 48) a Lelkészegegyesület című felekezeti folyóiratnak május 17-i számában keltett visszhangot. Az itt *Reformáció vagy hitújítás?* címmel megjelent cikkre, amelyet folyóiratunk röviden ismertetett is (87. l.), teljes tisztelettel egy-két észrevételt kell tennem.

Az én szóbanforgó írásomnak semmi egyéb célja nem volt, mint az idegen szók kedvelőivel és túlértékelőivel szemben kimutatni azt, hogy a címül írt három idegen szónak, a *reneszánsz*-nak, a *reformáció*-nak és a *protekció*-nak fogalmát magyar szókkal is kifejezhetjük, és magára a *reformáció* fogalmára nézve fejtegetésemnek végeredménye az volt: nincs semmi okunk arra, hogy a deákos *reformáció* helyett ne a színmagyar és világosan érthető *hitújítás*-t használjuk. Cikkemet tehát semmiképpen sem lehet az „ártatlan *reformáció*-ra és társaira” indított hajtóvadászatnak tekinteni, aminek a visszhang nevezi. Ebben a cikkemben is, mint az idegen szókkal foglalkozó többi írásomban — főképp *Miben áll a mi küzdelmünk az idegen szók ellen?* című helyreigazításomban (Msn. II, 97) és *Idegen szavaink és a nyelvújítás* című nagyobb tanulmányomban (uo. V. és VI. évf. és különnyomatul a Nyelvművelő Füzetek 4. számában) — a vezető gondolat az, hogy meg kell becsülnünk eredeti szavainkat és nem kell elegendő ok nélkül nagyobb értéket, még kevésbbé nélkülözhetetlenséget tulajdonítanunk az idegen szavak nagy seregének. A *hitújítás* szó védelméül írt fejtegetésemnek gondolatmenete ellen most az idézett folyóiratbeli cikk szeretné „két-három millió törzsökös magyar ember lelki vezetőjében és igehirdetőjében” az *ép nyelvérzék* és a *hitvallási öntudat* egyszerre való tiltakozását kelteni föl. A hitvallási öntudat tiltakozása ellen nincsen szavam, csupán a benne megnyilvánuló nyelvi fölfogásnak gyöngéjére akarok alább rámutatni. Hogy azonban a *hitújítás* szó védelmezése az *ép magyar nyelvérzék* tiltakozását érdemelné meg, azt semmi szín alatt sem tartom elfogadható gondolatnak.

A magyar reformátusok, evangélikusok és unitáriusok számára — írja a cikk — „a *reformáció* éppen olyan kétségtelen magyar szó, mint a *kántor*, a *prezbiter*, az *esperes*, a *püspök*, a *kurátor*, a *templom*, a *karácsony*, a *pünkösd*, a *keresztén*, a *református* szavak”. Ezek közül az idegen eredetű szavaink közül a *reformáció* voltaképpen csak a *kántor*-ral, a *prezbiter*-rel, a *kurátor*-ral, a *templom*-mal és főképp a *református*-sal van igazi, legbeli rokonságban; ezeknek deákos voltát, görög-latin eredé-

tét többé-kevésbbé minden művelt magyar érzi, különösen az eredetijüktől jóformán csak írásmódban különböző *kurátor* és *református* szavakét. A többi fölhozott szónak idegen származását csak a nyelvész érzi, mert tudja. A *reformáció* a *prédikáció* (ennek ezeréves honossága dacára is fölismerhetjük a származását), *konfirmáció*, *emigráció*, *adminisztráció*, *asszimiláció*, *demonstráció*, *konszolidáció*, *infláció*, *defláció* stb.-féle szavak nagy seregébe tartozik, amelyek magyar szavaink közül annyira kirínak, és amelyekkel mai nyelvünk annyira el van árasztva, hogy a humor az ilyen szavaktól hemzsegő újságírást *újságiráció*-nak nevezte el egyszer (a Borsszem Jankónak egyik századeleji számában). Nem viasszás dolog-e például, hogy minduntalan *adminisztrációról* beszélünk *igazgatás*, *ügyvezetés*, *ügykezelés* helyett; hogy íróinknak és szónokainknak már sejtelmük sincs az *áthasználásról* és csak *asszimilációt* emlegetnek?! Nem helyeslésre méltó törekvés-e tehát, ha *ációink* seregét egy-egy *hitújítás*-féle szóval is igyekszünk ritkítani? És ha egy idegen hangzású, de nélkülözhető szót tiszta magyar szóval cserélünk föl, szegényebbé lett-e ezáltal szókincsünk? Hiszen amit elvesztünk a réven, megnyerjük a vámon.

Más dolog, mondom, a „hitvallási öntudat“, ha a *hitújítás* szónak alkalmazása ebbe az öntudatba beleütközik. Erre a lehetőségre én álomban sem gondoltam volna, mert cikkemet tisztán nyelvi alapon írtam, a felekezeti szempontból támasztható kifogást előre nem is sejtve, és mostmár csak sajnálom lehet, hogy a magyar szóról írt védő írásomat, mint „a *hitújítás* ajánlgatását“ „egy többmillió színmagyar kisebbség“ a Lelkészegyesület-beli cikk szerint bántónak érezte. A *hitújítás* szó mögött már csaknem három emberöltő áll a magyar irodalomban,* és mindez ideig tudtommal senki sem emelt ellene hitvallás szempontjából kifogást. Erre a kifogásra ötletet, úgy látszik, az adott, hogy cikkemből köz tudomású lett a jóformán tiszta protestáns finnségnek szava (*uskonpuhdistus*, a. m. hittisztítás), amely felekezeti fölfogás alapján nevén nevezi a gyermeket. Eddig mindenki — római hitű épp úgy, mint kálvin- vagy luther-vallású — jó lélekkel mondott *hitújítás*-t, és azok az írók, akiknek írásából — nem szándékosan összekeresve, hanem pusztán találomra — három idézetet hozhatam föl, egytől-egyig — nem csupán Móricz Zsigmond — az „eredeti mivoltába“ visszaállított hitnek a vallói, a cikkíró idézte Arany Jánosról nem is szólva, aki szintén minden hitvallási aggály nélkül élt a *hitújítás* szóval. Ez ellen a szó ellen hitvallási vagyis felekezeti szempontból a kifogás az, hogy „a XVI. századi evangé-

* Először Czuczor-Fogarasiában (II. k., 1864.) találom, *reformatio fidei*-vel értelmezve. A szó előfutára, a *vallásújítás* azonban a német *Reformation* fordításaként már 1852-ben, Bloch Móricnak Hülf- und Fremdwörterbuch der ungarischen und deutschen Sprache című szótárában fölbukkan.

liumi reformáció nem újított hitet, hanem visszaállította eredeti mivoltába az újszövetségi keresztyén hitet“. A latin *reformatio* szónak a cikk szerint „nyelvtani és szótári értelme“ sem az „újítás“, hanem a remekkori latinságban az „átalakítás“, átvitt értelemben a „megjavítás“, a középkori latinságban pedig „az eredeti forma visszaállítása“; ebben az utóbbi értelemben fogták föl a szót „már a középkorvégi egyházi reformmozgalmakban is, és innen került át a XVI. századba“. A *reformáció* szó eme jelentésmagyarozatára és a magyar *hitújítás* szónak ezen alapon való kifogásolására tisztán nyelvi szempontból két észrevételelem lehet. Egyik, hogy a *reformáció* szóban az „eredeti forma visszaállításának“ képzetét csupán az érzi, aki a latin szóelemzéshez ért és a latin nyelvtörténetet ismeri. Közönségesen, csak „átalakítást“ értünk rajta, úgy mint a szó tövéből való *reform* szóban és a reformok megindítóit és keresztülvivőit jelentő származékban, a *reformer*-ben. Mind a két szóban ma az „újítás, újjáalakítás“ az uralkodó képzet, és ez vezethetett arra, hogy a vallás terén történt *reformáció* magyar kifejezésére a *hit-újítás* szót gondolták ki. Ilyenformán tehát a *reformáció* szó sem egészen szabatos kifejezés, és megfelelőnek csak az érzi, aki a történetét is ismeri és hozzágondolja az „eredeti állapotba való visszaállítás“ fontos jegyét. A másik észrevételelem az, hogy ezt a hozzágondolást megtehetjük a *hitújítás* szó alkalmazásában is. A *reformációnak* nevezett egyházi mozgalom, bármelyik álláspontból fogjuk is föl, valójában *újítás* volt, újítás a vallás akkori fölfogásához képest, abban az esetben is, ha ezt az újítást a vallás „eredeti, evangéliumi állapotába való visszaállításának“ tekintjük. Ezt a felekezeti szempontból való fontos képzetet igénytelen nézetem szerint a magyar *hitújítás* szóhoz éppúgy hozzágondolhatjuk („eredeti állapotba való visszaállítással járt hitújítás“), mint ahogy ma már voltaképpen a *reformáció* szóhoz is hozzá kell gondolnunk.

A szigorú hittudós főpásztor ezzel a nyelvi szemponttal és az imént fölhozott valamennyi mozzanattal szemben a maga hitvallási szempontja alapján természetesen joggal kívánhatja, hogy „öntudatos magyar református ember ezt a szót: *hitújítás*, a XVI. századi evangéliumi reformáció megjelölésére ne használja, se élőszóban, se írásban“. Lesz tehát a felekezeti szóhasználat eddig ismert különbözőzetei: *keresztyén* és *keresztény*, *konfirmáció* és *bérmálás* mellett egy harmadik nyelvi válaszfal is: *reformáció* és *hitújítás*. Egy-két emberöltővel ezelőtt emlékezetem szerint még egy ilyen különbség volt: *szuperintendens* és *püspök*, ezt azonban az élet a magyar hangzásúvá lett szónak a javára eltüntette.

Zolnai Gyula.

A „gönnol” magyar megfelelője.

Buzás Dezső a Magyarosan legutolsó számában Zolnai Bélának egy cikkével kapcsolatban a *gönnen*, helyesebben a *gönnol* igével foglalkozik. Buzás természetesen nem helyezkedik Zolnai Béla kényelmes álláspontjára („lefordíthatatlan”), hanem lelkesen keresi a *gönnen*, illetve *gönnol* magyar megfelelőjét. Úgy véli, hogy a *szánom neki*, *szívesen szánom neki* a *gönnen*-nek teljes értékű jó magyar fordítása, és reméli, hogy a *gönnol*-t ki fogja a magyarból irtani.

Én nem hiszem, hogy a *szánom neki* az a kifejezés, mely alkalmas arra, hogy a *gönnol*-t kiszorítsa. A *szánom neki* önkéntelenül felébreszti a *neki szánom* (= neki szándékozom adni) képzetét. Ez a képzettársítás zavarja és gátolja, hogy a pusztá szörendi csere következtében a kifejezésnek merőben új értelmet adjunk, s szinte bizonyosnak tekinthető, hogy az ajánlott kifejezés nem tud majd megküzdeni az útjába álló akadályokkal.

De vajjon szükség van-e itt egyáltalán arra, hogy az új szó-, illetve új szólás-alkotásnak mindig kétes eredményű eszközhöz folyamodjunk? Szerintem ebben az esetben nincs.

Mi a német *gönnen* jelentése?

Jelenti mindenekelőtt azt, hogy valakinek valami jót kívánunk. Pl.: „Adja Isten, hogy boldog legyen!” „Kívánom, hogy sikerüljön a terve.” *Ezt* a jelentést nem helyettesítette soha a magyar köznyelv a *gönnol* szóval. Erre nem is volt szükség, mert hisz a benne megnyilvánuló őszinte óhaj hiánytalanul kifejező az „adja Isten”, „szívből kívánom” és más hasonló kifejezések. A *gönnol*-t ebben az értelemben nem használják. Az ebben a jelentésben lévő érzelmi és gondolati tartalmat a magyar, ha más módon is, de teljesen ki tudja fejezni.

Van azonban a *gönnen*-nek egy másik, ámbár csak árnyalatban eltérő, de mégis tisztán megkülönböztethető jelentése. Zolnai Béla erre a másik jelentésre rá sem mutat, pedig éppen ez az, amit a magyarban a *gönnol* szóval szoktak helyettesíteni. Mert mikor mondják azt, hogy *gönnolom neki*? A kétségtelenül őszinte, szívből fakadó jókívánság kifejezésére nem, de sokkal inkább akkor, amikor olyasmit akarunk kifejezni, hogy „én bizony kívánom neki ezt vagy azt a jót, akár hiszitek, akár nem”. Az édesanya a gyerekére nem mondja soha, hogy „szépen megerősödött a szünidőben, gönnolom neki”. (Hogyan is ne „gönnolná” az anya a gyerekének!) De ha egy színésznő a vetélytársának új bundájáról vagy nyaralójáról számol be, akkor már inkább hozzá fogja tenni: „Nem azért mondom, hiszen én *gönnolom* neki.” A *gönnol*-nak megvan ez a bizonykodó, erősködő, szinte mentegetődző mellézköngéje.

A kérdés most már az, nem lehetne-e a *gönnen*-nek ezt az utóbbi értelmét (tehát a *gönnol*-t) magyarul kifejezni. Lehet. Ha *gönnolom neki* helyett a *nem szánom tőle* kifejezést használjuk,

akkor éppen ezt a bizonykodó, félig mentegetődző érzelmi elemet adjuk vissza.

Dugonics példabeszéde (150) is ezt mondja a fősvényről: „Magától is *szánja* a szalonnát“. Dugonics még nem ismerte az új magyar stílust, mert különben azt mondta volna: „Még magának se *gönnolja* a szalonnát“. — Simonyi Zsigmond Német és Magyar Szólások című könyvében így fordítja le az *ich gönne ihm's* kifejezést: nem sajnálja v. nem irigyli tőle. Ugyanígy Kelemen Béla német szótára. A *nem szánom tőle* egy árnyalattal szemérmesebben fejezi ki ugyanazt, mint a nyers őszinteségű *nem sajnálom, nem irigylem tőle*. (Az a zavaró elem, ami a Buzás ajánlotta szólásban megvan, itt nincsen meg, mert *szán* itten *bedauern*-t jelent, nem *zudenken*-t, s a szólásforma is már meglévő, nem pedig mesterségesen alkotott.)

Az, hogy mi tagadó alakban fejezzük ki ugyanazt, amit a német állítással, teljesen közömbös. Nem a *szót* fordítjuk, hanem a gondolati és érzelmi elemet adjuk vissza a magunk nyelvén. Ezt pedig — mint látjuk — meg tudjuk tenni.

A *nem szánom tőle* magyaros szólás, a németnek éppen úgy „lefordíthatatlan“, mint az állítólag lefordíthatatlan *gönnen*. De azért a németnek esze ágába sem fog jutni, hogy a lefordíthatatlanság indokolásával a maga beszédét feleslegesen idegen szeplőkkel tarkítsa. Mi is inkább vállaljuk a „purizmus“ vádját, de ne *gönnoljunk* többet.

Winter István.

Feltétlen feltételes mondatok.

Van ilyen nyelvi fából vaskarika? Van. Aki nem hiszi, olvassa el ezeket: Ha a német katonának már most a világ legjobb fegyverei vannak a kezében, akkor ebben és a következő évben mégjobb fegyvereket kap. (Május 8-án minden újságunk egy német beszéd fordításakép.) — Ha már a lengyelországi hadjáratok is magukra terelték az összes szakértők figyelmét, a német hadműveletek rövidesen újból bámulatba ejtik a világot. (Magyar Nemzet 1941. VII, 12). — Ha a születések elmaradása azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy lassan kiapadnak néptartalékaink, addig a zsidó vérkeveredés azt a veszélyt rejti magában stb. (Függetlenség 1941. VII. 13).

Látnivaló, hogy semmiféle feltételtől sem függ, hogy a német katonának legjobb fegyvere legyen a világon és az sem kétes, hogy a lengyelországi hadjárat magára terelte a szakértők figyelmét, aminthogy az író azt is egészen bizonyosnak mondja, hogy a születések elmaradása az említett veszéllyel járt. Nemhogy feltételesen állítanak ezek a mondatok valamit, hanem épen ellenkezőleg: már azt is vitathatlannak mondják, amit a *ha* kötőszóval vezetnek be, a rákövetkező mondattal pedig még fokozzák

is az előző mondat bizonyosságát. Íme: a német katona fegyvere már most is a legjobb, de ezentúl még különbet kap. Már a lengyel hadjárat is figyelmet keltett, a most következő azonban egyenest bámulatos lesz. A születések elmaradása is baj volt, most meg más veszedelem fenyegeti népünket. Miért hát a feltételesség? A német nyelvnek megvan az a sajátos fordulata, hogy feltételes kötőszóval vezet be olyan mondatokat, amelyeknek célja csak az előkészítés, a figyelemnek a következő mondatra való felhívása, de van az ilyen mondatnak sokszor ellentétes vagy fokozatra mutató értelemárnyalata is; csak a feltételességnek nincs benne nyoma sem. További magyarázat helyett fordítsuk le az idéztem mondatokat *wenn* vagy *wenn schon* kezdetű német mondatokra; bizony teljesízü német mondatokat kapunk. Ha meg viszont elhagyjuk első részükből a *ha* kötőszót és kitesszük a másodikban az ellentétes *pedig*et, akkor a magyar értelem nemhogy esorbult volna, hanem inkább teljesebbé vált. Nem szorul hát bővebb bizonyításra, hogy az idézett mondatok csak német gondolatmenetnek felelnek meg, és mennél feltételesebb az ilyen fogalmazás, annál feltétlenebb a hiba.

Buzás Dezső.

Viszont.

A „viszont“ divatszóvá lett. Nyakra-főre használják ott is, ahol nincsen a helyén, ahová más szó illenék. Valamikor a *szépen!* felkiáltás volt ilyen divatos és elvetni való, ha túlságosan sokszor használták.

Idézem egy máskülönben magyarosan szerkesztett napilap néhány sorát: „...mert így ráfizetnének a kenyérsütésre, amit tőlük *viszont* senki sem kívánhat. Arra kérték tehát az árkormánybiztost, hogy miután ezt a 120 fillért rájuk áthárították a nagy malmok, ők *viszont* továbbháríthassák — a fogyasztóra. Ehhez most megkapták az engedélyt és így lett a kenyér kilónként ismét 2 fillérrel drágább.

Eddig minden rendben is volna. A mezőgazdaságot meg kell segíteni. *Viszont* a segítség árát a malmok nem vállalják, hanem áthárítják a sütőiparosokra, a sütőiparosok *viszont* a fogyasztókra.

Viszont kire és hogyan hárítsa át a fogyasztó?!“

Bizony, ez a fogalmazás helytelen és csapnivalóan rossz. *Pedig* szerencsére vannak kifejezőbb szavaink is, noha az idézett szövegben négy *viszont* teljesen fölösleges és még helyettesíteni sem kell. Csak egy helyen kívánczik helyére a zamatos magyar *pedig* kötőszó, így: „...áthárítják a sütőiparosokra, a sütőiparosok *pedig* a fogyasztókra“.

Az újságolvasó gyakran találkozik hasonló, ha nem is ennyire kirívó példákkal.

Miért nyomják el hírlapíróink a *viszont* kedvéért az eredeti

magyar *pedig* kötőszót, amelyet talán más nyelvekre még lefordítani sem lehet? Hányszor halljuk, hogy németajkú polgártársaink még németnyelvű beszélgetéseikben is használják: „I hab' ihm *pedig* g'sagt...“ Bizonyára érzik, hogy nincsen olyan német szó, amellyel a *pedig-et* pótohatnák.

Sokszor látjuk a *viszont* szót ott is, ahol helyesebb volna a *de* vagy az *azonban*. Pl.: „Vannak *viszont* olyan okok is...“ E helyett: vannak *azonban* olyan okok is, vagy: *de* vannak... A de szócskát is sok író méltánytalanul mellőzi és zabolátlanul használja az *azonban* szót, ez pedig az írályt rontja. Különösen ha három sorban négyszer fordul elő.

Idő tartozik a *de viszont* és az eléggé gyakori *de azonban* megrovása is. Ezeket szerencsére csak a közbeszédben használják.

A *viszont* nagyon szükséges és helyes szó a maga helyén, ha t. i. *viszonzást* akarunk vele kifejezni. Pl. ezekben a mondatokban: „Az északdobrudzsai bolgárok délre költöznek, ahonnan *viszont* a románok északra költöznek át“. Vagy: „Barátom megajándékozott egy gyönyörű dohányzókészlettel, én *viszont* (viszonzásul) Arany összes költeményeit küldtem el neki“ („én *pedig*“ is meg állja a helyét itt).

De az a sok *viszont*, amit manapság hallunk és olvasunk, a jó nyelvérzékű magyar ember részére már-már tűrhetetlenné válik. Vajha átlátnák ezt azok is, akiket illet!

Haragos Sándor.

SZÉLJEGYZETEK

A rádió magánhangzói. — Különös szokása az egyik bemondónak az *u, ü* hangok szükségtelen megnyújtása. A hírek közt most oly gyakran visszatérő *repülő* szó így hangzik a rádióban: *repүүлő*, így hallunk *tanuló-t*, *egyedүүл-t*. Még kellemetlenebbül hat az *a* hang elváltoztatása; e helyett ugyanis gyakran megnyújtott, már szinte *é*-nek hallatszó *ee* hangot hallunk, így: *reedió*, *uteena*, *cseec-szeerság*, *zongoreen* kísér stb. — Majdnem valamennyi bemondó hűségesen követi azt a budapesti kiejtést, hogy csak egyféle *e* hangot ismer. Mint Bence István megállapította (Magyarosan IX, 16.), elvész ezáltal kiejtésünk ízessége s az előadás egyhangúvá lesz. A különbséget nyomban halljuk, ha hangosan elmondjuk egymásután ezt a mondatot először mindenütt egyforma nyílt *e*-vel, utána a megfelelő hangzókat zárt *e*-vel, *ë*-hanggal: negyven embert megmentettek — negyven embért megmentettek. Hallottam a rádióban ezt a hírt: az éjtszakai lehülés — 20 fokig fokozódott. Nyomban erre gondoltam: Mi lesz evvel a szegény emberrel + 30 fokos melegben, hogyha — 20 fokos hidegben is *lehül*, ahelyett, hogy *lëhülne*?

Buzás Dezső.

Rádió Budapest egy! — Már hibáztatták ezt a naponként annyiszor elhangzó bemondást, de ha még oly gyakran halljuk is,

oly idegenszerűnek találjuk, hogy nem tudjuk, de nem is akarjuk megszokni. Ki vagy mi tiltja, hogy ne így vezesse be a rádió a közölnivalóját: Itt a budapesti egyes rádió?! A *Budapest egy szakasztott* azon mód hangzik, mint a rendőri hírek fogalmazása: Kovács XVI. János.

Buzás Dezső.

Szócső. — Száz évvel ezelőtt a *beszélő* cső kifejezést, a német *Sprachrohr* tükörszavát fölváltotta a *szócső*. Nem kesergünk a *beszélő cső* kimúlásán, nem is örvendünk hibás összetételű utódának. Itt van, gyökeret eresztett, új kifejezés nehezen tudná kiszorítani. Hogy jól is mondjunk róla: elég ritkán fordul elő a közhasználatban.

Úgy látszik, ez most másképp lesz. A *szócső* divatszavá lépett elő. Régebben is használták szavunkat átvitt értelemben, de voltaképpen csak újságokra vonatkoztatva. Új jelentését — angol-német mintára — az újságok adták szavunknak. A *szócső* most már nem újságot jelent, hanem — újságírókat meg diplomatákat. Mostanában tele vannak lapjaink az efféle hírekkel: „Tokióból jelenti a Magyar Távirati Iroda: A külügyi hivatal *szócsőve* a szerdai értekezleten kijelentette... A *szócső* hangsúlyozta továbbá... (Az 1939. szept. 21-i napilapokból.) „Amerikára apellál az az olasz rádió-előadás is, amelyet az olasz külügyminisztérium legismertebb *szócsőve*, Virginio Gayda tartott“ (Magyar Nemzet 1939. nov. 17). Tehát a *szócső* kijelent, a *szócső* hangsúlyoz, a *szócső* rádióelőadást tart.

Henye, eredetieskedő, ízlésesnek nem mondható divat a *szócső* használata. S mindenekfölött: hadilábon áll a magyar észjárással. E mellett fölösleges is. Ne engedjük hát meghonosodni. Megteszi továbbra is a *képviselő, megbízott, tisztviselő, szószóló* kifejezés. A második idézet *szócsőve* helyett pedig ezt mondanám: ..amelyet Gayda Virginio, tehát az az újságíró tartott, akiről köztudomású, hogy ő szokta a leghitelesebben kifejezni az olasz külügyminisztérium állásfoglalását.

Loványi Gyula.

Hadszintér. A *hadszintér* tükörszó. A német *Kriegsschauplatz* fordítása. A német szó meg a francia *théâtre de la guerre* XVIII. századi átvétele. De már Luthernél „színház“ volt a *Schauplatz* jelentése. Ne használjuk a *hadszintér* szót. A magyar gondolatjárással nem egyeztethető össze, hogy színháztól kölcsönözött szó fejezze ki a vér mezejét. Itt a *harctér* kifejezés. Magyarosabb, tömörebb, mint a címül írt szó.

Loványi Gyula.

Bunyevac. — Egy hírlaptudósítónak a felszabadult Szabadszárlóról írt cikkében olvastam az alábbi mondatokat: „A magyar beszéd mellett sok *bunyevac*, szerb és német szót is hallani. Senkinek sem lesz itt bántódása, ha anyanyelvén, *bunyevacul* vagy szerbül diskurál az utcán“ (8 Órai Újság 1941. VI. 19.). Úgy látszik, az újságíró a *bunyevac*-ban valami külön nyelvet sejt, holott az a szerb nyelv egyik dialektusát beszélő kat. szerbeknek a neve, akik Bácskában, Baranyában s néhány horvátországi megyében laknak.

Tardos Károly.

ÍRÓINK MAGYAR NYELVE

Illyés Gyula: *Csizma az asztalon*. Budapest, 1941. 159. lap. Nyugat-kiadás.

Az elmúlt hónapokban parázs vita kavargott Illyés Gyula legutóbbi, tavasszal megjelent könyve körül a falu-város ellentét, a gépesített polgárosultság és a szabadabb emberi szellem összebékítéséről. Nem célom, hogy ezt a vitát tovább dagasszam. Amiről a *Magyarosan*-ban szólni akarunk a könyvvel kapcsolatban, az úgyszólván vitán felül áll, s ez Illyés nyelvének tökéletes magyarsága.

Illyés első prózai munkái után sokan felvetették a kérdést: melyik Illyés nagyobb, a költő vagy a prózaíró? Nehéz a döntés egy pályája emelkedőjén álló írónál. De bizonyos, hogy prózai munkái nem születhettek volna meg a maguk tökéletességében a versek előzménye nélkül. Illyés prózai stílusának legnagyobb eredményei a szabatos tömörség, a kifejezés páratlanul finom és pontos, s a mellett költőien szemléletes volta. Nála a gondolatnak szinte nem is ruhája, hanem bőre a mondat, olyan rugalmasan simul minden hajlásához. Magyaros is ez a ruha, a nélkül, hogy népviselet, pórias lenge magyar vagy agyonsujtásozott, teremtetézzett ünneplő volna. Komolyan egyszerű, még derűjében is tompított, mérsékelt, szinte szemérmes, de a kegyetlenségig és önkínzásig őszinte. Magyarsága nem külsőségekben hivalkodik, hanem a lélek mélyéből árad. A prózai stílus ilyen tökéletes kifejező biztossága csak a költészet fegyelmező, a tömör lényegre szorító iskolája után lehetséges. Illyés írásművészete talán a *Magyarok*-ban éri el csúcspontját. Ezek a rövid naplójegyzetek a maguk kerek zártságában a magyar szellemnek klasszikus értékű kifejezései.

A *Csizma az asztalon* sokban hasonló könyv. Hogy mégis külön szólunk róla, azért tesszük, mert Illyés ebben a művében szemmellátható tudatossággal törekedett nyelvének nemesen egyszerű és foltatlan magyarságára. A könyv voltaképpen „kiáltvány a parasztokhoz”. Ez magyarázza meg írójának fenti törekvését, ha tudja is, hogy műve aligha lesz a parasztság olvasmánya.

Az egész könyvben csak 20–22 idegen szót találtam, ezek közül is a legtöbb ilyen, népi használatban megmagyarosodott: *komornyik*, *svárkli*, *bricsesz*, *grádics*, *vakáció*, *summás*, stb. Legfeljebb a *kultúra*, *kultúrjavak*, *parlament*, *riport*, *programm* szavakat kerülhetett volna el, de ha megmagyarosítja őket, kérdés, jobban megérti-e az egyszerű olvasó az új, talán még ismeretlen magyar szót, mint az általánosan ismert idegent.

Ahol lehet, mindenesetre magyarosít. Így írja le a *társadalomújító*, *társadalomszemlélő*, *társadalomtudós*, *következtetéstan*, *eszmerendszer* (ideológia), *töprengő író* (filozófus), *dalmű*, *falu-vizsgáló* (a rossz *falukutató* helyett) szavakat. Néha maga is fel-tüntet, megmagyarázza a szándékos szómagyarosítást (64, 65, 107. l.).

Némelyik sikerült, mások kissé erőltetettnek hatnak. A jószándék azonban mindig dicséretes.

Érdekes az a következetesség, amellyel Illyés az idegen személyneveket magyaros alakban használja. A keresztnévet lefordítja és hátraveti. Pl. *Flaubert Gusztáv, Ortega József, Baudelaire Károly, Villon Ferenc, Giono János* stb. Eljárása, amely egyébként egyezik az Akadémia felfogásával, talán a feltételezett egyszerű olvasók miatt van, talán az irónikus hang sugallta. A legtöbb idegen név, magyaros alakban, s a mondatba ágyazva naív és mosolygató hatást kelt. A fenti példák egyébként jellemzően mutatják, mennyire fontos az, hogy az idegen név milyen alakban bukkan fel először nyelvünkben, s hogyan szokjuk meg. *Tolsztoj Leó, Puskin Sándor, Verne Gyula* nevén senki sem ütközik meg, de *Valéry Pált* és *Renan Ernőt* szinte magyarnak érezzük első pillantásra; *Pascal Balázs* és *Hugo Győző* neve mosolyt kelt, a többi pedig szinte más, ismeretlen embert jelöl. Van, akire rá sem ismerünk. A *Baum Viktória* név olvasásakor valami színészre gondoltam, míg aztán ráeszméltem, hogy *Viki Baum*-ról van szó. Szokatlan és különös az is, hogy a párizsi „*Kis Mindennapi*” című újságot emlegeti. Külföldi lapok nevét csak eredeti alakban szoktuk meg. A magyarosító szándék következetessége itt túlzásba megy, akár-melyik indítékból fakad is. A *Petit Journal*-ra esetleg emlékszik az újságolvasó falusi szeme, de a *Kis Mindennapi*-t aligha tudja azonosítani vele (az eredeti név mellé esetleg zárójelbe oda lehetett volna tenni). A franciául tudó olvasót pedig a *Quotidien*-nel való hasonlóság is zavarja.

Nem ilyen külsőséges magyarkodásban van azonban Illyés könyvének példaadó nyelvi értéke, hanem a kifejezést alakító lelkiségben. Mondataiban szinte jellegzetes testi mozdulat elevenességével bontakozik ki előttünk a magyar gondolkozásmód. Ebben a szellemi élvezetben, sajnos, ma egyre ritkábban van részünk. Külön is bennünk marad azoknak a népi, közmondás-szerű szólásoknak jó íze, amelyek egyes fejezeteit zárják le, tömör nyomatékuul vagy eredményként. Legtöbbjüket nem hallottam, nem is olvastam sehol. Nem állom meg, hogy ne idézzek néhányat: *Ösztövé alku, kövér ráadás. Ha agár a vendég, komondor a gazda. Okos gazda szomszédját sem hagyja, ha kigyúl a pajta. Ki másra biz lovat, hamar gyalog marad. A hordó is deli, mihelyt lukig teli. Jobb a folt is, mint a luk. Kinek milyen társa, olyan bátorsága. Jobb egy adok, mint száz kérek. Annnyit él az ember, amennyit jó kedvvel.*

De nemcsak ilyen szólásokat idézhetnénk bizonyítékuul Illyés könyvének magyarságára. Minden oldalon találunk néhány, tömörségével, kifejező elevenességével és izes magyarságával megkapó mondatot. A bonyolult, elvont gondolatmenet is könnyed s mégis erökéletes szabatoságú mondatba ömlik tolla nyomán. Ahol más önkénytelenül 2–3 idegen szót használna, ő szinte észrevétlenül magyarosít, a nélkül, hogy erőltetettnek látszanék. Hogy mégis tuda-

tos törekvés ez nála, bizonyítja saját maga: „Nem tagadhatjuk, hogy mély összefüggésnek kell rejlenie abban, hogy a múlt század nagy társadalomújító korszakát megelőzte nyelvünk megújítása, és hogy így a nyelvtisztítás előfeltétele az eszmék tisztázásának. A nyelv ellenőrző és leleplező tulajdonságát mi is emlegettük, s megvan a véleményünk a lelkes szónokról, aki gondolatainak rövidségét kifejezései nyujtásával pótolja, s a helyett is, hogy a kutya ugat, legszívesebben a kutya ugatási kapacitásának auditív realizálásáról beszélne, de ne legyünk szigorúak. Bírálva is igazságosak legyünk. Várjuk meg türelmesen az ilyen beszéd végét, húzzuk ki belőle azt a végtelenre nyúlt, belféregyszerű és a rettenetes csavargatások következtében bizonyára kezelábatört gondolatot, farkánál fogva emeljük a magasba, és a szónokot saját kegyetlensége megmutatásával riasszuk el a szótól, emberiségére hivatkozva.“ (86—7.)

Könnyű jó magyarsággal írni annak, aki ezt a tehetséget magában, vérében hordozza: ez nem írói érdem még — mondhatná valaki. Igaz. De hányan tudták tisztán megőrizni a gyermekévekben beléjük ivódott anyanyelv gazdag ajándékát? A város, a műveltségi hatások — amelyekről a „Csizma“ is szól — csak rontanak rajta. Illyés azonban védekezett ellenük, tudatosan, s nyelvi tanulmányokkal vértette magát. A legtöbb író szemében csak gondolat-közlő eszköz, szerszám a nyelv, a költő számára azonban — s Illyés költő — anyag is, amelyen az alkotás ihletett gondjával dolgozik. Nem véletlen, hogy nyelvünk nagy művészenek és védőjének, Kosztolányinak tanulmányait, — s köztük a nyelvészeti tárgyúakat is — Illyés gyűjti kötetekbe. A rokonlélek vonzalma vezette ehhez a kegyeletes munkához. Nem félünk kimondani, hogy Illyésben is a magyar nyelv művészetének tanítómesterét fogja tisztelni irodalmunk. Bárcsak a jelenben is hatna már eleven példája.

Kovalovszky Miklós.

LAPSZEMLE

Debrecen, 1941. nov. 6. — *Kardos Albert: Harc az „ellenében“ ellen.* Az „ellenében“, ez az idegen mintára, a német „gegen“ utánzásakép készült névutó mindjobban elterpeszkedik nyelvünkben és ősi ragokat és névutókat szorít ki a használatból. Először csak az üzleti nyelvben jelentkezett ilyen mondatokban: „árut csak készpénz *ellenében* szolgáltatunk ki“ (készpénzért helyett), „a kiuntalt összeg bélyeges nyugtatóvány *ellenében* fölvehető (nyugtatóványra helyett). A bankokból és üzletekből bevonult a hivatalokba, s ma alig van a hatóságnak olyan közellátási rendelete, amelyben elő ne fordulna az „ellenében“ szó. Mostanában kenyeret, lisztet, cukrot, lábbelit csak jegy *ellenében* lehet kapni (helyesen jegyre). — 1941. okt. 23. — *Kardos Albert: Takarékoskodjunk betűvel és szótaggal.* A magyar jobban szereti az egyes számot, mint a többest,

kivált ha anyag- vagy gyűjtőnevekről van szó. Nem magyar észjárásra vallanak tehát az ilyen hirdetések: *szövetek, vásznak, sclymek; cukorkák, konzervek* stb. Idegen mintára készültek az ilyen felírások is: „*Idegeneknek tilos a bemenet*“, vagy a levélszekrényeken olvasható *Levelek, hírlapok* megjelölés. A villamoskalauznak is így kellene az utasokhoz fordulnia: *Kérem a jegyet! Szolgálhatok jeggyel?* Az idegenszerű többes szám kerülésével a magyar észjárás egyik legérdekesebb sajátját védjük és tartjuk fenn.

Magyar Nemzet. 1941. szept. 24. — *Halász Gyula: Szembe fordulok a „szemben“-nel.* Az *ellen*, a *szemben* és az *íránt* névutót mostanában igen gyakran összekeverik. A három közül a *szemben* a legkedveltebb. Az újságokban ilyeneket olvashatunk: „A szovjettal *szemben* érzett félelem.“ „A vezérkancellár jóindulattal viseltetett Franciaországgal *szemben*.“ Tehát *fél*ni is *szemben* félünk, *jóindulat*ot is *szemben* érzünk. A hála és a bizalom is *szemben* nyilvánul meg újabban. Sokan elfelejtik, hogy a magyarban ilyen szó is van: *íránt*. — 1941. nov. 8. — *Zolnai Béla: Nyelvészháború, atlanti csata.* A „csata“ mai jelentése: kisebb vagy nagyobb ütközet, tehát egy-szeri megütközés. A háború pedig ütközeteknek, csatáknak sorozata. Lapjaink és a rádió összezavarják ezt a két szót, amikor hónapok óta az *atlanti csatáról* közölnek híreket. A továbbiakban a cikkíró a *Béerkocsis*-utca nevének megváltoztatása alkalmából szóvá teszi ezt az érthetetlen névrombolást. „A *Béerkocsis*-utca egy olyan foglalkozás emlékét őrzi, amely ma már kihalóban van. Pesten már nincs is *béerkocsi*, se *gyorskocsi*. Nemhogy eltörölni nem szabad a *Béerkocsis*-utcát, hanem még a *Kétszív*-utcát és a *Háromdob*-utcát is vissza kellene állítani eredeti névalakjukban, mert ezek a nevek régi címtáblák emlékét őrizték... Műemlékvédelmi törvényünk már van. Mikor lesz nyelvvédelmi törvényünk?“ — 1941. dec. 2. — *Halász Gyula: Ne tápláljuk az aggodalmat.* A „reményt táplál“ kifejezés helyes és észszerű, mert a reményt csakugyan tápláljuk. Annál bolondabb, ha valaki az aggodalmat *táplálja*, mint ahogy azt egy újsághírben olvashattuk: „Moissi életéért komoly *aggodalmakat táplálnak* az orvosok.“ Ne keverjük össze a szólásokat! — 1941. dec. 4. — *Vidor Emil:* Budapesti utcanévek. A budapesti közönség ma holnap a saját városában sem tud tájékozódni, mert utca-keresztelő hatóságunk derűre-borúra változtatja utcáink és tereink nevét. A gyakori névváltoztatás sok zavart okoz. Az sem helyes, hogy utcaikat neveznek el mindenféle apró-cseprő közéleti emberekről, akiknek egy későbbi nemzedék már sem nevét, sem nevük értelmét nem ismeri. Így eshetett meg, hogy német származású emberek nevét utóbb lefordították magyarra, s a Frühlingsfeld-utcaból *Tavaszmező*-utca, a Lärchenfeld-ből *Pacsirtamező* lett, ami nemcsak szolgai, hanem hibás fordítás is, mert a *Lärche* vörösfenyőt jelent, a pacsirta pedig németül *Lerche*. Az új utcanévek Budapestnek számos régi emlékét tüntették el. A Károly-körút — mai nevén Károly király útja — valamikor *Országút* nevet viselt. „Ez a név ma már városunk történetének becses emléke lehetne, ha meghagyják, bizonyossága Budapest rohamos fejlődésének és jele annak, hogy ott, ahol ma Budapest fórumát építik, azelőtt poros országút vonult el.“

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1941-i évf. 10. szám. — (kk.): *Lehetőség.* A kis cikk egy sereg példával szemlélteti, hogy ez a szó pár év óta minden második mondatba odatalakszik és kiszorít a használatból tartalmasabb, színesebb szokat. Ilyeneket olvashatunk: „Meg kellett volna oldani a Nemzeti Színház új épületének esetleges elhelyezési *lehetőségét*“ (e h.: elhelyezését). „Meg kell teremteni a kislakásépítés *lehetőségét*“. (Feltételeit.) „A földművesek *életlehetőségét* kell megjavítani“ (e h.: megélhetését).

Új Magyarság. 1941. nov. 7. — *Undi Imre: Vigyázzunk a nyelvújításra!* A nyelvünket rontó sok idegen szó helyébe újat találni nem könnyű feladat. A nyelvújításnak nagy veszedelme ugyanis az idegen szónak rossz vagy torz fogalommal való helyettesítése, aminél csakugyan kisebb baj, ha az idegen kifejezések megmaradnak nyelvünkben. Szécsi Ferenc „Új magyar szavak szótára“ című könyvében mintegy másfélezer idegen szó magyar megfelelőjét gyűjti egybe, többnyire maga-alkotta szavakat. Akad közöttük nem egy sikerült alkotás, „sok érdekes és találó szavat említ a szerző, viszont böngészése, keresése közben gyakorta igen furcsa szóbogarat csíp el, amelyeket bizony nyelvünkre nem szabad rábocsátani.“ A cikkíró ezt az állítását nagyszámú példával igazolja és fejtegetéseit azzal végzi, hogy „a nyelvújítás ilyen merész virányaира nehéz követni az egyébként jószándékúnak feltétlenül olismert szerzőt.“

Új Nemzedék. 1941. nov. 6. — (f): *Csodabogarakat termel az erőszakos magyarosítás.* A cikkíró Szécsi Ferencnek „Új magyar szavak szótára“ című könyvéről megállapítja, hogy benne „sok jól megalapozott és teljesen elfogadható szó mellett igen sok az olyan, amely részben naiv — hogy a saját új szóajánlatát használjuk: „buti“, — részben lehetetlen képzésű, részben pedig — és ez talán a legnagyobb hiba — az ajánlott magyar szó nem fedi a tárgyi tartalmat.“ Helyes az a törekvés, amely a felesleges idegen szavakat ki akarja küszöbölni nyelvünkből. Szükségtelen azonban rosszul képzett vagy rosszul hangzó magyar szót csinálni olyan fogalomra, amelynek neve teljesen átment a köztudatba és a hosszú használat folytán szinte magyarrá lett.

Typographia. 1941. szept. 19. — *H. S.: Terjed a hibás beszéd.* Manapság nagyon sok le igekötős szót használnak helytelenül. A sokszor megrótt visszaélések közül való ez is: „*lesütöm* kissé a húst“ — mondta egy gazdasszony. Bizonyára ezt akarta vele kifejezni: *átsütöm* vagy gyöngén (nem nagyon) *megsütöm*. *Lepárolja* a káposztát (*megpárolja* helyett) és *lesózza* (*megsózza* helyett).

Zalai Közlöny. 1941. nov. 13. — *Barbarits Lajos: A „szederizű Tőkés Anna, a „vontcsövű“ Náray Teri, a „tök-rekedt“ Nádasz és társaik.* Nyelvünk oly gazdag jelzőkben, hogy erőltettség nélkül meg lehet mondani mindenről, hogy milyen. Különösen hatnak tehát Egyed Zoltán színházi bírálataiban a nyakatekert magyarságú vagy nem mindenkitől ismert nemzetközi jelzők. Szereti jelzőül használni a nyugateurópai, utikalausz-izű földrajzi és személy-

neveket, cégek márka-neveit és hasonlókat. Perényi Lászlóról ezt írja: „Navy-Cut-pácolt színpadi jelenség.“ A pesti színpad egyik alakításának jelzője: „Old-Bond-street-választékosságú“. Muráti Liliről ezt olvassuk: „A trotór-eleganciájú Muráti Lili olyan, mint egy Dryden-rajz a Vogue-ból, de nem a párizsiból, hanem a new-yorkiból.“ Egyed Zoltán színházi leveleiben Tőkés Anna „szederizű“, Náray Teri „vontesövű“ és „agresszív derekú“, Nádasy Kálmán „tök-rekedt“. Egy színésznőnek „arany copfba font szőke hangja van“.

FIGYELŐ

Közkiki, varangyol, kisbenes, tájár és más „új magyar szavak szótára“.

Kedves Szécsi Ferenc!

Fogadja *örömköszöntésemet*¹ „Új magyar szavak szótára“ című kitűnő művéhez, amelyben nemcsak idegen, hanem közkeletű magyar szavak behelyettesítőit is ajánlja az íróknak, mint valami Kazinczy *utánkodó*.² A címlapon felszólít bennünket, hogy szavait szóban és írásban használjuk és terjesszük. Sietek eleget tenni kívánságának és bizonyítékul itt adom nagynénémhez írt magánlevelem másolatát. Intim levél ugyan, de félreteszem *furdalógondjaimat*³ és az Ön *behítető*⁴ hatására. *képűsködés*⁵ nélkül átadom a *közlőségnek*.⁶ Nem vagyok ugyan nagy *fényegy*,⁷ de mint *eset-író*,⁸ nem *lassadozhatom*⁹ el ezt a pompás *rákelyzetet*!¹⁰

Kedves Sári néni!

Nagyon sajnálom, hogy olyan kínos *közesete*¹¹ volt férjével. Hiába, a *bajolás*¹² ellen senki sem tudja magát *hatlanítani*!¹³ Csunya dolog volt Magdától, hogy ilyesmit *szinrézett*!¹⁴ Neki *kórongása*¹⁵ a *bajolás*!¹⁶ Ez *lényjele*¹⁷ egyéniségének. A történet valóságos *túlrajz*.¹⁸ De ne hagyja magát Magdától *rémyszeríteni*!¹⁹ Jóska bácsi jó férj és derék ember. Semmi *behírezt*²⁰ nem tudok róla, tettei *szószégyenítik*²¹ Magdát!

Magamról csupa jót írhatok. Egy hetet töltöttem Pesten, még hozzá remekül! Nem akarok *varangyolni*,²² de sokat *esteleztünk*²³ jó *lészűrőkkel*!²⁴ *Duhajdában*²⁵ is voltunk és annyi *szertalt*²⁶ meg *szeszédet*²⁷ ittunk, hogy *borecsipve*²⁸ jöttem haza! *Dalmondó*²⁹ is volt a *táncosivóban*³⁰ aki *ingeres*³¹ *csalidalokat*,³² francia *röpdalokat*³³ és *bájverseket*³⁴ énekelt. *Talpatunk*³⁵ is sokat. *Élszín*³⁶ társaságban voltunk és egy csinos *kakasfi*³⁷ *szemrögezett*³⁸ a szomszéd asztaltól. Később bemutatták és — mi tagadás — *kacérkáztam*³⁹ vele... Szép *mélány*⁴⁰ volt... Szóval nem volt *unad*⁴¹ este! — Másnap *elveléztünk*⁴² egy *édeshelyre*,⁴³ ahol kitűnő *vagdancsot*⁴⁴ és *pörkölcet*⁴⁵ bevont *mandulédet*⁴⁶ ettem. A fiú nagyon udvarolt, azt mondta: olyan vagyok, mint egy *vizelény*⁴⁷

vagy *mezelény*,⁴⁸ de nekem mégsem tetszett már annyira, mint előző este. Úgy találom: túl sokat *kezeg*,⁴⁹ ami nem *illikszzerű*.⁵⁰ A mellett nem nagy *csöbelű*⁵¹ ember, noha *ütrekész*.⁵² Ráadásul *fő-tarti*⁵³ és kissé *tüllengző*!⁵⁴ Foglalkozására nézve *uralmár*⁵⁵ és mint ilyen, szereti a *szokányokat*.⁵⁶ De *hűfejű*,⁵⁷ sőt: *debókos*.⁵⁸

Színházban kétszer voltam, egyszer *borúmüt*⁵⁹ láttam, egyszer operettet. Utóbbiban nagyon jól játszott a *vidámka*,⁶⁰ de a *legényhős*,⁶¹ sajnos, nem volt *ráhajlamos*.⁶² Igaz, *hangadás*⁶³ is szerepelt a *tervsorban*.⁶⁴ Chopin *éjművét*⁶⁵ és Bach *hitzenéjét*⁶⁶ hallottam, igazán *élművész*⁶⁷ előadásban. Különösen a *hallgák*⁶⁸ voltak finomak. Nem hiába csaptak akkora *hírtést*⁶⁹ ennek a művésznek! Ezentúl mindig meghallgatom a *hangorában*⁷⁰ is!

Jani bácsiék is meghívtak, de *közkikít*⁷¹ rendeztek, mert nagyon *pénztartiak*.⁷² *Legesnagy*⁷³ egy csésze *főzetet*⁷⁴ meg pár szem *sütkét*⁷⁵ szoktak a vendégnek adni! Most nagy vacsora volt, *ap-rajos*⁷⁶ leves, *hízliba*⁷⁷ *zuzalékkal*,⁷⁸ *üdétellel*⁷⁹ és *édespépes*,⁸⁰ meg *csöves*.⁸¹ A mai *éd*⁸² hiány mellett különösen az utóbbinak örültünk. Jani bácsiék *élésese*⁸³ ugyan tele van *sűrűtzzel*,⁸⁴ pedig ezt nem lehet *vegyéddel*⁸⁵ készíteni! Kellemes *estélezés* volt náluk. Az *öregek pontjátékoztak*,⁸⁶ mi, fiatalok, pedig előbb *lemezeztünk*,⁸⁷ aztán az egyik vendég — egy *keresőtiszt*⁸⁸ — *huzolán*⁸⁹ muzsikált szépen, egy másik meg *szájjongón*⁹⁰ játszott ügyesen. Utóbbi én is megpróbáltam, de csak *lépcsőzni*⁹¹ tudok rajta. Féri, a szájjongó mestere, egyébként *repész*.⁹² Előbb *ölbekezűnek*⁹³ tartottam, de aztán *helyrebecsítettem*,⁹⁴ mert a szórakoztatásban övé lett a *leges*.⁹⁵ Jól összebarátkoztunk és megígérte, hogy *kivélézünk*⁹⁶ a repülő-térre és megmutatja a *repszint*.⁹⁷ Mesélték róla, hogy milyen *ki-tűnő repész*,⁹⁸ milyen remek *légfenceket*⁹⁹ csinál és első a *zegezésben*,¹⁰⁰ meg a *földrézésben*!¹⁰¹ De ő egyáltalán nem *cifrancolt*¹⁰² a tudományával!

A sok mulatság — vagy talán a sok *szippankázás*¹⁰³ — végül megártott, bedagadt a torkom. De nagyobb baj nem történt, én ugyanis meglehetősen *fogékatlan*¹⁰⁴ vagyok a *szálcsirákkal*¹⁰⁵ szemben. *Fertőmentő*¹⁰⁶ szerrel *torkizáltam*¹⁰⁷ néhányszor és meggyógyultam. *Éppis*,¹⁰⁸ erről jut eszembe, hallotta-e Sári néni, hogy Sándor nagyon beteg? *Gyógyulóba*¹⁰⁹ vitték, ahol *tűszereket*¹¹⁰ kap, meg *gömbszerekkel*¹¹¹ etetik. Teljes *kórközyben*¹¹² fekszik szégyén. A felesége, az a *toporzéka*,¹¹³ persze mindjárt *véllát*¹¹⁴ és anynyit *módizik*¹¹⁵ vele, hogy még betegébbé teszi. Most egy *műtész-szel*¹¹⁶ akarják megvizsgáltatni még, de én félttem az öregot a *szerbódulatól*,¹¹⁷ ha műtetre kerülne a sor. Ma már *mirigytef*¹¹⁸-kezeléssel is lehet mindent gyógyítani.

Ruhákat is vettem Pesten, meg szép *pillogókat*.¹¹⁹ Igaz, egy *nőszere*¹²⁰ is kaptam, meg egy *hasznoskát*.¹²¹ Kék *kabáljamhoz*¹²² csináltattam egy fehér *selymeny*¹²³ *felinget*,¹²⁴ *csipszéles*¹²⁵ *nyak-övvel*.¹²⁶ Nagyon *csínizlése*¹²⁷ leszek benne! A *durvác*¹²⁸ szoknyám-

hoz pedig vettem egy tarka *veddfelkét*.¹²⁹ Aztán átalakíttattam a *szörkezésemet*,¹³⁰ most igazán *demakori*¹³¹ darab lett belőle.

Ajándékokat is vásároltam az otthoniaknak. Anyámnak *bolyhatollat*¹³² viszek a kalapjára, apámnak meleg *kötínget*¹³³ és *bo-kást*,¹³⁴ *öcsémnek térdígest*.¹³⁵ amire nagy szüksége lesz, mert hamarosan kezdődik az *íringálás*.¹³⁶

Sok gondot okoz nekünk most az öcsös, mert pályaválasztás előtt áll. Tudja, milyen *vérélénk*¹³⁷ gyerek, *hitrekész*¹³⁸ sportoló, minden szabad idejét a *rugdán*¹³⁹ töltötte és minden *belapda*¹⁴⁰ boldogság neki! A mellett nagy *tájár*,¹⁴¹ minden vasárnap *tájázik*.¹⁴² De most már ideje, hogy komoly dolgokkal foglalkozzék. Nem nagy *hőlelkese*¹⁴³ gondol arra, hogy *tanlevelet*¹⁴⁴ szerezzen, pedig sokat *műszitem*¹⁴⁵ a tanulásra. Egyidőben *légkörész*¹⁴⁶ akart lenni, aztán a *tényszámtan*¹⁴⁷ érdekelte, most egyik sem. *Rúdjárásunkra*¹⁴⁸ a mi városunkban nincs főiskola, úgyhogy csak idegenben tanulhatna tovább, amit nem szívesen vállal, mert nagy *helyi-fi*.¹⁴⁹ Ő ezt valóságos *kihazálásnak*¹⁵⁰ fogja fel. Legjobb barátja *másodás*¹⁵¹ lett, de öcsösnek ez nem való, mert ő nem *hivatalbáb*¹⁵² szellem. Inkább *elüggyítő*¹⁵³ tehetség. Ezért és a mai *felviszonyokra*¹⁵⁴ való tekintettel a kereskedői pályát ajánlom neki. Ha önálló, nem *munkábólíthatják*,¹⁵⁵ mint a hivatalnokokat. Ő azt állítja, hogy *netehetség*¹⁵⁶ ehhez, meg attól is tart, hogy a *kisbenes*¹⁵⁷ sorsa meg lehetős *össztevés*¹⁵⁸ a *legárazások*¹⁵⁹ miatt, a *legkiselegesebb*¹⁶⁰ tévedést is *rákeresik*,¹⁶¹ sőt *kiközbőlíthetik*¹⁶² miatta. Csak a *kockározók*¹⁶³ keresnek sokat, akik *zugoznak*,¹⁶⁴ de *azontorlás*¹⁶⁵ idején ez életveszedelem. Az öcsös legjobban szeretne egy *örömállást*,¹⁶⁶ ha már nem lehet — mint gyermekkorában vágyta — *vondonyvezető*.¹⁶⁷

Otthon nincs különösebb újság. *Helyréztük*¹⁶⁸ a lakást, a *nyilkába*¹⁶⁹ vettünk egy csinos *barnány*¹⁷⁰ lámpát, ami jó *diszjel*.¹⁷¹ Itt áll most a *kis-zongó*¹⁷² is és itt üldögél legszívesebben apám. Az öregúr már csak *növényel*,¹⁷³ mióta nyugdíjban van. Most Babits *hunytáni*¹⁷⁴ verseit olvassa, de haragszik, ha *nemi-kedvű*¹⁷⁵ akad köztük és ilyenkor szidja a *szövegőrt*.¹⁷⁶ Barátja, a *műtár*¹⁷⁷ igazgatója, az *aszütestek*¹⁷⁸ nagy tudósa, ilyenkor azzal bosszantja, hogy ez a *megavulás*¹⁷⁹ jele nála... Ők ketten sokat vitáznak a *tanműveltség*¹⁸⁰ sorsa felett. Anyám a háztartással vesződik, most új *kenyeg*¹⁸¹ próbál ki a *lapkán*¹⁸² és a *gördönyöket*¹⁸³ javíttatja.

Mindnyájan csókoltatják, én szeretettel ölelem.

Rónay Mária.

¹ gratulációm; ² epigon; ³ skrupulusaimat; ⁴ szuggesztív; ⁵ pózolás; ⁶ publicitásnak; ⁷ lumen; ⁸ riporter; ⁹ lazálhatom el; ¹⁰ ziccert; ¹¹ incidense; ¹² intrika; ¹³ mentesíteni; ¹⁴ inscenált; ¹⁵ mániája; ¹⁶ intrikálás; ¹⁷ kritériuma; ¹⁸ karikatúra; ¹⁹ terrorizálni; ²⁰ diffamálót; ²¹ dezavualják; ²² proccolni; ²³ estét töltöttünk el; ²⁴ cimborákkal; ²⁵ bárban; ²⁶ bőlét; ²⁷ likört; ²⁸ spiccesen; ²⁹ dizöz;

³⁰ bárban; ³¹ pikáns; ³² kuplékat; ³³ sanszonokat; ³⁴ románcokat; ³⁵ szteppeltünk; ³⁶ elite; ³⁷ gigerli; ³⁸ fixírozott; ³⁹ flirteltem; ⁴⁰ idill; ⁴¹ fád; ⁴² elmentünk együtt; ⁴³ cukrászdába; ⁴⁴ hachét; ⁴⁵ karamellel; ⁴⁶ marcipánt; ⁴⁷ és ⁴⁸ nimfa; ⁴⁹ gesztikulál; ⁵⁰ comme il faut; ⁵¹ kaliberű; ⁵² schlagfertig; ⁵³ sznob; ⁵⁴ fantasztá; ⁵⁵ politikus; ⁵⁶ frázisokat; ⁵⁷ lojális; ⁵⁸ hiperlojális; ⁵⁹ drámát; ⁶⁰ komika; ⁶¹ bonviván; ⁶² diszponált; ⁶³ hangverseny; ⁶⁴ programmban; ⁶⁵ nocturnóját; ⁶⁶ oratóriumát; ⁶⁷ virtuóz; ⁶⁸ pianók; ⁶⁹ reklámoz; ⁷⁰ rádióban; ⁷¹ pikniket; ⁷² spórolósak; ⁷³ maximum; ⁷⁴ teát; ⁷⁵ kokszet; ⁷⁶ ragu; ⁷⁷ hízott liba; ⁷⁸ pirével; ⁷⁹ salátával; ⁸⁰ krémes; ⁸¹ kukorica; ⁸² cukor; ⁸³ spájza; ⁸⁴ dzsemmel; ⁸⁵ sacharinnal; ⁸⁶ bridgeztek; ⁸⁷ grammofonoztunk; ⁸⁸ detektív; ⁸⁹ harmonikán; ⁹⁰ szájharmonikán; ⁹¹ skálázni; ⁹² pilóta; ⁹³ közönyösnek; ⁹⁴ rehabilitáltam; ⁹⁵ rekord; ⁹⁶ együtt kimegyünk; ⁹⁷ hangárt; ⁹⁸ pilóta; ⁹⁹ looping; ¹⁰⁰ lavírozásban; ¹⁰¹ landolásban; ¹⁰² flancolt; ¹⁰³ cigarettázás; ¹⁰⁴ immunis; ¹⁰⁵ bacillusokkal; ¹⁰⁶ antiszeptikus; ¹⁰⁷ gargarizáltam; ¹⁰⁸ apropos; ¹⁰⁹ szanatóriumba; ¹¹⁰ injekciókat; ¹¹¹ pirulákkal; ¹¹² lethargiában; ¹¹³ hisztérika; ¹¹⁴ hallucinál; ¹¹⁵ faxnizik; ¹¹⁶ operatőrrel; ¹¹⁷ nárkózistól; ¹¹⁸ hormon; ¹¹⁹ bijouterie; ¹²⁰ retikült; ¹²¹ nesszeszert; ¹²² kosztümömhöz; ¹²³ puplin; ¹²⁴ blúzt; ¹²⁵ cakkos; ¹²⁶ gallérral; ¹²⁷ elegáns; ¹²⁸ lóden; ¹²⁹ pullovert; ¹³⁰ muffomat; ¹³¹ hipermodern; ¹³² plörözt; ¹³³ szvettert; ¹³⁴ zoknit; ¹³⁵ bricseszt; ¹³⁶ szízes; ¹³⁷ temperamentumos; ¹³⁸ fanatikus; ¹³⁹ futballpályán; ¹⁴⁰ gól; ¹⁴¹ túrista; ¹⁴² túrázik; ¹⁴³ entuziazmussal; ¹⁴⁴ diplomát; ¹⁴⁵ doppingolom; ¹⁴⁶ meteorológus; ¹⁴⁷ statisztika; ¹⁴⁸ pechünkre; ¹⁴⁹ lokálpatrióta; ¹⁵⁰ emigrálásnak; ¹⁵¹ segédhivatali tisztviselő; ¹⁵² bürokrata; ¹⁵³ adminisztratív; ¹⁵⁴ konjunkktúrára; ¹⁵⁵ építhetik le; ¹⁵⁶ tehetségtelen; ¹⁵⁷ detailista (kiskereskedő); ¹⁵⁸ va banque ¹⁵⁹ maximálások; ¹⁶⁰ legminimálisabb; ¹⁶¹ reklamálják; ¹⁶² internálhatják; ¹⁶³ házárdörök; ¹⁶⁴ síbolnak; ¹⁶⁵ statárium; ¹⁶⁶ sine cura; ¹⁶⁷ mozdonyvezető; ¹⁶⁸ renováltuk; ¹⁶⁹ alkóvba; ¹⁷⁰ bronz; ¹⁷¹ dekoráció; ¹⁷² pianino; ¹⁷³ vegetál; ¹⁷⁴ posthumus; ¹⁷⁵ erotikus; ¹⁷⁶ cenzort; ¹⁷⁷ múzeum; ¹⁷⁸ múmiák; ¹⁷⁹ szenilitás; ¹⁸⁰ civilizáció; ¹⁸¹ pasztát; ¹⁸² parketten; ¹⁸³ rolettákat

Gyöngyszemek a gyöngyösi lapokból.

A *Hevesvármegyei Hírlap* ilyen fogalmazással buzdítja jótekonyságra a közönséget: „Mert ne csak önmagára gondoljon *senki*, hanem másokra is. Így tehát csak *megkellene* (sic!) kezdeni (mit?) és nem várni, mert az idő múlik és a várakozás csak hátráltat.” Ugyanott kapható még a következő haragos mondat „A kisasszony *volt nem* hajlandó az iratot elkészíteni *semmi esetre sem*. Természetesen nem hagytam abba (mit?), mert az irat *keltett*.” (Négy polgári.) Továbbá: „Ezen gyümölcspiaci *rendtartást* Vitéz Kiss Kálmán dr. munkája, *melyet* fáradhatatlan akarásával *valósította meg* az országosan híres gyöngyösi gyümölcspiacot.” A *Hevesvármegye* sem érdektelen: „A közönség szeretettel támogatja a művészi törekvéseket, amelyek Gyöngyöst messze fölemelték *zenei szempontjából* nálánál esetleg nagyobb városoktól is.” Nem ártana, ha a Sajtó-kamara, mint a közműveltség-terjesztő hírlapírás legfőbb szellemi fóruma, időnként razziákat tartana a megyei szerkesztőségekben.

(Magyar Nemzet 1941. aug. 27. A *Mátrai ekhó* c. cikkből.)

ÜZENETEK

K. S.-nak. — A *nevem napja* nem szabálytalan személyragozás. Nem úgy kell képzelni a dolgot, hogy először megvolt a *névnap* szó, ezt azután *névnapom*, *névnapod*, *névnapja* stb. helyett „szabálytalanul“ így ragozták: *nevem napja*, *neved napja*, *neve napja* stb. A nyelvtörténet inkább a mellett szól, hogy előbb mondogatták az ilyen birtokos szerkezeteket: *nevem napja*, *neved napja*, *neve napja* stb., s ezekből vonták el utólag a *névnap* összetételt. A *maga*-előtagú összetételek is hasonló módon keletkezhettek. Először nyilván azt mondták, hogy *magam tartása*, *magad tartása*, *maga tartása* stb.; mikor aztán ezekből kivált a *magatartás* összetett szó, ebben már nem érezték a birtokviszonyt, s akkor így kezdték ragozni: *magatartásom*, *magatartásod*, *magatartása* stb., mint *háztartásom*, *háztartásod*, *háztartása* stb., továbbá *magaviseletünk*, *magaviseletek*, *magaviseletük*, mint *képviseletünk*, *képviselitek*, *képviseletük*. A *magauntság* szót nem igen szoktuk személyragozni; sem így: *magam untsága*, *magad untsága*, sem így: *magauntságom*, *magauntságod*.

N. J. B.

R. A.-nak. — Az Akadémiának nincs semmiféle döntése az ikes ragozás kérdésében, mert olyan újabb nyelvtana sincs, amely kifejezhetné ebbeli hivatalos felfogását. De ha volna ilyen nyelvtana, az a nyelvi tényeknek megfelelően csak a türelem szellemében tárgyalhatná az ikes ragozás kérdését. Az *eszek* és az *ugrok* országszerte elterjedt népies nyelvtani alak, a köznyelvben is hallható; az irodalmi nyelv azonban ragaszkodik a régibb *eszem*, *ugrom* alakhoz, bár a szépirodalomban már *eszek*, *ugrok* is előkerül. A *megegyez*-ből nincs elhagyva az *-ik*, hanem éppen megfordítva: a *megegyez* a hagyományos, eredeti alak, az újabb nyelvszokás toldotta meg az *-ik* raggal. Maguk az ikes igék megszorodtak, de az ikes ragozás tért veszített. Bővebben szóltunk erről az érdekes és bonyolult kérdésről folyóiratunknak IV. évfolyamában, az 1—11. és a 85—87. lapon.

N. J. B.

H. Gy.-nak. — *Élni a gyanúperrel* a. m. a pert, a bajt előre sejdíteni s azt megelőzni, elmellőzni, akadályozni. (Vö. Czuczor-Fogarasi: A magyar nyelv szótára.) A szólás nem valami újabb keletű csinálmány, megtaláljuk már Liszti László Magyar Márs-ában is (1653): „Mivel *gyanúperrel* éltek... Mind serényen forgottak“ (98. l.). Baróti Szabó Dávid ezeket is feljegyezte: *gyanú perbe esni* és *félni a gyanú pertől*. A mai közbeszéd és az irodalom már csak ezt a szólást ismeri: *él a gyanúperrel*. A jelentése: 1. gyanakszik; 2. megsejti vagy észreveszi, hogy gyanúba vették.

NYELVJAVÍTÁSOK

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselte.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szervcs*, *vermut* (*vermouth*) h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kírí a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienne-jéről*, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mailand*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókincsünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipcse*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly*, *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: Holnap *eljövök* hozzád, hanem: *elmegyek* hozzád. A német mond ilyenkor is *kommen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: Holnap *elhozom* hozzád az új könyvemet is, hanem: *elviszem* hozzád. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszempont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi helyhatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (*Kisséknél* fogadás volt. Drágább az arany az ezüstnél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölcsönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyi Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyi Ferenc, Szinnyi József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harásnyi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.